

CORPUS
PHILOSOPHORUM DANICORUM
MEDII AEVI
XIV

CORPUS PHILOSOPHORUM DANICORUM MEDII AEVI

CONSILIO ET AUSPICIIS
SOCIETATIS LINGUAE & LITTERARUM
DANICARUM

AB ALFREDO OTTO & HENRICO ROOS
FUNDATUM

AB JOANNE PINBORG CONTINUATUM

NUNC EDENDUM CURAT
STEN EBBESEN

XIV

HAUNIAE MMIX
APUD TYPOTHETAS SPECIALES VIBERGENSES

BOETHII DACI

QUAESTIONES SUPER LIBRUM DE ANIMA I-II

EDIDIT ROBERT WIELOCKX

ANONYMI BOETHIO DACO USI

QUAESTIONES METAPHYSICAE

EDIDIT GIANFRANCO FIORAVANTI

HAUNIAE MMIX
APUD LIBRARIUM UNIVERSITATIS AUSTRO-DANICAE

SUMPTUS FECIT
INSTITUTUM CARLSBERGICUM

EDITIONI CURANDAE
CONSULUERUNT
NIELS JØRGEN GREEN-PEDERSEN,
FRITZ SAABY PEDERSEN, ERIK PETERSEN

ISBN 978-87-7533-005-8
© 2009 BY DET DANSKE SPROG- OG LITTERATURELSKAB
PRINTED IN DENMARK BY
Special-Trykkeriet Viborg a-s

DISTRIBUTED BY
University Press of Southern Denmark

TABLE OF CONTENTS

Quaestiones De Anima	7
Table of Contents	9
Introduction	11
Conspectus siglorum	14
Edition	117
Index quaestionum	139
Bibliography	141
Quaestiones Metaphysicae	149
Table of Contents	151
Introduction	153
Edition	189
Index quaestionum	355
Index locorum	359
Index verborum	366

BOETHII DACI
QUAESTIONES SUPER LIBRUM
DE ANIMA I-II

EDIDIT ROBERT WIELOCKX

3.2.2. From Principles to Causes	50
3.2.3. Separate Substances	53
3.2.4. Necessary Causes and Contingent Effects	55
3.3. Covering the Relevant Parts of A	56
3.4. Conclusion	57
4. List of Parallels	57
4.1. Concordance	58
4.2. Cumulative List	60
5. Stylistic Test	98
5.1. Style Features Common to A, Siger and Boethius	98
5.2. Sigerian Style Features Absent from Boethius and A	102
5.3. Style Features Absent from Siger and Common to both Boethius and A	105
5.4. Conclusion	107
6. Conclusions and Corollaries	107
6.1. Conclusions	107
6.2. Corollaries	109
6.2.1. Book Lambda	109
6.2.2. Compositional Technique	111
6.2.3. Self-References Proper to Later Works	112
6.2.4. A in Boethius's Career	113
Acknowledgments	113
Conspectus siglorum	114
EDITION	115
Index Quaestionum	139
Bibliography	141

INTRODUCTION

Boethius of Dacia as the Author of A

0. Preliminary Remarks¹

A = *Quaestiones de anima*, transmitted by ms. Paris BnF lat. 16297, ff. 77rA-78vB, and edited below.

Boethius of Dacia and A are the centre of interest of this study. Before entering the subject, it may be useful, therefore, to sketch the state of research on Boethius and A as well and to indicate the outline of the present contribution.

Since the days of B. Hauréau, considerable progress has been made in our knowledge of Boethius's career at the University of Paris². Critical editions of most of Boethius's works are now available in *Corpus Philosophorum Danicorum Medii Aevi* (henceforward *CPhD*)³.

¹) Abbreviations:

(1) Works of Boethius of Dacia : **AM**: *De aeternitate mundi*. **G**: *Quaestiones De generatione et corruptione*. **M**: *Quaestiones super IVm Meteorologicorum*. **MS**: *Modi significandi*. **OHA**: *Sophisma "Omnis homo de necessitate est animal"*. **P**: *Quaestiones super libros Physicorum*. **S**: *De Somniis*. **SB**: *De Summo Bono*. **T**: *Quaestiones super librum Topicorum*.
(2) Works of Siger of Brabant : **AI**: *De anima intellectiva*. **IMP**: *Impossibilia*. **NCC**: *De necessitate et contingentia causarum*.

(3) Other medieval works: **MO**: *Quaestiones de anima*, kept in the mss München Bayerische Staatsbibl. Clm 9559, ff. 74-82 (Mn) and Oxford Merton College H.3.6 (Coxe: 275), ff. 67-84 (O), and edited by F. VAN STEENBERGHEN, *Un commentaire*.

(4) For other abbreviations, see the bibliography, below.

²) B. HAURÉAU, *Un des hérétiques* (1886), pp. 176-183; ID., *Boetius* (1888), pp. 270-279; M. GRABMANN, *Die Sophismataliteratur* (1940); G. SAJÓ, *Un traité* (1954); ID., *Boèce de Dacie* (1958), pp. 21-58; H. ROOS, *Das Sophisma* (1962), pp. 178-197; ID., *Ein unbekanntes Sophisma* (1963), pp. 378-391; S. SKOVGAARD JENSEN, *On the National Origin* (1963), pp. 232-241; G. SAJÓ, *Boetii de Dacia Tractatus* (1964); J. PINBORG, *Die Handschrift* (1969), pp. 373-393; S. EBBESEN-J. PINBORG, *Studies* (1970), pp. 1-54 (51-104).

³) *CPhD*, 4¹⁻², 5¹⁻², 6¹⁻² and 8. In the present study, the sophisma "Omnis homo de necessitate est animal" is quoted according to the "pro manuscripto" edition established by S. EBBESEN in view of its publication in vol. 9 of the *CPhD*. The page and line numbers are those of the edition by S. EBBESEN – J. PINBORG (1970) or, for the parts not edited by them, the page numbers are those of the edition by M. Grabmann (1940).

Important conclusions emerged from the scholarly discussion of these works of Boethius and can be summarized around four main topics.

According to the common opinion, voiced by J. Pinborg, S. Ebbesen, J.F. Wippel *et al.*, Boethius was among the most prominent of those arts masters whom Étienne Tempier in his famous decree of 7 March 1277 accused of overstepping the limits of their faculty⁴. And indeed, as R. Hissette (1977) has shown, thirteen of the positions targeted by the bishop and his staff were extracted from Boethius's works, and three more probably so⁵.

The initial interpretation set forward by G. Sajó (1954) and according to which, in his *De aeternitate mundi*, Boethius admits the so-called "double truth" sparked an almost general disowning and was soon given up by G. Sajó himself (1963)⁶.

According to P. Mandonnet (1933) and to some extent also R.-A. Gauthier (1984), Boethius's thought, especially as expressed in his *De summo bono*, represents the purest form of rationalism⁷. This line of interpretation has never been more than a minority position, however. After F. Van Steenberghe, others do not find anything in the 'opusculum' which would suggest a disproportionate use of reason or a disregard of Christian faith⁸. Even J.F. Wippel, although circumspect, recalls in Boethius's defence a principle stressed not only in *De summo bono*, but also in *De aeternitate mundi* and *De somniis*: one who practices a given discipline can do so only in light of and in accord with the principles of that discipline. When Boethius, J.F. Wippel concludes, writes as a philosopher, for him to draw upon anything he accepts solely on the strength of his religious belief would be to violate that principle⁹.

⁴ J. PINBORG, *Zur Philosophie* (1974), p. 165; J.F. WIPPEL, *Boethius* (1987), p. 1; S. EBBESEN, *Averroism* (1998), pp. 595-598; ID., *Boethius* (1998), p. 813; ID., *The Paris Arts Faculty* (1998), p. 272, I ID., *Dansk middelalderfilosofi* (2002), p. 65.

⁵ R. HISSETTE, *Enquête*, p. 314.

⁶ É. GILSON, *Boèce de Dacie*, (1955), pp. 81-99; F. VAN STEENBERGHE, *Nouvelles recherches* (1956), pp. 137-147; P. WILPERT, *Boethius* (1964), pp. 135-152; L. BIANCHI, *Il vescovo* (1984), pp. 111-114; A. DE LIBERA, *Penser* (1991), p. 371; S. EBBESEN, *Averroism* (1998), p. 597; B. BAZÁN, *Boethius* (2003), p. 229. Cf. G. SAJÓ, *Un traité* (1954); *Boetius* (1963), pp. 458-460; cf. now M. DE MOWBRAY, *The De aeternitate* (2006).

⁷ P. MANDONNET, *Note* (1933), p. 250; R.-A. GAUTHIER, *Notes* (1984), p. 20.

⁸ F. VAN STEENBERGHE, *La philosophie* (1966), p. 404 (cf. 2nd ed., 1991, p. 362); R. HISSETTE, *Enquête* (1977), pp. 17-18; *et al.*

⁹ J.F. WIPPEL, *Boethius* (1987), pp. 8-9.

A change of some kind can be noticed in Boethius's writings. The articles 32 (94) and 112 (107) of the decree of 7 March 1277, drawn from Boethius's commentary on the *Physics* and his commentary on *De generatione et corruptione*, seem to show that their author admits the eternity of the universe (also in the past)¹⁰. Or, at least, in these passages written before *De aeternitate mundi*, no qualification of any sort to mitigate these assertions is perceivable¹¹. By comparison, in his splendid *De aeternitate mundi*, Boethius is characteristically nuanced. To be sure, the arguments listed there by him in favour of the beginning of the universe with time are stigmatized as sophistic. But, for the sake of the conclusion, he admits their conclusion. Not only does he refute in turn the arguments in favour of the eternity of the world, but he also insists significantly on a point that singles out his personal contribution to the discussion: the scientist as such must at once deny as a physicist the *unqualified* necessary beginning of creation and admit as a metaphysician the *qualified* certainty of its eternity¹². Since the two above mentioned commentaries on Aristotle belong to a period anterior to the *De aeternitate mundi*, Boethius moves away from radical or at least unqualified positions toward moderate and qualified ones.

In his book on Siger of Brabant (1954), J. Duin first drew the attention of the medievalists to A¹³. After having mentioned that this piece contains a commentary on *De anima* (Books I-II), he advanced the name of Siger as a possible author. What is striking in the four remarks dedicated by J. Duin to this point (p. 133, p. 135, p. 187, p. 477) is that they keep totally silent on any ground to explain the ascription of the commentary to Siger. Worth noticing: J. Duin was sincere enough to offer his three mentions of Siger's name (p. 133, p. 187, p. 477) with one question mark (p. 133, p. 477) or even with two question marks (p. 187).

Up till now, the suggestions of J. Duin have not prompted anybody to deepen the question of the authorship of A. As A. Zimmermann (1967-

¹⁰ R. HISSETTE, *Enquête*, pp. 69-70, pp. 182-184.

¹¹ ID., *Boèce*, pp. 71-81.

¹² G. FIORAVANTI, 'Scientia' (1969-1970), pp. 525-632; R. HISSETTE, *Boèce* (1972), pp. 71-81; ID., *Note* (1973), pp. 208-217; J. PINBORG, in *CPhD* 6, 1 (1976), pp. xxxvii-xxxviii; S. EBBESEN, *The Paris Arts Faculty* (1998), pp. 283-286; ID., *Dansk middelalderfilosofi* (2002), pp. 138-149.

¹³ J.J. DUIN, *La doctrine*, p. 133, p. 135, p. 187, p. 477.

1968) rightly noticed, J. Duin's mention of Siger as an author of *A* was only a suspicion, which had not yet been grounded. And A. Zimmermann significantly added that the suspicion could not be grounded either¹⁴. Regarding the question of authorship of *A*, F. Van Steenberghen (1977) simply wrote: "Pour en savoir plus long, il faudrait un examen attentif du texte"¹⁵.

The present inquiry on the authorship of *A* will be divided into five chapters¹⁶. In Chapter One, attention will be paid to arguments of external criticism. In Chapter Two, Siger of Brabant and other contemporaries will be eliminated as candidates for authorship. In Chapter Three, the parallels between *A* and the distinctive teaching characteristic of Boethius's works will be scrutinized. In Chapter Four, a cumulative list of parallels between *A* and Boethius's (other) works is offered. It contains three kinds of parallels: parallels that show *A* in parallel with Boethius's distinctive teaching and wording, parallels that are organically linked with these Boethian positions, and parallels that, even though they do not regard these distinctive positions, deserve attention on account of their number and of their at-times-literal correspondence with Boethius's teaching. In Chapter Five, an argument of confirmation will be added, relying this time on the specific correspondence in style between *A* and Boethius's works.

1. External Criticism

Godfrey of Fontaines, who wrote down the only known copy of *A* in his famous ms. Paris BnF *lat.* 16297 (the so-called "recueil scolaire"), did not mention the author's name. Thus, in the case under consideration, external criticism does not furnish us a conclusive proof of authorship.

It may be interesting, however, to sum up the arguments of external criticism which, without being properly speaking a proof, are able to create "antecedent probabilities".

¹⁴) A. ZIMMERMANN, *Dante*, p. 209.

¹⁵) F. VAN STEENBERGHEN, *Maître*, p. 199.

¹⁶) A first version of the present work was presented as a dissertation (*STL*) of a student of mine and was kindly quoted in S. EBBESEN, *Dansk middelalderfilosofi* (2002), pp. 100-101; cf. ID., *The Man* (2005), pp. 248-249, n.21.

1.1. Historical Witnesses

Fortunately, historical witnesses are extant according to which Boethius of Dacia is the author of a commentary on Aristotle's *De anima*.

First, the famous Catalogue of Stams, written down in the first decades of the 14th century, but depending on an older source, mentions Boethius of Dacia among the "magistri sive bachalarei" belonging to the Dominican Order¹⁷. This catalogue offers also a list of the works of Boethius. The items listed in it seem to be drawn from good sources, since works that, beyond doubt, are authentic writings of Boethius are mentioned. Now then, according to the catalogue, Boethius wrote also a commentary on *De anima*. And the catalogue specifies that the commentary was worked out in the form of 'quaestiones'. This positive and precise information is interesting, because, in terms of literary genre, A does indeed belong not to the 'expositiones' (literal commentaries), but to the 'quaestiones'. This is the full mention offered by the Catalogue of Stams:

"Frater Boetius, natione Dacus, scripsit libros de modis significandi, item quaestiones super topica Aristotelis, item super librum physicorum quaestiones, item quaestiones super de caelo et mundo, item quaestiones super librum de anima, item quaestiones de generatione et corruptione, item quaestiones super de sensu et sensato, item quaestiones de somno et vigilia, item quaestiones super de longitudine et brevitate vitae, item quaestiones super de memoria et reminiscencia, item quaestiones super de morte et vita, item quaestiones super de plantis et vegetabilibus, item librum de aeternitate mundi"¹⁸.

The same works are mentioned under the name of Boethius of Dacia in the *Catalogus fratrum spectabilium Ord. FF. Praedicatorum* of Laurent Pignon O.P. (1403-1456)¹⁹.

Finally, in his dialogue *De viris illustribus Ordinis Praedicatorum libri VI in unum congesti*, Leander Alberti mentions a work of Boethius Dacus on *De anima*:

¹⁷) It is a general assumption that Boethius of Dacia, at a certain moment of his career at the Arts Faculty, may possibly have become a Dominican: cf. J.F. WIPPEL, *Boethius* (1987), p. 2, text and n. 7; S. EBBESEN, *Boethius* (1998), pp. 813-814; ID., *The Paris Arts Faculty* (1998), p. 272; ID., *Dansk Middelalderfilosofi* (2002), p. 65.

¹⁸) Cf. *CPhD* 4, 1, p. xxxii.

¹⁹) *Ibid.*

“Agnoscisne Martinum et Boetium Dacos? quorum posterior scripsit super libros de anima, de sensu et sensato, de somno et vigilia, de morte et vita, de aeternitate et plura alia”²⁰.

The reliable Dominican historians Quétif and Echard took the mentions of Boethius by their predecessors seriously and integrated them in their *Scriptores Ordinis Praedicatorum*²¹.

1.2. Godfrey of Fontaines’s Library

The copy of *A* is not an isolated copy. It is an integral part of the library of Godfrey of Fontaines. Boethius of Dacia occupies a particular place in this library.

First, the works of Boethius are kept in only two books of this library. In the ms. Paris BnF *lat.* 16297, we find Boethius’s *Topics* (ff. 110-116)(including a prologue which is unknown from other sources), his *Modi significandi* (ff. 131-140) and the common version of the prologue of the Boethius’s *Topics* (f. 140). The ms. Paris BnF *lat.* 15819 contains the following works of Boethius: *De aeternitate mundi* (ff. 300-301), *De summo bono* (f. 303), *De somniis* (f. 301, f. 303) and several extracts from the *Modi significandi* (f. 303). It is worth noting that *A* figures precisely in one of only two volumes in Godfrey’s library which contain works of Boethius of Dacia. The editors of Boethius’s complete works did not fail to realize that, as compared with the other text witnesses of Boethius’s works, the copies kept in Godfrey’s library all appear to be of independent and better textual tradition²². Moreover, it deserves to be remarked that the copies of Boethius’s works kept in Godfrey’s library were all written down in the handwriting of Godfrey of Fontaines himself²³. No

²⁰) *Ibid.*

²¹) *Ibid.*

²²) Cf. especially *CPhD* 4 and 6.

²³) There is perhaps one notable, although only partial, exception. In the ms. Paris BnF *lat.* 15819, f. 229va *mg.*, va *mg. inf.*, vb *mg. inf.*, in front of Thomas Aquinas’s *Summa theologiae*, I, q. 10, a. 5 and a. 6, figures a rather long text taken from a commentary (probably a ‘reportatio’) on Book II, d. 2, of the *Sentences* of Peter the Lombard, written down first by the ‘socius’ of Godfrey, and next, toward the end, by Godfrey of Fontaines himself. The arguments for Boethian authorship, both doctrinal and stylistic, are really strong. This is not the place for developing all these arguments. Once they will all be presented, they will show

other contemporaneous author received this singular and honorific treatment. Even the works of Siger of Brabant, who certainly belongs to the most famous masters of the Arts Faculty at that time, are at times copied by one of Godfrey's collaborators. In the light of this privileged status, the fact that *A* is written down precisely in the handwriting of Godfrey himself may have a certain importance.

1.3. Chronology

The ms. Paris BnF *lat.* 16297, and more precisely the part of it in which *A* is to be found, dates at the latest from 1277 (1278?)²⁴. *A* itself, which must have been extant before Godfrey was able to get a copy of it, must, therefore, date at the very latest from 1277 (1278?).

The sources explicitly or implicitly used in *A* show that the commentary must have been written at the earliest in 1271.

Book Lambda of Aristotle's *Metaphysics* is mentioned twice in *A* and, each time, it is called Book XII (cf. I, q. 3, l. 31; II, q. 8, l. 11). This way of numbering (XII instead of XI) began only after William of Moerbeke had provided a Latin translation of Book Kappa, which was unknown to the Latin West before. In fact, the first mentions of Book Lambda as being Book XII date from the beginning of 1271. The designation of this book as being Book XI may even be found occasionally coming from the pen of an author who already knows the existence of Book Kappa. But the constant use of designating Book Lambda as being Book XII dates at the very earliest from the end of 1270 or (and rather) from the beginning of 1271²⁵.

The author of *A* is aware of the position taken by Thomas Aquinas in the latter's *De unitate intellectus*. Not only does he admit, as Thomas does, that the rational soul is the substantial form (and the only one) of matter in the human composite (II, q. 3, ll. 4-6; II, q. 8, ll. 34-35), but he also thinks, as Thomas does, that the rational soul, as appears from its proper activity, which is the universal concept and which is, therefore, not

that, at some moment of his career, Boethius was a "bachalaureus sententiaris" close to, and somewhat critical of, Thomas Aquinas. It is not out of place, therefore, that Boethius figures in the Catalogue of Stams listing "magistri sive bachalaurei".

²⁴) R. WIELOCKX, in *Aegidii Romani Opera Omnia*. III, 1: *Apologia*, p. 229; cf. A. AIELLO – R. WIELOCKX, *Goffredo di Fontaines*, Parte seconda, 10 (7), Fascicolo I.

²⁵) R. WIELOCKX, in *Apologia*, p. 234.

the act of any organ, is, in being as in acting, subsistent in itself, giving existence to the organic body, indeed, but continuing its own subsistent existence also when the body ceases to exist (I, q. 2, ll. 12-14; II, q. 6, ll. 3-6; II, q. 7, ll. 10-12). At times *A*'s phraseology seems reminiscent of Thomas's *De unitate intellectus*.

De un. int., c. 1, v. 644-653

Forma igitur que habet operationem secundum aliquam sui potentiam uel uirtutem absque communicatione sue materie, ipsa est que habet esse, nec est per esse compositi tantum sicut alie forme, sed magis compositum est per esse eius. *Et ideo* destructo composito destruitur illa forma que est per esse compositi; non autem oportet quod destruat ad destructionem compositi illa forma per cuius esse compositum est, et *non ipsa per esse compositi*.

De un. int., c. 1, v. 485-499:

Sic ergo *intellectus separatus est* quia *non est uirtus in corpore*, sed est uirtus in anima, anima autem est actus corporis ... *Alique autem potentie eius sunt actus partium* quarundam corporis, *perficientes* ipsas ad aliquas operationes; sic autem *potentia que est intellectus, nullius corporis actus est*, quia eius operatio *non fit per organum corporale*.

A, II, q. 7, v. 10-12:

Intellectivum autem nominat potentiam animae nullum organum perficientem. *Et ideo*, separata anima, haec potentia separabilis est, nec corrumpitur, corrupto corpore, cum *non sit constituta in esse per subiectum*.

A, II, q. 6, v. 3-6:

... *intellectus nullum habet organum in corpore*. Unde *est separatus* et immaterialis et *est potentia non ens in corpore*, propter quod non univoce *perficit* cum *aliis potentiis* animae, *nec est univoce actus cum eis* quae sunt virtutes organis affixae.

The use of Thomas Aquinas's *De unitate intellectus* (for fuller documentation compare the apparatus of the sources offered with the edition of *A*) confirms the chronological result obtained from the fact that the author of *A* already adopts the designation of Book Lambda of the *Metaphysics* as being Book XII: *A* must have originated not earlier than 1270.

Datable in the years 1271-1277 (1278?), *A* corresponds well with what is known of the career of Boethius of Dacia in his capacity as a master at the Arts Faculty at Paris.

2. Eliminations

A seems to be the result of a lecture course on Aristotle's *De anima*. The literary genre of *A*, indeed, is not the 'expositio', viz. a literal commentary, which would involve a word-by-word exegesis and a continuous consultation of at least the historically most important commentators of Aristotle's text – in short a drafting at the writing desk. The literary genre of *A* is that of a commentary by 'quaestiones'. This genre allows the lecturer to treat exclusively some selected points of interest. It also allows him to dispose freely of the order in which he treats the selected questions, even though this order of treatment is the reverse of the order in which the two topics appear in Aristotle's text. Something like this happens in *A*. For instance, *A*, II, q. 10 is related to *De anima* 412 a 10-11, whereas *A*, II, q. 9 had already dealt with *De anima* 412 b 18-19.

In theory, it is quite possible that a theologian would have lectured on Aristotelian texts and that he would have done so in his capacity as a philosopher. But the author of *A* at no moment betrays any interest in characteristically theological issues. And, in addition, there is a significant anomaly in this commentary. On the one hand, the author admits, by the way as it were, that the human intellect is not an organic power of the soul (*A*, II, q. 6, ll. 3-4) and that, therefore, the human soul is imperishable (*A*, II, q. 7, ll. 10-12). But, on the other hand, he behaves in a significantly cautious way when, in *A*, I, q. 2, ll. 33-37, he normally should treat the question explicitly and with some length. He limits himself to state only that, from what he has been saying, it does not necessarily follow that the human soul cannot subsist and act after the death of the body. This apparent anomaly can be well explained if one admits that the author keeps to the statutes that were in force at the Arts Faculty since April 1272. According to these statutes the masters were obliged to shrink from treating theological topics in their classes²⁶.

Siger of Brabant, Simon of Faversham, Peter of Auvergne and The Anonymous Author of the commentary on *De anima* which is kept in the mss. München *Bayerische Staatsbibl.* Clm 9559, ff. 74-82 and Oxford

²⁶) F. VAN STEENBERGHEN, *Maître*, p. 84, n. 13. This motive for avoiding the direct treatment of theological matters ought not to be the only one. If a pronouncement on the separation of the intellectual soul belongs to the proper competence of the metaphysician, it does not belong to the competence of the physicist as such.

Merton College H.3.6 (Coxe: 275), ff. 67-84 can be eliminated as candidates for the authorship of *A*²⁷.

2.1. Siger of Brabant

Two of Siger's essential positions are very alien to the doctrine of *A*.

Except perhaps in his last work, which is the commentary on the *Liber de causis*, Siger has never accepted the simplicity of the human soul. He sees in the intellect, on the one hand, and in the other powers of the soul, on the other hand, two distinct substances: the intellect being an immaterial, eternal and more-than-individual substance, whereas the form which gives form and being to each individual matter in order to constitute human beings is a form of its own, engaged in individual matter, distinct from the intellect and corruptible. In his earlier writings Siger falls, therefore, back to one of his significant formulations, according to which the human soul is a "substantia composita". But also in his last work, the commentary on the *Liber de causis*, in which, in some passages, he professes the simplicity of the soul and the unicity of the substantial form in the human being, he betrays, in other passages, that his fundamental difficulty persists: to understand how an immaterial and not generated substance, on the one hand, and a vegetative and sensitive substance generated from matter, on the other hand, can make up one and the same human being. Three of Siger's works will now be quoted in chronological order: *In tertium de anima*, *De anima intellectiva* and the commentary on the *Liber de causis*. It will appear from the similarity of the wording of the three sources that also in his last work Siger found it difficult to understand the simplicity of the human soul²⁸.

In his earlier work *In tertium de anima*, Siger writes: "Dicendum enim quod intellectivum non radicator in eadem anima simplici cum vegetativo et sensitivo, sicut vegetativum et sensitivum radicator in eadem simplici, sed radicator cum ipsis in eadem anima composita" (*In tertium de anima*, q. 1, ll. 58-61).

In his *De anima intellectiva*, speaking on the intellectual, the sensitive

²⁷) The question of authorship and chronology of the Anonymous of M. Giele (ms. Oxford *Merton College H.3.6* (Coxe: 275), ff. 108-121) can be left to future studies: cf. J. PINBORG, *Zur Philosophie* (1974), p.167; R.C. DALES, *The Problem* (1995), 154-159.

²⁸) G. FIORAVANTI, *Sull'evoluzione*, especially pp. 456-457.

and the vegetative power in the human being, he says: “Si autem dicantur potentiae, hoc non est simplicis formae, sed quodammodo compositae ex intellectu de foris adveniente et una substantia vegetativi et sensitivi educata de potentia materiae” (*De anima intellectiva*, c. 8, ll. 32-35). And, somewhat later, Siger adds: “Et iterum, ipsa operatio intelligendi arguit substantiam, cuius est hoc opus, advenire ab extrinseco, ut prius dictum est. Nihil autem est quod arguit substantiam, cuius est operatio vegetandi et sentiendi, esse illam quae advenit ab extrinseco, immo, cum dictae operationes sint corporales, convincitur substantiam a qua sunt dictae operationes educi de potentia materiae” (*De anima intellectiva*, c. 8, ll. 44-49).

Siger writes in his commentary on the *Liber de causis*: “Sed est attendendum quod anima intellectiva est corporis perfectio et forma, non sic tamen sicut vegetativa et sensitiva. Anima enim intellectiva sic corpus perficit quod et per se subsistit in suo esse non dependens a materia, de potentia materiae non educata. Vegetativum autem et sensitivum sic sunt materiae perfectiones quod per se non subsistunt et in suo esse dependent a materia, cum de potentia materiae educantur per generationem compositi, per transmutationem materiae ad suum actum et perfectionem”. (Commentary on *Liber de causis*, q. 26, ll. 115-122). And, in the same quaestio, Siger adds: “Forma et perfectio materiae quae non est per se subsistens, ipsa etiam nec per se fit, sed generatur generatione compositi. Cum enim compositum generatur per se per transmutationem materiae de potentia ad actum, fit ens quod potentia erat ens et ita per accidens generatur. Sed forma quae per se subsistit, sicut in suo esse non dependet ex materia, sic et per transmutationem et dispositionem suae materiae ad actum non educitur, sed ab extrinseco est intellectus” (ll. 158-165).

When, from reading Siger, one passes to read *A*, one finds immediately a clear statement: the soul, like any other form, whether immaterial or material, is not composite, but simple (*A*, II, q. 2, ll. 2-3, ll. 4-16; cf. *A*, II, q. 18, ll. 1-10). And nowhere in *A* do we find the positive presence of statements which withdraw or make doubtful, even in the slightest way, the affirmation of the simplicity of the soul.

There is a second point on which Siger follows a line of thought very different from that of the author of *A*. According to Siger, the separate substances, except the First Cause, are not acting by their simple substance. Their activity is accidental²⁹.

²⁹) F. VAN STEENBERGHEN, *Maitre*, pp. 318-322.

Passing from Siger to *A*, we find a clearly different philosophical conviction. The author of *A* is convinced that in separate substances there is not and cannot be a place for an activity distinct from their being: they are pure actuality (*A*, I, q. 3, ll. 33-35). And pure actuality excludes all potency.

2.2. Simon of Faversham

According to Simon, the human intellect has a proper operation during this life, namely intellection and, in the hereafter, it will have a proper operation, free from conversion toward ‘phantasmata’ (*Quaestiones super tertium De Anima*, q. 16, ed. D. Sharp, p. 345, p. 346; q. 17, ad aliam, *ibid.*, p. 350). The author of *A* does not show eagerness to deal with a theological topic of this kind. When he spends words on it, he only makes it clear that, with the help of present experience, we can neither know nor deny that the intellectual activity of the hereafter will be different from the present activity of the intellect (*A*, I, q. 2, ll. 20-32, ll. 33-37).

Simon holds that only God is pure act and that God, therefore, understands by his simple actual being. Immaterial substances, on the contrary, are not pure act and, therefore, are aware of their understanding other things, not in virtue of their simple actual being but on the ground of the fact that they receive in them the species of those things to be known (q. 11, ed. D. Sharp, p. 335, p. 336, *Ad rationes*). The author of *A*, in turn, holds that not only God but also the other immaterial substances are pure act, ignoring improvement and reception of qualities distinct from their being (*A*, I, q. 3, ll. 33-35).

Simon admits the existence of four kinds of matter. One is to be found in the generable and corruptible things. It is in potency to a form and to its privation as well. The second is in potency to form only, not to form and its privation as well. It is to be found in the heavenly bodies. The third one is in potency to the act of intellection. It is the so-called “possible intellect”. The fourth one is in potency to being. It is passive potency and all passive potencies derive from it (q. 3, ed. D. Sharp, p. 315). According to the author of *A*, on the contrary, the immaterial substances are pure act, ignoring composition of subject and accidental activity, and ignoring both active and passive potency (*A*, I, q. 3, ll. 33-35).

Simon adopts a view, very common in his days, according to which the

embryo passes successively from being a plant to being an animal etc. (q. 2, ed. D. Sharp, pp. 313-314). The author of *A* does not enter into all the details. He only makes it clear that he is a supporter of the thesis of the unicity of substantial form in the human being (*A*, II, q. 8, ll. 34-35). He does not say whether he is thinking of one form which is the only form in all the successive phases of life, or of distinct and successive forms which, for one phase of life, were the only substantial form.

2.3. Peter of Auvergne

Thanks to the works of E. Hocedez and A. Monahan, we are able to have a large look into the philosophical convictions of one of the leading masters of the Arts Faculty³⁰.

For Peter, we are bound to state that, in the immaterial substances, there exists a “passive potency” (IX, q. 2-3). For the author of *A*, immaterial substances are “*pure act*”, that is to say: they exclude all kind of potency (*A*, I, q. 3, ll. 33-35).

Regarding form, composite and matter, Peter maintains that the first realizes most properly the definition of substance, whereas the composite and matter realize it in the second and the third place respectively. Peter admits, further, that as far as our knowledge of substance is concerned, the composite is first known to be substance, then form and lastly matter (VII, q. 6; E. Hocedez, pp. 218-219)³¹. The author of *A*, in turn, holds that the composite comes first, matter comes second and form third. He does not make a distinction between objective order and the order of our knowledge (*A*, II, q. 1, ll. 14-27).

2.4. The Author of *MO*

The mss. München *Bayerische Staatsbibl. Clm* 9559, ff. 74-82, and Oxford *Merton College H.3.6* (Coxe: 275), ff. 67-84, contain an anonymous commentary on *De anima (MO)* which has been edited twice and which is

³⁰) E. HOCEDEZ, *Les Quaestiones* (1932), pp. 179-234; A. MONAHAN, *Quaestiones* (1955), pp. 145-181.

³¹) Cf. below, n. 32.

“well known” to the historians of medieval philosophy³². First it will be shown that the author of *MO* and the author of *A* are two different persons. Thereafter, the hypothesis according to which Boethius of Dacia may be the author of *MO* will be examined and refuted.

2.4.1. Not the Author of *A*

The author of *MO* belongs to the great majority of the masters of the Arts Faculty who hold that the immaterial substances are submitted to a kind of composition in the sense that their activity is not consubstantial with their being, but constitutes, to speak in terms of Aristotelianism, an ‘accidental’ activity. Thereby this author finds himself in a very numerous company and, at the same time, in opposition not only to the singular position of Boethius of Dacia, but also to the position of *A*, which coincides on this point with that of Boethius. *MO*, I, q. 1 (*O*, ll. 46-55; *Mn*, ll. 41-48) and *MO*, III, q. 2 (*O*, ll. 50-53) and q. 3 (*O*, ll. 21-33) contrast with *A*, I, q. 3, ll. 33-35.

As do so many of his contemporaries, the author of *MO* holds, in II, q. 7 (*O*, ll. 67-68, ll. 90-94, ll. 98-109), that the vegetative and sensitive belong to the rational, not in their capacity as a substantial form, but in their capacity as a power. The author of *MO* can, therefore, agree with the common opinion of his contemporaries according to which those powers continue to belong to the rational soul even when the soul is separate from the body. As compared to this perhaps imaginative position, *A* (II, q. 7, ll. 5-9) makes us read bold statements. They must have been felt as quite exceptional at that time.

A, then, is the work of too distinctive an author to be considered for identification with the rather common and somewhat colourless author of *MO*.

³²) The separate treatment of Peter of Auvergne and the author of *MO* is merely prudential. It implies by no means the exclusion of Peter’s authorship of *MO*. Six passages of *MO* find in Peter’s Commentary on the *Metaphysics* at times striking parallels: compare *MO* I, q. 1 (*O*, ll. 35-43; *Mn*, ll. 31-38) with *Metaphysics* I, q. 1, ll. 20-26; *MO* I, q. 19 with *Metaphysics*, III, q. 8; *MO* II, q. 1 with *Metaphysics* VII, q. 6; *MO*, II, q. 11 with *Metaphysics* XII, q. 1; *MO*, II, q. 22 with *Metaphysics* IV, q. 15; *MO*, III, q. 12 with *Metaphysics*, VII, qq. 15-16. One parallel can be noticed between *MO*, I, q. 17, ll. 30-31 and Peter’s Commentary on Porphyry (q. 2): cf. J. PINBORG, *Petrus* (1973), p. 49; A. TINÉ, *Le questioni* (1997), p. 271. Peter’s authorship of *MO*, which is not proven for the moment, seems at least not impossible.

There is a further opposition worth mentioning here which opposes the author of *MO* to that of *A*. On the question of how to define 'substance', the author of *MO* begins by distinguishing the level of reality in itself from the level of our human knowledge of it. Then, he proceeds by determining which of the three (composite, form and matter) deserve more to be called a 'substance'. In the order of reality in itself, first comes form, then the composite, finally matter. In the order of our knowledge, first comes the composite, and, after it and in succession, form and matter (*MO*, II, q. 1)³³. The author of *A*, on the other hand, holds a very different opinion. He does not spend time on the distinction between the order of reality and the order of human knowledge. And according to him, substance belongs first to the composite, then, to matter and finally to form (*A*, II, q. 1, ll. 14-27).

2.4.2. Not Boethius

In the light of this first result, it is clear that the author of *MO* and the author of *A* are not the same. Now, F. Van Steenberghen set forward a hypothesis on the authorship of *MO*. According to him, the author may be Boethius of Dacia³⁴. Under the supposition that F. Van Steenberghen was right in making this suggestion, *A* cannot be Boethius's work or, if it is his work, it must have originated at a time quite distant from the moment in which *MO* was written by the same author. No study of *A*, then, can avoid examining the hypothesis of F. Van Steenberghen. In fact, F. Van Steenberghen has successively presented various hypotheses on the authorship of the commentaries contained in the ms. München *Bayerische Staatsbibl. Clm 9559*, one of these commentaries being *MO*.

At first, he adopted the thesis of M. Grabmann, who attributed to Siger of Brabant all the commentaries contained in the ms. of Munich, the argument of Grabmann being, surprisingly enough, that, since the table of contents figuring in the Munich ms. ascribes to Siger the commentary on the *Metaphysics*, one should attribute to Siger as well all the remaining commentaries listed in the same table³⁵. After the various criticisms directed from various sides against this thesis by, among others, B. Nardi

³³) Cf. above, pp. 23-24, notes 31-32.

³⁴) F. VAN STEENBERGHEN, *Un commentaire semi-averroïste*, pp. 132-133.

³⁵) *Ibid.*, p. 129.

and É. Gilson, F. Van Steenberghen maintained his views, not as the result of fresh inquiry, however, but by criticizing the arguments advanced by B. Nardi and É. Gilson³⁶.

In 1971 he formulated a new hypothesis: the author of the commentaries contained in the Munich ms. except Siger's commentary on the *Metaphysics*, would be Boethius of Dacia³⁷. The ground for advancing this suggestion was, on the one hand, the fact that the codex contains also two works of Boethius, namely his commentary on *De generatione et corruptione* and his commentary on the *Physics* and, on the other hand, the fact that the anonymity observed in the table of contents of the codex is broken only for the commentary of Siger on the *Metaphysics*. The underlying supposition of this hypothesis is obviously again that the author of the table of contents must have had in mind one author for all the works which are mentioned in the table and which are not mentioned by their author's name.

In a more recent publication F. Van Steenberghen was not so assertive on the name of Boethius and he left it open whether the commentaries contained in the ms. of Munich (except Siger's commentary on the *Metaphysics*) are the work of one or, instead, more authors. But he did not withdraw positively either Boethius's name or Siger's³⁸.

F. Van Steenberghen's first hypothesis has been given up by everybody³⁹. The third hypothesis amounts to keeping the doors open to all opinions. As to the second hypothesis, J. Pinborg disavowed it early on⁴⁰. But a scientific conclusion relies on first-hand inquiry and objective grounds. It will be useful, then, to indicate here and now that the divergences between Boethius's teaching, on the one hand, and those contained in the Munich commentaries, on the other hand, *Physics* (ed. Ph. Delhaye) and *De anima* (ed. F. Van Steenberghen), are striking.

³⁶) B. NARDI, *Il preteso tomismo* (1936), pp. 31-35; ID., *Ancora sul preteso tomismo* (1937), *passim*; ID., *Una nuova monografia* (1939), *passim*; É. GILSON, *Dante* (1939), pp. 322-325; F. VAN STEENBERGHEN, *Un commentaire semi-averroïste* (1971), p. 130; ID., *Maître Siger* (1977), pp. 203-207, pp. 207-217.

³⁷) F. VAN STEENBERGHEN, *Un commentaire semi-averroïste*, pp. 132-133.

³⁸) F. VAN STEENBERGHEN, *Étienne Gilson*, 1987, p. 21.

³⁹) A. ZIMMERMANN, *Die Quaestionen* (1956), pp. 109-122; ID., *Dante* (1967-1968), p. 208; F. VAN STEENBERGHEN, *Maître* (1977), pp. 197-199.

⁴⁰) J. PINBORG, *Zur Philosophie*, p. 167.

2.4.3. Commentary on the *Physics*

As to the commentary on the *Physics*, two series of texts are to be noted here⁴¹. In the first series, the author appears to hold theses that are divergent from characteristic opinions of Boethius. In the second, he shows additional and numerous divergences from Boethius.

The next two texts contain divergent views with respect to opinions that were proper to Boethius of Dacia.

In I, 1, the author holds that *Physics* is a science because something in the physical realities is not corrupted, namely the universal species, which survives in the actually extant individuals even when precedent individuals of the same species meanwhile died. Boethius, whose outbursts against forms of 'Platonism' are notorious, repudiates such a thesis⁴². Although, for him, the object of science is a necessary one and makes, therefore, genuine science possible, this necessity, however, is not due to the fact that the universal species is lasting even when this or that individual of the same species dies away. The minimal condition for the characteristic necessity of science is the necessary link between contingently extant effects and their cause. J. Pinborg has drawn attention to the fact that this opinion of Boethius is not found in the works of his contemporaries, but is formally characteristic of him⁴³. The fact alone that the author of the commentary on the *Physics* in the Munich ms. holds a position divergent from the characteristic view of Boethius on so basic a point

⁴¹) PH. DELHAYE, *Siger, passim*. According to the hypothesis of W. Dunphy, this commentary could be the work of Peter of Auvergne: W. DUNPHY, *The similarities* (1953), pp. 159-168; ID., *Two Texts* (1964), pp. 287-301; ID. *Peter of Auvergne* (1966), pp. 1-21. The parallels between this commentary and Peter's commentary on the *Metaphysics* are more numerous than those published by W. Dunphy. A. ZIMMERMANN, *Die Quaestiones* (1956), p. 121, is convinced that W. Dunphy's conclusions are most probably correct. S. DONATI, *Commenti* (1995), pp. 149-150 has noted that the question of authorship regarding the first part of Book I and the full Book VIII is complicated by differences in style or/and teaching between the ms. München *Bayerische Staatsbibl.* 9559, ff. 18-44 and Erfurt *Wissenschaftliche Bibl. der Stadt, Amplon.* 2° 349, ff. 1-68. G. GALLE, *A Comprehensive Bibliography* (2000), p. 59, text and n. 23, and *Peter of Auvergne* (2003), p. 20*, text and n. 16, thinks the attribution to Peter of Auvergne is probable, but not absolutely certain.

⁴²) S. EBBESEN – J. PINBORG, *Studies* (1970) p. 16 (66), ll. 33-38; S. EBBESEN, *The Paris Arts Faculty* (1998), pp. 283-284; ID., *Boethius* (2000), pp. 150-151; ID., *Dansk middelalderfilosofi* (2002), pp. 151-155.

⁴³) J. PINBORG, *Zur Philosophie*, pp. 172-173.

is convincing enough to refrain from advancing the hypothesis of F. Van Steenberghen.

There is a second point of doctrine on which the author of the commentary on the *Physics* in the Munich ms. diverges from a thesis that belonged to the most personal convictions of Boethius. The author admits that the “ens intellectum” is the principle of logical science and that the logician, inasmuch as he relies on this principle of his science, is able to declare in some way the principles of particular sciences (I, q. 10, ll. 38-43). Boethius, on the contrary, is eager to make it clear that no scientist should overstep the borders of his own discipline⁴⁴. He particularly stresses the fact that, out of logical principles and reasoning, the logician as such cannot make ‘real’ scientific conclusions, viz. knowledge valid in the field of reality.

Without pretending to be exhaustive, two further divergences between both authors can be mentioned here.

The author of the Munich commentary keeps close to Thomas Aquinas, when he admits that only God is simply eternal and unchangeable, whereas the immaterial substances are eternal and, to some extent, also changeable (II, 16). This is very different from Boethius’s view. According to him, no immaterial substance is changeable, nor has this substance any potency or any composition of substance and accidents⁴⁵.

When speaking of the three principles on which Aristotle grounds his philosophical reflection on physical causality, namely form, matter and privation, the author of the Munich commentary awards a modest role to privation. According to him, indeed, privation is not by itself a principle of generative change, but only with regard to matter (I, 32). Boethius, however, holds that privation is an essential principle of generative change, since without the former the latter cannot take place. He agrees to some extent that privation has to play only an accidental part in generation, but he makes an important qualification: privation is not properly accidental, but essential to the generative change itself; only with respect to the generated being, which results from the process of generation, is privation properly accidental. Matter is an essential principle of this generated being. Privation from the foregoing form is not an essential prin-

⁴⁴) *Ibid.*, p. 169.

⁴⁵) R. HISSETTE, *Enquête*, pp. 89-90.

ciple, since it is a principle only inasmuch as the generative change was indispensable to make a generated being (*P*, I, qq. 38-39).

Other differences in opinion can be found. Compare, for instance, these passages of the Munich commentary: I, q. 26, ll. 39-43 and I, q. 34, ll. 44-46 with respectively *P*, I, qq. 18-19 and *P*, I, q. 35.

On account of these texts, especially of texts opposed to the personal opinions of Boethius, the Munich commentary on the *Physics* cannot be considered a work of Boethius of Dacia.

2.4.4. Commentary on *De anima*

In the commentary on *De anima* (*MO*) theses that are diametrically opposed to the views of Boethius are to be found more than once.

From the very first question, the author holds two opinions that are alien to theses notoriously proper to Boethius of Dacia.

According to the first opinion, the soul can be an object of science, because there is something unchangeable in the soul, namely its universal notion (*MO*, *O*, ll. 16-21, ll. 29-31; *Mn*, ll. 16-20, ll. 26-28). By taking this position, the author is obviously on another line of thought than that which is proper to Boethius. For the latter, indeed, science of changeable things is possible because, even if they themselves change or cease to exist, there are nonetheless some causes which produce, in these changeable and corruptible, but actually extant things, effects that happen of necessity. This necessity suffices for scientific certainty⁴⁶.

Also on a second point within the very first ‘quaestio’, the author’s position is very different from Boethius’s. The author first cites some people who admit that ‘accidents’ cannot exist in immaterial beings. He continues by opposing the previously cited opinion, and he makes it clear that, according to him, even “separate forms” can very well be the subject of ‘accidents’ (*MO*, *O*, ll. 46-55; *Mn*, ll. 39-48).

Also elsewhere in the commentary the author is rather open to the common thesis according to which there is some place for ‘accidents’ in the simple substances. Whereas in III, q. 12, ll. 37-39, he is only making a very general statement, he is more careful and precise in III, q. 2, ll. 50-53, and q. 3, ll. 21-33, where he admits the possibility of the existence of ‘accidents’, especially of ‘intentional’ kind, in the simple substances.

⁴⁶J. PINBORG, *Zur Philosophie* (1974), pp. 172-173; S. EBBESEN, *The Paris Arts Faculty* (1998), pp. 283-284; ID., *Dansk middelalderfilosofi* (2002), pp. 151-155.

Along with most of his contemporaries, the author adopts the view of Aristotle that the embryo begins by being a plant and becomes successively an animal and, afterwards, a specific kind of animal (II, q. 7, ll. 80-94). Boethius rejects this view. According to him, the embryo of a horse is immediately the embryo of a horse, just as the embryo of the human being is immediately and specifically a human being (*T*, II, q. 19, ll. 41-43).

The author of *MO* knows the common thesis according to which the separate soul remains virtually capable of exercising activities of vegetative and sensitive kinds. Moreover, he accepts it as a valuable alternative (II, q. 7, ll. 95-102). Boethius, however, does nowhere agree with or even mention this opinion. His silence may be significant, for, when he comes to a topic like the soul considered not inasmuch as it is properly a soul, i.e. a principle informing the body, but considered inasmuch as it is a substance, he does not fail to note that this soul, considered in that way, is a substance of an intellectual kind and, accordingly, has its *proper* act, which is intellection (*T*, IV, q. 16, ll. 80-94).

The author of *MO* admits that every ‘vox’ has a meaning (*MO*, II, q. 38, ll. 31-32, q. 39, ll. 15-21). According to Boethius a ‘vox’ can either be a “vox significativa” or a “vox non significativa” (*MS*, q. 10, ll. 60-64, q. 13, ll. 37-39, q. 114, ll. 74-98).

At the end of this part of the inquiry, the hypothesis set forward by F. Van Steenberghen appears to lack any serious ground. The anonymous commentaries on Aristotle contained in the Munich ms. cannot all be the work of Boethius of Dacia. The commentary on the *Physics* (ff. 18-44) and the one on *De anima* (ff. 74-82) contain positions which not only diverge frequently from Boethius’s opinions but which, in addition, are different from and sometimes contradict the most characteristic ideas of Boethius.

2.5. Conclusion

Siger of Brabant, Simon of Faversham, Peter of Auvergne and the Anonymous Author of *MO* must be eliminated as candidates for the authorship of *A*.

As the analysis of contents has revealed, *A* must be the work of an uncommon personality. The author of *A* is far more daring than champions like Siger in ascribing to creatures the attribute of “pure act”, which

Christian philosophers jealously reserved for the Creator alone. This author cannot be merely a secondary figure. This increases the chances of Boethius of Dacia being the author of *A*.

3. Boethian Thought in Boethian Wording

In this chapter it is shown that the distinctive teaching of Boethius of Dacia is also to be found in *A*. Three points are in order here. 1° Boethius's distinctive positions are present in *A* not only in terms of content but more importantly also in terms of wording. 2° These positions are far from being unconnected and marginal sayings but are organically linked and belong to the core of Boethius's philosophical conception. They can be called "Boethian Thought" rather than "the thought of Boethius". 3° This Boethian thought in Boethian wording is to be found not just at certain isolated points in *A*, but informs all that is relevant in *A*.

3.1. Distinctive Teaching and Wording of Boethius of Dacia

In this first section it is shown that four distinctive teachings of Boethius of Dacia are to be found in *A* in the very same literary formulation in which they appear in Boethius's own writings.

3.1.1. Logic versus 'Real' Science

The opening question of *A* is, from beginning to end, about one of the most personal convictions of Boethius. Liking questions of methodological concern, Boethius stresses that a science can conclude scientifically only when it remains within the borders of its proper discipline, the property of which is fixed by the property of its principles⁴⁷. Particularly well attested is Boethius's insistence on the impossibility for the logician as such to draw conclusions encroaching on the field of 'real' philosophy⁴⁸. In reading the texts of *A* with those of Boethius's writings as their parallel, nobody will fail to notice that, on both sides, the insufficiency of logic for reaching 'real' science is concretely exemplified in the insufficiency of a

⁴⁷) H. ROOS, *Der Unterschied* (1968), p. 113; J. PINBORG, *Zur Philosophie* (1974), pp. 168-169; S. EBBESEN, *Dansk middelalderfilosofi* (2002), p. 145.

⁴⁸) J. PINBORG, *Zur Philosophie* (1974), pp. 169-170; S. EBBESEN, *Dansk middelalderfilosofi* (2002), pp. 137-138.

merely logical use of the concepts ‘animal’ and ‘rational’ for definitely understanding the reality of the human being (*A*, q. 1, ll. 9-12*; *T*, Prooemium, ll. 136-145; *T*, I, q. 4, ll. 32-42; *T*, I, q. 5, ll. 33-48; *T*, VI, q. 18, ll. 17-19).

3.1.2. Substantial Form and Separate Substance

Since no logical definition makes us know what ‘rational’ and what ‘animal’ are in terms of reality, we must turn to ‘real’ science for knowing what a “human being” is. In the field of ‘real’ sciences dealing at least in some respect with the intellective soul, there is room for at least two competences. From the first decades of the Thirteenth Century the study of the human soul as form and the study of the human soul as substance were attributed by the masters of the Arts Faculty to physics and metaphysics respectively⁴⁹. Boethius of Dacia stands in this tradition with some distinctive features characterizing his writings on this point. Especially in his *Topics* he ascribes the study of the human soul to physics, ethics and metaphysics under respectively proper aspects. The correspondence with *A* is especially visible in two respects. First, with the exception of *A* no contemporaneous author (in printed or handwritten texts, especially commentaries on *De anima*) reserves with Boethius a place for ethics in the middle between physics and metaphysics⁵⁰. Secondly, in *A* and Boethius the particular way of formulating the philosophical thought marks the opposition between “being absolutely” and “being the principle of operations performed *in* the body”, cf. below (pp. 71-72): “quantum ad rationem entis vel substantiae” (*A*) viz. “quantum ad illud quod ipsa est” (*T*) versus “passiones et operationes quas <formae naturales> habent *in* corpore” (*A*) viz. “principium naturalium operationum *in* corpore” (*T*). The preposition ‘in’ denoting the opposition of the “esse in” over against the ‘esse’, singles out the operations performed *in* the body as being a kind of accidental activity. And because the opposite of an accident is a substance, *A* and

⁴⁹) B. BAZÁN, *The Human Soul*, pp. 106-113.

⁵⁰) One or more decades after *A*, Simon of Faversham cites q. 4 of *A* on f. 44rb of his literal commentary on *De anima* (Leipzig Univ. 1359, ff. 44ra-77v): cf. *Simon of Faversham*, p. 4, pp. 11-14. Although less close to *A* than Simon, the Anonymous of M. Giele shows some similarity in his ‘Prooemium’ (in M. GIELE, *Un commentaire averroïste*, p. 22, ll. 31-40). The relationship between *A* and the Anonymous of M. Giele can be left to further study: see above, p. 20, n. 27.

Boethius are only being consistent when they attribute to metaphysics the study of the soul in its capacity as a *substance*.

Once it is established that, according to *A* and Boethius, the study of acts in the living body is to be adjudged to the competence of the physicist and, accordingly, the study of substance to the competence of the metaphysician, all texts of *A* and Boethius related to the former study and to the latter can be seen as ways of describing the respective competence of physics and metaphysics.

Of course, the act of human intellection *as far as it proceeds in the living body* is an accidental activity like the acts of sense perception and of imagination which are logically antecedent to it and chronologically contemporaneous with it (*A*, I, q. 2, ll. 12-16; II, q. 14, ll. 1-4). It belongs, therefore, to real science to acknowledge, with Averroes, that intellection, as far as it happens in the human being composed of form and matter, has no *object* unless sense perception and imagination furnish the ‘phantasma’ which, once universalized, becomes the distinctive object of intellectual knowledge (*A*, I, q. 2, ll. 16-19). Firmly embedded as they are in the life of the human organism, the acts of human intellection belong, therefore, to the sphere of competence of the physicist (cf. *A*, I, q. 2, ll. 2-12*). But, since it cannot be excluded that there is possibly another type of intellectual knowledge, independent from activities in the body, the physicist as such cannot deny this possibility without overstepping his competence (*A*, I, q. 2, ll. 33-37).

The human act of intellection cannot be completely analyzed in terms of the mere dependence on sense perception and imagination, since the *universality* of the specific object of the act of abstraction proves irreducible to the always individual object of imagination and sense perception (*A*, I, q. 2, ll. 12-14).

There is room, then, for studying human intellection not only in so far as it is an *act (of the soul) proceeding in the living body* (*A*, II, q. 14, ll. 1-4), but also in terms of what the act of intellection *is* absolutely (*ibid.*, ll. 4-5). Once studied in terms of *being* absolutely, intellection, unlike imagining and sensing, proves to ‘*be*’, neither by virtue of the form of an organic body, nor by virtue of the latter’s organic powers, nor ‘in’ organs (*A*, II, q. 14, ll. 4-5; cf. *A*, I, q. 2, ll. 12-14). There is, then, obviously a way of considering the act of intellection quite apart from its “proceeding in the living body”. This double consideration of the human act of intellection, first inasmuch as it proceeds in the living body, and secondly

inasmuch as it is intellection absolutely, finds a very clear parallel in Boethius's *Topics* (IV, q. 16). In this carefully written 'quaestio', Boethius treats first of the self-knowledge of the soul through the mediation of an intelligible species received in the possible intellect through the abstraction on account of the agent intellect (ll. 33-52). At the end of this first part of the 'quaestio', he already prepares the development appended after the response to the objections: if, he writes, the soul has a self-knowledge *by itself*, it does not depend for it on the body, because, for having such a knowledge, it does not receive any help from anything extant in the body (*ibid.*, ll. 52-55). He is more assertive in the response to the third objection: the soul (and, by virtue of the context, it is obviously the human soul of which Boethius is speaking here) possesses self-knowledge in actuality, not in potentiality. Hence this self-knowledge is clearly different from the other self-knowledge arising from knowing other things. At first, indeed, the soul possesses this knowledge of other things only in potency. It must, therefore, begin by possessing only in potency also the self-knowledge concomitant with the knowledge of those other things (*ibid.*, ll. 69-72). When it comes to the appended development, Boethius goes again beyond the hypothetical speech of ll. 52-55. He now states unambiguously that the soul *considered in its substance* is of necessity in possession of self-knowledge (*ibid.*, ll. 80-94). It even knows itself *by virtue of* its very substance (ll. 93-94).

According to the author of *A* and to Boethius, it is possible and necessary to conclude from the intellect's separate act to its separate substance and conversely (*A*, I, q. 2, ll. 20-32*). No wonder, then, that the author of *A*, like Aristotle, knows "the intellect" to be separate (*A*, II, q. 6, ll. 3-4, cf. *ibid.* ll. 1-6; cf. *A*, II, q. 7, ll. 10-12). And he knows that a power of the soul cannot be separate without the separation of its *substance* (*A*, II, q. 8, l. 32). If, besides, Aristotle's words on "the intellect" are to be understood as directly related to the *substance* of the soul, not to its intellectual power, it equally follows that the soul *as far as it is a substance* is from outside the sphere of matter: not possibly deduced from the potency of matter, this substance can only be 'separate' (*A*, II, q. 8, ll. 33-35*, ll. 38-41*). Hence, Aristotle must be correct, when he declares that "the intellect" is not generated and not corruptible (*A*, II, q. 8, l. 40*; cf. *ibid.*, ll. 30-38*) and is, therefore, no substantial form generated by accident through the generation of the subject (*ibid.*, ll. 10-13*; ll. 23-28*). Instead of depending, for its being, on the existence of the subject (composite) (*A*, II,

q. 7, l. 12), the intellectual soul as substance subsists in itself and makes the hylomorphic subject subsist (A, II, q. 3, ll. 7-8).

Since, then, the integral analysis of the act of human intellection leads of necessity to recognize that the human soul, along with its being substantial form, is a separate substance, this process of recognition must necessarily be also metaphysical in nature, because, according to the author of A and Boethius, it is properly in its capacity as a *substance* that the intellectual soul is the proper object of metaphysics. And, indeed, the categories with the help of which the human soul is analyzed are ‘act’, ‘form’, ‘substantial form’, ‘substance’, ‘subsistence’, or in their opposition to, respectively, ‘potency’, ‘matter’, ‘organic body’, ‘accident’ and the like.

On this point, again, the teaching of the Arts Faculty in Paris is perceptible. Already the anonymous Master of the *Philosophica disciplina* (c. 1245) feels that the *Liber de anima* (among the books of *philosophia naturalis*) does not determine anything about the proper object of the intellectual soul. He explains this by saying that the distinctive object of the intellectual soul is the universal and that it belongs to the *metaphysician* to make out whether the universal is a *substance* or an accident⁵¹.

This is not the only presence of Parisian teaching in A. Not unlike the Anonymous of B. Bazán, the author of A and Boethius, when they admit the human soul to be both substantial form and separate substance, are far from joining a dualism of forms and substances in the vein of Avicenna: there is no trace in their writings of a “forma corporeitatis” which would ensure to the body an existence independent from the soul⁵². And, conversely, there is no trace of an attempt to deny to the intellectual soul the status of substantial form of the body (cf. A, II, q. 1, ll. 28-33; A, II, q. 3, ll. 1-8*; A, II, q. 7, ll. 1-12)⁵³. To some extent, as with the Anonymous of B. Bazán, the unity of the human being is guaranteed by hylomorphism, and the incorruptibility of the human soul, by its substantial nature⁵⁴. More exactly, as appears from A, II, q. 1, ll. 28-33 and A, II, q. 3, ll. 1-6, it is not *in spite of*, but rather *by virtue of* its substantial character that the

⁵¹) CL. LAFLEUR, *Quatre introductions*, p. 284, ll. 39-43.

⁵²) B. BAZÁN, *Anonymi, Magistri Artium*, p. *68, n. 166.

⁵³) *Ibid.*, p. *44.

⁵⁴) *Ibid.*, p. *45.

intellective soul saves its status as substantial form (as opposed to accidental form).

The reason why the author of *A* recognizes the human intellect as ‘separate’ is that its act, if considered in terms of ‘being’, proves to be separate (*A*, II, q. 14, ll. 2-5; *A*, II, q. 6, ll. 3-5; *A*, II, q. 7, ll. 10-12). In turn, the reason why he recognizes the human soul as a separate substance is the separation of its intellective power (*A*, I, q 2, ll. 20-32*). On such premises the author of *A* is ready for thinking as Boethius of Dacia (*Topics*, IV, q. 16) that the human soul has a twofold self-knowledge: one in its capacity as a separate substance, immediately, by simply being itself; a second in its capacity as a substantial form by receiving, through the mediation of sense perception and imagination, the intelligible species from outward things⁵⁵. It is consistent with this view that the author of *A* avoids attributing to the human soul, if considered as separate substance, any *accidental* activity. Not only is there not one single mention in *A* of the accidental character of the act of intellection considered absolutely, but the author expressly denies to intellection, thus considered, the characteristic “being in” of all accidents⁵⁶. Conversely, when he attributes to the human soul an accidental activity, it regards merely its capacity as a soul, viz. as “first act” performing its second acts ‘*in the living body*’⁵⁷. The author is again consistent

⁵⁵) The position is shared, among others, by the Anonymous of B. Bazán and Peter of Spain, and rejected by the Pseudo-Peter of Spain: B. BAZÁN, *Anonymi, Magistri Artium*, p. *101, text and notes 292-293. This position does not imply that humans experience in this life a self-knowledge which would be exclusively immediate. It only implies that the act of intellection that humans experience here and now is not totally due to the mediation of the senses. This irreducible aspect of the act of intellection is the objective fact from which the metaphysician and no other scientist is able to infer scientifically that the human act of intellection supposes a separate faculty or/and a separate substance and that Aristotle’s sayings on the separate intellect are more than just an argument from authority.

⁵⁶) *A*, II, q. 14, ll. 4-5: “vegetare et sentire sunt a forma corporis organici et a potentiis organici et in organis, non sic autem intelligere”. The opposition of ‘sunt’ (l. 4) over against “sint *actus vitae procedens in corpore a forma corporis*” (ll. 2-3) should be noted.

⁵⁷) *A*, II, q. 3, ll. 6-7: “omnes enim actus qui sunt *in corpore vivente, sequuntur animam*”; *ibid.*, ll. 9-13: “omnes actus et operationes qui sunt *in corpore vivente ... oportet quod ... in respectu ad animam sint actus secundi*”; *ibid.*, l. 14*: “Et *vita, cum sit actus animae in corpore, est actus secundus*”; *A*, II, q. 4, l. 4*: “*Vita enim in corporibus est actus animae in corpore ...*”; *ibid.*, ll. 5-6*: “sunt diversi actus et diversae vitae *in corpore*”; *A*, II, q. 13, l. 6*: “cum intelligere sit in nobis ex imaginatis”; *ibid.*, l. 21: “sunt enim actus animae *in tali corpore*”; *A*, II, q. 14, ll. 3-4: “actus vitae procedens *in corpore a forma corporis organici in quantum huiusmodi*”; and contrariwise *ibid.*, l. 4: ‘sunt’.

when he makes it very clear that separate substances and material ones have life in a non-univocal way, the latter having life only in the sense that they possess activities which are “second acts”, viz. accidental activities of the soul *in* the actually extant living body (A, II, q. 3, ll. 14-16*). Boethius is very explicit in his *Topics*: the intellection of the soul considered as separate substance is no accidental perfection, but is the substance itself of this separate substance considered absolutely, viz. inasmuch as it is a separate substance (T, IV, q. 16, ll. 80-94). The systematic way of ranging the act of intellection inasmuch as “it proceeds in the living body” under the category of accidental activity and, along with this, the systematic avoidance of any attribution of accidental activity to the human soul in its capacity as a substance fits well with the clearly distinctive teaching of Boethius of Dacia according to which there are no accidents in separate substances. This position is far from being shared by the Anonymous of B. Bazán or Peter of Spain, even though both admit, like Boethius of Dacia, the thesis of the twofold self-knowledge, one immediate and the other through the mediation of the species of an outward thing⁵⁸.

3.1.3. No Accidents in Separate Substances

One of the teachings of Boethius of Dacia which distinguishes him most among his Parisian contemporaries is the claim that there are no accidents in the separate substance. The author of *A* holds this position and does so in Boethius’s wording.

3.1.3.1. Form and Matter as Metaphysical Conditions of Accidents

In *A*, I, q. 3, ll. 28-30*, the author of *A* makes it very clear that, in order that accidents be caused, it is not enough that there be some extrinsic cause for them, like an efficient or final cause⁵⁹. There is, indeed, one un-

⁵⁸) Cf. p. 36, n. 55.

⁵⁹) Boethius of Dacia explains, *T*, III, q. 1, ll. 52-65, the difference between “proper accidents” and “common accidents”. The latter are what Aristotle, *Metaphysics* X, calls “*passiones materiales*” with such examples as: white and black, hard and soft, male and female. Unlike “proper accidents” which differentiate one species over against other species, “common accidents”, being caused by different passions differently received in matter, are common to all species sharing in one kind of matter. Since also the “common accidents” can only be found in material beings, the distinction between “proper accidents” and “common accidents” (cf. *A*, I, q. 3, ll. 3-6, ll. 13-14; *T*, III, q. 5, ll. 15-20, ll. 29-32) can be left out of consideration here.

avoidable condition (cf: “de necessitate”): *without a substantial form existing in matter there is no <proper> cause for the existence of any accident*. In other words, however sufficient transcendent causes – efficient or final and ultimately God as First Cause – may be, never will they succeed in producing any accident except in the material realm of reality. Separate substances are by definition out of the sphere of matter. When the status of matter and its difference from the immaterial reality is at stake, Boethius of Dacia, even though he professes not to penetrate God’s inscrutable will, does not show any willingness to reckon positively with a *scientifically* workable exception to the metaphysical rule. He makes, for instance, not the slightest positive proposal in the direction of recognizing that there is possibly a *metaphysical* exception to the necessity according to which immaterial substances cannot be various individuals within one species. To be sure, when he treats this point, he finishes by paying his tribute to “the secret of God’s will, which nobody knows”. But he does not take the trouble to envisage a *scientific* hypothesis other than the one he holds with Albert, Thomas and Siger: there is a necessary link between immateriality and indivisible specificity and, accordingly, between materiality and individuality⁶⁰. Something similar seems to happen when he is thinking about the necessary link between immateriality and the lack of all composition and, accordingly, between materiality and accidents⁶¹. Not surprisingly, indeed, since quantity is the condition for individuality as such and since, in turn, quantity is an exclusive accident of *material* substances. It is, therefore, totally in line with Boethius’s firm teaching according to which the field of hylomorphic composition and the field of accidents are of equal extension when the author of *A*, after having stated this general principle, goes on to state that this is “the very reason” why Aristotle *proves* in *Metaphysics* XII that the principles of the composite substance (form and matter) are the principles of its accidents (*A*, I, q. 3, ll. 31-32*).

3.1.3.2. *The Separate Substance as such is “Pure Act”*

Boethius of Dacia’s personal thesis is inseparable from a distinctive literary formulation according to which there are two meanings of the express-

⁶⁰) R. HISSETTE, *Enquête*, p. 84.

⁶¹) *Ibid.*, pp. 89-90.

ion “pure act”⁶². A first meaning of “pure act” is that something does not depend on anything else. And, in this meaning, only God is “pure act”. There is however a second meaning of the expression “pure act”. According to this meaning, anything that lacks potentiality is to be considered “pure act”. And since separate substances are free from all potentiality, their immateriality itself implying the absence of any potentiality, they are to be considered as “pure act” in this sense⁶³.

This personal position, its distinctive literary formulation included, is to be found also in *A*.

As to the first aspect of its literary formulation, the dependence of separate substances on God is stated in this work. The First Cause is the one which does not depend on anything and on which anything else depends: it is, therefore, most of all a substance (*A*, II, q. 1, l. 9). The (other) separate substances depend on it for their conservation (*ibid.*, II, 11-13*). The link between depending on God for existence and depending on Him for conservation is particularly significant. In *A* the lack of a material cause (the subject on which to rely) in all separate substances is acknowledged and, *in the same sentence*, the lack of a conservative cause for those substances is immediately denied (*ibid.*). This insistence on the aspect of ‘conservation’ by divine causality is distinctive of Boethius, who constantly holds the following two complementary theses. (1) Immaterial substances are not composed of form and matter and can, therefore, not possibly be corrupted, that is to say be changed into their opposite through transformation. (2) Depending of necessity on the First Cause for their existence, their duration in that existence is as indebted to God as their very existence itself. Hence, immaterial substances can be converted into pure nothing through the withdrawal of their existence by God’s inscrutable will⁶⁴. Boethius links this teaching with his interpretation of the

⁶²) The to-date anonymous author of the commentary on the *Liber de causis*, ms. Wien *Österreichische Nationalbibliothek lat.* 2330, q. 37, f. 109rb, holds that separate substances act by virtue of their essence, not of any distinct intelligible species supposedly created with them. But his formulations are far from being like those of Boethius. For instance, the decisive formula “actus purus” as applied to the separate substance as such and hence to all separate substances is totally lacking. The often shortened version due to Godfrey of Fontaines in the ms. Paris BnF *lat.* 15819, ff. 308ra-309va, is less complete for the text of q. 37 (Vienna numbering).

⁶³) *T*, III, q. 3, ll. 41-46.

⁶⁴) *P*, I, q. 33, ll. 85-96; *P*, III, q. 23, ll. 102-107; *AM*, ll. 612-623, ll. 636-651.

Timaeus, where, when speaking in the person of the first principle to the intelligences themselves, Plato says: “My will is more important than your nature as regards maintaining your eternity”⁶⁵.

Also the second aspect of Boethius’ personal literary formulation is repeated in *A*. The author admits, indeed, that the absence of potentiality from something is sufficient for defining this something not only as ‘act’ but also as “pure act” (*A*, I, q. 3, ll. 33-35*).

The formula “*omnino simplex*” (*A*, I, q. 3, l. 33) deserves some further attention.

First, syntactically, the singular in this formula (“*omnino simplex*”) echoes the singular in the formula which immediately precedes it (ll. 31-32): “*principia substantiae compositae*”. What is opposed in these two subsequent sentences, then, are two kinds of being a substance: either something is a composite substance or something is a simple one. The use of the generic singular occurs more than once in *A*: cf. II, q. 14, ll. 2-4.

Secondly, as the immediate context shows (*A*, I, q. 3, especially ll. 31-35), nowhere is there any mention of God and, hence, of his substance in opposition to those of other separate substances. The only concern in *A*, I, q. 3 is the dependence of accidents on form and matter, with a consistent final corollary setting the hylomorphic substance generically over against the simple one. Considered in this way, all immaterial substances are equally simple, irrespective of the otherwise important differences between God’s substance and the other separate substances.

Thirdly, the insistent adverb ‘*omnino*’ (*A*, I, q. 3, l. 33) can best be understood in the light of the two contextual data of *A* itself.

On the one hand, “*omnino simplex*” may point to the total simplicity of the separate substance if compared with the lesser simplicity of the substantial form. Even though a substantial form is perfective of matter, it is free from *internal* composition like any other form (*A*, II, q. 2, ll. 2-3). All the rest remaining equal, this form, as it is not composed of form and matter, cannot be dissolved. It is, however, compromised by a kind of *external* composition, since, without matter, it is unable to constitute a composite (II, q. 1, ll. 21-23, ll. 28-30) and, all the rest remaining equal, is incapable of any existence separate from the matter it informs (II, q. 8, ll. 23-28*). As compared with the separate substance as such, the substantial

⁶⁵ *P*, I, q. 33, ll. 96-98; *P*, III, q. 23, ll. 111-113; *AM*, ll. 633-635, here quoted in the English translation of J.F. WIPPEL, *Boethius*, p. 58.

form obviously falls short of being totally simple. There is no need for a further proof.

On the other hand, “omnino simplex” may allude to the difference between the separate substance in general and the special case of the human soul, which is both substantial form and separate substance. This latter alternative explanation, which does not exclude the former, has two considerable advantages.

First, Boethius himself recurs to the use of the insistent adverb ‘omnino’ in a specific context of his *Topica* (IV, q. 16), where he clearly wants to qualify the agreed-upon statement that the human soul is a separate substance (ll. 31-32: *Sed anima est substantia separata*) by the observation that, if it is the act and perfection of the body, the soul is not absolutely separate (ll. 56-57: “*anima intellectiva non est omnino separata, si sit actus et perfectio corporis*”). It is particularly noteworthy that, in *A* itself, the very same formula “omnino separata” recurs in a similar context. According to *A*, II, q. 2, ll. 2-3, the soul is a substance that is simple in its essence, just like every other form, be it the perfection of matter, or absolutely separate (“omnino separata”) from matter. Cf. also *A*, II, q. 7, ll. 6-7*: “*animam omnino a corpore separatam*”.

Secondly, this reading fits the sure data that *A* is properly a commentary on the soul with special attention to the human soul. Indeed, the intellectual soul as understood in *A* unites in itself these two kinds of simplicity. On the one hand, it is purely simple inasmuch as, in its essence, it is free from matter and, hence, as simple and as properly a substance as any other separate substance. On the other hand, it is only relatively simple, inasmuch as, in its distinctive existence as a soul, it is a constitutive principle, along with matter, of the concrete composite substance which is the animate human body. And again, there is no need for further proof that this kind of complex simplicity is less simple than the total simplicity of the separate substance as such.

3.1.3.3. “To Be” Substance versus “to Partake of” Substance

The literary structure of *A*, II, q. 1 is illuminating. After having marked the difference between sharing name and definition, on the one hand, and sharing *more (or less)* name and definition, on the other hand, the author specifies that to share more (or less) a definition is to be more (or respectively less) the reality defined (*A*, II, q. 1, ll. 2-7).

He goes on, then, by listing in five subsequent paragraphs the items

which either share or share more or less the definition and reality of a substance (*ibid.*, ll. 8-27). Apart from the First Cause, which is a substance in the highest sense of the word (“est maxime substantia”: l. 9), only the separate substances *are* substances (“sunt substantiae”: l. 11). From the third through the fifth and last item (material substance, matter, substantial form) none is said *to be* a substance. All are merely considered *to partake of* its definition. There is, moreover, a noteworthy descent from the third through the fifth item. The material substance, like a human being, partakes of the definition of substance (“*participat* rationem substantiae”: l. 14). Matter partakes still less of the definition of substance (“*adhuc minus participat* rationem substantiae”: l. 17). The already restricted definition of substance as applied to matter is still less suited to the substantial form (“*adhuc huiusmodi ratio substantiae minus competit formae substantiali quam materiae*”: ll. 21-22).

Doubtless, unlike the First Cause, which does not depend on anything else, the separate substances depend on God’s efficient and final causality for their existence and duration (A, II, q. 1, ll. 8-9; cf. A, II, q. 8, l. 41, ll. 44-45). There is, therefore, a ground for admitting that God’s substantiality, viz. self-sufficiency, is of a higher order than that of the separate substances. But there is an important difference between separate substances and matter (and all that is involved in matter). And this difference fully explains why the separate substances, unlike material ones, are said to ‘be’ a substance, not just to “partake of” it. Even though matter possesses in itself its stability (“*licet in se habeat suam fixionem*”: A, II, q. 1, l. 18*) so as not to depend for it on a subject, it cannot realize this property without some substantial form. This form is, indeed, the formal cause of the material substance and, thus, a cause beyond matter itself (*ibid.*, ll. 19-20*). And that is why the separate substances, being by definition devoid of matter and being even therefore “pure act”, not only possess in themselves their stability as matter possesses it, but possess in themselves also *the cause* of their stability (“*habent enim in se causam suae fixionis*”: *ibid.*, ll. 11-12*), namely their form undiminished by matter, a pure form which matter or the material substance as such does not possess. This brings us back to the impossibility, for the separate substances, of being bearers of any accident (A, I, q. 3, ll. 28-30*). This at the same time shows that the sharp difference between “being a substance” and “partaking of it”, which marks the redaction of A, II, q. 1, is no stylistic ornament, but reflects the consistency of an author who admits that, leaving God’s con-

servation out of consideration, an immaterial substance, being *pure* form and lacking, therefore, the possibility of any loss or improvement, viz. any accidental perfection, possesses from the outset all that is needed for remaining as perfect as it is by virtue of itself.

3.1.3.4. *Non-Univocal Notions: 'Life' as Accident and 'Life' as Substance*

In A, II, q. 3, it is stated that life, since it is the act of the soul in the body, is a second act, an accident perfecting the first act which is the soul (l. 14*; cf. ll. 9-13*). A corollary is attached: according to the diverse second acts of the soul in the body, there will be diverse lives (ll. 14-15). Without any further reasoning or argument, the conclusion is then stated that, therefore ('unde'), separate substances and material ones do not possess life in a univocal way (ll. 15-16)⁶⁶. This leaves no room in separate substances for a distinction between substance and life if the latter is to be understood as an accidental activity. And since there can be only one substantial act in one substance (A, II, q. 8, ll. 34-35*) and life is, indeed, to be found in separate substances (A, II, q. 4, ll. 2-3), it must also mean that life and substance are one substantial act in separate substances.

3.1.3.5. *Animate Bodies 'have' Life, God and the 'other' Separate Substances 'are' Life*

In A, II, q. 4 the refusal to consider as univocal the concepts of life if applied to the separate substances, on the one hand, and to living bodies, on the other, is repeated: their respective definitions are different (ll. 2-3). Life in the world of bodies is the accidental perfecting of a substantial first act (l. 4*; cf. A, II, q. 3, ll. 4-13*) which, accordingly, is said not "to be" this kind of life, but merely "to have" it (cf. II, q. 3, ll. 21-22). Hence, according to the diverse potencies in animate bodies, there are, within them, diverse acts and diverse lives in the same body: vegetative life, sensitive life, intellectual life (II, q. 4, ll. 4-8*). Of this kind of life, the soul as such is the principle.

⁶⁶) Always when it occurs in A, the conjunction 'unde' figures at the end of a full paragraph or syllogism, never at the end of a simple sentence or one of its elementary parts: I, q. 1, l. 17; I, q. 2, l. 16, l. 18, l. 31; I, q. 3, l. 14; II, q. 2, l. 13; II, q. 3, l. 15; II, q. 6, l. 3, l. 9; II, q. 9, l. 7; II, q. 13, l. 19, l. 30; II, q. 15, l. 30, l. 44; II, q. 19, l. 9. The case of II, q. 5, l. 3 is an apparent exception: the locutions "sunt distincta secundum diuersa organa" (l. 2) and "quibus salvatur vita in eis" (ll. 2-3) are to be counted as *cumulative* elements of the definition.

About the separate substances, the author of *A* does not say explicitly that their life is their substance (*A*, II, q. 4, ll. 10-13), unlike what he seems to state about God (*ibid.*, l. 14). Is this to imply that the life of the separate substances is not their substance?

In response, it must be said, first, that an argument from silence is only a request for a real proof.

Secondly, and more importantly, the explicit teaching of *A* is clear: an immaterial substance cannot receive accidents (*A*, I, q. 3, *per totum*, especially, ll. 28-35*; *A*, II, q. 3, ll. 14-16). So what else remains for separate substances than that life, intellection and willing (*A*, II, q. 4, 10-11*) are their substance?

Thirdly, what the author is saying about God's life is not simply that it is *a* substance, but, in a somewhat heavily repetitive formulation, that "God's life is *God's* substance" (*A*, II, q. 4, l. 14). This apparent redundancy may be due to an implied statement to the effect that the life of "the other separate substances" (*A*, II, q. 4, l. 19) is *their* substance.

Finally, the argument invoked for stating that God's Life is God's substance works equally well to prove that the lives of separate substances are their respective substances. Indeed, the author proves that God's Life is God's substance in the following manner. Major premise: an operation which is not transitive and which is not added to the subject of the operation is the substance itself of the agent (ll. 14-16*). Minor premise: intellection and willing are to be found in God and they are nothing added to God, since in God there is no kind of composition (ll. 16-17*) and, besides, intellection and willing are God's Life (l. 17*). Conclusion: hence, God's Life is God's substance (l. 18*)⁶⁷. The minor of the argument applies to all separate substances as well, as appears from what the author himself states elsewhere in *A*. Intellection and willing are to be

⁶⁷) After the phrase "vita Dei" (l. 18) Godfrey of Fontaines inserts the phrase "quae est nobilissima et delectabilissima" written in the margin. As regularly under Godfrey's pen, the inserted text may well have been borrowed from somewhere else in the same work. If so, the original version would have been made up of two distinct paragraphs. In a first paragraph, the author would have shown that God's life is God's substance. In the second one, he would have conceded that "the other separate substances" are each a less noble substance and a less noble life than God's, but (cf. "quae tamen", l. 20) he would have insisted nevertheless that this lack of nobleness does not entail any real difference between life, intellection and willing in them: life, intellection and willing in any of them differ only according to our mode of understanding.

found in separate substances (A, II, q. 4, ll. 10-11*). They are nothing added to any of the separate substances, because, first, there are no accidents in separate substances (A, I, q. 3, ll. 28-35* and A, II, q. 3, ll. 14-16*) and, secondly, instead of *having* intellection and willing, separate substances *are* intellection and willing, and even more specifically are *nothing else* than that (A, II, q. 4, ll. 10-11*).

To be sure, God's substance is the noblest of substances, whereas "the other separate substances" are presumably more or less noble according as they are the cause of more or less effects below them. In *A* itself, the author makes it clear that God does not depend on anything, whereas separate substances depend on God for their very substance and preservation in it (A, II, q. 1, ll. 8-13*). And God's intellection and willing are the noblest because, it can be presumed, their immediate object is *God's* substance and their acting power is *God's*. Even if none of the "other separate substances" has the noblest intellection and willing, each, it may be presumed, has its own species as its immediate object and, accordingly, a relatively noble natural love. Delight springing up spontaneously from intellection and love, their delight is self-sufficient, irrespective of any supernatural blessedness. It follows then necessarily that, even though there is a difference between God's life and that of the "other separate substances", this difference does not consist in that God's life is God's substance whereas the life of the other separate substances would not be their substance. Even though the other separate substances are neither God's substance nor God's life, the life of each of them is nevertheless noble because it is the respective substance of each of them. This fully explains the important specification in A, II, q. 4, ll. 19-21*: life, intellection and willing in the "other separate substances" do not differ really from each other, but only according to our mode of understanding. No Aristotelian thinker would have thought of opposing the life, viz. the intellection, of immaterial beings to their substance, and none would have seriously considered the idea that the substance of immaterial beings could ever be less than life, viz. intellection⁶⁸.

⁶⁸) ARISTOTLE, *Metaphysics*, XII (1072b26-27, 1075a3-5); cf. *G*, I, q. 50, ll. 93-103.

3.1.4. Heavenly Bodies are the Necessary, but Insufficient Causes of Human Choice⁶⁹

In a letter of June 21, 1992 I put the following question to R.-A. Gauthier: since the formula “plus sunt quam ad utrumlibet et minus quam necessaria” is not to be found in any work of the other Masters of the Arts Faculty or in Albertus Magnus, are there, Boethius excepted, contemporaneous authors who make use of this formula? The learned correspondent replied after his summer vacancies in a letter dated July 22 1992: « Je n’ai rien rencontré qui ressemble à cette formule de Boèce ». Given the competence of R.-A. Gauthier and his familiarity with the commentaries on *De anima* and the *Nicomachean Ethics*, one may safely assume that the formula is proper to the writings of Boethius of Dacia.

The formula, in *A* and *P* (cf. below, p. 97), is used to describe the influence of the heavenly bodies on the human act: it is more than indifferent and less than necessitating. In *T* (*ibid.*) the formula is used to define the proper object of the dialectical proposition: probability is intermediary between a true proposition which cannot but be known as true, on the one hand, and a proposition which has no chance to appear true to us, on the other hand. The contexts in *P* and *T* being quite different, it is not the respective contexts, but rather the preference of the same author for the same formula that explains the recurrence of the same formula in *P* and *T*.

3.2. The Core of Boethius’s Thought

An organic link holds four distinctive Boethian teachings together. Scientific competence requires specialization, some general competence (metaphysics) and an ultimate coefficient of only qualified scientific certainty. Unlike the existence and duration of a contingent reality which is only of a conditional necessity – which is just enough for making scientific knowledge of contingent effects possible –, the existence and duration of the immaterial reality is absolutely necessary, at least on the level of the uncaused reality, the eternity of caused immaterial substances depending for their eternity (also in the past) as well as for their existence itself on God’s inscrutable will. Separate substances, being by definition free from matter, are each a singular species, are not composed of substance and accidents, and, being caused by the First Cause, depend on it for their

⁶⁹) S. EBBESEN, *Dansk middelalderfilosofi*, pp. 112-115.

conservation in the future. Since some causes can be impeded in their causality, their effects do not follow of necessity, which is especially true for the acts of human choice: the heavenly bodies are a necessary condition for them, but not their sufficient cause.

3.2.1. Scientific Competences: Special, General, and Qualified

Boethius is famous for his systematic insistence on the limited character of the specialist's competence, admits the unifying role of metaphysics in the link of scientific disciplines and acknowledges the relative coefficient of uncertainty that, in the end, affects scientific knowledge. Logic, for instance, is no science of reality, but of common 'intentions' such as genus, species and the like. Limited as it is by its distinct principles, logic – or any other special science – is not allowed to overstep its competence. To be sure, the scientist is competent as regards the deductive certainty of his conclusions and the relationship between cause and effect within the borders of his system. He is not competent, however, as far as finding and proving of his principles are concerned. As to that, he depends on the truth and certainty of the first truly general principles⁷⁰. Even though the metaphysician as such is competent to find and to prove the general principles involved in the principles of all particular sciences, he is as such not competent to judge the distinctive principles as such of any special science⁷¹. And, in the end, his specific competence, general as it may be, is not unqualified. A coefficient of uncertainty must be recognized. The First Cause, without which nothing at all could be or be an object of metaphysics, is the cause of everything else by its will⁷². The metaphysician as such cannot doubt God's will inasmuch as the created universe, especially its immaterial part, is preserved until now and, hence, witnesses the Creator's will to preserve its creation, at least for now. But since no metaphysician can investigate God's inscrutable will regarding the future

⁷⁰ J. PINBORG, *Zur Philosophie* (1974), pp. 169-170; J. WIPPEL, *Boethius* (1987), p. 11; D. PICHÉ, *La condamnation* (1999), p. 193; B. BAZÁN, *Boethius* (2003), p. 228.

⁷¹ J. PINBORG, *Zur Philosophie*, pp. 170-171, text and n. 12 with references to *P*, I, q. 15, ll. 36-37 and *MS*, q. 1, ll. 93-94; S. EBBESEN, *The Paris Arts Faculty* (1998), pp. 284-285.

⁷² J. PINBORG, *Zur Philosophie* (1974), p. 179; J. PINBORG, in *CPhD* 6,1 (1976), p. xxxviii; S. EBBESEN, *The Paris Arts Faculty* (1998), p. 285; ID., *Dansk middelalderfilosofi*, p. 148; B. BAZÁN, *Boethius* (2003), p. 227.

of creation, it is strictly impossible to prove metaphysically that the universe, even its spiritual part, will always exist in the future⁷³.

When, however, it comes to concrete applications and, for instance, to the question of the beginning of the universe with time, one should shrink from concluding on behalf of this coefficient of uncertainty that, in Boethius's view, it is equally *scientific* to admit the necessary beginning of the universe with time and to admit the theoretic possibility of an eternal world (in the past)⁷⁴. Admitting, as all Christians should, the beginning of the universe with time, there is, according to Boethius, a right and a wrong way of conceiving the relationship of faith and science regarding this point.

On the one hand, a Christian believer may reject the *unconditional* necessity of an eternal universe⁷⁵. This is consistent with faith, because, admitting the beginning of creation with time, one cannot anymore uphold its *unqualified* eternity. And, secondly, this does not destroy the *qualified* certainty of the physicist's scientific conclusion according to which, within the limits of his proper and limited principles, the universe must be acknowledged as eternal (in the past)⁷⁶. In this correct way of

⁷³) Cf. above, pp. 39-40, text and notes 64-65.

⁷⁴) Of the three series of arguments, a first series in favour of the unconditionally necessary beginning of the universe, a second series in favour of its possible eternity, and a third series in favour of its necessary eternity (*AM*, ll. 28-95, ll. 96-138, ll. 139-308), Boethius refutes the third (*AM*, ll. 597-802), does not refute the second and declares the first to be sophistic, even though he agrees with the conclusion, not on behalf of the arguments, but for the sake of the conclusion (*AM*, ll. 803-804). And, indeed, the main purpose as developed in the 'determinatio' is to show that neither physics nor mathematics nor metaphysics are able to demonstrate the beginning of the universe (*AM*, ll. 330-547).

⁷⁵) For the distinction adopted here and in the next paragraph between an unconditional and a conditional necessity, cf. ARISTOTLE, *Categories*, c. 10 (13 b 1-35). Contingent facts can be conditionally necessary, like, for instance, in the case in which Socrates is seated, he is *of necessity* not running as long as he remains seated.

⁷⁶) As Godfrey of Fontaines already noticed (ms. Paris BnF *lat.* 15819, f. 301rc *mg. inf.*), Boethius's *De somniis* (*S*, ll. 159-191) is an authentic interpretation of his *De aeternitate mundi*. Not those causes the effect of which is simply unavoidable, but those other causes the effect of which can be impeded are the proper principle of the physicist as such. Hence his proper arguments do not lead to unqualified conclusions. They only lead to the knowledge of contingently necessary effects. Cf. G. FIORAVANTI, *La "scientia sompnialis"* (1966-1967), pp. 329-369; ID., 'Scientia' (1969-1970), pp. 525-632; J. PINBORG, *Zur Philosophie* (1974), pp. 178-179; L. BIANCHI, *L'errore* (1984), pp. 62-69. The essentials of Boethius's contribution to the science-faith relationship are fatally misunderstood if his consistent

understanding the faith-science relationship, the competence of scientific knowledge, in its limited field of validity, is fully recognized. The defenders of the eternity of the universe, inasmuch as they rely on their proper and avowedly limited principles which are, in the historical circumstances, those of ancient and medieval physics, are acknowledged as competent people and, as far as the special point under discussion is concerned, their teaching is not rejected as ill-conceived or false. It is recognized that their teaching could become false only if they would fail to share the metaphysician's higher insight according to which the beginning of the universe with time is the secret of the First Cause's inscrutable will⁷⁷.

On the other hand, a believer, even a person in 'dignitas' (according to Peter the Lombard, whom everybody in Paris read, 'dignitas' is the distinctive epithet of a bishop⁷⁸), may go so far as to reject the idea that the beginning of the universe with time is only a *conditional* necessity⁷⁹. This person holds not only that the universe did begin, in fact, to exist with time, but also that, under whatever supposition, it could not possibly *not* begin with time. This is, to begin with, not a necessary consequence of Christian belief. To be sure, according to Christian doctrine the universe began, as a matter of fact, to exist with time. Nevertheless, this does not entail that, according to the Christian Creed, an eternal universe (in the past) is intrinsically contradictory, viz. unconditionally impossible. And this does not entail that, abstracting from Christian belief, there would still be any properly scientific proof in favour of the beginning of

utterances on the qualified necessity of properly physical conclusions are confused with his teaching any kind of unqualified certainty. This confusion is not unrelated to the confusion between a conditionally necessary beginning of the universe taught by faith and its unconditionally necessary beginning held by Stephen Tempier. This latter confusion is the counterpart of the confusion between a conditionally necessary eternity of the universe (in the past) held by Boethius and its unconditionally necessary eternity attributed to Boethius by Tempier's ill-conceived interpretation. These confusions are, in fact, a "fallacia secundum quid et simpliciter": cf. A. DE LIBERA, *Penser* (1991), p. 371; S. EBBESEN, *Dansk middelalderfilosofi* (2002), pp. 148-149.

⁷⁷) AM, II, 470-475; cf. J. PINBORG, *Zur Philosophie*, p. 175-181, especially p. 178.

⁷⁸) PETRUS LOMBARDUS (ed. I. BRADY), *Sententiae in IV Libris Distinctae*, IV, d. 24, c. 14-15 (Spicilegium Bonaventurianum, 4-5), Grottaferrata, 1971-1981, t. 2, pp. 405-406; cf. J. LÉCUYER, *Les étapes*, pp. 29-52, especially p. 30.

⁷⁹) Cf. above, pp. 48-49, notes 75-76.

the universe with time. Not only is this position unnecessary from the point of view of the Christian Creed, but it is scientifically unworkable, as well. It, indeed, destroys the principles and illative skill of the proper science of the ancient and medieval physicist⁸⁰. And, as it implies a depreciation of the thesis of the theoretical possibility of an eternal world, it disqualifies those competent scientists (and outstanding theologians) who hold that position⁸¹. Those scientists should rightly oppose this destructive and illegitimate disowning of the borders of competence⁸².

3.2.2. From Principles to Causes

As is very well known, Boethius holds that the respective principles of diverse scientific disciplines correspond to the respective causes which act upon proper or common areas of reality⁸³. According to him, scientific knowledge, distinct in disciplines and united in metaphysics, mirrors the hierarchy of being, which implies distinct levels of necessity along with their characteristic unification in the First Cause. In this “golden chain”, duration (‘fixio’ in the wording of the *Liber de causis* which Boethius likes to quote) is the great thing⁸⁴. Therefore, duration must be extant in diverse degrees and ultimately also in an undiminished instance, viz. in a properly infinite power (‘virtus’)⁸⁵. Hence, the respective objects of physics and metaphysics represent a different kind of duration.

The proper object of physics is confined to the realm of material species which last beyond the death of this or that individual. It is not the case, however, that those species as such, without any individual representative at all, would be enough for making scientific knowledge possible⁸⁶. As a genuine Aristotelian, Boethius feels that the existence in

⁸⁰) AM, ll. 421-456; cf. F.X. PUTALLAZ – R. IMBACH, *Profession*, pp. 95-98.

⁸¹) Cf. THOMAS AQUINAS, II *Sent.*, d. 1, q. 1, a. 5; *Contra Gent.* II, c. 37-38; *Comp. Theol.*, c. 98-99; *De pot.*, q. 3, a. 14, a. 17; I, q. 46, a. 1, ad 1, a. 2; *Quodlibet* III, q. 14, a. 2; *De aeternitate mundi*.

⁸²) AM, ll. 421-456, especially l. 447: “negare debet”.

⁸³) G. FIORAVANTI, ‘Scientia’ (1969-1970), pp. 525-632; J. PINBORG, *Zur Philosophie* (1974), p. 171-174, p. 179, n. 32; S. EBBESEN, *The Paris Arts Faculty* (1998), pp. 282-283, pp. 284-285; B. BAZÁN, *Boethius* (2003), p. 227.

⁸⁴) P, III, q. 23, ll. 79-114; SB, ll. 200-208; AM, ll. 619-632; T, II, q. 1, ll. 23-35.

⁸⁵) J. PINBORG, *Zur Philosophie*, p. 181.

⁸⁶) *Ibid.* (1974), pp. 171-174, p. 181; J. PINBORG, in *CPhD*, 6,1 (1976), pp. xxxvii f.; S. EBBESEN, *The Paris Arts Faculty* (1998), pp. 283-284; ID., *Dansk middelalderfilosofi* (2002), pp. 151-155; B. BAZÁN, *Boethius* (2003), p. 227.

actuality of at least one individual is a necessary condition for the scientific knowledge of a species⁸⁷. It is the necessary link between this or that actually extant individual of a particular sublunary species and the causality of the heavenly bodies (and, through them, of the higher separate substances) which ensures the scientific character of physics⁸⁸.

There seems to be, then, a substantial link between this well-known original philosophical position of Boethius regarding the foundation of scientific necessity of physics, on the one hand, and his personal contribution to the question, focal at his time, of the beginning of the universe with time, on the other. If, indeed, the world is not eternal in the past – and according to Boethius as a metaphysician it is possibly not eternal⁸⁹ and again, according to Boethius as a Christian, it began to exist⁹⁰ – science of the physical universe is impossible on the supposition that only an eternal species can guarantee the necessity required by science. No wonder, then, that Boethius shows firmness in avoiding the path trodden by such colleagues as Siger⁹¹. If, however, the world is not eternal, but exists in fact and, as Boethius admits, is the effect of a sufficient, viz. in the end absolutely eternal, cause – or otherwise nothing at all would or even could exist in this world⁹² – science of the physical universe is possible on the supposition that it is enough that there be a necessary link of some sort between a contingent and temporal effect and a necessary and eternal cause for making science possible. This clearly personal contribution of Boethius to the question of the necessary character of physics fits so well the scientific, viz. metaphysical, hypothesis of a non-eternal world (and the Christian belief in a creation that began with time) that one can hold it as probable that the contribution was worked out with the purpose of fully allowing for the contingency of the physical universe. If so, there are even less grounds, if ever there were any, for doubting Boe-

⁸⁷) S. MANSION, *Le jugement d'existence*.

⁸⁸) J. PINBORG, *Zur Philosophie* (1974), pp. 172-174; ID., in *CPhD*, 6, 1 (1976), pp. xxxvii-xxxviii; S. EBBESEN, *The Paris Arts Faculty* (1998), pp. 283-284; ID., *Dansk middelalderfilosofi* (2002), p. 114, pp. 151-155.

⁸⁹) *AM*, II, 597-802.

⁹⁰) *AM*, II, 585-593, II, 823-825, II, 826-836, II, 857-860.

⁹¹) F. VAN STEENBERGHEN, *Maître* (1977), pp. 267-268; S. EBBESEN, *The Paris Arts Faculty* (1998), p. 283.

⁹²) *G*, I, q. 13, II, 22-40; *ibid.*, q. 49, II, 47-56; *SB*, II, 188-189, II, 191-192; *AM*, II, 676-701; *T*, IV, q. 22. Cf. J. PINBORG, *Zur Philosophie*, p. 175, text and n. 24.

thus's metaphysical reckoning with a temporal universe and his Christian orthodoxy.

Physics must in the end take into consideration the heavenly bodies, which, even though they are changeable as far as their location is concerned, are nonetheless kept in unchangeable duration as far as their individual identity is concerned⁹³.

The crucial border which separates duration proper from its diminished realizations is the one which opposes the separate substances to all reality that is in one way or another engaged in matter. Metaphysics, unlike physics, deals with separate substances, which, by virtue of their immateriality, are devoid of all potentiality and composition⁹⁴. They are of universal causality, acting upon everything below them⁹⁵.

Only the First Cause is totally self-sufficient, because in addition to not being composed in its essence it does not even depend on an efficient or final cause. By contrast, the duration of the other separate substances by virtue of their nature hangs in the balance: only God's inscrutable will is capable of preserving this nature and its immaterial and, hence, simple substance⁹⁶.

One feels, then, that, within this Boethian thought, the intellective soul cannot seriously take part in the "golden chain" of duration if it is not first of all at least in some respect a substance. Were it merely a substantial form, it would perish with the subject ('suppositum'). Hence Boethius's insistence: the intellective soul is in the first place a substance; it is a substantial form only as long as it informs matter for the constitution of the composite subject. Hence, it is able to survive the dissolution of the composite subject⁹⁷. And, indeed, Boethius repeats that, in its capacity as

⁹³) *P*, II, q. 25, ll. 95-108; *G*, II, q. 9, ll. 42-56; *SB*, ll. 205-206; *AM*, cf. ll. 357-374.

⁹⁴) *P*, III, q. 27, ll. 98-123; *G*, I, q. 50, ll. 27-36, ll. 64-88; *T*, III, q. 3, ll. 38-40; *T*, IV, q. 3, ll. 62-73; *T*, IV, c. 3, ll. 74-93; *T*, IV, q. 16, ll. 58-64.

⁹⁵) *P*, I, q. 15, ll. 20-34; *SB*, ll. 176-183; *MS*, q. 8, ll. 63-89.

⁹⁶) *P*, I, q. 33, ll. 85-98; *P*, III, q. 23, ll. 102-113; *AM*, ll. 612-623, ll. 633-651.

⁹⁷) *P*, II, q. 25, ll. 192-194 : "Licet anima sit substantia aeterna, non tamen est anima aeterna. Alfarabius : de proprietate animae est vivificare corpus". *OHA* (ed. S. EBBESEN, *pro manuscripto*; cf. ed. M. GRABMANN, pp. 80-81): "Et iterum omni animali corrupto et omni homine corrupto non est aliqua anima in qua posset remanere essentia hominis; licet intellectus possit separari a corpore, ipse separatus non est anima, secundum Aristotelem secundo De anima anima enim est actus corporis physici organici potentia vitam habentis; et secundum Alfarabium supra De causis de proprietate animae est vivificare corpus".

a substantial form, the intellectual soul perishes with the death of the body. It continues its eternal life, however, in its capacity as a substance⁹⁸.

3.2.3. Separate Substances

Since the intellectual soul is essentially both substance and substantial form, it cannot be metaphysically defined without analyzing its similarity and dissimilarity with the other separate substances.

Hence, Boethius, when treating of the intellectual soul, must characteristically give due consideration to the separate substances. And he must also make a decisive distinction between the two. He does not fail to insist: unlike a substance that is also, for some time, substantial form informing matter and constituting a hylomorphic composite, separate substances as such are not only free from all internal composition, but are also free from all immersion in matter. Being absolutely free from internal and external composition, they are “pure act”. And that is why there is no, and there cannot be any, composition in them of substance and accidents.

By admitting that the intellectual soul, unlike the totally separate substance, is both substance and form, Boethius admits implicitly that a substance, without ceasing to be separate in some respect, can also be somehow a form informing matter. He is not the first to think that there is a reality which preserves its self-subsistence while it makes the individual subsist. If the ‘separation’ only consists in adding a second concrete substance to the first already concrete substance, no way is left for any substantial identity between the two substances⁹⁹. But, if there is anything which, in Plato’s genuine conception of *χωρισμός*, the ‘idea’ is not, then it is a concrete, sensitively perceivable substance. By expressing itself in the copies which ‘partake’ of it, the idea neither becomes another idea nor the opposite of an idea, but ‘remains’ as much in itself as it ‘proceeds’¹⁰⁰. Even in terms of Aristotelian hylomorphism, the ‘form’ is not only

⁹⁸) OHA (ed. S. EBBESEN, *pro manuscripto*; cf. ed. J. PINBORG – S. EBBESEN, p. 14 (64), ll. 30-33) : “Non ideo fiat obiectio contra hoc quod dico hominem esse corruptibilem secundum suam formam substantialem, quia licet intellectus sit aeterna substantia, non tamen est aeterna forma; non enim semper informat materiam Socratis”.

⁹⁹) ARISTOTLE, *Metaphysics*, I, c. 6 (987b1-14), c. 9 (990a34-b11); 991b2-3); VII, c. 1 (1028a33-34), c. 3 (1029a27-28).

¹⁰⁰) PLATO, *Phaedo* 100 b 5-7, 102 a 10 – b 2; *Symposium* 210 e 1 – 212 a 7.

immanent in the composite, but is also never identical with matter¹⁰¹. The longstanding tradition, initiated by Plotinus's teacher Ammonius, of the ἀσύγχυτος ἔνωσις familiarized the Orient and the West with the conviction that the more a Reality is spiritual, viz. real, the more it keeps its undiminished strength and purity amidst its union with the Other. And from the very first moment the example to which this tradition recurred had been the "inconfusa unio" of intellectualive soul and body¹⁰². It seems, then, that Boethius himself, if he is the author of *A*, stands in this tradition. He does not believe, indeed, that its being a substance hinders the intellect from being substantial form, but rather believes that it is by virtue of its being a substance that the human soul is able to be a substantial form¹⁰³. If, however, abstraction should still be made from *A*, how are we to interpret the fact that, in Boethius's writings, there is no visible attempt either to resolve or even to put the question as to how the human soul, before death, can be both substance and form? It may be that Boethius was aware of not having a better philosophical response to the questions left open by Aristotle than these very questions themselves¹⁰⁴. But his silence is open to different interpretations. His predecessors at the Arts Faculty of Paris saw apparently no problem in a human soul that was as much a substance as a form¹⁰⁵. One of his outstanding contemporaries, Thomas Aquinas, did, in the *Quaestio disputata de anima*, dispute this common position of his forerunners (which he had shared himself in his earlier writings), and yet, for reasons that might remain under discussion, he did not shrink from adopting shortly thereafter at least the characteristic formulas of the common opinion¹⁰⁶.

When, after death, the 'intellect' is no longer a form, it is merely a substance. Can a totally separate substance be individual? An answer is hinted at in what Boethius clearly states elsewhere. On distinct grounds, the same reality can be, on the one hand, singular and, on the other hand, individual. On behalf of its being a substance, the intellectualive soul is singular like any other separate substance, none of which is substantially

¹⁰¹) ARISTOTLE, *Physics*, II (193b3-5; 194b9-15).

¹⁰²) R. WIELOCKX, *Incarnation*, pp. 637-638.

¹⁰³) *A*, II, q. 1, ll. 28-33; *A*, II, q. 3, ll. 1-6.

¹⁰⁴) A. MANSION, *Conception aristotélicienne*, pp. 161-171.

¹⁰⁵) B. BAZÁN, *The Human Soul*, pp. 106-112.

¹⁰⁶) Cf. M.J. SWEENEY, *Soul as Substance*, pp. 143-187.

identical with any other¹⁰⁷. On account of its informing matter, this soul-substance contracts, by matter and quantity, location and situation in time. By the death of the body it informs, it ceases to be a form and, hence, a soul – since it is the proper definition of the soul to inform a body – but by no means ceases to be either a substance or a singular substance. A real perplexity in Boethius’s thinking arises, however, regarding the difficulty of explaining, on rational grounds, how the resurrection can allow for an *individual* identity as admitted by the Christian belief. Individual identity, indeed, implies identity in ‘this’ matter designed by its designable quantity, by a concrete ‘here’ and in ‘this’ time “here and now”. And how can ‘this’ individual, which is now composed of a form and ‘this’ individualizing matter, become *individually* identical with ‘that’ individual, composed out of a form and ‘that’ other individualizing matter after the resurrection?¹⁰⁸ As is generally acknowledged, Boethius allows for Christian belief even though he duly emphasizes that belief is no science and that no apparent argument will do for making a proof out of an article of faith¹⁰⁹.

3.2.4. Necessary Causes and Contingent Effects

The theme of the influence of the heavenly bodies (and, by means of them, of the superior causes) on all the sublunary world and, hence, on the body, on its physical constitution and, in this way, on the working of the substantial form in the body is essentially linked with the theme of the universal causality of the separate substances. Through the causality of the heavenly bodies on the sublunary bodies, the author links the preservation of individuals, as far as that goes, with the theme of the “golden chain”. In accordance with his general admission that causes can sometimes be prevented from producing their effects, Boethius explains that some physical constitution necessary for life cannot be preserved and that, accordingly, death is unavoidable¹¹⁰. A more specific prevention of the effect of heavenly bodies is due to the capacity of the rational soul to deliberate and make a free choice. These rational acts are not totally independent from the bodily conditions, since sense experience is a necessary

¹⁰⁷) *T*, IV, q. 16, ll. 87-89; *T*, VI, q. 9, ll. 1-48.

¹⁰⁸) *AM*, ll. 424-427, ll. 445-456, ll. 560-564, ll. 809-825, ll. 841-848.

¹⁰⁹) *AM*, ll. 585-593, l. 857.

¹¹⁰) *G*, I, q. 21, ll. 99-107; *M*, q. 15, ll. 31-34; *SB*, l. 124; *MS*, q. 32, ll. 59-62.

condition for rational behaviour. The senses, however, and the heavenly bodies through them are no sufficient cause for deliberate acting. Even though they incline, they do not compel. If, on the one hand, they do not leave the human being equally disposed to either alternative, they are, on the other hand, less than necessitating¹¹¹.

At this point, it seems that the core of Boethius's thought ends where it begins. Boethius begins by ensuring a middle-position to ethics between physics and metaphysics regarding the study of the human soul. And from the outset he admits that the physicist's analysis of the human act of intellection (its dependence on sense perception and imagination and, indirectly, on the individual body and the cosmic causality) is necessary, but insufficient for the adequate understanding of this act "sui generis" characterized by its 'universality'. Only metaphysical analysis in terms of being and, ultimately, substance can fully account for this characteristic. It comes as no surprise, then, when, in the end, the same Boethius insists on the two aspects of the human free choice. On the one hand, the heavenly bodies act on the physical constitution in humans and, indirectly, on the act of the free human choice, and so there is no use discussing human ethics without taking into consideration the human insertion into the cosmic link between contingent effects and their contingently necessary causes. On the other hand the cosmic forces do not adequately explain the act of a free human choice which is a characteristic function of human deliberation, of discursive reason and of syllogism, and so it is quite consistent to state clearly that, however necessary the effects of the heavenly bodies upon free human acting may be, they are not its sufficient cause¹¹².

3.3. Covering the Relevant Parts of A

Until now it has been shown that *A* contains four distinctive teachings of Boethius of Dacia in the distinctive wording of their author. It has also been shown that these four positions are far from being random sayings of Boethius but are organically linked together and more importantly constitute the core of Boethius's philosophy. It remains still to be shown that this Boethian thought in Boethian wording covers all that is relevant in *A*.

The parallels cited above regarding logic versus 'real' science involve

¹¹¹) *P*, II, q. 25, ll. 171-176; *T*, I, c. 10, ll. 20-21.

¹¹²) *P*, II, q. 25, ll. 163-177.

the whole of *A*, I, q. 1. Those regarding the status of the human soul in its being object of physics and metaphysics and in its being, accordingly, both substantial form and substance involve first *A*, I, q. 4 and secondly both *A*, I, q. 2 and *A*, II, q. 14 in full, and thirdly relevant parts from *A*, II, q. 6 and *A*, II, q. 7 and especially from *A*, II, q. 8 as well. The thesis according to which there are no accidents in separate substances is treated in *A*, I, q. 3 throughout and in the full structure of *A*, II, q. 1. It comes back in *A*, II, q. 3 and *A*, II, q. 4. The necessary but insufficient causality of the heavenly bodies upon the human free choice has important parallels in *A*, II, q. 15.

These significant parallels between *A* and the four distinctive Boethian positions amount to at least half the text of *A*. It is quite possible that, on a somewhat different analysis, the percentage may be even higher.

After subtracting the parallels between *A* and the four distinctive positions of Boethius nothing especially relevant remains in *A*.

3.4. Conclusion

Four strikingly personal positions of Boethius of Dacia are to be found also in *A*, their substantive doctrine and their literary formulation included. They are organically linked with each other and they belong to the core of Boethius's distinctive thought. Far from being present in a few isolated passages alongside more important sections of *A*, they cover at least half the text of *A* and regard almost all that is relevant in this commentary. On account of these three specific data, which strongly increase the value of an argument relying on internal criticism, the conclusion must be that *A* is the work of Boethius of Dacia.

4. List of Parallels

Chapters Three and Four complement one another. Not all passages of *A* that are connected with Boethius of Dacia's distinctive teaching and are mentioned in Chapter Three will reappear in Chapter Four. This new Chapter offers a cumulative list of parallels between *A* and Boethius's other writings.

Among these, three kinds of parallels must be discerned according to their degree of importance from the viewpoint of Boethian authorship.

First come those four parallels which show both doctrinal and literal

correspondence with Boethius of Dacia's *distinctive* positions and which have been analyzed more extensively in Chapter Three along with other passages of *A*. The four parallels are marked with a double asterisk (**) in the cumulative list of parallels below.

Next come certain passages of *A* which do *not* show a *literal* correspondence with Boethius's *distinctive* teaching, but which are nonetheless *organically linked* with it. They show at times a literal correspondence with Boethius's non-*distinctive* teaching. In the cumulative list here below they are marked with a simple asterisk (*). The concordance, which appears just before the cumulative list, allows one to find easily the page of Chapter Three at which the respective passages of *A* – in themselves, in their immediate context or in their relevant part(s) – are shown to fit into the broader context of the characteristically Boethian thought.

Finally, there are those passages of *A* which parallel passages found in Boethius's other works but are *not distinctive* of this author. These parallels in *A* are not devoid of interest, however, if their *number* and their occasionally *literal* correspondence with the passages in Boethius's other works are taken into account. These cumulative parallels show that, even if the first and second kinds of parallels are left aside, there are still a considerable number of passages in *A* which in some way or another correspond with Boethius's writings. The parallels of this third kind are marked with neither a double nor a simple asterisk.

In all three kinds of parallels figuring in the cumulative list, the terms of *A* that correspond *literally* with those of the other writings are marked in *italics*.

A cumulative list, which follows the order in which the passages are to be found in *A*, was used to preserve as much as possible the natural context of the passages concerned. The passages of *A* are quoted in the left column.

The right column offers the parallel passages in Boethius's other writings, mostly in chronological order.

4.1. Concordance

This concordance offers in the left column the line numbering of passages of *A* listed in the cumulative list of parallels and marked there with a simple asterisk. The right column shows the page in Chapter Three where the organic link between these passages – in themselves, in their immediate

context or in their relevant part(s) – and the distinctive teaching of Boethius is studied. The sign ' (") following a page number means a second (third) mention per page.

A	Pagination (Chapter Three)
I, q. 1, ll. 9-12	p. 32
I, q. 2, l. 2	p. 33
-, -, ll. 2-4	p. 33
-, -, ll. 8-12	p. 33
-, -, ll. 20-27	p. 34, p. 36
-, -, ll. 27-32	p. 34, p. 36
I, q. 3, ll. 28-30	p. 37, p. 42
-, -, ll. 28-35	p. 44, p. 45
-, -, ll. 31-32	p. 38, p. 44, p. 45
-, -, ll. 33-35	p. 40, p. 44, p. 45
II, q. 1, ll. 11-13	p. 39 p. 42, p. 45
-, -, ll. 17-20	p. 42
-, -, ll. 19-20	p. 42
II, q. 3, ll. 4-14	p. 35, p. 43, p. 43', p. 43''
-, -, ll. 14-16	p. 36 (n. 57), p. 37, p. 45
II, q. 4, l. 4	p. 36 (n. 57)
-, -, l. 4	p. 43
-, -, ll. 5-6	p. 36 (n. 57)
-, -, ll. 4-8	p. 43
-, -, ll. 10-11	p. 44, p. 45, p. 45'
-, -, ll. 14-16	p. 44
-, -, ll. 16-17	p. 44
-, -, l. 17	p. 44
-, -, l. 18	p. 44
-, -, ll. 19-21	p. 45
II, q. 7, ll. 6-7	p. 41
II, q. 8, ll. 10-12	p. 34
-, -, ll. 12-13	p. 34
-, -, ll. 23-24	p. 34, p. 40
-, -, ll. 24-25	p. 34, p. 40
-, -, ll. 30-38	p. 34
-, -, ll. 33-34	p. 34
-, -, ll. 34-35	p. 34, p. 43
-, -, ll. 38-41	p. 34
II, q. 13, l. 6	p. 36 (n. 57)

4.2. Cumulative List

** A, I, q. 1, v. 2-6:

Non, quia, licet vera rei principia significentur per vocabula per quae definit *dialecticus*, ipse tamen illa vera rei principia non considerat in quantum huiusmodi, nec cognoscit illa in quantum *dialecticus* est, sed solum *considerat communes intentiones, quae eis accidunt, scilicet genus, speciem et huiusmodi.*

** A, I, q. 1, v. 2-6:

Non, quia, licet vera rei principia significantur per vocabula per quae definit *dialecticus*, ipse tamen illa vera rei principia non considerat in quantum huiusmodi, nec cognoscit illa in quantum *dialecticus* est, sed solum *considerat communes intentiones, quae eis accidunt, scilicet genus, speciem et huiusmodi.*

** A, I, q. 1, v. 2-6:

Non, quia, licet vera rei principia significantur per vocabula per quae definit *dialecticus*, ipse tamen illa vera rei principia non considerat in quantum huiusmodi, nec cognoscit illa in quantum *dialecticus* est, sed solum *considerat communes intentiones, quae eis accidunt, scilicet genus, speciem et huiusmodi.*

T, I, q. 2, v. 25-30:

Iuxta quod intelligendum est quod *dialecticus* per se *habet considerare* rationes *quae rebus accidunt*, videlicet istas *communes intentiones*, in quibus fundantur habitudines locales per quas *dialecticus* suas argumentationes confirmat, *scilicet intentiones generis et speciei, causae et effectus, relativorum, contrariorum et ceteras tales intentiones.*

T, I, q. 4, v. 19-32:

Dialecticus autem per se *habet considerare* illas *communes intentiones* et habitudines locales per quas argumenta sua confirmat. Et quia istae *communes intentiones* et habitudines locales non fundantur nisi in rebus, ideo *dialecticus* aliquo modo *habet considerare* naturas rerum specialium per accidens. Hoc autem non facit in quantum *dialecticus*, sed in quantum simul cum hoc est philosophus. Ex hoc apparet quod *dialecticus* arguens debet esse *dialecticus* et philosophus. Debet enim esse *dialecticus* ut possit *considerare communes intentiones* et habitudines locales per quas suum argumentum confirmat, et probabilitatem suarum propositionum quas adducit. Sed philosophus debet esse ut sciat naturas rerum, quae *significantur per terminos*, utrum scilicet sibi debeatur talis communis intentio vel alia.

T, VI, q. 18, v. 13-16:

Dicendum quod sicut logicus, in quantum logicus vel *dialecticus*, *habet considerare intentionem generis et speciei et differentiae*, et sic de aliis, ipsas autem res, in quibus istae intentiones fundantur, non *habet considerare in quantum dialecticus.*

** A, I, q. 1, v. 2-6:

Non, quia, licet vera *rei principia* significantur per vocabula per quae definit dialecticus, ipse tamen illa vera *rei principia* non considerat in quantum huiusmodi, nec cognoscit illa in quantum *dialecticus est*, sed solum considerat *communes intentiones*, quae eis accidunt, scilicet *genus*, *speciem* et huiusmodi.

A, I, q. 1, v. 2-4:

Non, quia, licet vera *rei principia* significantur per vocabula per quae definit dialecticus, ipse tamen illa vera *rei principia* non considerat in quantum huiusmodi, nec cognoscit illa in quantum *dialecticus est* ...

** A, I, q. 1, v. 4-6:

... sed solum considerat *communes intentiones*, quae eis accidunt, scilicet *genus*, *speciem* et huiusmodi.

** A, I, q. 1, v. 4-6:

... sed solum *considerat communes intentiones*, quae eis accidunt, scilicet *genus*, *speciem* et huiusmodi ...

** A, I, q. 1, v. 6-8:

Ipsam autem *naturam rei non considerat dialecticus*, sed philosophus realis: in *dialectica enim naturae rerum non docentur*.

** A, I, q. 1, v. 6-7:

Ipsam autem *naturam rei non considerat dialecticus*, sed *philosophus realis* ...

T, VIII, q. 1, v. 15-23:

Dicendum quod non est similis consideratio philosophi et dialectici in quantum *dialecticus est*, et hoc probant rationes evidenter quae iam factae sunt. Ille tamen qui iam est dialecticus, antequam *dialecticam* invenerit et *communes intentiones* et *habitudines locales*, talem habuit *considerationem* qualem philosophus, quia *naturas rerum et principia* de necessitate debuit considerare in quibus *communes intentiones* et *habitudines locales* fundantur. Istam autem speculationem non habet ipse in quantum *dialecticus*, sed in quantum *philosophus*.

MS, q. 8, v. 57-59:

Et ratio huius est quia non contingit scire *rem* nisi ex propriis *principiis*. *Dialecticus* autem non arguit ex propriis *principiis*, sed ex communibus intentionibus.

MS, q. 8, v. 46-48:

... quia *communes intentiones*, quas *dialecticus* considerat, sicut *genus* et *species* et cetera, ...

P, I, q. 13, v. 82-85:

Ad aliam quaestionem dico quod ea quae *dialecticus considerat* sunt *intentiones communes* quae possunt applicari ad terminos cuiuslibet scientiae, sicut ratio *generis* et *speciei* et *differentiae*.

T, VI, q. 18, v. 19-20:

Dialecticus enim naturas rerum non docet nec considerat.

MS, q. 12, v. 48-49:

Debet enim esse *philosophus realis*, ut possit considerare proprietates *rerum* ...

** A, I, q. 1, v. 6-7:

Ipsam autem *naturam rei* non *considerat* dialecticus, sed *philosophus realis* ...

** A, I, q. 1, v. 6-7:

Ipsam autem *naturam rei* non *considerat* dialecticus, sed *philosophus realis* ...

** A, I, q. 1, v. 7-8:

... in *dialectica* enim *naturae rerum* non docentur.

A, I, q. 1, v. 7-8:

... in *dialectica* enim *naturae rerum* non docentur.

* A, I, q. 1, v. 9-12:

Et ideo, si *natura animalis* et rationalis in *homine* sint causa aliquorum accidentium, dialecticus autem, licet dicat quod homo est animal rationale, *naturam* tamen et quidditatem horum non *considerat*, illa accidentia non docet.

** A, I, q. 1, v. 10-11:

... *dialecticus* autem, licet dicat quod *homo* est *animal* rationale, *naturam* tamen et quidditatem horum non *considerat* ...

** A, I, q. 1, v. 12-14:

Sed *intentiones communes* accidentes rebus istis *dialecticus considerat*: istae autem *non sunt causae* realium accidentium subiectorum.

MS, q. 61, v. 33-34:

... sed debet esse *philosophus realis*, ut *naturam rei considerat* et proprietatem eius ...

T, IV, q. 6, v. 54-55:

... *artifex realis*, qui *rem considerat*, non *considerat intentionem generis* ...

T, I, q. 4, v. 46-48:

... *dialecticus* in quantum talis *naturam rerum* specialium *considerare non potest*.

MS, q. 8, v. 54-56:

... *dialecticus* non facit scientiam de conclusionibus scientiarum, quas *concludit per communes intentiones* ...

T, I, q. 4, v. 32-42:

Si enim ignoraret *naturam* huius rei quae per hoc quod est '*homo*' significatur, et *naturam* huius rei quae per hoc quod est '*animal*' significatur, non posset scire quod ei quod est homo, debetur intentio speciei et non generis, et ei quod significatur per hoc quod est '*animal*', intentio generis et non speciei. Unde cum *dialecticus* sic arguit "Socrates est albus, ergo non est niger", nullo modo posset scire hoc esse bonum argumentum, nisi sciret *naturas rerum* quae significantur per hos terminos, esse impossibiles et esse tales quod positio unius in aliquo subiecto est remotio alterius in eodem.

T, VI, q. 18, v. 17-19:

Quis enim auderet dicere quod *dialecticus* in quantum *dialecticus considerare potest res* istas quae sunt *homo* et *animal* et color et sic de aliis?

T, Prooemium, v. 136-145:

... illa per quae argumentatur *dialecticus*, *non sunt causae* conclusionis; ideo non faciunt scientiam, sed opinionem. Licet enim de necessitate sequitur "Socrates est

homo, ergo est animal”, tamen habituudo speciei ad genus et *intentio communis non est causa* huius necessitatis, sed identitas rerum essentialis. Similiter licet necessario sequitur “Socrates est albus, ergo non est niger”, tamen *communis intentio* et ipsa habituudo contrarii ad contrarium *non est causa* huius, sed ipsa impossibilitas rerum, quae per terminos significantur, quae multum alia est ab ipsa habituudine quam *dialecticis considerat*.

** A, I, q. 1, v. 12-14:

Sed *intentiones communes* accidentes rebus istis *dialecticis considerat*: istae autem non sunt causae realium accidentium subiectorum.

T, I, q. 5, v. 33-48:

Iuxta quod intellegendum diligenter quod si arguitur sic: “Socrates est homo, ergo Socrates est animal”, res significatae per hos terminos ‘homo’ et ‘animal’ sunt causa huius consequentiae, quarum una includit reliquum substantia, nomine et definitione; homo enim in suo nomine, substantia et definitione includit animal. Et sicut necesse est hominem in se includere animal, sic necessarium est hoc argumentum; et hoc modo referendo consequentiam in suam causam per se, illud argumentum non est dialecticum, sed necessarium; *dialecticis* enim nihil *considerat* ut necessarium et nihil *considerat* per causas. In quantum tamen talis habituudo localis speciei ad genus et generis ad speciem est signum huius consequentiae, *non causa, consideratur a dialectico* propter *communem intentionem* in qua fundatur huiusmodi habituudo localis, et sic etiam est argumentum dialecticum. *Communis autem intentio* speciei et generis et habituudo localis *non sunt causa* huius consequentiae.

A, I, q. 1, v. 15-16:

Ideo dicit Philosophus quod *definitio* dialectica *vana est* quantum ad hoc.

MS, q. 7, v. 66-68:

... de qua <definitione logica> dicitur I De anima quod “talis *definitio vana est* ad demonstrandum” ...

A, I, q. 1, v. 17-20:

Unde quod aliquando *definitio* meta-

T, I, q. 4, v. 50-64:

Ad rationes in oppositum dicendum est et

physica et dialectica est eadem, hoc accidit. Quae in quantum est metaphysica, non est dialectica, sed vera rei principia considerat, in quantum autem est *dialectica*, non est metaphysica, sed tantum *communes intentiones considerat*.

* A, I, q. 2, v. 2-4:

Quamdiu *anima est anima*, hoc est: actus corporis organici, omnes eius passiones et operationes, secundum quamcumque potentiam fiant, ex corpore dependent, quia *nec sine corpore expleri possunt*.

* A, I, q. 2, v. 2-4:

Quamdiu anima est anima, hoc est: actus corporis organici, omnes eius passiones et operationes, secundum quamcumque potentiam fiant, ex corpore dependent, quia nec sine corpore expleri possunt.

* A, I, q. 2, v. 2-4:

Quamdiu anima est anima, hoc est: actus corporis organici, omnes eius passiones et operationes, secundum quamcumque potentiam fiant, ex corpore dependent, quia nec sine corpore expleri possunt.

primo ad primam, quod antequam dialecticus suum argumentum inveniatur, necesse est quod ipse speculetur naturas rerum, sicut etiam facit ipse philosophus, utrum scilicet illae res se habeant sicut genus et species aut sicut contraria aut sicut relativa et sic de aliis. Sine hoc enim quod naturas rerum consideret, nullo modo potest communes intentiones et habitudines locales cognoscere. Sed ista consideratio non est eius in quantum dialecticus, sed magis in quantum philosophus. Cum autem iam ex naturis rerum cognitis cognovit *communes intentiones* et habitudines locales, tunc dimittit naturas speciales rerum et transfert se ad *communes intentiones* et habitudines locales et incipit esse *dialecticus*. Et ideo signanter dicit Aristoteles: “donec locum inveniatur similis est *consideratio* dialectici et philosophi”. Sed loco invento amplius non est similis.

P, II, q. 25, v. 191-195:

... actiones animae *non possunt esse sine corpore* caeli. Licet *anima* sit substantia aeterna, non tamen *est anima* aeterna. Alfarabius: de proprietate animae est vivificare corpus. Actiones tamen animae non possunt esse sine virtute caelorum.

G, II, q. 10, v. 62-66:

Item, intellectus non movet nisi post cognitionem: speculativum enim movet appetitum, 3° De Anima; in intellectu impossibile est cognitio sine sensu, sensus autem generatio dependet ex motu caeli; ergo operatio intellectus dependet ex motu caeli.

T, IV, q. 16, v. 39-52:

Et quia ex specie obiecti formatur ipsum intellegere in anima – unde Commentator III. De anima dicit duas esse in intellectu operationes, scilicet formare intellegibilia, quod pertinet ad intellectum agentem, et recipere ea, quod pertinet ad possibilem –

ideo ex specie obiecti agens intellectus format intellegibile, quod recipit possibilis intellectus, quia intellegit, et ex intellegere suo percepto percipit suam potentiam et virtutem, et ex potentia per suam considerationem recurrit in suam substantiam. Ideo dicit Philosophus III. De anima, quod se intellegit sicut alia intellegit quia per speciem. Et in XII. Metaphysicae dicit, quod intellectus noster aliorum est per se, sui ipsius autem per accidens, in quantum ex cognitione aliorum decurrit in cognitionem sui.

Ibid., v. 69-72:

Ad tertium dicendum, quod ad sui ipsius cognitionem per se ipsam non est in potentia, sed ad cognitionem sui quam acquirit ex aliis cognitis, ad quae est in potentia, ad talem cognitionem sui bene est in potentia.

Ibid., v. 76-79:

Et causa huius est, cum intellegit se ex aliis intellectis, sicut non est necesse ipsam intellegere alia, sic non est necesse ex aliis intellectis in suam cognitionem venire.

* A, I, q. 2, v. 2:

Quamdiu *anima est anima*, hoc est: actus corporis organici ...

* A, I, q. 2, v. 2:

Quamdiu *anima est anima*, hoc est: actus corporis organici ...

* A, I, q. 2, v. 2:

Quamdiu *anima est anima*, hoc est: actus corporis organici ...

P, II, q. 25, v. 192-194:

Licet *anima* sit substantia aeterna, non tamen *est anima* aeterna. Alfarabius: de proprietate animae est vivificare corpus.

OHA, p. 14 (64), v. 30-34:

Non ideo fiat obiectio contra hoc quod dico hominem esse corruptibilem secundum suam formam substantialem, quia licet intellectus sit aeterna substantia, non tamen est aeterna forma; non enim semper informat materiam Socratis. Si autem intellectus non sit forma, obiectio non habet locum.

T, IV, q. 16, v. 80-81:

Si autem quaeratur de ipsa anima secundum suam substantiam considerata ...

* A, I, q. 2, v. 8-12:

Similiter etiam quae fiunt secundum intellectum diversificantur in diversis hominibus propter diversam dispositionem organi virtutis imaginativae: bonitas enim et *malitia* ingenii in homine est propter diversitatem imaginationis sive phantasiae, quae dicitur intellectus passivus.

* A, I, q. 2, v. 20-27:

Intelligendum tamen quod, si aliqua est propria operatio animae, ipsa anima separabilis est a corpore. Ex quo enim *in tali* operatione *non eget corpore*, ergo si deficiat corpus, adhuc illam operationem poterit habere. Si etiam sit aliqua talis operatio propria animae quam habendo anima non eget corpore, et operatio animae praesupponit esse eius, ergo anima in suo esse non eget corpore. Forma autem illa separabilis est a corpore quae in suo esse non eget corpore. Quare, si anima aliquam habet propriam operationem, ipsa anima separabilis est a corpore ...

A, I, q. 2, v. 27-32:

Et, e converso, si anima separabilis est a corpore, ipsa habet aliquam propriam operationem. Alioquin aliquod erit ens *non potens in aliquam* operationem, quod est impossibile, quia omne ens vel est forma vel formam habens, forma autem est principium operationis. Unde qui negat entibus proprias operationes, negat eis proprias essentias.

A, I, q. 2, v. 27-32:

Et, e converso, si anima separabilis est a corpore, ipsa habet aliquam propriam operationem. Alioquin aliquod erit ens non potens in aliquam operationem, quod est impossibile, quia omne ens vel est forma

Ibid., v. 87-88:

Cum ergo anima secundum suam substantiam considerata ...

T, I, q. 6, v. 48-53:

Vide etiam quod tria sunt impedimenta praecipue perveniendi ad veritatem, videlicet ... et *malitia* complexionis, quod notat Aristoteles II. De anima, cum dicit: "Duros carne, ineptos mente dicimus" ...

T, IV, q. 16, v. 52-55:

Dico ulterius quod si anima intellectiva sui ipsius cognitionem habet per se, *in tali* cognitione a *corpore non* dependet, quia ad talem cognitionem habendam ex nullo eorum quae sunt in corpore iuvatur.

P, I, q. 19, v. 49-52:

... cuilibet corpori naturali debetur aliqua actio *in quam* si *non potest*, non est naturale nisi aequivoce, ut patet de oculo: qui non potest in operationem suam non est oculus. Sic igitur de igne: si non contingit sumere ignem minimum in esse, nec in actione.

G, I, q. 47, v. 38-40:

... formae etiam eorum non possunt amittere virtutes activas, quia si sic, tunc essent alterius speciei quam essent prius.

vel formam habens, forma autem est principium operationis. Unde qui negat entibus proprias operationes, negat eis proprias essentias.

* A, I, q. 2, v. 27-32:

Et, e converso, si anima separabilis est a corpore, ipsa *habet* aliquam *proprium operationem*. Alioquin aliquod erit ens non potens in aliquam operationem, quod est impossibile, quia omne ens vel est forma vel formam habens, forma autem est principium operationis. Unde qui negat entibus proprias operationes, negat eis proprias essentias.

A, I, q. 2, v. 27-32:

Et, e converso, si anima separabilis est a corpore, ipsa *habet* aliquam *proprium operationem*. Alioquin aliquod erit ens non potens in aliquam operationem, quod est impossibile, quia omne ens vel est forma vel formam habens, forma autem est principium operationis. Unde qui negat entibus proprias operationes, negat eis proprias essentias.

A, I, q. 3, v. 3-5:

Accidentia naturalia subiecto alicui, cuiusmodi sunt illa quae in ipso causata sunt, non ex aliqua causa ente extra subiectum, ex principii subiecti causantur ...

A, I, q. 3, v. 3-5:

Accidentia naturalia subiecto alicui ... ex principii subiecti causantur ...

A, I, q. 3, v. 5-6:

... ita quod eadem numero *quae sunt principia intrinseca* subiecti *et partes eius, sunt principia extrinseca* accidentium eius ...

T, IV, q. 16, v. 83-92:

Quaelibet enim species suam propriam habet operationem, et distinguuntur propriae operationes secundum quod distinguuntur species entis, et speciem impossibile est privari sua propria operatione, et hoc praecipue verum est in substantiis immaterialibus abstracte consideratis. Cum ergo anima secundum suam substantiam considerata species sit quaedam immaterialium substantiarum, ergo *habebit propriam operationem* inseparabilem et est intellectualis naturae, cuius est intellegere. Quare de necessitate inerit intellegere sibi.

MS, q. 123, v. 89-92:

Quaelibet enim species entis *habet operationem* sibi *proprium*, et sicut illa differt ab aliis entibus, sic sua operatio de necessitate differt a propriis operationibus aliorum entium.

T, III, q. 5, v. 29-32:

Ad secundum dicendum quod licet multa accidentia insint substantiae a causa extrinseca, non tamen omnia; propria enim accidentia uniuscuiusque speciei inesse non possunt sibi a causa extrinseca.

T, III, q. 5, v. 18-20:

Constat enim quod aliqua *accidentia* in substantia composita *causantur a principii* intrinsicis.

T, III, q. 5, v. 15-16:

... *quae sunt principia intrinseca* substantiae compositae *et partes eius, sunt extrinseca principia* ipsorum *accidentium*.

A, I, q. 3, v. 5-6:

... ita quod eadem numero quae sunt *principia intrinseca subiecti* et partes eius, sunt *principia extrinseca* accidentium eius ...

A, I, q. 3, v. 6-7:

... *materia* enim subiecta *cum forma causa est omnium accidentium*, sicut mater.

A, I, q. 3, v. 10-11:

... *scire unumquodque opinamur* etc.

A, I, q. 3, v. 13-14:

... et, e converso, *accidentia propria ducunt in cognitionem* propriorum principiorum *subiecti*, sicut effectus in suam causam.

A, I, q. 3, v. 17-19:

Sed intelligendum <quod> “quod quid est” subiecti potest cognosci absolute et potest cognosci in respectu ad *illa super quae habet causalitatem*. Et isto modo facit scire accidentia quae sunt in ipso.

A, I, q. 3, v. 20-22:

Sicut enim impossibile est quod *forma* substantialis *adueniens materiae* non constituat compositum, ita impossibile est quod in illo composito non *causet* accidentia ...

A, I, q. 3, v. 23-25:

Omnis enim forma naturalis de necessitate

T, V, q. 3, v. 23-24:

... *principia subiecti intrinseca sunt extrinseca principia* suarum proprietatum.

G, II, q. 2, v. 14-15:

... vult enim Commentator quod *materia cum forma est causa omnium accidentium* ...

T, I, q. 12, v. 27:

... *scire opinamur unumquodque* ...

T, V, q. 9, v. 14-19:

Ideo ex sensibilibus quae insunt ipsi rei, via nobis est ad cognoscendum naturam eius. Et hoc vult dicere illud verbum Philosophi, videlicet quod *accidentia* maximam partem conferunt ad cognoscendum quod quid est. Et hoc modo proprium *ducit in cognitionem subiecti* cuius est proprium.

T, III, q. 4, v. 7-10, 48-51:

Praeterea: Rei solum necesse est inesse principia per quae ipsa est. Accidens autem non est de principiis substantiae compositae. Ergo non est necesse substantiae compositae inesse accidens.

Ad secundum dicendum quod substantiae compositae solum necesse est inesse sua principia sicut illa a quibus dependet, tamen sibi necesse est inesse accidentia sicut *illa super quae necessariam habet causalitatem*.

T, V, q. 3, v. 21-22:

... *forma adueniens materiae* aliquam proprietatem *causat* in subiecto ...

T, III, q. 4, v. 23-28:

Omnis forma materialis *determinat sibi*

quantitatem sibi determinat et qualitates et, per consequens, ea quae consequuntur ad ipsas.

A, I, q. 3, v. 25-28:

Si enim accideret quod corpora naturalia, simplicia vel mixta, haberent accidentia, tunc hoc *non esset ut semper vel ut frequenter* <quod> accidentia raro sunt et in minori parte. Nunc autem hoc non solum est frequenter, sed semper.

A, I, q. 3, v. 25-28:

Si enim accideret quod corpora naturalia, simplicia vel mixta, haberent accidentia, tunc hoc non esset ut semper vel ut frequenter <quod> accidentia *raro sunt et in minori parte*. Nunc autem hoc non solum est frequenter, sed semper.

A, I, q. 3, v. 25-28:

Si enim accideret quod corpora naturalia, simplicia vel mixta, haberent accidentia, tunc hoc non esset ut semper vel ut frequenter <quod> accidentia *raro sunt et in minori parte*. Nunc autem hoc non solum est frequenter, sed semper.

* A, I, q. 3, v. 25-30:

Si enim accideret quod corpora naturalia, simplicia vel mixta, haberent accidentia, tunc hoc non esset ut semper vel ut frequenter <quod> accidentia raro sunt et in minori parte. Nunc autem *hoc non solum est frequenter, sed semper. Ergo hoc est per se et de necessitate* quod forma substantialis ens in materia causat accidentia.

quantitatem in subiecto, eo quod nulla forma materialis est indivisibilis, licet per se non sit divisibilis. Quantitas autem in composito existens praeter speciem illius est et ita accidens eius. De ratione enim accidentis est quod ipsum insit et sit aliquid praeter speciem eius cui inest.

P, II, q. 17, v. 84-89:

Contra: omnia quae habent unam causam ea coniungentem per se, fiunt vel sicut semper vel sicut frequenter. Sed coniunctio actioni fodientis et actioni abscondentis *non est sicut semper vel sicut frequenter*, et ita illa quae accidentaliter coniunguntur <non> *sunt sicut semper vel sicut frequenter*, et ita non habent unam causam coniungentem se.

P, II, q. 18, v. 38-39:

Earum autem coniunctio ex quo accidentalis est, *raro est et in minori <parte> ...*

P, II, q. 19, v. 57-58:

Ad tertium dico quod minor falsa est, quia sic *raro et in minori parte* contingit coniunctio illarum causarum.

T, III, q. 4, v. 11-18:

Contra: Nullum contingens est sicut semper; sola necessaria semper sunt. Quod autem accidentia insunt substantiae compositae, *hoc est sicut semper*, eo quod non invenitur substantia <composita> cui non sit accidens. Ergo hoc non est contingens, quod substantiae compositae insit accidens. *Ergo necessarium est* accidens sibi inesse. Hoc est concedendum.

* A, I, q. 3, v. 31-32:

Et ideo probat *Philosophus, XII Metaphysicae*, quod *principia* substantiae compositae sunt *principia* accidentium eiusdem.

* A, I, q. 3, v. 33-35:

Substantia autem omnino simplex, quae est actus purus, non potest habere accidentia. *Accidens* enim nulli contingit, nisi quod habet potentiam passivam ad illud, actus autem purus omnem potentiam excludit.

* A, I, q. 3, v. 33-35:

Substantia autem omnino simplex, quae est actus purus, non potest habere accidentia. *Accidens* enim nulli contingit, nisi quod habet potentiam passivam ad illud, actus autem purus omnem potentiam excludit.

* A, I, q. 3, v. 33-35:

Substantia autem omnino simplex, quae est actus purus, non potest habere accidentia. *Accidens* enim nulli contingit, nisi quod habet potentiam passivam ad illud, actus autem purus omnem potentiam excludit.

* A, I, q. 3, v. 33-35:

Substantia autem omnino simplex, quae est actus purus, non potest habere accidentia. *Accidens* enim nulli contingit, nisi quod habet *potentiam passivam ad* illud, actus autem purus omnem potentiam excludit.

* A, I, q. 3, v. 33-35:

Substantia autem omnino simplex, quae

T, V, q. 3, v. 22-24:

... secundum *Philosophum XII. Metaphysicae* secundum novam translationem *principia* subiecti intrinseca sunt extrinseca *principia* suarum proprietatum.

P, III, q. 27, v. 120-122:

Ex hiis videtur quod in rebus aeternis nulla potentia potest praecedere actum, nec potentia activa nec passiva.

G, I, q. 49, v. 41-43:

Ad primam quaestionem dico quod in entibus necessarium est esse aliquod ens immateriale quod est penitus *actus purus* sine *omni potentia* passiva ...

G, I, q. 50, v. 64-75:

Ad aliam quaestionem dico quod ipsa <entia immaterialia> agunt sine omni sua passione ... ergo quae sunt entia immaterialia, eis nulla est transmutatio possibilis. Item, transmutatio est impossibilis sine potentia passiva ... Potentia passiva est impossibilis sine materia ... Ergo si sic est, quae sunt immaterialia, in eis nulla est potentia passiva, et ita in illis immaterialibus entibus impossibilis est transmutatio ...

G, II, q. 2, v. 32-36:

... immo universaliter in nullo simpliciter potest esse aliquod accidens. Probatio: in quocumque est aliquod *accidens*, ipsum erat in *potentia passiva ad* hoc accidens; nunc autem illud non est (*coni.*) simplex in quo est potentia ad aliquod accidens vel ad aliquem actum.

T, III, q. 3, v. 14-26:

Contra: Cui potest inesse accidens, sibi

est actus purus, *non potest* habere accidentia. Accidens enim nulli contingit, nisi quod habet *potentiam passivam* ad illud, actus autem purus omnem potentiam excludit.

** A, I, q. 3, v. 33-35:

Substantia autem omnino simplex, quae est *actus purus*, non potest habere accidentia. Accidens enim nulli contingit, nisi quod habet potentiam passivam ad illud, *actus* autem *purus* omnem *potentiam* excludit.

* A, I, q. 3, v. 33-35:

Substantia autem omnino simplex, quae est actus purus, non potest habere accidentia. Accidens enim nulli contingit, nisi quod habet potentiam passivam ad illud, actus autem purus omnem potentiam excludit.

** A, I, q. 4, v. 2-9:

Cum *anima* sit forma corporis naturalis et,

inest potentia passiva. Substantiis separatis *non potest* inesse potentia passiva, ergo nec accidens. Maior probatur, quia si *potentiam passivam* non haberent sive receptivam, accidens sibi repugnaret. Minor probatur, quia potentia passiva est principium transmutationis ab alio secundum quod aliud, ut docetur IX. Metaphysicae. Omnis autem substantia separata est intransmutabilis. Omnia enim quae transmutantur, habent materiam, ut scribitur XII. Metaphysicae. Substantia separata propter hoc separata dicitur quia materiam non habet. Ergo et cetera. Dicendum quod in substantia separata *non potest* esse accidens, ut probat ratio praecedens.

T, III, q. 3, v. 41-46:

Ad secundum dicendum quod actus purus uno modo dicitur qui non dependet ex aliqua alia virtute ex qua est et per quam conservatur, et hoc modo solus deus est actus purus. Alio modo dicitur *actus purus* ex hoc quod *potentiam* non habet sibi admixtam, et hoc modo quaelibet substantia separata est actus purus.

T, IV, c. 3, v. 72-85:

Sciendum est ... quod in rebus invenitur desiderium respectu boni quo carent, quod tamen est eis possibile. Et illud desiderium solum invenitur in generabilibus ... Aliud est desiderium respectu conservationis boni quod habent, cuius tamen privatio eis est possibilis ... Et iste modus desiderii potest esse in substantiis sempiternis ingenerabilibus a materia penitus separatis. Licet enim habent bonum quod est eis possibile, cum producantur, nec desiderant aliquid quo carent, desiderant tamen se conservari in illo bono quod habent, cum eius carentia sit eis possibilis, quantum de se est.

T, I, q. 35, v. 19-23:

... *anima* enim secundum quod est princi-

per consequens, forma naturalis, formas autem naturales et passiones et operationes quas habent *in corpore* naturali, considerare habet physicus, habet considerare de anima. *Moralis* autem considerat de ea *quantum ad* diversas potentias suas, in quantum eis diversae virtutes morales et intellectuales attribuuntur, et quantum ad operationes morales et *voluntarias*. *Metaphysicus* autem considerat de ea *quantum ad* rationem entis vel substantiae, sicut et alia entia considerat.

** A, I, q. 4, v. 2-9:

Cum *anima* sit forma corporis naturalis et, per consequens, forma naturalis, formas autem naturales et passiones et operationes quas habent *in corpore* naturali, considerare habet physicus, habet considerare de anima. *Moralis* autem considerat de ea *quantum ad* diversas potentias suas, in quantum eis diversae virtutes morales et intellectuales attribuuntur, et quantum ad operationes morales et voluntarias. *Metaphysicus* autem considerat de ea quantum ad rationem entis vel substantiae, sicut et alia entia considerat.

A, I, q. 4, v. 2-4:

Cum *anima* sit forma corporis naturalis et, per consequens, forma naturalis, formas autem naturales et *passiones* et operationes *quas habent in corpore naturali*, considerare habet physicus, habet considerare de anima.

A, I, q. 4, v. 7-9:

Metaphysicus autem *considerat* de ea *quantum ad* rationem entis vel *substantiae*, sicut et alia entia considerat.

pium naturalium operationum *in corpore*, sic pertinet ad philosophum naturalem, *quantum ad* actiones *voluntarias* sic pertinet ad *moralem*, sed quantum ad illud quod ipsa est per essentiam suam, sic pertinet ad *metaphysicum*.

T, IV, q. 9, v. 38-44:

Licet *anima* rationalis secundum illud quod ipsa est per suam essentiam, ad solum *metaphysicum* pertinet, tamen *quantum ad* actiones voluntatis quas operatur in corpore refrenando passiones et dirigendo actiones secundum regimen prudentiae, pertinet ad *moralem* philosophum, et quantum ad actiones intellegendi quibus naturaliter intellegit ex phantasmatis *in corpore*, pertinet ad philosophum naturalem.

MS, q.10, v. 37-41:

Dicendum quod grammaticus non considerat vocem quantum ad id quod ipsa est per suam essentiam, nec causas et principia sua, nec modum suae generationis, sed sic considerat eam naturalis, cuius est considerare omnes *passiones quae* fiunt *in corporibus naturalibus* per causas naturales.

P, I, q. 15, v. 42-45:

Illud idem apparet in prima materia, quia materiam, prout subiectum est transmutationis, considerat physicus, *substantiam* illius materiae *considerat metaphysicus*, et patet quod ista duo sunt diversa.

A, II, q. 1, v. 3-5:

Nunc autem quaedam sunt res quae *in se habent fixationem suam* nec figuntur in esse per hoc quod alteri innituntur. Et si ab ista ratione imponatur nomen substantiae ...

A, II, q. 1, v. 3-5:

Nunc autem quaedam sunt res quae *in se habent fixationem suam* nec figuntur in esse per hoc quod alteri innituntur. Et si ab ista ratione imponatur nomen substantiae ...

A, II, q. 1, v. 3-5:

Nunc autem quaedam sunt res quae *in se habent fixationem suam* nec figuntur in esse per hoc quod alteri innituntur. Et si ab ista ratione imponatur nomen substantiae ...

A, II, q. 1, v. 3-5:

Nunc autem quaedam sunt res quae *in se habent fixationem suam* nec figuntur in esse per hoc quod alteri innituntur. Et si ab ista ratione imponatur nomen substantiae ...

A, II, q. 1, v. 8-9:

Quia ergo causa prima *in se habet fixationem et a nullo alio dependet*, sed omnia alia ab ipsa, ideo est maxime substantia ...

Ibid., v. 56-59:

Ad aliud dico quod diversimode considerat physicus et metaphysicus materiam primam, quia *metaphysicus eam considerat quantum ad substantiam*, physicus prout transmutabilis <est>.

T, III, q. 1, v. 31-32:

... res enim quae accidens est, *in se non habet suam fixationem*, ideo eius esse est inesse ...

T, III, q. 6, v. 21-25:

Omne enim illud ens quod non est talis naturae quod *in se habet suam fixationem*, sed ab alio est dependens in suo esse, non potest separari ab illo a quo dependet. Accidens autem *in se suam fixationem non habet*, sed *in esse figitur* per suum subiectum.

T, V, q. 4, v. 16-18:

Quod non *habet in se fixationem suam*, non potest ab eo separari per quod *figitur in esse*. Proprium autem est huiusmodi, cum sit de genere accidentium ...

MS, q. 105, v. 26-30:

... illud quod est talis naturae quod ipsum non est ab alio dependens, sed *fixationem in se habens* in alio non existens, ad illud omnia alia entia dependentiam habent, quae *in se suam non habent fixationem*, et illud quod *in se habet fixationem suam* dependentiam aliorum determinare potest ...

T, II, q. 1, v. 26-30:

Verbi gratia: natura divina *in se habet suam fixationem et ex alio ente non dependet*; omnis autem alia res non figitur in esse nec durat nisi quantum per naturam divinam conservatur in esse, sicut per rationes evidentes diximus in *Metaphysica* nostra.

A, II, q. 1, v. 9:

... sed omnia alia ab ipsa ...

A, II, q. 1, v. 9:

... sed omnia alia ab ipsa ...

A, II, q. 1, v. 9:

... sed omnia alia ab ipsa ...

* A, II, q. 1, 11-13:

Deinde substantiae separatae sunt substantiae: habent enim in se causam suae *fixionis* per privationem subiecti cui innitantur, licet non per privationem conservantis.

* A, II, q. 1, v. 11-13:

Deinde substantiae separatae sunt substantiae: habent enim in se causam suae *fixionis* per privationem subiecti cui innitantur, licet non per privationem conservantis.

P, III, q. 23, v. 104-105:

... nullum ens factum vel causatum de se habet virtutem ut existat ...

Ibid., v. 108-111:

Et in De causis: ... "omnes virtutes dependent ex virtute quae est prima virtus" ...

AM, v. 624-646:

Et quia iam tactum est quod omne ens citra primum conservatur in esse virtute primi principii, ideo magis hoc declaretur ... Ens causatum non habet de se naturam ut existat ... Sed quod durat et in esse conservatur virtute propria et non ex alia virtute superiori, hoc de se habet naturam ut existat. Ergo nullum ens causatum in esse conservatur per se. Et ideo sicut *omnia entia* quae sunt citra primum principium sunt ex *ipso*, sic et per ipsum in esse conservantur, et si primum principium virtutem suam entibus auferret, entia penitus non essent. Et hoc est quod scribitur in libro De causis: "Omnes virtutes dependentes sunt ex una prima virtute quae est virtus virtutum" ...

T, I, q. 4, v. 68-69:

...quae <prima causa simpliciter> est causa totius entis, quia *omnis alia* res est eius effectus.

P, III, q. 23, v. 106-110:

... nullum causatum potest aeterniter esse per virtutem quae in ipso est. Ideo ... in De causis: quod "Omnis intelligentiae *fixio* et essentia est per bonitatem puram quae est causa prima" ...

AM, v. 624-631:

Et quia iam tactum est quod omne ens citra primum conservatur in esse virtute primi principii, ideo magis hoc declaretur. Et primo per dicta auctorum: In libro De causis scribitur sic: "Omnis intelligentiae *fixio* et essentia est per bonitatem puram

A, II, q. 1, v. 14-15:

... substantia materialis ... licet ... careat
subiecto cui innitatur ...

A, II, q. 1, v. 17-19:

Materia ... non dependet ex subiecto ...

* A, II, q. 1, v. 17-20:

Materia ... licet in se habeat suam fixionem, ita quod non dependet ex subiecto, ista tamen proprietas sibi non potest competere in actu *nisi per formam*.

* A, II, q. 1, v. 19-20:

... ista tamen proprietas sibi non potest competere in actu nisi per *formam*.

A, II, q. 1, v. 23-26:

Materiae ... repugnat ei inniti alteri sicut materiae et subiecto.

A, II, q. 2, v. 4-6:

Sed intelligendum quod potest aliquid habere partes eiusdem essentiae discretas, et illae solo subiecto differunt, sicut forma substantialis ignis in hac parte materiae et in illa sunt diversae partes formae ignis ...

A, II, q. 2, v. 6-7:

... et potest aliquid habere partes eiusdem essentiae continuas ...

quae est prima causa". Per eius essentiam intellegit eius productionem in esse, et per eius *fixionem* intellegit eius durationem. Et si intellegentia durat per virtutem primi principii, tunc multo magis omnia entia alia.

G, I, q. 14, v. 42-43:

... compositum in sua generatione ex quodam alio non dependet *subiecto* ...

P, I, q. 28, v. 53-55:

... in rebus naturalibus debet esse aliquod subiectum et *materia*, et oportet esse primum subiectum ante quod nullum ...

G, I, q. 14, v. 31-33:

Unde *materia* numquam fuisset in potentia ad compositum *nisi* quia fuit in potentia ad *formam*, quia forma cum materia compositum facit.

T, III, q. 2, v. 26-28:

... *forma* quae est altera pars compositi adveniens materiae, dat materiae esse in actu et eam determinat ad genus et ad speciem.

G, I, q. 14, v. 44-45:

... forma in sua generatione dependet ex quodam subiecto alio a se, sicut ex materia.

M, q. 116, v. 22-23:

Ad aliud dicendum est quod ista pars flammae non est eadem in numero cum priore et posteriore; tamen tota flamma est continue succedens, unde ista continuitas est sicut temporis.

G, I, q. 42, v. 47-49:

... animal non est corpus continuum: caro enim et os et nervus non sunt corpora continua, quia sunt diversae speciei.

A, II, q. 2, v. 7-8:

... et hi modi habendi partes simplicitatem
essentiae non impediunt.

* A, II, q. 3, v. 4-14:

Et quia omne corpus vivens in actu est
corpus per animam, ... sequitur quod
anima est actus primus corporis viventis ...
Et vita, cum sit actus animae in corpore,
est actus secundus ...

* A, II, q. 3, v. 14-15:

Et *vita*, cum sit actus animae in corpore,
est actus secundus, et secundum diversos
actus animae in corpore erunt diversae
vitae.

* A, II, q. 4, v. 4-6:

Vita enim in corporibus est actus animae
in corpore quod perficit. Et ideo secundum
diversas potentias animae sunt diversi
actus et diversae vitae in corpore ...

* A, II, q. 4, v. 4-8:

Et ideo secundum diversas potentias ani-

Ibid., v. 59-61:

Sed animal non est corpus continuum: partes enim animalis non sunt continuae: os non est continuum nervo nec carni, quia in suis formis distinguuntur.

Ibid., v. 62-65:

... quando una pars digiti est infecta, non sunt istae partes continuae quantum ad formas accidentales, licet sint continuae quantum ad formas substantiales. Est enim una pars in actu ad quod altera <est> in potentia.

MS, q. 20, v. 54-59:

Ad primam, quod licet motus de necessitate habeat partes sibi succedentes, omnes tamen istae partes sunt unum in essentia. Quaelibet enim pars motus per essentiam est ipse motus. Et ideo licet sit ibi successio partium, non tamen est ibi successio partium per essentiam differentium, sed simultas in quantum quaelibet pars motus est ipse motus.

MS, q. 130, v. 52-53:

Anima enim ... vitam et speciem tribuit animali vel homini ...

T, IV, c. 3, v. 15-16:

... *vita est actus animae in corpore* secundum aliquam suarum potentiarum.

T, IV, c. 3, v. 15-17:

... *vita est actus animae in corpore* secundum aliquam suarum potentiarum. Et nobilior vita est quae est secundum nobiliorem potentiam animae.

G, Prol., v. 4-11:

Summum enim bonum possibile homini

mae sunt diversi actus et diversae vitae in corpore, ut vita nutritiva sive *vegetativa*, quae *plantarum est*, et *sensitiva*, quae *animalium*, et intellectiva, quae hominum, licet semper cum posteriori inveniatur prior.

* A, II, q. 4, v. 4-8:

Et ideo secundum diversas potentias animae sunt diversi actus et diversae vitae in corpore, ut vita nutritiva sive *vegetativa*, quae *plantarum est*, et *sensitiva*, quae *animalium*, et intellectiva, quae hominum, licet semper cum posteriori inveniatur prior.

* A, II, q. 4, v. 10-11:

Vita autem in substantiis separatis nihil aliud est quam intelligere et velle earum.

* A, II, q. 4, v. 10-11:

Vita autem in substantiis separatis nihil aliud est quam intelligere et velle earum.

non debetur ei secundum partem *vegetativam*, quia haec *plantarum est*, similiter nec per *sensitivam* partem animae, haec enim communiter *animalium est*, sed debetur ei secundum supremam virtutem quae est ratio et intellectus. Et hoc rationale est: nam ratio et intellectus regimen est omnium actionum humanarum; quarum autem actionum ratio non est regimen, istae non sunt humanae, sed bestiales.

SB, v. 7-14:

Summum bonum quod est homini possibile debetur sibi secundum optimam suam virtutem. Non enim secundum animam *vegetativam*, quae *plantarum est*, nec secundum animam *sensitivam*, quae bestiarum est, unde et delectationes sensibiles bestiarum sunt. Optima autem virtus hominis ratio et intellectus est; est enim summum regimen vitae humanae tam in speculando quam in operando. Ergo summum bonum quod est homini possibile debetur sibi secundum intellectum.

G, I, q. 50, v. 90-96:

Intellectus separati non intelligunt per receptionem speciei intelligibilis: receptio enim non est sine corpore, Commentator XI° Metaphysicae. Praeterea, intelligentia intelligit ita quod intellectus et intellectum et ratio per quam intelligit et actio intelligendi sunt res una et intellectus in actu. Et hoc est verum de omni intelligentia separata.

T, IV, q. 16, v. 82-87:

Actus enim naturae intellectualis est intellegere. Quaelibet enim species suam propriam habet operationem, et distinguuntur propriae operationes secundum quod distinguuntur species entis, et speciem impossibile est privari sua propria operatione, et hoc praecipue verum est in substantiis immaterialibus ...

A, II, q. 4, v. 10-11:

Vita autem in substantiis separatis nihil aliud est quam intelligere et velle earum.

A, II, q. 4, v. 11-13:

Huiusmodi autem vitae anima non est principium, quia *substantia* separata nec est anima nec animam habens, cum *anima* sit actus *corporis* organici.

* A, II, q. 4, v. 14-16:

Vita autem Dei *substantia* Dei est, quia operatio non transiens in rem extrinsecam nec ens aliquid additum ei cuius est operatio, *substantia* est agentis.

* A, II, q. 4, v. 16-17:

Vita autem Dei *substantia* Dei est, quia operatio non transiens in rem extrinsecam nec ens aliquid additum ei cuius est operatio, *substantia* est agentis.

* A, II, q. 4, v. 16-17:

Intelligere autem et velle Dei in Deo sunt, nec sunt aliquid additum Deo, cum in Deo nulla sit compositio.

T, IV, c. 3, v. 77-85:

Aliud est desiderium respectu conservationis boni quod habent, cuius tamen privatio eis est possibilis. Non enim aliquis solum ambulat ut sanitatem acquirat, sed ut habitam conservet. Et iste modus desiderii potest esse in substantiis sempiternis ingenerabilibus a materia penitus separatis. Licet enim habent bonum quod est eis possibile, cum producuntur, nec desiderant aliquid quo carent, desiderant tamen se conservari in illo bono quod habent, cum eius carentia sit eis possibilis, quantum de se est.

P, II, q. 25, v. 192-194:

Licet anima sit *substantia* aeterna, non tamen est anima aeterna. Alfarabius: de proprietate *animae* est vivificare *corpus*.

T, III, q. 3, v. 31-35:

Perfectio substantialis alicuius intelligentiae non est ex aliquo accidente. A quo autem est perfectio suae substantiae, per illud idem redditur propria operatio eius. Ergo nec propter suam substantiam nec propter suam operationem erit in intelligentia accidens.

T, IV, q. 16, v. 58-64:

Et si dicatur: Quomodo ergo *substantia* penitus a materia separata sui ipsius habet scientiam, cum ipsa sua *substantia* sit sua scientia, et scientia videtur esse perfectio scientis, et idem non possit esse perfectio sui ipsius? Dicendum quod scientia solum est perfectio scientis ubi scientia et sciens differunt. In his autem ubi scientia est scientis *substantia*, unum non est perfectio alterius, cum sint penitus idem.

G, I, q. 50, v. 93-96:

Praeterea, intelligentia intelligit ita quod intellectus et intellectum et ratio per quam intelligit et actio intelligendi sunt res una

* A, II, q. 4, v. 16-17:

Intelligere autem et velle Dei in Deo sunt, nec sunt aliquid additum Deo, cum in Deo nulla sit compositio.

* A, II, q. 4, v. 17:

Haec autem sunt vita Dei.

* A, II, q. 4, v. 18:

Ergo vita Dei, quae est nobilissima et delectabilissima, est substantia eius.

* A, II, q. 4, v. 19-21:

In aliis autem substantiis separatis invenitur vita magis vel minus nobilis sicut et intelligere et velle, quae tamen in eis non differunt realiter, sed solum secundum modum intelligendi nostrum.

A, II, q. 6, v. 11-13:

Potentiae autem animae videntur differre ab anima, cum in uno sint tres potentiae et una tantum anima. Quorum autem unum plurificatur et aliud non, illa videntur esse diversa.

A, II, q. 7, v. 1-4:

(Utrum vegetativum, sensitivum et intellectivum in eodem sint idem secundum

et intellectus in actu. Et hoc est verum de omni intelligentia separata.

T, IV, c. 3, v. 85-93:

Et neuter istorum modorum desiderii est in Deo, quia nec Deus desiderat bonum quod caret – esset enim imperfectus, quod falsum est, cum in eo sit plenitudo omnis boni – nec habet desiderium respectu boni quod habet cuius privatio sit possibilis, cum sibi non sit possibilis privatio boni sui, cum ipse penitus sit intransmutabilis. Sed habet desiderium ut alia entia in bono conserventur quod eis communicavit, sicut medicus desiderat sanitatem conservari in aliis quos sanavit.

SB, v. 43:

... intellectus primus vitam habet ...

SB, v. 44-48:

Cum enim intellectus primus sit maximae virtutis in intellegendo, intellegibile autem quod intellegit sit nobilissimum, quia sui ipsius essentia – quid enim nobilius potest intellectus divinus intellegere quam sit essentia divina? – ideo habet vitam voluptuosissimam.

T, III, q. 3, v. 38-40:

Ad primum in oppositum dicendum quod scientia et voluntas in intellegentia separata non est accidens, sed est substantia accepta in relatione ad diversa.

P, I, q. 35, v. 19-20:

Substantia materiae una est et in ea sunt potentiae multae; ergo potentia et materia non sunt penitus idem.

G, Prol., v. 4-8:

Summum enim bonum possibile homini non debetur ei secundum partem vegeta-

essentiam). Sic. Prout sunt in eodem, nominant potentias unius et eiusdem animae differentes.

A, II, q. 7, v. 6-9:

Inconveniens enim est dicere animam omnino a corpore separatam habere potentiam generativam, nutritivam et augmentativam, et tamen istas *actiones numquam posse* (ms.: *potest*) reddere ex istis potentiis: sic enim possibile esset impossibile simul et semel.

A, II, q. 7, v. 6-9:

Inconveniens enim est dicere animam omnino a corpore separatam habere *potentiam* generativam, nutritivam et augmentativam, et tamen istas *actiones numquam posse* reddere ex istis potentiis: sic enim possibile esset *impossibile* simul et semel.

A, II, q. 7, v. 6-9:

Inconveniens enim est dicere animam omnino a corpore separatam habere potentiam generativam, nutritivam et augmentativam, et tamen istas actiones numquam posse reddere ex istis potentiis: sic enim possibile esset impossibile simul et semel.

tivam, quia haec plantarum est, similiter nec per sensitivam partem animae, haec enim communiter animalium est, sed debetur ei secundum supremam virtutem quae est ratio et intellectus.

P, I, q. 19, v. 49-52:

... cuilibet corpori naturali debetur aliqua *actio* in quam si *non potest*, non est naturale nisi aequivoce, ut patet de oculo: qui *non potest* in operationem suam, non est oculus. Sic igitur de igne: si non contingit sumere ignem minimum in esse, nec in actione.

G, I, q. 34, v. 102-114:

Ad hoc oppones quod quando animal deventum est ad perfectam quantitatem, adhuc remanet anima augmentativa in eo, et tunc *non potest* in actionem quae augmentare est, tamen manet ista *potentia*, quam igitur *actionem* agens? Et ego dico quod operationes animae augmentativae duae sunt: augmentare et corpus naturale in debita et perfecta quantitate salvare et servare. Et dico quod sicut ante perfectam quantitatem est eius essentialis operatio augere, sic modo est, cum perventum est ad perfectam quantitatem, eius operatio est ipsum corpus salvare, et augere est sibi *impossibile*. Si tunc augeat (87va; *ed.*: auget) <ut> prius, ista secunda operatio est *impossibilis*, scilicet conservare, et sic cum prior operatio est, secunda actio est *impossibilis*, et e converso.

G, I, q. 47, v. 38-44:

... formae etiam eorum non possunt amittere virtutes activas, quia si sic, tunc essent alterius speciei quam essent prius. Ex his sequitur quod non propter utrumque. Immo propter hoc causaliter quod utrumque est in potentia respectu utriusque et uterque habet virtutem activam respectu utriusque, propter hoc necessario illis approximatis fiet mutua actio et passio.

* A, II, q. 7, v. 6-9:

Inconveniens enim est dicere animam omnino a corpore separatam habere potentiam generativam, nutritivam et augmentativam, et tamen istas actiones numquam posse reddere ex istis potentiis: sic enim possibile esset impossibile simul et semel.

A, II, q. 8, v. 3-4:

Generans generat *sibi simile nomine et specie*, si fuerit generans *univocum*.

A, II, q. 8, v. 3-4:

Generans generat *sibi simile nomine et specie*, si fuerit *generans univocum*.

A, II, q. 8, v. 4:

Homo autem in *specie* est per animam humanam.

T, IV, q. 16, v. 83-91:

Quaelibet enim species suam propriam habet operationem, et distinguuntur propriae operationes secundum quod distinguuntur species entis, et speciem impossibile est privari sua propria operatione, et hoc praecipue verum est in substantiis immaterialibus abstracte consideratis. Cum ergo anima secundum suam substantiam considerata species sit quaedam immaterialium substantiarum, ergo habebit propriam operationem inseparabilem et est intellectualis naturae, cuius est intellegere.

G, II, q. 9, v. 20-21:

... omne quod generatur, <generatur> a *sibi simili nomine et specie*.

Ibid., v. 71-73:

... dico quod hoc verum est in quibusdam, et non oportet quod propter hoc ita sit in omnibus, scilicet "quod generatur, ex *simili nomine et specie* generatur".

Ibid., I, q. 39, v. 43-49:

... dico quod effectus est *univocus* etc. hoc solum est verum de causa formali, scilicet quod causa sit univoca ..., et ratio huius est, quia effectus habet esse per formam suam, et ideo si effectus duo sunt aequivoci, sicut homo et asinus, oportet quod habeant formas essentialiter differentes. Et si duo effectus sunt univoci, ut homo et iste homo, causa formalis est *univoca*.

T, IV, q. 3, v. 4-7:

Aristoteles VII. Metaphysicae loquens de *generatione univoca* – ubi scilicet generatum habet formam generantis licet aliam in numero – dicit quod *generans generat aliud propter materiam*.

MS, q. 130, v. 52-53:

Anima ... *speciem* tribuit ... *homini*.

A, II, q. 8, v. 5-6:

Sed non generaret sibi simile in specie nisi generaret animam humanam.

A, II, q. 8, v. 5-6:

Sed non generaret sibi simile in specie nisi generaret animam humanam.

A, II, q. 8, v. 7:

... generans generat *compositum* ...

A, II, q. 8, v. 7:

... generans generat *compositum* ...

A, II, q. 8, v. 7:

... generans generat *compositum* ...

A, II, q. 8, v. 7-8:

Sed substantia hominis geniti *non est* composita *nisi* ex anima humana et ex eo cuius est anima.

* A, II, q. 8, v. 10-12:

Sed secundum Philosophum, XII Metaphysicae, quod generat compositum, generat et *formam* ...

* A, II, q. 8, v. 10-12:

Sed secundum Philosophum, XII Meta-

P, IV, q. 4, v. 151:

... generans tribuit formam ...

M, q. 11, v. 34-35:

... forma substantialis generantis dat formam substantialem generato.

P, I, q. 25, v. 59-61:

... nam omne generatum *compositum* est, sicut 7° et ultimo Metaphysicae probatur et in primo huius dicitur ...

P, I, q. 32, v. 6-7:

... omne genitum *compositum* est, 7° et XI° Metaphysicae ...

G, I, q. 14, v. 4-5:

Compositum est quod per se generatur, ut probatur 7° et XI° Metaphysicae ...

Ibid., v. 40-41:

Unde haec propositio est vera: *compositum* per se generatur ...

T, IV, q. 1, v. 18-21:

Scire etiam debes quod licet in homine sint multa accidentia, tamen homo secundum suam substantiam *non est nisi* aggregatum quod constituitur ex sua materia et sua forma.

Ibid., v. 52-55:

... illa eadem forma qua Socrates est Socrates, ipsa est forma Socratis et forma humana qua Socrates est homo, et forma corporalis et forma animalis et forma substantialis ...

G, I, q. 18, v. 21-22:

... ex quo est generatio per se, in illo est potentia ad generandi *formam* ...

OHA, p. 16 (66), v. 33-36:

... *compositum* est quod per se generatur et

physicae, quod generat *compositum*, generat *et formam* ...

* A, II, q. 8, v. 12-13:

... ut generans *cupram* (*Arist. lat.*: aeneam) sphaeram generat sphaeram, quae est forma eius.

* A, II, q. 8, v. 12-13:

... ut generans *cupram* (*Arist. lat.*: aeneam) sphaeram generat sphaeram, quae est forma eius.

A, II, q. 8, v. 15:

... *materia est ingenerabilis* et incorruptibilis.

A, II, q. 8, v. 15:

... *materia est ingenerabilis et incorruptibilis*.

A, II, q. 8, v. 15-17:

Ergo aut quia sola forma hominis est genita aut quia totum compositum est genitum, dicitur homo genitus.

A, II, q. 8, v. 18-20:

Item, *per* transmutationem quae est *generatio*, substantiae aliquid *acquiritur*. *Non materia, quia* generationi praesupponitur et *est ante omne fieri et post omne corrumpi* manet.

A, II, q. 8, v. 18-19:

Item, *per* transmutationem quae est *generatio*, substantiae *aliquid acquiritur*.

acquiritur per generationem, sicut dicit Aristoteles undecimo *Metaphysicae* et Albertus libro eiusdem, ergo *et forma*, quae est altera pars compositi, per generationem acquiritur, licet per accidens.

T, VI, q. 11, v. 41-42:

... circulus inveniri potest in ligno vel *cupro* ...

Ibid., v. 44-45:

Non enim oportet quod intellectus circuli sit cum intellectu ligni vel *cupri* ...

T, VI, q. 12, v. 37-40:

Quod enim circulus ligneus non possit inveniri in circulo *cupreo* vel argenteo, huius causa non est forma circuli nec continuum, quod est per se materia circuli, sed ipsum lignum quod opponitur argento et *cupro*.

P, I, q. 32, v. 80-81:

... relinquitur quod ipsa *<materia>* non sit *generabilis*.

P, I, q. 33, v. 100-101:

... *materia prima non potest corrumpi* ...

P, I, q. 37, v. 62-64:

... omne quod generatur vel est forma vel habens formam; forma per accidens generatur, compositum, habens formam, generatur.

OHA, p. 16 (66), v. 30-33:

Item, tu dicis quod essentia asini non acquiritur per generationem. Tunc quaero a te: quid *acquiritur per generationem*? Constat quod *non materia, quia ipsa est ante omne generari et post omne corrumpi*.

P, I, q. 32, v. 75-76:

In omni *generatione aliquid acquiritur* ...

A, II, q. 8, v. 18-19:

Item, per *transmutationem* quae est generatio, substantiae *aliquid* *acquiritur*.

A, II, q. 8, v. 19-20:

Non *materia*, quia *generationi praesupponitur* et est *ante omne* fieri et post omne corrumpi manet. Ergo *acquiritur forma* in materia.

A, II, q. 8, v. 19-20:

Non *materia*, quia *generationi praesupponitur* et est *ante omne* fieri et post omne corrumpi manet. Ergo *acquiritur forma* in materia.

A, II, q. 8, v. 21:

Forma autem genita est quae per generationem *acquiritur* in materia.

A, II, q. 8, v. 21:

Forma autem genita est *quae per generationem acquiritur* in materia.

* A, II, q. 8, v. 23-24:

Item, omnis forma quae secundum suam substantiam est perfectio materiae, *in suo esse* eget materia.

* A, II, q. 8, v. 24-25:

Ideo dicit Philosophus quod actus non est separabilis ab eo *cuius est actus*.

* A, II, q. 8, v. 24-25:

Ideo dicit Philosophus quod actus *non est separabilis* ab eo cuius est actus.

G, I, q. 7, v. 54-55:

... in omni *transmutatione aliquid* *acquiritur* in subiecto quod transmutatur ...

P, I, q. 32, v. 75-79:

In omni generatione aliquid *acquiritur*, sicut *forma*, et aliquid *generationi praesupponitur*, ut *materia*. ... *ante omnem* generationem oportet esse materiam ...

G, I, q. 14, v. 9-14:

... *materia est ante omne* generari, quia omnis generatio est ex materia, et est *post omne corrumpi*, quia quod corrumpitur abibit in hoc ultimum; ergo materia *non acquiritur* per generationem nec tollitur per corruptionem; ergo cum non sunt partes compositi nisi materia et forma, et ita sola *forma* per generationem *acquiritur*.

P, I, q. 32, v. 77-78:

Formam enim fieri in materia est generari, quia ipsa facta in materia compositionem inducit.

G, I, q. 14, v. 33-35:

... necesse est formam, *quae per generationem acquiritur*, in subiecto generari et *materia* ...

G, I, q. 13, v. 12-15:

Contra: formae quaedam sunt materiales, sicut illae quae sunt virtutes in corpore, et istae formae materiales dependent ex materia et in suo fieri et *in suo esse* et quantum ad omnes suas operationes; ...

P, III, q. 29, v. 47-48:

... forma et actus sunt ultimum illius *cuius sunt actus* et forma.

OHA, p. 16 (66), v. 26-27:

... et iterum formae materiales *non sunt separabiles* a materia secundum Aristotelem.

* A, II, q. 8, v. 30-32:

Sed secundum Philosophum potentia *intellectiva separabilis est* a corpore sicut perpetuum a corruptibili.

* A, II, q. 8, v. 33-34:

Item, dicit Aristoteles, libro De animalibus, quod *solus intellectus est ab extra*.

* A, II, q. 8, v. 34-35:

... non potest esse in uno homine nisi una substantia animae ...

* A, II, q. 8, v. 34-35:

... non potest esse in uno homine nisi una substantia animae ...

OHA (ed. M. Grabmann), p. 80:

Licet *intellectus possit separari* a corpore ...

P, I, q. 34, v. 118-121:

... si ita non esset, forma naturalis penitus esset ab extrinseco, sicut forma artis, cum tamen velit Aristoteles libro De Anima quod inter formas corporum naturalium *solus intellectus ab extrinseco est*.

Ibid., v. 147-150:

De hoc quod dicitur quod "*solus intellectus ab extrinseco est*", dico quod dicitur esse ab extrinseco quia non fit in materia per generationem, quia si esset genitus, esset corruptibilis.

T, IV, q. 1, v. 50-57:

Debes etiam scire quod in Socrate non est alia forma qua ipse est Socrates et qua ipse est homo, nec est alia qua ipse est homo et qua ipse est animal. Sed quia illa eadem forma qua Socrates est Socrates, ipsa est forma Socratis et forma humana qua Socrates est homo, et forma corporalis et forma animalis et forma substantialis, ideo una et eadem forma Socrates est haec omnia, videlicet homo, animal, corpus animatum et substantia, licet haec non possint multi videre.

T, VI, q. 5, v. 39-41:

'Animal' enim significat substantiam, quaecumque potest sentire. Utrum autem haec anima sensitiva sit hominis vel asini vel equi, hoc non determinat.

Ibid., v. 47-50:

Licet enim in re ita sit quod sensitivum quod est animal non est nisi sensitivum quod est homo vel equus, tamen nomen generis nec hoc determinat nec illud, sed quid abstractum ab utroque significat.

* A, II, q. 8, v. 34-35:

... non potest esse in uno homine nisi una substantia animae ...

* A, II, q. 8, v. 38-41, 44:

<Substantia animae rationalis> non est ergo genita. Et hoc est concedendum: non enim est educta de potentia materiae, sed immediate est a Deo.

* A, II, q. 8, v. 38-41, 44:

<Substantia animae rationalis> non est ergo genita. Et hoc est concedendum: non enim est educta de potentia materiae, sed immediate est a Deo.

A, II, q. 8, v. 43:

Rationes autem in oppositum procedunt de productis via naturae.

A, II, q. 8, v. 43:

Rationes autem in oppositum procedunt de productis via naturae.

T, VI, q. 8, v. 33-36:

Homo enim est corporeum animatum sensibile rationale, et haec omnia in re sunt unum. In substantia rei enim non est ordo, ut scribitur VII. Metaphysicae.

P, I, q. 31, v. 33-37:

Ad argumentum dico quod omne quod vadit de potentia passiva ad actum vel est materia vel materiam habens. Sed sic non procedit id cuius factio non dependet ex materia, sed solum ex potentia agentis, sicut mundi materia prima, anima rationalis et omnes effectus immediati primi principii.

G, I, q. 13, v. 50-56:

Ad argumentum dico quod factio etc. verum est. Intelligendum quod res materiales vadunt de potentia passiva materiae ex qua sunt, et de potentia activa agentis; res immateriales, ut intelligentiae et mundus, vadunt de potentia activa agentis solum, ex eo quod <ex> materia non dependet. Unde dico quod omne vadens de potentia passiva materiae oportet quod habeat materiam; sed non omne vadit sic, ut patet.

P, I, q. 31, v. 38-44:

Ad aliud argumentum dico quod "subici oportet" etc. , verum est de fieri naturali et non de alio.

Ad aliud argumentum dico quod "materia est illud quo res potest fieri" verum est de fieri quod est generari, sed de tali fieri quod praecedit omnem generationem, non est verum. Talis est fieri materiae primae et aliorum praedictorum. Si enim non esset alius modus fiendi quam generatio, nihil penitus fieret.

P, III, q. 31, v. 28-36:

Ad argumentum dico quod Commentator concedit 3° De Anima quod generatio aeterna est et infiniti homines corrupti sunt, et tamen non est numerus infinitus.

A, II, q. 8, v. 43:

Rationes autem in oppositum procedunt de productis via naturae.

A, II, q. 8, v. 43:

Rationes autem in oppositum procedunt de productis via naturae.

A, II, q. 8, v. 44-45:

Homo autem, quantum ad infusionem animae rationalis, est *a causa supernaturali*.

Dicit enim animam rationalem separari ab hoc corpore, sed non a corpore simpliciter. Sustinentes contrarium dicunt quod generatio non est aeterna. Scio quod philosophus non potest ponere primum hominem, ponit enim generationem aeternam esse. Omnis operatio *naturae* generatio est, et primus homo non potest esse generatus. Et ideo naturalis non potest ponere primum hominem.

G, I, q. 2, v. 106-108:

Ex hoc etiam concludit quod physicus non potest loqui de factione mundi, non de factione primi hominis, nam factio <horum> non potest esse generatio aliqua.

G, I, q. 12, v. 110-117:

Tu quaeris: Nonne sunt elementa genita? Si loqueris de prima factione elementorum qua tota natura elementaris et totus mundus factus est, dico quod ista factio non est generatio. Quae enim est factio mundi, talis debet esse factio partium principalium mundi, ut elementorum, et ista factio non potest esse generatio. Si quaeris de secunda factione elementorum, scilicet quando unum elementum fit ex alio, ista factio est generatio.

Ibid., v. 118-125:

Ad argumentum. Dico ad primum quod naturalis concedit maiorem, scilicet omne corruptibile est genitum, quia ipse non potest considerare primam factionem elementorum, quae non est generatio. Superior tamen artifex qui considerat naturam elementorum, habet concedere eorum primam factionem, et quia ista factio non est ex subiecto et materia, dicit quod non est generatio et negabit istam propositionem: omne corruptibile est genitum.

P, I, q. 31, v. 23-32:

Ad istam quaestionem dico quod non omnis factio requirit materiam. Ista autem

A, II, q. 9, v. 2-8:

<Utrum oculus sit animal>. Non, quia oculus et cetera talia sunt partes animalis. Et ideo oculus mortuus non est oculus, quia *nec est pars* animalis nec habet animam neque vitam. Substantia ergo animata sensibilis anima quae sit sui sicut proprii perfectibilis, est animal. Anima autem *primo* perficit et vivificat *totum* et deinde partes, eo quod in toto sunt. Unde et partes separatae a toto amittunt animam atque vitam, ut in pluribus.

A, II, q. 9, v. 3-7:

Et ideo oculus mortuus non est oculus, quia nec est pars animalis nec habet animam neque vitam. Substantia ergo animata sensibilis anima quae sit sui sicut proprii perfectibilis, est animal. Anima autem *primo* perficit et vivificat *totum* et deinde *partes*, eo quod in toto sunt.

A, II, q. 10, v. 2:

Actus primus dicitur forma rei, et actus secundus, operatio eius.

A, II, q. 10, v. 2:

Actus primus dicitur forma rei, et actus secundus, operatio eius.

factio *non est naturalis*, quia praecedit omnem factionem naturae. Omnis operatio naturae ex subiecto et materia est, et factio materiae praecedit materiam et omnem factionem naturae. Unde si non esset factio nisi naturalis solum, penitus esset nulla factio. Accipe totam speciem *humanam* et non sic facta est sicut unius individui <factio> fit ex alio, quia tota species ex alia *causa* dependet, unius individui ex alio factio generatio est. Et in libris naturalibus non fit mentio de ista factione, quia ista factio *non est naturalis*.

P, I, q. 21, v. 84-91:

Et quia actus et forma, quam pars participat, est *totius primo* et per se, ideo ad positionem partis sequitur positio totius: sequitur enim “digitus, ergo est animal”, quia digitus ablatus ab animali non est digitus, quia non habet actum digiti, et *non est pars* nisi aequivoce. Et hoc est tam in naturalibus quam in artificialibus. Quare sequitur: “est oculus, ergo est animal”: “est paries, ergo <est> domus”.

MS, q. 130, v. 49-53:

Et est simile: Licet enim manus et pes abscissus ab animali sit in genere substantiae vel in genere entis, tamen non est manus vel pes nisi per suum *totum*, *secundum quod sunt in animali*. Anima enim, quae vitam et speciem tribuit animali vel homini, tribuit cuicumque *parti* suae.

P, III, q. 8, v. 9-13:

Item, omnis actus aut est actus primus aut secundus; ... per primum actum res est in sua specie ...; ... existens in actu secundo est in suo esse perfectissimo ...

P, III, q. 21, v. 44-48:

Item, omnis actus aut est actus primus aut secundus; ... per actum primum est res

A, II, q. 10, v. 3:

Quae <operatio> aut est *transiens in materiam extrinsecam* ...

A, II, q. 10, v. 3-4:

... et tunc, si actus primus *semper eodem modo se habet in se et etiam ad suum mobile* ...

A, II, q. 10, v. 4-5:

... et etiam suum mobile *sibi deficere* non potest ...

A, II, q. 10, v. 8-9:

Aut actus secundus *non transit in materiam extrinsecam, sed est in eodem cum actu primo* ...

A, II, q. 10, v. 8-9:

Aut actus secundus *non transit in materiam extrinsecam, sed est in eodem cum actu primo* ...

A, II, q. 10, v. 10-12:

Tunc, ubi actus secundus *sola ratione differt* ab actu primo, tunc primus non potest esse sine secundo, sicut patet de intellectu divino et eius intelligere.

aliqua in sua specie ...; ... actus secundus est ultima perfectio rei ...

MS, q. 79, v. 43-47:

Ad cuius intellectum considerandum est quod alius est actus cuius natura talis est quod sibi non sufficit agens nec est in agente suo sicut in subiecto, sed requirit *materiam extrinsecam* aliam a suo agente, et talis actus *transit in materiam extrinsecam* ...

AM, v. 391-393:

Illa autem quae semper moventur, ut corpora caeli, moventur a motore immobili, *semper uno modo se habente in se et ad sua mobilia.*

P, II, q. 17, v. 43-46:

Et dico aliam causam essentialem recipere impedimentum in suis actionibus ... aut quia *deficit sibi* passivum ...

MS, q. 79, v. 68-71:

Ulterius intelligendum est quod alius est actus qui *non transit in materiam* aliquam *extrinsecam, sed est in* suo agente et non requirit aliquam materiam extrinsecam in quam transeat, et iste est actus absolutus ...

MS, q. 81, v. 26-29:

Et hoc est concedendum, quia actus significatus per verbum neutri generis habet modum essendi absolutum et *non* modum essendi *transeuntis in materiam extrinsecam, sed* habet proprietatem per quam ipse (*ed.:* ipsa) *habet esse in* suo agente ...

G, I, q. 50, v. 93-96:

Praeterea, intelligentia intelligit ita quod intellectus et intellectum et ratio per quam intelligit et actio intelligendi *sunt res una* et intellectus in actu. Et hoc est verum de omni intelligentia separata.

A, II, q. 10, v. 10-12:

Tunc, ubi actus secundus *sola ratione differt* ab actu primo, tunc primus non potest esse sine secundo, sicut patet de intellectu divino et eius intelligere.

A, II, q. 10, v. 13-16:

Si autem actus primus differt a secundo, licet sint in eodem, si actus primus est *sufficiens principium* actus secundi, *non potest esse sine secundo*: ad sufficiens enim *principium sive causam* de necessitate sequitur *effectus*.

A, II, q. 10, v. 16-19:

Si autem non fuerit sufficiens causa, licet sint in eodem, tunc *actus primus potest esse sine secundo*, ut scientia non est sufficiens principium eius quod est considerare, sed cum hoc exigitur voluntas et potestas.

A, II, q. 11, v. 3-13

<Naturaliter nota possunt certificari per ea quae sunt naturaliter minus nota.> Sic, quia ... sunt nobis magis nota ... Et, per oppositum, tres sunt conditiones in re propter quas ipsa *secundum naturam* suam magis est nota.

A, II, q. 11, v. 3-13:

<Naturaliter nota possunt certificari per ea quae sunt naturaliter minus nota.> Sic, quia ... sunt nobis magis nota ... Et, per

T, IV, q. 16, v. 61-64:

Dicendum quod scientia solum est perfectio scientis ubi scientia et sciens differunt. In his autem ubi scientia est scientis substantia, unum non est perfectio alterius, cum *sint penitus idem*.

P, II, q. 25, v. 64-68:

... si aliquando est *causa sufficiens* alicuius *effectus* et ex ea non contingit effectus, et postea fiat effectus cum illi causae nihil additum est, tamen prius fuit *sufficiens*, esse aliquid erit factum sine causa, quod *est impossibile*.

P, III, q. 27, v. 31-32:

Item, *actus primus potest esse sine actu secundo*, ut potentia <videndi> ante videre vel sine videre.

Ibid., v. 127-131:

Ad aliud dico: quod *actus primus potest esse sine secundo* verum est in imperfectis: quod enim habet visum sine videre imperfectum est ... Et ubicumque sic est reperiri imperfectionem, in aeternis non est imperfectum.

P, I, q. 11, v. 85-94:

Ad tertiam quaestionem dico quod diffinitum, quantum ad nos, prius est notum quam diffinitio; diffinitio tamen *secundum naturam* notior est, quia cognitio diffiniti dependet ex principiis diffinientibus; sed cognitio realis diffinitionis non dependet a diffinito. Ad argumentum dico: Quod patet solutio per istam distinctionem, et quod dicit Aristoteles: "diffinitum notius est diffinitione" verum est quantum ad nos. Ad aliud dico quod verum concludit quantum ad nos.

T, V, q. 9, v. 20-30:

Ad rationem in contrarium dicendum, quod "eadem sunt principia essendi et cognoscendi" hoc solum verum est de

oppositum, tres sunt conditiones in re propter quas ipsa secundum naturam suam magis est nota.

A, II, q. 11, v. 5-6:

... abstracta et immaterialia non intelligimus nisi *ex materialibus imaginatis*.

A, II, q. 11, v. 5-6:

... non intelligimus *nisi ex materialibus imaginatis*.

A, II, q. 11, v. 5-6:

... non intelligimus *nisi ex materialibus imaginatis*.

A, II, q. 11, v. 9-11:

Nam ex hoc quod video *motum* et considero *naturam* eius esse talem quod non potest esse per se sine causa efficiente et conservante, ex hoc *ducor in cognitionem* motoris, quem non video.

A, II, q. 11, v. 12-13:

Et, per oppositum, tres sunt conditiones in re propter quas ipsa secundum naturam suam magis est nota.

cognitione quae fit per priora, et non de cognitione quae fit per posteriora. Et debes scire quod, cognitione procedente secundum exigentiam rei cognoscendae, eadem sunt (*ed.: sint*) principia essendi et cognoscendi. Sed, cognitione procedente secundum possibilitatem cognoscentis, multa sunt principia cognoscendi quae non sunt principia essendi, ut sunt posteriora in re, priora tamen quantum ad cognitionem nostram, quia nobis faciliora, et omnis cognitio a facilioribus incipere debet et a magis notis. Et secundum hanc viam procedit demonstratio.

T, V, q. 9, v. 13-14:

Dicendum est ad hoc quod intellecta fiunt in nobis *ex imaginatis*, imaginata autem fiunt ex sensibilibus.

SB, v. 128:

... intellecta in nobis sunt *ex imaginatis* ...

S, v. 250-251:

... intellecta in nobis non fiunt *nisi ex imaginatis*.

P, III, q. 1, v. 3-65:

Videtur quod ... *motus* nihil confert ad cognitionem *naturae* ... Ad aliud dico quod ... ens primum mundi in sua entitate ex aliis entibus non dependet, et tamen cognitio aliorum entium est quaedam *inductio in cognitionem* primi entis.

P, III, q. 1, v. 57-64:

Ad argumentum dico quod si procedat cognitio secundum ordinem *rei*, maior vera est, qui ordo est ut posteriora sint ex prioribus; tamen doctrina e converso aliquando se habet; in mathematicis veritatem habet maior, in naturalibus non. Ad aliud dico quod, procedente cognitione secundum ordinem *rei*, maior veritatem habet, tamen, doctrina ex possibilitate

A, II, q. 12, v. 2-4:

<Definitio potest demonstrari de definito.> Sic, demonstratione 'quia'. Ad hoc enim quod aliquid demonstratur de aliquo, sufficit quod *per aliqua posteriora* quae magis sunt nota sibi inesse, ad quorum tamen inesse sequitur inesse illius alterius, ostendatur.

A, II, q. 12, v. 5-7:

Possibile est autem aliqua posteriora *magis esse nota* inesse definito *quam ipsam definitionem*, ad quorum inesse tamen sequitur inesse definitionis.

A, II, q. 12, v. 8-13:

Sed demonstratione "propter quid" *non potest* definitio de definito *demonstrari, eo quod nulla est causa altera* a definito quare sibi talis definitio debeatur. Quia tamen talis est natura definiti et talia sunt sua principia, ideo talis est sua definitio. Haec autem *non sunt altera causa* a definito, sed sunt idem definito. Et ideo ipsa natura definiti est causa propter quam talis debet esse sua definitio.

A, II, q. 12, v. 14-18:

Sed de quo definitum *potest demonstrari* demonstratione "propter quid", de eodem et sua definitio, ponens altera nomina, *potest demonstrari* etiam demonstratione "propter quid". Quod contingit quandoque, quando definitio est passio *propria* alicuius subiecti habens alteram causam in subiecto.

cognoscentis <precedente>, qui aliquando cognoscit per posteriora, ut patet intuenti ...

T, V, q. 9, v. 20-23:

... "eadem sunt principia essendi et cognoscendi" hoc solum verum est de cognitione quae fit per priora, et non de cognitione quae fit *per posteriora*.

P, I, q. 11, v. 85-86:

... diffinitum, quantum ad nos, *prius est notum quam diffinitio* ...

T, IV, q. 10, v. 25-34:

Dicendum quod intentio generis nullo modo potest de subiecto demonstrari, quia ipsa est immediata subiecto. Et hoc declaratur: Proprietas enim illa sive modus essendi qui dictus est, realiter idem est quod ipsa intentio generis. Nunc autem illa proprietas est immediata ipsi rei. *Non enim est aliqua causa* media inter rem quae significatur per hoc quod est 'animal', et proprietatem qua illa res potest per differentias dividi et ad diversas species determinari, quae quidem proprietas est intentio ipsa generis realiter. Quae autem immediata sunt, unum illorum de altero *non potest demonstrari*.

T, Prol., v. 74-80:

Accidens autem *proprium*, si fuit mediatum, demonstrabile *est*; si immediatum, illum modum sciendi habere non potest, sed modum sciendi qui est definitio data per rem alterius essentiae, quia in ea subiectum ponitur. Accidens commune demonstrari non potest, nisi forte reducat in *proprium* subiectum, in quo habet propriam causam, et tunc est accidens *proprium*.

A, II, q. 12, v. 16-18:

Quod contingit quandoque, quando definitio est passio *propria* alicuius *subiecti* habens *alteram causam in subiecto*.

A, II, q. 12, v. 16-18:

Quod contingit quandoque, quando definitio est passio *propria* alicuius *subiecti* habens *alteram causam in subiecto*.

A, II, q. 12, v. 16-18:

Quod contingit quandoque, quando definitio est passio *propria* alicuius *subiecti* habens *alteram causam in subiecto*.

T, I, q. 25, v. 49-54:

Debes etiam diligenter scire quod aliqua res est quae habet modum essendi in subiecto nihil ens substantiae illius subiecti, *causam* convertibilem et *propriam habendo in illo subiecto*; et hunc modum essendi designat *proprium de subiecto* praedicatum. *Proprium* enim in subiecto est nihil ipsius subiecti substantialiter, et *propriam* et convertibilem *causam in subiecto habet*.

T, III, q. 1, v. 64-72:

Alia sunt accidentia *propria*, et illa in *subiecto habent propriam causam* et convertibilem. Et istorum quaedam sunt immediata subiecto, ideo non sunt demonstrabilia de subiecto, eo quod demonstratio non est immediatorum, ut dicitur in libro Posteriorum. Quaedam autem sunt mediata, et ista *sunt demonstrabilia*, ut si forte calor ignis immediate sequitur formam substantialem eius, quae caliditas ulterius in igne causat passiones ut levitatem et raritatem, tunc levitas et raritas sunt passiones mediatæ per caliditatem forte demonstrabiles de igne.

T, V, q. 3, v. 19-20:

Dicendum est ad hoc, quod inter ea quae sunt *propria* alicui speciei, quaedam sunt immediata quaedam mediata.

Ibid., v. 24-32:

Illa autem proprietas quae immediate ex forma specifica *subiecti* causatur, est *subiecto* immediata, quia inter ipsam et formam subiecti non invenitur aliquod medium a quo causatur. Si autem illa prima proprietas in *subiecto causat secundam* et secunda tertiam, omnes sunt mediatæ respectu subiecti quae sequuntur primam proprietatem, quia inter illas et formam *subiecti* est aliquod medium a quo causantur et per quod demonstrantur et sciuntur.

A, II, q. 12, v. 16-18:

Quod contingit quandoque, quando definitio est passio propria alicuius subiecti *habens alteram causam in subiecto*.

* A, II, q. 13, v. 5-7:

Sed, secundum hoc, intelligere etiam non esset vivere, nec intellectus esset vita, cum intelligere sit *in nobis ex imaginatis, imaginata ex sensatis* ab exterius receptis.

* A, II, q. 13, v. 6:

... cum intelligere sit *in nobis ex imaginatis* ...

* A, II, q. 13, v. 6:

... cum intelligere sit *in nobis ex imaginatis* ...

A, II, q. 13, v. 6-7:

... *imaginata ex sensatis* ab exterius receptis.

A, II, q. 13, v. 12-14:

Motus enim senectutis, quo animal alteratur a sua naturali complexione ad contrarium, non attribuitur animae, sed magis virtuti elementorum, ideo non est vita.

Ibid., v. 40-44:

Tunc potes posteriorem proprietatem de subiecto per priorem demonstrare usque ad primam, quae indemonstrabilis est. Et causa huius est quia ipsa est immediata subiecto. Dicendum ergo quod non omne proprium est subiecto immediatum.

MS, q. 7, v. 71-72:

Potest etiam accidens sciri per demonstrationem, scilicet quod *habet causam alteram in subiecto*.

T, V, q. 9, v. 13-14:

Dicendum est ad hoc quod intellecta fiunt *in nobis ex imaginatis, imaginata* autem fiunt *ex sensibilibus*.

SB, v. 128:

... intellecta *in nobis sunt ex imaginatis* ...

S, v. 250-251:

... intellecta *in nobis* non fiunt nisi *ex imaginatis* ...

T, IV, q. 16, v. 68:

... cum omnis *imaginans sensibiliter* (*ed. substantialiter*) afficiatur.

G, I, q. 21, v. 99-107:

Ad aliud dico quod Aristoteles in De Morte et Vita <dicit> quod quaedam corrumpuntur per se, quaedam per accidens; per se ut illa quae habent aliquid contrarium activum, calor per frigidum et e converso. Per accidens illa quae contrarium non habent, sequuntur tamen ad illud quod contrarium, sicut ad suam causam. Ideo corrupto illo quod contrarium habet, corrumpuntur illa quae ad illud se habent tamquam ad suam causam. Verbi gratia humidum in corpore habet contrarium a quo corrumpitur, et illo corrupto corrumpitur anima et vita per accidens.

A, II, q. 13, v. 12-14:

Motus enim senectutis, quo animal alteratur a sua naturali complexione ad contrarium, non attribuitur animae, sed magis virtuti elementorum, ideo non est vita.

A, II, q. 13, v. 12-14:

Motus enim senectutis, quo animal alteratur a sua naturali complexione ad contrarium, non attribuitur animae, sed magis virtuti elementorum, ideo non est vita.

A, II, q. 13, v. 15-17:

Similiter, si animal cadendo a sursum moveatur deorsum, iste *motus* non attribuitur animae, sed *virtuti elementi dominantis in ipso*, et ideo etiam non est vita.

A, II, q. 13, v. 15-16:

... iste *motus* non attribuitur animae, sed virtuti *elementi dominantis in ipso* ...

A, II, q. 13, v. 15-16:

... iste *motus* non attribuitur animae, sed virtuti *elementi dominantis in ipso* ...

A, II, q. 15, v. 24-27:

Et ex his contingit quod quando per mutuas actiones et passiones elementorum ex quibus est corpus, alteratur corpus ex sua dispositione quam requirebat anima, quod anima non manet in illo corpore, sed moritur corpus.

T, VI, q. 6, v. 18-20:

Mortale enim per se non est differentia hominis, substantiam enim hominis non complet, sed est passio causata ex contrariis, ex quibus corpus componitur.

MS, q. 128, v. 28-34:

Iucunditas autem est dispositio animi quam habet homo ex sua naturali dispositione sive complexione, per quam potest ad gaudium provocari, et talis homo dicitur iucundus seu hilaris, quod fere idem est; cui opponitur tristis, sicut est ille naturaliter cuius complexio est sicca et frigida; ideo etiam senes sunt tristes, ut scribitur in libro De longitudine et brevitate vitae, quod "senescentem necesse est desiccare et infrigidari".

G, I, q. 24, v. 21-22:

... mixta corpora non habent locum, nec *motum* nec *virtutem* ad locum nisi per *elementum dominans in eis* ...

G, I, q. 54, v. 65-66:

... mixtum movetur secundum *motum elementi dominantis in eo*.

G, II, q. 6, v. 44-45:

... corpora mixta habent *motum* et locum et quietem in mundo secundum *elementum dominans in illis* ...

G, I, q. 21, v. 99-107:

Ad aliud dico quod Aristoteles in De Morte et Vita <dicit> quod quaedam corrumperuntur per se, quaedam per accidens; per se ut illa quae habent aliquid contrarium activum, calor per frigidum et e converso. Per accidens illa quae contrarium non habent, sequuntur tamen ad illud quod contrarium, sicut ad suam causam. Ideo corrupto illo quod contrarium habet, corrumperuntur illa quae ad illud se habent tamquam ad suam causam. Verbi gratia

A, II, q. 15, v. 24-27:

Et ex his contingit quod quando per mutuas actiones et passiones elementorum ex quibus est corpus, alteratur corpus ex sua dispositione quam requirebat anima, quod anima non manet in illo corpore, sed moritur corpus.

A, II, q. 15, v. 28-29:

Et quia *senectus* videtur esse talis *alteratio* corporis *ex sua naturali complexione* quam requirebat anima, ideo *senectus via est in mortem*.

A, II, q. 15, v. 28-29:

Et quia *senectus* videtur esse talis *alteratio* corporis *ex sua naturali complexione* quam requirebat anima, ideo *senectus via est in mortem*.

A, II, q. 15, v. 30-33:

Sicut autem contingit corpus hominis propter aegritudinem vel nimium *laborem* vel malam *nutritionem* alterari ab huiusmodi debita complexione, et sic velociter tendere ad mortem et apparere senem, ...

A, II, q. 15, v. 35-37:

Et forte sic est in rei veritate, quia *senectus* non consistit in multitudine annorum – alioquin *caelum* esset valde senex – sed in magna alteratione complexionis in peius.

A, II, q. 15, v. 39-44:

Licet autem, ut dictum est, quaelibet anima requirat debitam complexionem in materia, saltem per oppositum ad animam alterius speciei, ista tamen complexio non

humidum in corpore habet contrarium a quo corrumpitur, et illo corrupto corrumpitur anima et vita per accidens.

T, VI, q. 6, v. 18-20:

Mortale enim per se non est differentia hominis, substantiam enim hominis non complet, sed est passio causata ex contrariis, ex quibus corpus componitur.

G, I, q. 55, v. 63-64:

... *senectus* enim cadens in mixto est *ex alteratione suae complexionis*, et *senectus est via in corruptionem* ...

G, II, q. 1, v. 11-14:

Item, propter quorum transmutationem in mixtis causatur senium, propter illorum transmutationem causatur corruptio; *senium enim est via in corruptionem*; transmutatio elementorum in mixto causat senium ...

G, II, q. 11, v. 30-32:

... potest tamen ex aliquo contingere quod unum sit maioris durationis quam reliquum ex dietis, ex *nutrimento* corruptivo, ex *laboribus*, ex locis ...

M, q. 15, v. 31-34:

Et sciendum quod non contingit vetustas nisi in transmutatis secundum primas qualitates, similiter nec iuventus. Ideo vetustas et iuventus tantum contingit in corruptibilibus. Deus enim et *caelum* non habent *senectutem*, quia non alterantur.

MS, q. 128, v. 35-39:

Quaedam interiectiones significant dolorem ut 'heu', quaedam admirationem ut 'papae', quaedam metum ut 'attat'; et ista sunt quaedam affectiones animi uniuscu-

est indivisibilis, sed latitudinem habet: alioquin omnes homines essent eiusdem complexionis. *Secundum autem quod ista complexio diversificatur in diversis individuis, secundum hoc etiam mores naturales et opera illorum individuorum diversificantur.*

A, II, q. 15, v. 44-46:

Unde *homines cholericus et melancholicus* non inveniuntur in moribus naturalibus concordare.

** A, II, q. 15, v. 50-53:

Cum ergo *corpora* caelestia magnum habeant dominium immutando complexiones et dispositiones corporales, multum etiam habent dominii in moribus et *actibus humanis* et vita humana: *plus enim sunt quam ad utrumlibet* in vita humana et *minus quam necessaria*.

** A, II, q. 15, v. 52-53:

... *plus enim sunt quam ad utrumlibet* in vita humana et *minus quam necessaria*.

A, II, q. 16, v. 3-13:

Quaedam sunt animalia imperfecta ..., quae in loco suae generationis ..., sicut plantae, nutriuntur ex terra. ...Animalibus autem progressivis motus localis datus est ...

A, II, q. 16, v. 3-8:

Quaedam sunt animalia imperfecta sensum tactus habentia sine aliis sensibus, quae in loco suae generationis habent nutrimentum conveniens sibi coniunctum et, sicut plantae, nutriuntur ex terra. Rationale autem est quod terra in qua genita sunt, *convenientior* sit eis ad nutrimentum quam alia. Et ideo ad consequendum nutrimentum eis conveniens non oportet habere motum localem: natura enim nihil facit frustra.

iusque, tamen secundum magis et minus, *secundum quod diversi* homines ex sua *naturali complexione* diversimode sunt inclinati ad talia.

M, q. 19, v. 18-19:

... ita est universaliter quod *cholericus homo* habet carnes teneriores quam *melancholicus*, et subtilior etiam est et spiritus habet agiliores.

P, II, q. 25, v. 171-176:

Verum est tamen quod *corpora* quae circa nos sunt, *in actionibus humanis plus sunt quam ad utrumlibet, et minus sunt quam necessarium*. Sudent, sed non cogunt. Appetitus enim sudent actiones ipsas. Ista concupiscentiae ex passionibus corporis causantur, et illae passiones causantur ex corporibus supracaelestibus.

T, I, c. 10, v. 20-21:

Et ideo omnis propositio probabilis *plus* habet *quam ad utrumlibet et minus quam necessarium*.

T, IV, c. 1, v. 13-15:

Album autem est in nive aliqua res addita nivi, non quid eius sed quale eius, et per se mobile inest animali aliqua res addita sibi.

P, IV, q. 2, v. 103-115:

Ad aliam quaestionem dico quod locus necessarius est ... Similiter propter conservationem generatorum. Transplantata enim ad loca *convenientiora* suae naturae inveniuntur longioris durationis. Similiter in animalibus, si habeant nutrimentum corruptivum ipsa, parvae durationis. Similiter in loco, si locus fuerit conveniens locato in qualitate, ipsum locatum erit longae durationis et ipsum conservat locus.

A, II, q. 17, v. 10-11:

... potest esse ... sensus *tactus* sine aliis sensibus.

A, II, q. 19, v. 26:

... nullus sensus est sine *tactu* ...

A, II, q. 22, v. 2-4:

Idolum alicuius sensibilis apparens interiorius in anima, si accipiatur in se et absolute, sine relatione ad rem extra animam cuius est *imago* vel *similitudo*, hoc modo dicitur *phantasma* ...

G, II, q. 3, v. 16-17:

Tactus autem prius est secundum generationem ...

G, II, q. 3, v. 17-18:

... *tactus* est fundamentum omnium aliorum sensuum et ipsum omnes alii praesupponunt.

S, v. 49-53:

Somniorum omnium, quae apparent nobis dormientibus, quaedam sunt in nobis per *phantasmata* in vigilia recepta et in anima nostra conservata, quaedam autem fiunt in nobis per *idola*, quae format imaginatio in nobis dormientibus apud passiones animae vel corporis.

Ibid., v. 143-145:

Hoc enim est de ratione virtutis imaginativae, scilicet formare *idolum* ad *imaginem* (*ed.*: imitationem) et *similitudinem* rei cuius motum percipit, propter quod et imaginativa dicta est.

5. Stylistic Test

After having found in *A* a specific correspondence in doctrine with the works of Boethius of Dacia, it may be useful – although not necessary – to confirm this conclusion with the help of a stylistic test. The style of *A* will be compared, first, with the style common to Boethius and others (concretely Siger), second with the style proper to Siger, and third with the style proper to Boethius.

Throughout this chapter, the lists of places in Boethius's works where a particular style feature occurs are merely indicative: they do not pretend to be exhaustive.

5.1. Style Features Common to *A*, Siger and Boethius

Some stylistic features of *A* are to be found in both Siger and Boethius. They do not confirm, naturally, that only Boethius can be the author of *A*. They do not eliminate Siger, to be sure, but they do not eliminate Boe-

thius either. And thanks to their number, they are sufficient to show that Boethius, who on other grounds appears to be the author, must have felt comfortable in the style of *A*.

The following conjunctions occur frequently both in Siger and Boethius. It is needless to give precise references, since the reader can easily convince himself. In *A* these conjunctions occur in the following places:

eo quod: *A*, II, q. 9, l. 7; q. 12, l. 9; q. 19, l. 13.

et ideo: *A*, I, q. 1, l. 9; I, q. 3, l. 31; II, q. 2, l. 10; q. 3, l. 9; q. 4, ll. 4-5; q. 5, ll. 7-8; q. 7, l. 11; q. 9, l. 3; q. 12, l. 12; q. 13, l. 16, l. 26; q. 16, l. 7, l. 18; q. 20, l. 13, l. 30.

ex hoc (ex quo, ex his *etc.*) with a verb which is often 'sequi': *A*, I, q. 2, l. 33; II, q. 11, l. 9, l. 10; q. 15, ll. 19-20, l. 24; q. 19, l. 6.

ita quod: *A*, I, q. 3, l. 5; II, q. 1, l. 18.

nunc autem: *A*, I, q. 3, l. 28; II, q. 1, l. 3; q. 13, l. 24.

quia ..., ideo: *A*, II, q. 1, ll. 8-9; q. 3, ll. 18-20; q. 5, ll. 9-10; q. 12, ll. 10-11; q. 13, ll. 24-26; q. 14, ll. 4-5; q. 15, ll. 28-29; q. 17, ll. 6-7, ll. 9-10.

si ..., tunc: *A*, I, q. 3, ll. 25-26; II, q. 10, ll. 6-7, ll. 16-17; q. 15, l. 46; q. 18, ll. 6-7.

In both Siger and Boethius the verb 'dependere' occurs with different prepositions, one of them being 'ex'. In *A* as well we find not only the common preposition 'a' (II, q. 1, l. 8, ll. 15-16), but also the more unusual 'ex': *A*, I, q. 2, ll. 3-4, l. 12, l. 14; II, q. 1, l. 19.

The adverbial locution "de necessitate" occurs frequently in both Siger and Boethius. We find it also in *A*: I, q. 3, l. 23, l. 24, l. 29; II, q. 10, l. 15; q. 15, l. 15; q. 19, ll. 29-30.

Reference to a previously mentioned passage in the same text is made in both Siger and Boethius by making use of the term 'praedictus' (or of one of its declined forms). In *A* we find the same use (nominative case): *A*, II, q. 16, l. 17.

In both Siger and Boethius we regularly find 'praesupponere' instead of 'supponere'. We find it in *A* as well: *A*, I, q. 2, l. 24; II, q. 3, l. 11; q. 8, l. 19.

Siger and Boethius have more style features in common than those which are mentioned here. The verb 'assignare', the interrogative particle 'nonne', the conjunction "et iterum", the reference "ut visum est" and the adverbial locution "ad praesens" can be met with frequently on both sides. They are absent from *A*.

Some locutions which are to be found in *A*, Siger and Boethius, deserve particular attention. Whereas in Siger they are either highly exceptional or attested in an altered form, in Boethius they are very frequent or attested in their pure form.

The locution “sive si(n)t ... sive si(n)t”, which is to be found twice in *A* (II, q. 2, l. 3; II, q. 3, ll. 9-10), appears once in Siger (*AI*, 3, l. 182). In Boethius, we find it in *MS*, q. 114, ll. 39-41. And the very similar locution “sive si(n)t ... sive ...” (less often “sive ... sive ...”) is to be found frequently in Boethius’s works:

- P*, III, q. 30, ll. 84-85; q. 32, l. 19, l. 20.
SB, l. 104-105.
T, I, q. 4, l. 17; q. 14, ll. 27-28.
T, II, q. 1, ll. 46-50; q. 6, ll. 69-70, ll. 86-87; q. 7, l. 26.
T, III, q. 2, l. 11-12.
T, IV, c. 3, ll. 3-4.
T, VIII, q. 14 (p. 330), ll. 6-7.
MS, q. 18, l. 27; q. 38, ll. 46-47; q. 118, ll. 43-44; q. 123, l. 66.

Another locution of *A*, “materia(e) et subiecto (-tum)” (II, q. 1, l. 26), is attested differently in Siger and in Boethius. In Siger’s works, the locution occurs only twice and is each time widened by an additional adjective accompanied by further clauses: “materia et subiecto communi quod sic transmutatur de opposito in oppositum” (*AI*, 3, ll. 18-19), “materia vel subiecto transmutabili ad oppositum albedinis” (*AI*, 3, l. 28). In Boethius’s writings, the locution occurs very frequently and always, as in *A*, without further qualifications. It stands as if it were a kind of standard locution of its own:

Subiectum et materia:

- P*, I, q. 28, l. 24, l. 25, l. 54; q. 29, l. 120; q. 31, ll. 25-26; q. 32, l. 74.
P, II, q. 7, ll. 108-109.
P, III, q. 13, l. 66
G, I, q. 2, ll. 102-103; q. 12, l. 123; q. 14, ll. 34-35; q. 15, ll. 48-49.
G, II, q. 8, l. 37.
AM, ll. 47-48, l. 49, l. 51, l. 161, ll. 401-402, l. 402, l. 677, l. 690.
T, IV, q. 22, ll. 18-19.

Materia et subiectum:

P, I, q. 28, ll. 59-60; q. 32, ll. 15-16; q. 34, l. 41.

G, I, q. 3, l. 122; q. 13, l. 59; q. 15, l. 17.

G, II, q. 7, l. 21.

M, q. 116, l. 9.

AM, l. 165.

In *A* we find three times a particular way of drafting the determinative relative clause. The verb and further parts of the sentence are included after the demonstrative pronoun ('illa', 'hoc', 'tale') and before the determinative relative clause (*A*, I, q. 2, ll. 25-26; q. 3, ll. 28-30; II, q. 8, ll. 26-27). This particular form of inclusion occurs only once in Siger and, at the place where it occurs, it is not really an integral part of Siger's 'determinatio', since it figures only in an objection formulated against Siger's thesis (*NCC*, p. 45, l. 30). In Boethius's writings, on the contrary, this particular form of inclusion is very frequently attested and belongs also to the parts of the text in which the author speaks in his own name:

P, I, q. 6, ll. 44-45; q. 7, ll. 61-63, ll. 69-70; q. 8, ll. 7-8; q. 10, ll. 29-30; q. 20, ll. 18-19; q. 38, ll. 13-14; q. 39, ll. 32-35.

P, II, q. 11, ll. 89-90; q. 15, ll. 29-30; q. 18, ll. 8-9, ll. 11-13; q. 19, ll. 16-17.

P, III, q. 36, ll. 16-17.

P, IV, q. 2, ll. 33-34.

G, I, q. 4, ll. 10-11; q. 8, ll. 18-19, ll. 29-30; q. 14, ll. 15-17, ll. 19-20; q. 37, l. 35; q. 43, ll. 13-15.

G, II, q. 5, ll. 57-60.

M, q. 12, ll. 3-4.

SB, ll. 73-75.

AM, ll. 146-147, ll. 404-405, ll. 416-417, ll. 668-669, ll. 671-672, ll. 683-684.

T, I, q. 5, l. 78; q. 6, ll. 46-47; q. 25, l. 6.

T, II, q. 14, ll. 4-5; q. 19, ll. 27-28; q. 21, ll. 6-7; q. 28, ll. 14-15.

T, III, q. 14, ll. 6-7; c. 1, ll. 17-18, ll. 23-24, ll. 38-39; q. 18, ll. 23-24, ll. 29-30; c. 3, ll. 6-7.

T, IV, q. 1, l. 37, ll. 42-43; q. 5, l. 16; cf. c. 1, ll. 26-27.

T, VI, c. 3, ll. 70-72; q. 12, ll. 20-21.

T, VIII, q. 12, ll. 22-26.

MS, q. 7, ll. 5-7, ll. 29-30; q. 8, ll. 14-15; q. 14, ll. 76-78; cf. q. 19, l. 20; q. 73, ll. 4-5; q. 75, ll. 24-25; q. 76, ll. 21-23; q. 93, ll. 17-18; q. 104, ll. 34-36; q. 108, ll. 11-13; q. 118, ll. 18-19.

5.2. Sigerian Style Features Absent from Boethius and A

The inquiry does not make use of Sigerian works which came to us in the form of student notes ('reportationes'), even when they were certainly or probably revised by Siger himself. This study relies, therefore, only on works drafted by Siger himself. These works are examined in their chronological order, which is: 1° *Impossibilia (IMP)*, 2° *De necessitate et contingentia causarum (NCC)*, 3° *De anima intellectiva (AI)*.

This study is divided into a first part, dealing with the structure of the Sigerian 'quaestio', and into a second part, in which Siger's phraseology is examined.

(1) Siger does not always open a work by listing previously the different items to be treated. In *IMP*, for instance, such a list is lacking. Thus, at the beginning of each 'quaestio', there is not and cannot be a reference to the first formulation of the six 'quaestiones' at the head of the work itself. From this viewpoint, both *NCC* and *AI* depart, each in its own way, from *IMP*. *NCC* offers a list of the topics to be discussed. But it does so not at the head of the text, but only at the opening of the 'determinatio'. *AI* offers a list of the topics to be discussed, but immediately after the preface and before the beginning of the first chapter. When *NCC* and *AI* offer references to the list of topics enunciated at the beginning of the respective work, they are formulated in a singularly recurring formula, as the examples show: "secundum superius *propositorum*" (*NCC*, p. 24, l. 35), "tertium superius *propositorum*" (*NCC*, p. 26, l. 80), "tertium superius principaliter *propositorum*" (*AI*, 3, l. 4), "quartum superius *propositorum*" (*AI*, 4, l. 4), "quintum superius *propositorum*" (*AI*, 5, l. 3), "sextum superius *propositorum*" (*AI*, 6, l. 4), "septimum prius *propositorum*" (*AI*, 7, l. 4), "octavum prius *propositorum*" (*AI*, 8, l. 4), "nonum a principio *propositorum*" (*AI*, 9, l. 3).

The arguments presented before the 'determinatio' are rather numerous. There is no constant difference in length between the arguments of the 'proponens' as compared with those of the 'respondens'. The opening word is 'praeterea' in *IMP*, *NCC* and *AI*.

Siger's 'determinatio' has a characteristic: it is mobile and changeable. There are new questions, new objections, excursions, parentheses etc.

The 'quaestio', when fully drafted out, opens regularly with an asyndeton: 'Solutio'. On rare occasions a 'dicendum' or the like follows.

Paragraphs open regularly with locutions which correspond mimetically to each other: "Et ad horum intellectum primo sciendum ... Et secundo sciendum ... Tertio sciendum ... Quarto sciendum ... Quinto sciendum" (*IMP*, 5, ll. 37-67). "Circa primum intelligendum quod in universo inveniuntur quinque ordines causarum ad causata ... Primus est ... Secundus ordo est ... Tertius ordo est ... Quartus ordo causarum est ... Quintus autem et ultimus ordo causarum est..." (*NCC*, p. 19, l. 27 – p. 23, l. 14). "Sed adhuc super dictis tres oriuntur dubitationes. Prima est ... Secunda dubitatio est ... Tertia dubitatio est ..." (*NCC*, p. 30, ll. 50-62). "In summa ergo, deficit primum argumentum in hoc quod ... Similiter etiam deficit in hoc quod ... Item deficit in hoc quod ..." (*NCC*, p. 49, l. 19 – p. 50, l. 32). "Primum sic declaratur ... Secundum sic declaratur ... Tertium sic declaratur ... Quartum sic declaratur ..." (*AI*, 2, ll. 9-68). "Primum apparet multipliciter. Primo sic ... Secundo sic ... Tertio sic ... Quarto sic ... Quinto sic ..." (*AI*, 3, ll. 100-117). "Apparet etiam quod praedicti viri non concludunt intentum. Et primo de Alberto ... Thomas etiam intentum non arguit ..." (*AI*, 3, ll. 139-149). "Maior huius rationis sic demonstratur ... Et declaratur ratio ostendens dictam maiorem ... Minor etiam praedictae rationis ... sic ostenditur" (*AI*, 4, ll. 10-34). "Et ... probatur dupliciter. Primo sic ... Secundo idem ostenditur sic" (*AI*, 5, ll. 58-66). "Primo sic ... Secundo sic ... Tertio sic ... Quarto, idem ostenditur sic ... Quinto, sic ostenditur idem ... Sexto, sic ostenditur idem ... Septimo, idem suadere videtur sic" (*AI*, 6, ll. 8-107). "Primo sic ... Secundo sic ... Tertio sic ... Quarto sic ... Quinto sic" (*AI*, 7, ll. 13-90). "De primo sciendum ... De secundo sciendum ..." (*AI*, 7, ll. 98-116).

The responses offered by Siger after the 'determinatio' in answer to the arguments presented before the 'determinatio' show variability. They sometimes reply not to the arguments presented before the 'determinatio', but to arguments which sprang up spontaneously in the 'determinatio'. Sometimes the order of the answers does not fit the order of the arguments. Thus, in *IMP*, q. 1, Siger begins by saying: "Et per hoc patet solutio secundae rationis", and goes ahead by saying: "Ad primam vero dicendum". And in q. 5, he opens his series of answers by saying: "Per hoc soluta est tertia ratio". To which he adds immediately: "Et ad primam etiam solutio patet per idem, quia ...".

With Boethius the structure shows more sobriety.

At the head of a work he does not list the titles of the 'quaestiones'.

The arguments listed before the 'determinatio' are introduced both by 'praeterea' and 'item'. A particularity of the Boethian 'quaestio' is that the arguments which agree with the thesis of Boethius and which come immediately before the 'determinatio', are often elaborated.

The 'determinatio' opens only in extremely rare cases with the asyndeton 'Solutio'. The structure of the Boethian 'determinatio' is simpler than that of Siger. The 'determinatio' generally is short and pithily enunciated. If further consideration is needed, one or more paragraphs may be added. These further considerations very frequently open with the formula (not found in Siger): "Iuxta quod" followed generally by "est intelligendum".

(2) When we turn from structure to detail, interesting characteristics of Sigerian style appear.

After the causal subordinate clause with conjunctions like 'quia', 'cum' and 'unde' (sometimes also after the comparative subordinate sentence with the conjunction "secundum quod"), Siger opens the corresponding main sentence with the conjunction "hinc est" (*IMP*, 1, l. 150, ll. 170-171; 5, l. 65, l. 80, l. 88, l. 105; 6, l. 45, l. 88; *NCC*, p. 48, l. 59 (add <est> to the edition); *AI*, 2, l. 40).

The concessive clause or sentence is followed in the corresponding adversative sentence by 'nihilominus' or "nihilominus tamen" (*IMP*, 5, l. 69; *NCC*, p. 16, l. 60; p. 23, l. 3; p. 44, l. 59).

"Quod si" often occurs. This locution is not a conjunction ('quod') followed by a subordinate sentence opened by 'si'. The 'Quod' is the accusative of relation of the relative pronoun, which already in classical Latin gave way to the locution "Quod si" (*IMP*, 1, l. 34; 2, l. 27; 5, l. 147; *NCC*, p. 15, l. 25; p. 16, l. 45, l. 63; p. 25, l. 61; p. 30, l. 68; *AI*, 3, l. 109; 5, l. 17; 6, l. 50, l. 78; 7, l. 48, l. 85, l. 91).

The indefinite pronoun of modality is rendered mostly by 'qualiter' (*IMP*, 3, l. 30. *NCC*, p. 39, l. 55. *AI*, prol., l. 8, l. 18, l. 23; 3, l. 152, l. 153, l. 176, l. 238; 4, l. 42; 6, l. 82; 7, l. 96; 9, l. 21).

When Siger expresses his agreement with the position of one of the authors he is commenting, he uses the expression: "et (hoc) rationabiliter" (*IMP*, 4, l. 71, l. 94; *AI*, 2, l. 82, l. 98).

When authorities are quoted, Siger repeatedly constructs his sentence

in this way: Name in the nominative + ‘attendens’ (‘attendentes’) ... + verb (*IMP*, 2, ll. 42-44, ll. 46-47; *NCC*, p. 33, ll. 23-26).

When, after his ‘determinatio’, Siger answers systematically to the arguments formulated before the ‘determinatio’, he regularly uses “per idem” when the grounds for his answer are the same as those on which he has just been relying in exposing the immediately preceding answer (*IMP*, 1, l. 165; *NCC*, p. 37, l. 19; p. 43, l. 39).

The “nominativus pendens” is to be found in Siger’s writings more than once. We encounter it in *IMP*, 4, ll.122-123 and also in *AI*, 8, ll. 28-30.

None of these eight style features are to be found in Boethius’s writings. There is only one apparent exception. In *T*, II, q. 2, l. 33, occurs one single ‘qualiter’. The frequency of the Sigerian use, however, is in itself specific. It can be best concluded, therefore, that the eight style features are proper to Siger of Brabant.

In the light of the fact that these eight style features are characteristic of Siger, their absence in *A* assumes a certain importance.

5.3. Style Features Absent from Siger and Common to both Boethius and *A*

In this third step, it will be shown that the proper style of Boethius of Dacia is to be found in *A*. Are understood as proper to Boethius’s style not only those stylistic elements which cannot be found in Siger’s writings, but also those which are absent from the other masters of the Arts Faculty as well.

(1) Boethius of Dacia frequently opens his ‘determinatio’ with the formula: “Et hoc est concedendum”. All passages concerned are listed here below. Passages indicated in square brackets [] designate places where the variant “Hoc est concedendum” or “Et hoc concedendum” occurs.

Cf. M, q. 111, l. 22.

T, I, q. 5, l. 31; q. 7, l. 16; q. 11, l. 30; q. 18, l. 30; q. 21, l. 8; q. 22, l. 14; q. 23, l. 24; q. 24, l. 20; q. 32, l. 14; q. 34, l. 12; q. 36, l. 11; q. 40, l. 16; q. 41, l. 22.

T, II, q. 9, l. 21; q. 12, l. 13; q. 22, l. 14.

T, III, [q. 2, l. 18]; [q. 4, l. 18]; q. 5, l. 13; q. 6, l. 21; q. 15, l. 10; q. 19, l. 10.

T, IV, q. 3, l. 39; q. 9, l. 23; q. 11, l. 11; q. 12, l. 24.

T, V, [q. 1, l. 18].

T, VI, q. 9, l. 22; q. 17, l. 16; q. 21, l. 16.

T, VII, q. 1, l. 22; q. 3, l. 22.

T, VIII, [q. 7, l. 12;] q. 10, l. 26; q. 13, l. 24.

MS, q. 18, l. 34; q. 43, l. 17; q. 44, l. 20; q. 46, l. 18; q. 49, l. 44; q. 56, l. 14; q. 60, l. 34; q. 63, l. 25; q. 64, l. 30; [q. 70, l. 23;] q. 76, l. 28; q. 77, l. 24; q. 81, l. 26; q. 82, l. 40; q. 84, l. 29; q. 86, l. 25; q. 87, l. 20; q. 90, l. 30; q. 95, l. 31; q. 97, l. 31; q. 106, l. 36; q. 107, l. 28; q. 111, l. 25; q. 115, l. 46; q. 117, l. 42; q. 121, l. 27; q. 124, l. 18; q. 125, l. 13; q. 127, l. 21; q. 129, l. 24.

The formula “Et hoc est concedendum” is absent from the writings of Siger drafted by the master himself¹¹³. Simon of Faversham does not make use of the formula in any of his works¹¹⁴. Peter of Auvergne makes occasional use of it, in his commentary on Porphyry¹¹⁵. Since Peter cannot be the author of *A*, as has been established on account of incompatibility of teaching, it will not be the presence of the formula “Et hoc est concedendum” both in Peter and in *A* which will prove Peter’s authorship of *A*. Also the author of *MO* who, as seen above, holds several positions incompatible with those of *A*, makes occasional use of the formula “Et hoc est concedendum” (I, q. 20, l. 19 and II, q. 19, l. 79).

Given this triple series of facts, viz. the strong presence of the formula “Et hoc est concedendum” in Boethius’s writings, its absence from Siger’s and Simon’s and its specifically infrequent presence in both Peter of Auvergne and the author of Munich-Oxford, neither of whom can possibly be the author of *A*, the presence of the formula in *A* (II, q. 8, l. 40, the only ‘quaestio’ fully drafted out by Godfrey of Fontaines) offers an interesting confirmation of the authorship of Boethius.

(2) Instead of writing simply ‘nullus’, Boethius repeatedly uses ‘nullus unus’. He does so in *P*, I, q. 24, l. 164, in *G*, I, q. 53, ll. 129-130 and in *MS*, q. 131, l. 26. This formula is absent from Siger’s works. And it is to be found in *A* (II, q. 19, ll. 9-10).

¹¹³ These works are: *IMP*, *NCC* and *AI*. Cf. F. VAN STEENBERGHEN, *Maître*, 184-188.

¹¹⁴ *Simonis de Faversham (c. 1240-1306) Quaestiones*, 1934; *Magistri Simonis ... Opera Omnia*, 1957; *Simon of Faversham*, 1984.

¹¹⁵ J. PINBORG, *Petrus*, p. 51, p. 59.

(3) Boethius likes to express the alternative: either to be or to have something. In *P*, I, q. 31, l. 34, he writes: “vel est materia vel materiam habens”, in *P*, I, q. 37, l. 63: “vel est forma vel habens formam”, in *P* III, q. 12, l. 11: “motor ... vel habens motum in se”, and in *T*, VI, q. 4, ll. 6-7: “cum ... sit forma vel formam habens”. This way of drafting is lacking in Siger’s works. But we find it again in *A*: “vel est forma vel formam habens” (I, q. 2, l. 30). Perhaps the expression “nec est anima nec animam habens” (*A*, II, q. 4, l. 12) can be added to the former one.

(4) Boethius uses also regularly the expression “super quae habet causalitatem” (*P*, III, q. 1, l. 15 and *T*, III, q. 4, ll. 50-51) or “habet causalitatem super (supra)” (*P*, II, q. 20, ll. 4-5; *P*, III, q. 1, ll. 55-56; *T*, III, q. 4, ll. 45-46). The expression is not to be found in Siger’s writings. We find it once again in *A*, instead (I, q. 3, ll. 18-19).

The presence in *A* of style features which are both absent from the contemporaries of Boethius (insignificant exceptions set aside) and present in Boethius’s works proves as much as a proof of internal criticism can prove.

5.4. Conclusion

From the viewpoint of stylistic analysis, *A* and the authentic writings of Boethius of Dacia are specially close to each other. First, they share the many stylistic features which Boethius has in common with his contemporaries. Secondly, they do not show any of the eight elements of style proper to Siger. Thirdly, the four stylistic features which distinguish Boethius from his contemporaries are to be found positively in *A*. This short stylistic study cannot pretend to offer an independent proof of Boethian authorship, of course. It is useful, however, insofar as it offers some confirmation of the conclusion reached in Chapters Three and Four.

6. Conclusions and Corollaries

6.1. Conclusions

At the end of this study on the authorship of *A*, the final results can be summarized and corollaries regarding the chronology of Boethius’s works can be added.

External criticism (Chapter One) does not furnish an explicit witness as

to the identity of the author. However, it provides a firm chronological setting. The *terminus a quo* is 1271, since the systematic way of quoting Book Lambda of Aristotle's *Metaphysics* as Book XII dates, at the very earliest, from the end of 1270 or the beginning of 1271. The *terminus ad quem* is 1277 (1278?), because the part of the codex in which *A* is kept was not written later than 1278 and, probably, than the first months of 1277.

Internal criticism (Chapter Two) shows that the author of *A*, who must have been lecturing on Aristotle in his capacity as a Master of the Arts Faculty, was certainly not Siger of Brabant. Nor was he Simon of Faversham, Peter of Auvergne or the Anonymous of mss. München *Bayerische Staatsbibl. Clm* 9559, ff. 74-82 and Oxford *Merton College* H.3.6 (Coxe: 275), ff. 67-84.

When *A* is compared with the writings of Boethius of Dacia, the parallels appear to be specific (Chapter Three). To begin with, *A* shares four distinctive positions of Boethius of Dacia, their wording included, and positions organically linked with them. Moreover, *A* thereby mirrors the core of Boethian thought. And this genuinely Boethian thought in Boethian wording covers all that is relevant in *A*, which amounts at least to more than half the text of *A*.

There are still more parallels between *A* and Boethius's writings (Chapter Four). When added to the parallels which show that *A* shares the four characteristically Boethian positions and positions organically linked with them, these new parallels are interesting first on account of their number. Once, indeed, both series of parallels are subtracted from the total amount of the text of *A*, only a few entirely unspecific passages of *A* remain. Secondly, also these additional parallels between *A* and Boethius's works show a correspondence which, with some regularity, is not only doctrinal, but also literal.

The stylistic study yields an interesting confirmation of Boethius's authorship (Chapter Five). On the one hand, this study shows that the distinctive style features of Siger of Brabant are lacking both in Boethius and in *A*. On the other hand, this study further shows that *A* shares not only the style common to Boethius and his contemporaries, but also, and more importantly, the properly Boethian style features.

On account of the specific correspondence in teaching and style between *A* and Boethius of Dacia, *A* proves to be a work of Boethius's.

Once Boethius of Dacia is recognized as the author of *A*, certain corollaries regarding the chronology of Boethius's works can be formulated.

The point of departure is the fact that *P* and *G*, since they precede *AM*, belong to a comparatively early period of Boethius's literary production¹¹⁶.

6.2. Corollaries

6.2.1. Book Lambda

An independent confirmation of this first result is to be found in the way in which Boethius, in the different works spread all over his career, refers to Book Lambda of Aristotle's *Metaphysics*.

Among the commentaries, *P* and *G* always refer to Book Lambda as Book XI¹¹⁷. These writings thereby distinguish themselves in common from all the other commentaries. *T* and *A*, for their part, *always* count Book Lambda as the twelfth Book, *T* doing it six times, *A* two times¹¹⁸. *MS* can be associated with *T* and *A*, because, even though it does not quote Book Lambda, it quotes nevertheless from Book Kappa, which was unknown to the Latin West before William of Moerbeke's translation caused Book Lambda to be counted as Book XII instead of Book XI¹¹⁹. That *MS*, unlike *P* and *G*, is chronologically closer to *T* is confirmed by the fact that, in *T* also, there is one quotation of Book Kappa¹²⁰. In the only extant ms. of *M*, Book Lambda is quoted once, but the copyist wrongly designates it as Book X, which leaves us with the impossibility to know whether the author referred to Book XI or to Book XII¹²¹.

¹¹⁶) R. HISSETTE, *Boèce de Dacie* (1972), pp. 71-81; J. PINBORG, *Zur Philosophie* (1974), p. 167, n. 2.

¹¹⁷) The six explicit mentions in *P* are: *P*, I, q. 32, l. 6; q. 36, l. 8; II, q. 25, l. 87; *ibid.*, l. 95; III, q. 27, l. 28; *ibid.*, l. 105; cf. also *P*, I, q. 25, l. 60: "ultimo Metaphysicae" and *P*, III, q. 27, l. 110 (implicit mention after the explicit one in l. 105 same question). The four mentions in *G*, all in Book I, are: q. 14, l. 5; q. 44, l. 19; q. 49, l. 2; *ibid.*, l. 21. *OHA*: pro manuscripto, p. 11, n. 131.

¹¹⁸) *T*, III, q. 3, l. 11; III, q. 3, l. 22; III, q. 5, l. 12; IV, q. 10, l. 44; IV, q. 16, l. 49; V, q. 3, ll. 22-23. The version kept by Godfrey of Fontaines does not show the nomenclature 'XI': this version is lacking three of the six mentions and, of the three mentions it attests, one is wrongly read 'X', the others being correctly rendered 'XII'. The two mentions in *A* are: I, q. 3, l. 31 and II, q. 8, l. 11.

¹¹⁹) *MS*, q. 71, l. 4.

¹²⁰) *T*, V, q. 6, ll. 17-18.

¹²¹) *M*, q. 2, ll. 6-7.

As to *P* and *G*, with six and four quotations respectively, the consistency of their way of referring to Book XI allows a clear conclusion. They are the works of an author who also wrote *T* and *A*. This author, in *T* and *A*, shows himself capable of consistently using the new nomenclature for Book Lambda (6/6 in *T*, 2/2 in *A*). *P* and *G*, therefore, cannot belong to the same period in which *T* and *A* were written. They antedate 1271. The attestation in *T* (six quotations) and *A* (two quotations) is firmly assured with all mentions of Book Lambda referring to it as Book XII. These works must date from 1271 at the very earliest. *MS* cannot be dated earlier, since Moerbeke's first Latin translation of Book Kappa could not possibly be used before that time.

In *AM* and *S* all references to Book Lambda are lacking.

As to *OHA*, solely one quotation of Book Lambda can be substantiated. Everybody knows that an author who already makes use of the new numeration is nonetheless able to quote exceptionally Book Lambda as *Metaphysics* XI¹²². The isolated designation of this Book as *Metaphysics* XI in *OHA* should, therefore, not be pressed unless an independent confirmation in favour of early chronology could be found on the basis of other criteria¹²³.

Also in *SB*, Book Lambda is quoted only once and designated as Book XI. The situation is further complicated by the fact that five mss., among which Godfrey of Fontaines's ms. Paris BnF *lat.* 15819, refer to Book Lambda as Book XII¹²⁴.

The way of referring to Book Lambda of the *Metaphysics* in Boethius's career opposes clearly the group of earlier writings (*P*, *G*) to the group of later writings (*A*, *T*, *MS*).

¹²²) R. WIELOCKX, *Aegidii Romani Opera Omnia. III, 1: Apologia*, p. 234, text and n. 28.

¹²³) No conclusion can be drawn from the other reference to Book Lambda in *OHA* (ed. S. EBBESEN, *pro manuscripto*, p. 5, n. 58; cf. M. GRABMANN, *Die Sophismataliteratur*, p. 80), where the ms. Firenze *Bibl. Med. Laur.*, Plut. xii sin. 3 reads 'V^o' and the interventionist ms. Brugge *Stadsbibliotheek* 509 reads 'septimo'. In itself, viz. abstracting from the interventionist character of ms. B, the reading 'septimo' could be due to the classical misreading VII for XII. On the assumption that the reading 'XII' is original, it is not impossible that Boethius made a reference to Book 'XII' in this instance. But it cannot be ruled out that the presumed reference, which occurs in the "responsio bachalarei", comes from someone other than Boethius himself.

¹²⁴) *SB*, ll. 42-43.

6.2.2. Compositional Technique

In *P*, *G* and *M*, Boethius likes to redact the ‘quaestiones’ in groups of four, three or two instead of treating them one by one. The arguments Pro and Con regarding those four or three or two ‘quaestiones’ are first enunciated. Only thereafter does Boethius offer his ‘determinatio’ of the respective ‘quaestiones’ and append his responses to the respective arguments. ‘Determinatio’ and responses are offered ‘quaestio’ by ‘quaestio’.

The data in *P*, *G* and *M* deserve a fuller description from two points of view.

First, regarding the way of grouping ‘quaestiones’ per single Book in the same commentary, the data do not allow any significant conclusion, as can be easily inferred by induction. As to *P*, grouped ‘quaestiones’ cover 31 of 39 ‘quaestiones’ (79,4 %) in Book I, 17 of 25 ‘quaestiones’ (68 %) in Book II, 25 of 37 ‘quaestiones’ (67 %) in Book III, and 4 of 5 ‘quaestiones’ (80 %) in Book IV. The data regarding Book IV do not signify a great deal, because this Book contains only 5 ‘quaestiones’ and the grouping in Book IV involves four ‘quaestiones’ in one group. If the original Book IV contained more ‘quaestiones’, it becomes impossible to measure the exact proportion of grouped ‘quaestiones’. As to *G*, grouped ‘quaestiones’ account for 31 of 56 ‘quaestiones’ (55,3 %) in Book I, and for 2 of 12 ‘quaestiones’ (16,6 %) in Book II. Especially *M* does not allow a specific conclusion. This commentary survives only in Book IV. Any comparison with Books I, II or III being impossible, the data regarding Book IV (23 of 120 ‘quaestiones’ viz. 19,1 % being grouped) are somewhat irrelevant.

Secondly, regarding the comparison of *P*, *G* and *M* with each other on the basis of the full-scale commentary, the figures are rather eloquent. In *P*, 77 of 116 ‘quaestiones’, viz. 72,6%, are grouped. In *G* the proportion is 33/68, viz. 48,5 %. In *M* it becomes still less important: 23/120, viz. 19,1 %. Nobody will fail to realize that *P*, *G* and *M* succeed each other in exactly the same order as in the Corpus of Aristotle’s “Libri Naturales”. If, as it may be assumed, Boethius commented on *P*, *G* and *M* according to their natural order within the corpus of “Libri Naturales”, he seems to have increasingly renounced the grouping of ‘quaestiones’ with the advance of time.

By contrast, *A*, *T*, and *MS* show only a separate treatment for each ‘quaestio’. Since *P* and *G* belong, on other grounds, to the period anterior to 1271, whereas *A*, *T* and *MS* belong to the period which at the very earliest

begins in 1271, Boethius seems to have changed his mind in the course of the years and have finally chosen a one-by-one treatment of 'quaestiones'. This comes as no surprise in the light of the fact, established here above, that Boethius seems to have more and more given up the grouping of 'quaestiones' as time went on. The natural result of this tendency was the simple renunciation of this technique of composition.

6.2.3. Self-References Proper to Later Works

The conclusion that *T* and *MS* belong to the later period of Boethius's literary activity is entirely consistent with the notable fact that the references he makes to his own writings as already extant occur exclusively in *T* and *MS*. *T* refers to *MS* as well as to *De mineralibus*, *Metaphysica nostra* (three references), *Rhetorica*, *Perihermeneias*, *Ars demonstrativa*, *Ars nostra sophistica*¹²⁵. *MS* refers to *T* and to the following works: *De animalibus*, *Quaestiones nostrae morales*, *Quaestiones nostrae super librum Elenchorum*, *Quaedam sophistria quam ordinavimus in logica*, *Liber noster de naturali ortu omnium accentuum*, *Quaestiones nostrae quas fecimus super librum Constructionum*¹²⁶. The references from *T* to *MS* and vice versa show this particularity: they are not witnessed by the full textual tradition¹²⁷. There seem to be good grounds for admitting that, later in his career, Boethius entered those and similar references by way of marginal annotations into a copy of his works. Part of the textual tradition integrated them, whereas another part of the tradition either did not yet find or overlooked or disregarded them¹²⁸.

The total absence of self-references in *P*, *G* and *M* confirms that these works belong to the earlier period of Boethius's career. When he was writing his first works *P*, *G* and *M*, Boethius could not possibly refer to previous works.

The absence in *A* of references to earlier writings can be easily accounted for. Godfrey of Fontaines is famous for his way of omitting most quotations and references.

¹²⁵) *T*, Prooemium, ll. 133-134 refers also to *Ars quam scripsi de modis arguendi sophistice et solutionibus eorum*, which is not necessarily identical with *Ars nostra sophistica*.

¹²⁶) *CPhD* 4 and 6 (indices and apparatus of sources).

¹²⁷) Cf. *T*, II, q. 3, ll. 42-45; *ibid.*, q. 6, ll. 110-115; *ibid.*, q. 7, ll. 32-35.

¹²⁸) R.-A. GAUTHIER, *Averroisme* (1956), pp. 929-930, n. 1; J. PINBORG, in *CPhD*, 6, 1, p.

6.2.4. *A* in Boethius's Career

One of the results emerging from this analysis regards *A* directly. It has become clear throughout Chapters Three and Four that *A* shares more with *T* than with any other work by Boethius of Dacia. The chronological corollaries as presented above offer a convincing explanation. Both for its way of quoting Book Lambda of Aristotle's *Metaphysics* and for its total renunciation of the compositional technique of grouping 'quaestiones', *A* belongs to a period comparatively close to *T* (and *MS*) and, accordingly, comparatively distant from *P*, *G* and *M*.

A second result regarding *A* and its chronology can be formulated. The knowledge of *A* allows a closer look into Boethius's thought during the later stage of his literary production. Interesting as this may be, it should not persuade anybody to disregard the dissimilarities firmly established between *P* and *G*, on the one hand, and *AM*, on the other. By comparison, *AM* is both late and moderate. The moderation which characterizes Boethius's integrating much of Thomas Aquinas's *De unitate intellectus* is admittedly perceivable in *A*¹²⁹. This, however, cannot allow anybody to exclude the possibility that the earlier Boethius took a less moderate and less qualified stance on such matters as the substantial identity of "the intellect" with the substantial form of the human composite. True, in the present state of research, there is no ground for positively assuming that Boethius's mind changed considerably regarding this and related points. However, what Boethius really thought about these matters in the earlier period of his philosophical career remains to-date an open question.

Acknowledgments

I am grateful to Prof. S. Ebbesen who invited me to publish this work and alerted me to recent publications. I also thank Prof. J. Wauck who generously revised the English.

¹²⁹) The apparatus of sources unites the materials necessary for documenting Thomas's influence.

Conspectus Siglorum

G = Godefridus de Fontibus in codice Parisino Bibliothecae Nationalis Franciae. lat. 16297, ff. 77rA-78vB

Cf. = *Confer, Conferatur, Conferantur*

del. = *delevit*

ex a = *a ante correctionem*

exp. = *expunxit*

inv. = *invertit*

iter. = *iteravit*

mg. = *in margine*

s.v. = *supra versum*

+ = *addidit, quod addiderat*

<quod> = *quod addidi*

BOETHII DACI
QUAESTIONES SUPER LIBRUM
DE ANIMA I-II

LIBER PRIMUS

Quaestio I.1

Utrum definitio logica faciat scire accidentia alicuius subiecti definiti.

Non, quia, licet vera rei principia significantur per vocabula per quae definit dialecticus, ipse tamen illa vera rei principia non considerat in quantum huiusmodi, nec cognoscit illa in quantum dialecticus est, sed
5 solum considerat communes intentiones, quae eis accidunt, scilicet genus, speciem et huiusmodi. Ipsam autem naturam rei non considerat dialecticus, sed philosophus realis: in dialectica enim naturae rerum non docentur.

Et ideo, si natura animalis et rationalis in homine sint causa aliquorum
10 accidentium, dialecticus autem, licet dicat quod homo est animal rationale, naturam tamen et quidditatem horum non considerat, illa accidentia non docet. Sed intentiones communes accidentes rebus istis dialecticus considerat: istae autem non sunt causae realium accidentium subiecto-
rum.

15 Ideo dicit Philosophus quod definitio dialectica vana est quantum ad hoc.

Unde quod aliquando definitio metaphysica et dialectica est eadem, hoc accidit. Quae in quantum est metaphysica, non est dialectica, sed vera
rei principia considerat, in quantum autem est dialectica, non est meta-
20 physica, sed tantum communes intentiones considerat.

Quaestio I.2

Utrum aliqua sit propria passio animae vel operatio.

Quamdiu anima est anima, hoc est: actus corporis organici, omnes eius
passiones et operationes, secundum quamcumque potentiam fiant, ex corpore dependent, quia nec sine corpore expleri possunt. De his quae fiunt

secundum vires vegetativam et sensitivas, planum est, quia diversifican- 5
 tur in diversis hominibus propter diversas complexionones et in eodem
 homine secundum diversas dispositiones sui corporis in diversis locis et
 temporibus. Similiter etiam quae fiunt secundum intellectum diversifi-
 cantur in diversis hominibus propter diversam dispositionem organi vir-
 tutis imaginativae: bonitas enim et malitia ingenii in homine est propter 10
 diversitatem imaginationis sive phantasiae, quae dicitur intellectus passi-
 vus. Intelligere tamen non dependet ex corpore tamquam ex proprio
 organo potentiae intellectivae – tunc enim intelligere non esset univer-
 sale–, sed dependet ex organo phantasiae, cuius operatio exigitur ad
 actum intelligendi et naturaliter praecedet et necessario simul est cum illo 15
 in tempore. Unde secundum Commentatorem intellectus communicat
 communicanti corpori, id est: virtuti phantasticae, quae est virtus cor-
 poreae et organica. Unde tantum inconveniens est animam dicere intelli-
 gere per se sine corpore, sicut dicere eam aedificare.

Intelligendum tamen quod, si aliqua est propria operatio animae, ipsa 20
 anima separabilis est a corpore. Ex quo enim in tali operatione non eget
 corpore, ergo si deficiat corpus, adhuc illam operationem poterit habere.
 Si etiam sit aliqua talis operatio propria animae quam habendo anima non
 eget corpore, et operatio animae praesupponit esse eius, ergo anima in suo
 esse non eget corpore. Forma autem illa separabilis est a corpore quae in 25
 suo esse non eget corpore. Quare, si anima aliquam habet propriam ope-
 rationem, ipsa anima separabilis est a corpore. Et, e converso, si anima
 separabilis est a corpore, ipsa habet aliquam propriam operationem. Alio-
 quin aliquod erit ens non potens in aliquam operationem, quod est impos-
 sibile, quia omne ens vel est forma vel formam habens, forma autem est 30
 principium operationis. Unde qui negat entibus proprias operationes,
 negat eis proprias essentias.

Sed advertendum quod ex dictis non sequitur quod anima omnino sit
 inseparabilis, quamvis nulla operationum animae quas experimur in
 nobis, fieri possit omnino sine corpore. Nam potest esse quod anima 35

5 vegetativam] *mg. G.* et] *s. v. G.* 16 Averr., *In De anima*, I, comm. 12 (ed. F.S. Crawford, v. 59-63). 20-21 Intelligendum – corpore] *Cf. Arist., De anima*, I, 403a10-11. 23 quam habendo] *ex* in quam habendo *G.* 31-32 Unde – essentias] *Cf. Averr., In Metaphysicam*, IX, comm. 7 (ed. Iuntina, f. 231 HI). 33-37 Sed – experimur] *Cf. Thomas de Aquino, De unitate intellectus*, c. 1 (ed. Leonina, v. 681-710).

separata habeat modum operandi differentem ab his quos in corpore experimur.

Quaestio I.3

Utrum cognitio quidditatis subiecti faciat ad cognitionem accidentium eiusdem.

Accidentia naturalia subiecto alicui, cuiusmodi sunt illa quae in ipso causata sunt, non ex aliqua causa ente extra subiectum, ex principiis subiecti causantur, ita quod eadem numero quae sunt principia intrinseca subiecti et partes eius, sunt principia extrinseca accidentium eius: materia enim subiecta cum forma causa est omnium accidentium, sicut mater.

Cum ergo eadem sint principia essendi et cognoscendi, principia autem subiecti quae componunt definitionem et quidditatem eius sunt causa talium accidentium, faciunt scire illa, quia “scire unumquodque opinamur” etc. Et sic “quod quid est” subiecti sive definitio eius sive principia eius essentialia – quod idem est –, faciunt scire accidentia naturalia subiecti, et, e converso, accidentia propria ducunt in cognitionem propriorum principiorum subiecti, sicut effectus in suam causam. Unde in corporibus mixtis diversa accidentia quae contingunt eis, ostendunt in eis esse diversa principia.

Sed intelligendum <quod> “quod quid est” subiecti potest cognosci absolute et potest cognosci in respectu ad illa super quae habet causalitatem. Et isto modo facit scire accidentia quae sunt in ipso.

Sicut enim impossibile est quod forma substantialis adueniens materiae non constituat compositum, ita impossibile est quod in illo composito non causet accidentia, sicut et in mathematicis unitas adueniens unitati vel alteri numero de necessitate constituit par vel impar. Omnis enim forma naturalis de necessitate quantitatem sibi determinat et qualitates et, per consequens, ea quae consequuntur ad ipsas. Si enim accideret quod corpora naturalia, simplicia vel mixta, haberent accidentia, tunc hoc non esset ut semper vel ut frequenter <quod> accidentia raro sunt et in minori

6-7 materia – mater] Cf. Arist., *Physica*, I, 192a13-14. 8 autem] *mg.* G. 9 quae componunt] *ex* quae componunt quae componunt G. 10-11 scire – opinamur] Cf. Arist., *Physica*, I, 184a12-14. 13 propria] *ex* naturalia G. 24 et²] *s.v.* G. 27 ut¹] *s.v.* G.

parte. Nunc autem hoc non solum est frequenter, sed semper. Ergo hoc est per se et de necessitate quod forma substantialis ens in materia causat accidentia. 30

Et ideo probat Philosophus, XII Metaphysicae, quod principia substantiae compositae sunt principia accidentium eiusdem.

Substantia autem omnino simplex, quae est actus purus, non potest habere accidentia. Accidens enim nulli contingit, nisi quod habet potentiam passivam ad illud, actus autem purus omnem potentiam excludit. 35

Quaestio I.4

Utrum ad naturalem philosophum pertineat determinare de anima.

Cum anima sit forma corporis naturalis et, per consequens, forma naturalis, formas autem naturales et passiones et operationes quas habent in corpore naturali, considerare habet physicus, habet considerare de anima. Moralis autem considerat de ea quantum ad diversas potentias suas, in 5 quantum eis diversae virtutes morales et intellectuales attribuuntur, et quantum ad operationes morales et voluntarias. Metaphysicus autem considerat de ea quantum ad rationem entis vel substantiae, sicut et alia entia considerat.

29-30 quod – accidentia] mg. G. 31 Cf. Arist., *Metaphysica*, XII, 1071a1-2; cf. Albertus Coloniensis, *In Metaphysicam*, XII, tr. 1, c. 12 (ed. Coloniensis, p. 477, v. 70-72). 8 sicut et] inv. G.

LIBER SECUNDUS

Quaestio II.1

Utrum anima sit substantia.

Sic. Sed intelligendum quod sicut se habet unumquodque ad rationem a qua est nominis impositio, sic et ad nomen. Nunc autem quaedam sunt res quae in se habent fixationem suam nec figuntur in esse per hoc quod alteri
5 innituntur. Et si ab ista ratione imponatur nomen substantiae, omnes res quae participant istam rationem, participant et nomen, et quae magis participant hanc rationem, magis participant et nomen, et sunt magis substantiae.

Quia ergo causa prima in se habet fixationem et a nullo alio dependet, sed omnia alia ab ipsa, ideo est maxime substantia: primum enim in
10 unoquoque genere est maxime illud.

Deinde substantiae separatae sunt substantiae : habent enim in se causam suae fixationis per privationem subiecti cui innitantur, licet non per privationem conservantis.

Deinde substantia materialis, ut Sortes, participat rationem substantiae:
15 licet enim careat subiecto cui innitatur, a pluribus tamen conservantibus dependet, et sic pluribus innititur quam substantiae separatae.

Materia autem adhuc minus participat rationem substantiae et, per consequens, nomen, quia licet in se habeat suam fixationem, ita quod non dependet ex subiecto, ista tamen proprietas sibi non potest competere in
20 actu nisi per formam.

Adhuc huiusmodi ratio substantiae minus competit formae substantiali quam materiae, quia habere in se fixationem suam non competit ei nisi in quantum facit unum per essentiam cum materia. Materiae autem non solum competit secundum quod facit unum per essentiam cum forma
25 substantiali, sed etiam secundum suam naturam repugnat ei inniti alteri sicut materiae et subiecto. Et dicat alicubi Aristoteles quod forma est magis substantia quam materia, accipit ibi 'substantiam' pro perfectione.

9-10 primum – illud] Cf. Arist., *Metaphysica*, II, 993b24-27. 12 cui] ex licet cui G. 26 Cf. Arist., *Metaphysica*, VII, 1029a29-30; cf. Thomas de Aquino, *In Metaphysicam*, VII, lect. 2 (ed. R. Spiazzi, n. 1293).

Sic ergo anima est substantia, in quantum efficit unum per essentiam cum materia et in quantum efficit compositum habens in se suam fixationem alteri non innitens ut subiecto. Nec ipsa anima est in aliquo sicut in subiecto, sed sicut in materia : forma enim substantialis advenit materiae tantum existenti in potentia. Accidentia autem adveniunt subiecto iam perfecto in actu, unde sunt extra substantiam illius cui adveniunt. 30

Quaestio II.2

Utrum anima sit composita.

Non, sed est substantia in sua essentia simplex, sicut et omnis alia forma, sive sit perfectio materiae, sive sit omnino a materia separata.

Sed intelligendum quod potest aliquid habere partes eiusdem essentiae discretas, et illae solo subiecto differunt, sicut forma substantialis ignis in hac parte materiae et in illa sunt diversae partes formae ignis, et potest aliquid habere partes eiusdem essentiae continuas, et hi modi habendi partes simplicitatem essentiae non impediunt. Sed habere partes differentes in essentiis et naturis, cum huiusmodi partes unum simplex constituere non possint si permaneant, impedit simplicitatem essentiae. Et ideo isto modo partes non habet anima, nec aliqua forma, licet forte secundum priores modos partes habere possit. 5 10

Unde licet anima quorundam animatorum sit partibilis quia est extensa secundum dimensionem corporis animati, cum tamen illae partes non sint diversarum naturarum, ille modus habendi diversas partes non impedit simplicitatem animae huiusmodi animatorum. 15

Quaestio II.3

Utrum anima sit actus et forma corporis viventis.

Sic, cum sit aliquid eius, non quidem materia, quia sic, cum omnia corpora habeant materiam, essent animata.

7 essentiae] ex formae essentiae G. 14 dimensionem] mg. ex extensionem G. 1 et forma] s.v. G.

Et quia omne corpus vivens in actu est corpus per animam, alioquin
 5 anima adveniret substantiae in actu et, per consequens, non esset substantia,
 sequitur quod anima est actus primus corporis viventis : omnes enim
 actus qui sunt in corpore vivente, sequuntur animam, cum ipsa in esse
 constituat corpus vivens.

Et ideo omnes actus et operationes qui sunt in corpore vivente, sive sint
 10 immediate ab anima, sive sint a quibusdam aliis, cum omnia quae sunt
 corporis animati, animam praesupponant, oportet quod omnes actus corporis
 animati, secundum quod huiusmodi, in respectu ad animam sint actus
 secundi, anima autem est actus primus.

Et vita, cum sit actus animae in corpore, est actus secundus, et
 15 secundum diversos actus animae in corpore erunt diversae vitae. Unde
 substantiae separatae et materiales non habent univoce vitam.

Et licet anima sit actus corporis habentis vitam in actu – quia omne corpus
 vitam habet in actu, cuius actus est anima –, quia tamen anima actus
 est eius secundum illud secundum quod est in potentia ad vitam – actus
 20 enim respondet materiae, quae est in potentia –, ideo anima est actus corporis
 secundum illud secundum quod habet vitam in potentia, licet habeat vitam
 in actu omne illud cuius actus est anima.

Quaestio II.4

Utrum anima sit principium vitae.

Vita invenitur in quibusdam corporibus et etiam in substantiis separatis,
 non tamen univoce, quia non secundum unam et eandem rationem.

Vita enim in corporibus est actus animae in corpore quod perficit. Et
 5 ideo secundum diversas potentias animae sunt diversi actus et diversae
 vitae in corpore, ut vita nutritiva sive vegetativa, quae plantarum est, et
 sensitiva, quae animalium, et intellectiva, quae hominum, licet semper
 cum posteriori inveniatur prior. Et vitae hoc modo dictae principium est
 anima.

10 Vita autem in substantiis separatis nihil aliud est quam intelligere et
 velle earum. Huiusmodi autem vitae anima non est principium, quia sub-

16 materiales] materiale G. 19 est in potentia ad] *mg.* ex habet G. 3 et eandem] *mg.* G.
 7 hominum] ex animalium hominum G.

stantia separata nec est anima nec animam habens, cum anima sit actus corporis organici.

Vita autem Dei substantia Dei est, quia operatio non transiens in rem extrinsecam nec ens aliquid additum ei cuius est operatio, substantia est 15 agentis. Intelligere autem et velle Dei in Deo sunt, nec sunt aliquid additum Deo, cum in Deo nulla sit compositio. Haec autem sunt vita Dei. Ergo vita Dei, quae est nobilissima et delectabilissima, est substantia eius. In aliis autem substantiis separatis invenitur vita magis vel minus nobilis sicut et intelligere et velle, quae tamen in eis non differunt realiter, sed 20 solum secundum modum intelligendi nostrum.

Quaestio II.5

<Utrum corpora plantarum sint distincta secundum diversa organa>

Corpora plantarum sunt distincta secundum diversa organa, quibus salvatur vita in eis. Unde animalia anulosa si dividantur, partes eorum secundum aliquod tempus vivunt et habent motum et sensum. Quia tamen non habent organa quibus salvent naturam, nec possunt organa per vir- 5 tutem quae in eis est, facere, vitam non possunt continuare, sicut rami ex quibusdam plantis decisi et in terra plantati radices producunt et ramos, et ideo possunt vitam continuare.

Sed quia corpora plantarum minorem habent diversitatem operationum per animam suam, ideo minorem habent distinctionem organorum. 10

Cum ergo organa sint multae compositionis, partes autem plantarum sunt simplices sicut dicit Aristoteles in littera, intelligendum quod partes plantarum quae sunt organa, non sunt penitus simplices nisi in comparatione ad organa animalium, quae sunt maioris compositionis.

18 quae – delectabilissima] *mg.* G. 2 Corpora – organa] *ex* Utrum corpora plantarum sint distincta secundum diversa organa. S<ic.> G. sunt] *sint* G. distincta secundum diversa] *mg.* G. organa] *ex* organica G. 6 vitam – continuare] *mg.* G. 7 et¹] *mg.* G. 12 Arist., *De anima*, II, 412b1.

Quaestio II.6

Utrum esse actum corporis organici univoce conveniat omnibus partibus animae.

Non, quia intellectus nullum habet organum in corpore. Unde est separatus et immaterialis et est potentia non ens in corpore, propter quod non univoce perficit cum aliis partibus animae, nec est univoce actus cum eis quae sunt virtutes organici affixae.

Definitio ergo debet univoce competere omnibus partibus subiectivis definiti. Vegetativum autem, sensitivum et intellectivum sunt partes animae virtuales. Unde unumquodque istorum est potentia animae, et non anima.

Potentiae autem animae videntur differre ab anima, cum in uno sint tres potentiae et una tantum anima. Quorum autem unum plurificatur et aliud non, illa videntur esse diversa.

Quaestio II.7

Utrum vegetativum, sensitivum et intellectivum in eodem sint idem secundum essentiam.

Sic. Prout sunt in eodem, nominant potentias unius et eiusdem animae differentes.

Quarum quaedam perficiunt organa distincta, nec sunt huiusmodi potentiae a corpore separabiles. Inconveniens enim est dicere animam omnino a corpore separatam habere potentiam generativam, nutritivam et augmentativam, et tamen istas actiones numquam posse reddere ex istis potentiis: sic enim possibile esset impossibile simul et semel.

Intellectivum autem nominat potentiam animae nullum organum perfi-

3-6 Non – affixae] Cf. Thomas de Aquino, *De unitate intellectus*, c. 1 (ed. Leonina, v. 307-499, in specie v. 425-437, v. 448-468, v. 495-499). 4 et est potentia] mg. G. 7-10 Definitio – anima] Cf. Thomas de Aquino, *De unitate intellectus*, c. 1 (ed. Leonina, v. 39-306, in specie v. 146-176, v. 185-191, v. 201-212, v. 222-231, v. 247-257). 9 Unde] mg. G. 2 essentiam] mg. ex substantiam G. 3 Sic – sunt] mg. G. 8 posse] potest (p') G. 10-12 Intellectivum – subiectum] Cf. Thomas de Aquino, *De unitate intellectus*, c. 1 (ed. Leonina, v. 612-653); *ibid.*, c. 3 (ed. Leonina, v. 387-401).

cientem. Et ideo, separata anima, haec potentia separabilis est, nec corrumpitur, corrupto corpore, cum non sit constituta in esse per subiectum.

Quaestio II.8

Utrum anima humana sit generabilis sive genita.

Et videtur quod sic.

1.1 Generans generat sibi simile nomine et specie, si fuerit generans univocum. Homo autem in specie est per animam humanam. Ergo generabit compositum cuius forma est anima humana. Sed non generaret sibi 5 simile in specie nisi generaret animam humanam. Ergo etc.

1.2 Praeterea, generans generat compositum. Sed substantia hominis geniti non est composita nisi ex anima humana et ex eo cuius est anima. Ergo etc.

1.3 Praeterea, planum est quod substantia hominis est genita. Sed 10 secundum Philosophum, XII Metaphysicae, quod generat compositum, generat et formam, ut generans cupram sphaeram generat sphaeram, quae est forma eius. Ergo etc.

1.4 Praeterea, non potest dici homo genitus quia sola materia eius est genita, quia materia est ingenerabilis et incorruptibilis. Ergo aut quia sola 15 forma hominis est genita aut quia totum compositum est genitum, dicitur homo genitus. Et sic habetur propositum.

1.5 Item, per transmutationem quae est generatio, substantiae aliquid acquiritur. Non materia, quia generationi praesupponitur et est ante omne fieri et post omne corrumpi manet. Ergo acquiritur forma in materia. 20 Forma autem genita est quae per generationem acquiritur in materia. Ergo etc.

1.6 Item, omnis forma quae secundum suam substantiam est perfectio materiae, in suo esse eget materia. Ideo dicit Philosophus quod actus non

12 subiectum] *mg. ex corpus G.* 5 humana] + Ergo etc. *del. G.* 11 Arist., *Metaphysica*, XII, 1070a23-24; *cf. ibid.*, VII, 1033b8ss. 19 Non – praesupponitur] *Cf. Simon de Faversham, Quaestiones super tertium De Anima*, q. 7) (ed. D. Sharp, p. 235). 23-28 Item – generabile] *mg. G.* 24 Arist., *Physica*, II, 193b3-5, 194b9-15; *cf. Thomas de Aquino, In Physicam*, II, lect. 2 (ed. M. Maggiolo, n. 151); *ibid.*, lect. 4 (n. 175); *Id., De unitate intellectus*, c. 1 (ed. Leonina, v. 500-534).

25 est separabilis ab eo cuius est actus. Anima humana est perfectio materiae et corporis generabilis et corruptibilis. Ergo in suo esse eget materia. Tale autem non est separabile a materia quod in suo esse eget materia. Ergo est corruptibile et, per consequens, generabile.

Contra.

30 2.1 Omne genitum est corruptibile. Sed secundum Philosophum potentia intellectiva separabilis est a corpore sicut perpetuum a corruptibili. Potentia autem animae non potest separari sine substantia eius.

2.2 Item, dicit Aristoteles, libro De animalibus, quod solus intellectus est ab extra. Si ergo intellectus nominat substantiam animae et non potest
35 esse in uno homine nisi una substantia animae, sequitur quod substantia animae est ab extra. Si etiam nominat potentiam animae et potentia non est sine substantia, adhuc sequitur quod substantia animae est ab extra. Non est ergo genita.

<Responsio>

40 Et hoc est concedendum: non enim esteducta de potentia materiae, sed immediate est a Deo.

<Ad rationes>

Rationes autem in oppositum procedunt de productis via naturae. Homo autem, quantum ad infusionem animae rationalis, est a causa
45 supernaturali.

Quaestio II.9

Utrum oculus sit animal.

Non, quia oculus et cetera talia sunt partes animalis.

Et ideo oculus mortuus non est oculus, quia nec est pars animalis nec habet animam neque vitam.

5 Substantia ergo animata sensibilis anima quae sit sui sicut proprii perfectibilis, est animal. Anima autem primo perficit et vivificat totum et

27-28 Ergo – corruptibile] s.v. G. 30 Arist., *De anima*, II, 413b26-27. 33 Arist., *De generatione animalium*, II, 736b27-28. 5-6 perfectibilis] ex obiecti perfectibilis G.

deinde partes, eo quod in toto sunt. Unde et partes separatae a toto amittunt animam atque vitam, ut in pluribus.

Unumquodque etiam per tactum est animal, si habet tactum primo et per se. Oculus autem licet tactum habeat, non tamen habet nisi per totum. 10 Unde et separatus a toto ipsum perdit.

Quaestio II.10

Utrum actus primus possit esse sine secundo.

Actus primus dicitur forma rei, et actus secundus, operatio eius.

Quae aut est transiens in materiam extrinsecam, et tunc, si actus primus semper eodem modo se habet in se et etiam ad suum mobile, et etiam suum mobile sibi deficere non potest, non potest esse sine actu secundo. 5 Si autem motor fuerit mutabilis vel materia extrinseca sibi deficere potest vel utroque modo, tunc actus primus potest esse sine secundo.

Aut actus secundus non transit in materiam extrinsecam, sed est in eodem cum actu primo, ut intelligere et velle.

Tunc, ubi actus secundus sola ratione differt ab actu primo, tunc primus 10 non potest esse sine secundo, sicut patet de intellectu divino et eius intelligere.

Si autem actus primus differt a secundo, licet sint in eodem, si actus primus est sufficiens principium actus secundi, non potest esse sine secundo : ad sufficiens enim principium sive causam de necessitate sequitur effectus. Si autem non fuerit sufficiens causa, licet sint in eodem, 15 tunc actus primus potest esse sine secundo, ut scientia non est sufficiens principium eius quod est considerare, sed cum hoc exigitur voluntas et potestas.

Quaestio II.11

Utrum naturaliter nota possint certificari per ea quae sunt naturaliter minus nota.

Sic, quia particularia sunt nobis magis nota, cum <sensus>, qui est principium scientiae nostrae, sit singularium.

5 Item, materialia, quia abstracta et immaterialia non intelligimus nisi ex materialibus imaginatis.

Item, effectus: ratio enim effectus in re est conditio rem faciens nobis notam: per effectus enim sensibiles declarantur nobis causae intelligibiles. Nam ex hoc quod video motum et considero naturam eius esse talem
10 quod non potest esse per se sine causa efficiente et conservante, ex hoc ducor in cognitionem motoris, quem non video.

Et, per oppositum, tres sunt conditiones in re propter quas ipsa secundum naturam suam magis est nota.

Quaestio II.12

Utrum definitio possit demonstrari de definito.

Sic, demonstratione ‘quia’. Ad hoc enim quod aliquid demonstratur de aliquo, sufficit quod per aliqua posteriora quae magis sunt nota sibi inesse, ad quorum tamen inesse sequitur inesse illius alterius, ostendatur.

5 Possibile est autem aliqua posteriora magis esse nota inesse definito quam ipsam definitionem, ad quorum inesse tamen sequitur inesse definitionis.

Sed demonstratione “propter quid” non potest definitio de definito demonstrari, eo quod nulla est causa altera a definito quare sibi talis definitio debeat. Quia tamen talis est natura definiti et talia sunt sua principia, ideo talis est sua definitio. Haec autem non sunt altera causa a definito, sed sunt idem definito. Et ideo ipsa natura definiti est causa propter quam talis debet esse sua definitio.

Sed de quo definitum potest demonstrari demonstratione “propter quid”, de eodem et sua definitio, ponens altera nomina, potest demonstrari etiam demonstratione “propter quid”. Quod contingit quandoque, quando definitio est passio propria alicuius subiecti habens alteram causam in subiecto. Ut si tonitruum definitio est “continuum sonus”, et tonitruum demonstratur de nube demonstratione “propter quid”, ut “nubes
20 tonant propter extinctionem ignis in eis existentem”, de eodem et continuum sonus demonstratur eadem demonstratione “propter quid” et eadem causa.

Quaestio II.13

Utrum nutritio et augmentatio sint vita.

Quidam dixerunt quod non, quia fiunt in corpore animato non sufficienter ab anima, sed per principium extrinsecum sive ab extrinseco receptum.

Sed, secundum hoc, intelligere etiam non esset vivere, nec intellectus 5
esset vita, cum intelligere sit in nobis ex imaginatis, imaginata ex sensatis
ab exterius receptis.

Ratio etiam eorum non valet, quia constat quod tota actio nutritionis et
augmentationis ad animam pertinet, nutrimentum autem solum materialiter confert ad haec, et nihil effective. 10

Ideo dicendum quod vita sunt, licet non quaelibet operatio vel motus
qui fit in corpore vivente, sit vita, nec attribuatur animae. Motus enim
senectutis, quo animal alteratur a sua naturali complexione ad contrarium,
non attribuitur animae, sed magis virtuti elementorum, ideo non est vita.
Similiter, si animal cadendo a sursum moveatur deorsum, iste motus non 15
attribuitur animae, sed virtuti elementi dominantis in ipso, et ideo etiam
non est vita. Sed motus progressivus, cum sit ab anima et per instrumenta
ad hoc opus deputata – natura enim non dat potentiam sine organis nec e
converso –, unde talis motus fit in corpore organico per animam, quae est
actus corporis organici in quantum huiusmodi. Ideo etiam nutritio et 20
augmentatio sunt vita: sunt enim actus animae in tali corpore etc.

Nec propter hoc dicuntur vita quia fiunt in corporibus naturalibus per
principium quod in eis est natura: sic enim motus corporum naturalium
ad sua loca essent vita. Nunc autem non est ita : quia enim forma gravis in
quantum grave, vel levis in quantum tale, non est forma corporis organici, 25
ideo gravitas vel levitas non est anima, et ideo, si quis motus fiat ab eis,
non est vita.

Tristitia etiam vel dolor et huiusmodi non sunt vita, licet fiant ab
anima, sed consequuntur ad id quod est vita, ut sensum vel intellectum.
Unde dolor vel tristitia, licet numquam sint nisi in animato in quantum 30
animatum est –solum enim animatum potest percipere laesivum, ex quo

2-4 Quidam – receptum] Cf. Arist., *De anima*, II, 415b28-416b31. 6 imaginatis] ex anima-
tis imaginatis G. 8 Ratio – eorum] Cf. Arist., *De anima*, II, 415b28-416b31. 11 licet] +
enim G. 17 Sed] mg. G. 24 quia enim] mg. G.

causatur dolor et tristitia –, tamen non aguntur sufficienter ab anima, sed etiam ab aliquo laesivo extrinseco vel intrinseco. Et propter hoc non sunt vita, licet non possint fieri sine vita, ut sine sensu vel intellectu. Similiter
 35 etiam delectatio quaecumque, etsi non sit vita, tamen numquam est sine vita.

Quaestio II.14

Utrum vegetare, sentire et intelligere sint univoce vita.

Non, quantum ad completam rationem vitae. Licet enim omnia ista sint actus vitae procedens in corpore a forma corporis organici in quantum huiusmodi, quia tamen vegetare et sentire sunt a forma corporis organici
 5 et a potentiis organicis et in organis, non sic autem intelligere, ideo etc.

Quaestio II.15

Utrum aliquid est animal propter sensum tactus.

Cum necesse sit quod omnia corpora animata sint corpora mixta, diversa autem elementorum mixtio diversas in eis facit complexiones, ad diversas autem complexiones sequitur diversitas animarum. Nam et tanta
 5 potest esse diversitas complexionis corporis quod ad eam sequitur diversitas animarum in specie vel genere, sicut patet de complexione plantarum et animalium, item diversorum specie animalium. Sicut ad nullam complexionem plantarum sequitur tactus, quia illa complexio non est in tantum media tangibilium qualitatum quod in ea possit recipi anima sensi-
 10 sitiva et quod ad eam possit sequi potentia tangendi, sic ad omnem complexionem animalium sequitur potentia tactiva, quia ipsa est talis in qua potest recipi anima sensitiva, secundum quam unumquodque est animal.

Est ergo aliquid animal, non per se propter sensum tactus, sed propter debitam complexionem et animam sensitivam, quae in ea recipitur, ad
 15 quam de necessitate sequitur potentia tactiva.

3 a forma] ab forma ex ab anima forma G. 7 diversorum] ex diversarum G. 9 media] + quod exp. G.

Post hunc autem sensum in quibusdam animalibus sequuntur plures alii sensus vel pauciores secundum diversitatem animarum et secundum diversas complexiones quas requirunt in suo susceptibili. Quod enim corpus sit talis complexionis et sit organicum, hoc est propter animam, ex quo sequitur quod quaelibet species animalis in corpore mixto requirit 20 debitam et propriam complexionem, et quam requirit una species, alia non requirit, immo sibi repugnat, et universaliter nobiliori animae debetur nobilior complexio et plura organa et maior diversitas operationum.

Et ex his contingit quod quando per mutuas actiones et passiones elementorum ex quibus est corpus, alteratur corpus ex sua dispositione quam 25 requirebat anima, quod anima non manet in illo corpore, sed moritur corpus.

Et quia senectus videtur esse talis alteratio corporis ex sua naturali complexione quam requirebat anima, ideo senectus via est in mortem. Unde senectus magna pars mortis esse videtur. Sicut autem contingit cor- 30 pus hominis propter aegritudinem vel nimium laborem vel malam nutritionem alterari ab huiusmodi debita complexione, et sic velociter tendere ad mortem et apparere senem, sic, istis causis corruptis et contrariis in homine factis, potest homo reddi longioris vitae et etiam potest iunior apparere. Et forte sic est in rei veritate, quia senectus non consistit in mul- 35 titudine annorum – alioquin caelum esset valde senex –, sed in magna alteratione complexionis in peius. Causae quidem longae vitae vel brevis quaerendae sunt ex parte corporis, non ex parte animae.

Licet autem, ut dictum est, quaelibet anima requirat debitam complexionem in materia, saltem per oppositum ad animam alterius speciei, 40 ista tamen complexio non est indivisibilis, sed latitudinem habet: alioquin omnes homines essent eiusdem complexionis. Secundum autem quod ista complexio diversificatur in diversis individuis, secundum hoc etiam mores naturales et opera illorum individuorum diversificantur. Unde homines cholericus et melancholicus non inveniuntur in moribus naturalibus 45 concordare. Si forte ex studio concordent, tunc non sunt mores naturales.

Idem homo etiam, existens iuvenis et senex, vel etiam in hieme et aestate, in moribus naturalibus diversificatur.

Cum ergo corpora caelestia magnum habeant dominium immutando 50

complexiones et dispositiones corporales, multum etiam habent dominii in moribus et actibus humanis et vita humana: plus enim sunt quam ad utrumlibet in vita humana et minus quam necessaria.

Quaestio II.16

Utrum aliqua animalia sint immobilia secundum locum, manentia naturaliter in loco suae generationis.

Quaedam sunt animalia imperfecta sensum tactus habentia sine aliis sensibus, quae in loco suae generationis habent nutrimentum conveniens sibi coniunctum et, sicut plantae, nutriuntur ex terra. Rationale autem est quod terra in qua genita sunt, convenientior sit eis ad nutrimentum quam alia. Et ideo ad consequendum nutrimentum eis conveniens non oportet habere motum localem: natura enim nihil facit frustra. Ista etiam animalia sunt genita in locis in quibus rarissime occurrunt nocumenta, sicut in profundo maris, quare ad vitanda nocumenta non oportet quod in eis sit motus localis: natura enim rebus naturalibus non tribuit superflua.

Animalibus autem progressivis motus localis datus est per naturam propter consequendum nutrimentum sibi conveniens, quod non est eis coniunctum semper in uno loco, et ad vitandum nocivum a quo saepe contingit eis corruptio.

Dicunt etiam aliqui quod praedicta animalia per radices affiguntur terrae et per radices nutriuntur et ideo sunt immobilia secundum locum.

Quaestio II.17

Utrum tactus possit separari ab omnibus aliis sensibus.

Sicut diversi sunt gradus mixtionum quibus miscentur miscibilia et ad quos sequuntur diversae virtutes in corporibus mixtis (aliquis enim est

5 et, sicut] *ex*, sicut et **G.** 5-12 Rationale – superflua] *mg.* **G.** 6 convenientior] convenientior **G.** 13 motus] *iter.* **G.** 15 a quo] *ex* quod a quo **G.** 17-18 Dicunt – locum] *Cf.* Thomas de Aquino, *In De anima*, II, c. 8 (ed. Leonina, p. 99, v. 1-27). 17 aliqui] aliqua **G.**

gradus mixtionis ad quem sequitur forma mineralis, et sequitur alius gradus nobilior mixtionis ad quem sequitur anima vegetativa, et sic de aliis; 5 et quia prior gradus mixtionis potest esse sine alio posteriori et nobiliori, ideo vegetativum potest esse sine sensitivo), sic etiam est in organis sensuum: alius enim gradus mixtionis est quem requirit organum sensus tactus, et alii quos requirunt organa aliorum sensuum; et quia primus 10 modus mixtionis potest esse sine aliis, ideo organum tactus potest esse sine aliis et, per consequens, sensus tactus sine aliis sensibus.

Quaestio II.18

Utrum unumquodque horum, scilicet vegetativum, sensitivum et intellectivum sit tota anima aut pars eius.

Si vegetativum – et similiter intelligendum de aliis – nominat solam potentiam animae et non substantiam, nec est tota anima nec pars animae, scilicet pars substantiae eius. 5

Si autem nominat talem potentiam animae et, cum hoc, ipsam substantiam animae, tunc est tota anima quantum ad substantiam eius et non tota quantum ad omnes potentias eius: vegetativum enim nominat substantiam animae, solum cum tali potentia, et similiter sensitivum et intellectivum. 10

Quaestio II.19

Utrum ista tria in corpore distincta sint secundum locum.

Aristoteles videtur velle quod non, quantum ad vegetativum et sensitivum et appetitivum et motivum secundum locum, quia unaquaeque partium animalium anulosorum cum divisa est a toto, vivit et sentit et contrahit se si laedatur, ergo, cum partes erant in toto, in unaquaque parte 5

6 posteriori et] *mg.* G. 7-8 sensuum] sensum G. 9 alii] *ex* aliqui G. 1 unumquodque – scilicet] *mg.* G. 4-5 animae² – pars] *mg.* G. 6 ipsam] *mg.* G. 8 omnes] *mg.* G. nominat] *ex* solum nominat G. 2 Arist., *De anima*, II, 413b13-24. velle] + hoc *exp.* G. non] sic G.

erant omnia ista. Et ex hoc relinquit Aristoteles similiter esse in aliis animalibus. De intellectu autem planum est quod secundum locum in corpore non separatur ab aliis partibus animae : cum enim nullius partis corporis sit actus, non magis respicit unam partem quam aliam, unde in nulla
10 una parte corporis ita est quod non in alia.

Sed advertendum quod declaratio Aristotelis non videtur sufficiens. Licet enim in quibusdam animalibus ita sit sicut ipse inducit, non tamen oportet propter hoc quod in omnibus sit similiter, eo quod diversorum animalium diversae sunt animae et diversae potentiae et, per consequens,
15 diversa organa ad diversa opera exercenda et, per consequens, diversi modi existendi in corpore secundum illas potentias. Patet enim quod generativum quo homo generat sibi simile, non videtur esse in qualibet parte corporis in qua est sensitivum. Nec sensitivum videtur esse in qualibet parte in qua est nutritivum: ossa enim et medulla nutriuntur, tamen
20 non videntur sentire.

Dicendum ergo quod in quibusdam animalibus ista non separantur loco. Sed in animalibus perfectis videntur loco separari, nec est quodlibet istorum in qualibet parte corporis.

Nutritivum enim est in ossibus et pilis et huiusmodi, cum ista augeantur, nihil autem augetur quod non nutritur, et tamen in eis non est sensitivum, quia nullus sensus est sine tactu et tactus non est sine organo, quod
25 est nervus tactivus vel caro, quae non reperiuntur in ossibus vel pilis.

In aliquibus ergo partibus corporis nutritivum separatur a sensitivo, et similiter a motivo secundum locum, quia motivum secundum locum de
30 necessitate determinatum habet organum in corpore.

Similiter appetitivum, secundum quod est potentia animae, non est in qualibet parte corporis, quia non est sine cognitione: multa autem sunt in corpore quae cognitione carent.

Quaestio II.20

Utrum partes quorundam animalium et plantarum decisae a suis totis habeant animam et vivant.

6 Arist., *De anima*, II, 413b13-24. 7-8 in corpore] *mg.* G. 11 advertendum quod] *mg.* G. Arist., *De anima*, II, 413b13-24. 15 diversa opera] *ex* diversas operationes G. 26-27 quod – caro] *Cf.* Arist., *De anima*, II, 423b26.

Sic.

Et potest pars plantae facere organa, ut radices etc., si plantetur in loco convenientis humoris et caloris, quod non posset facere si statim mortua 5 fuisset quam cito fuit a toto separata.

Pars etiam animalis vivit, cum habeat sensum et motum, quae sine vita esse non possunt, organa tamen facere non potest, nec ex sua propria substantia (sicut nec pars plantae decisa radicem posset facere ex sua substantia, sed plantata in terra illas facit ex humore terrae, quod etiam facere 10 non potest pars animalis decisa, cum contra naturam animalium sit in terra plantari), nec ex alimento hoc potest facere, quia nec habet instrumentum quo possit recipere alimentum, et ideo vitam quam habet, continuare non potest, quia non habet instrumenta quibus salvet eam, scilicet quibus recipiat alimentum conveniens et quibus digerat et expellat superfluum et 15 nocivum.

Huiusmodi autem animalia quorum partes decisaе vivunt, sunt quorum anima paucam diversitatem organorum requirit in corpore suo. Non sic apparet in animalibus habentibus multam differentiam organorum, cum in una parte non inveniatur anima organa quae requirit in corpore. 20

Inveniuntur etiam quaedam animalia anulosa quae sunt multi humoris viscosi, quorum partes decisaе iterato secundum situm debitum et priorem tangentes se cohaerent et reconciliantur et in brevi hora sanantur, et vivit utraque pars et totum et operatur sicut prius, cuiusmodi sunt quaedam genera serpentum. 25

Licet ergo pars animalis decisa non habeat omnia organa, habet tamen organum tactus, quod est nervus intra carnem.

Licet etiam nutriri non possit, hoc non est quia non habeat potentiam nutritivam, sed quia non habet instrumentum quo possit recipere nutrimentum, et ideo non potest per magnum tempus salvare vitam. 30

Illa autem pars decisa, ex quo secundum se habet animam sensitivam, quia iam non est pars totius, est animal eiusdem speciei cuius erat totum, cum habeat animam eiusdem speciei.

Quaestio II.21

Utrum ad sensum sequitur appetitus.

Sic, non quia ad omnem actum sentiendi sequatur actus appetendi – multa enim possunt animalia sentire quae nec contristant nec delectant –, sed pro tanto dicitur omne habens sensitivum habere et appetitum, quia ex
5 quo habet sensum, habet etiam potestatem comprehendendi sensibile delectabile, ad quam comprehensionem sequitur appetitus.

Quaestio II.22

Utrum ad sensum sequitur phantasia.

Idolum alicuius sensibilis apparens interius in anima, si accipiatur in se et absolute, sine relatione ad rem extra animam cuius est imago vel similitudo, hoc modo dicitur phantasma, a ‘phanos’ graece, quod est ‘apparere’ latine. Unde antiqui colorem vocaverunt ‘epiphaniam’, ab ‘epi’, quod est ‘supra’, et ‘phanos’, quod est ‘apparere’, quasi supra apparens in corpore. Et virtus animae <...>.

5 Unde – corpore] Cf. Albertus Coloniensis, *In De sensu et sensato*, tr. 2, c. 1 (ed. Parisiensis, t. 9, p. 39b).

INDEX QUAESTIONUM DE ANIMA

<Liber I>

I.1.	Utrum definitio logica faciat scire accidentia alicuius subiecti definiti	117
I.2.	Utrum aliqua sit propria passio animae vel operatio	117
I.3.	Utrum cognitio quidditatis subiecti faciat ad cognitionem accidentium eiusdem	119
I.4.	Utrum ad naturalem philosophum pertineat determinare de anima	120

<Liber II>

II.1.	Utrum anima sit substantia	121
II.2.	Utrum anima sit composita	122
II.3.	Utrum anima sit actus et forma corporis viventis	122
II.4.	Utrum anima sit principium vitae	123
II.5.	Utrum corpora plantarum sint distincta secundum diversa organa	124
II.6.	Utrum esse actum corporis organici univoce conveniat omnibus partibus animae	125
II.7.	Utrum vegetativum, sensitivum et intellectivum in eodem sint idem secundum essentiam	125
II.8.	Utrum anima humana sit generabilis sive genita	126
II.9.	Utrum oculus sit animal	127
II.10.	Utrum actus primus possit esse sine secundo	128
II.11.	Utrum naturaliter nota possint certificari per ea quae sunt naturaliter minus nota	128
II.12.	Utrum definitio possit demonstrari de definito	129
II.13.	Utrum nutritio et augmentatio sint vita	130
II.14.	Utrum vegetare, sentire et intelligere sint univoce vita	131
II.15.	Utrum aliquid est animal propter sensum tactus	131
II.16.	Utrum aliqua animalia sint immobilia secundum locum, manentia naturaliter in loco suae generationis	133
II.17.	Utrum tactus possit separari ab omnibus aliis sensibus	133

II.18. Utrum unumquodque horum, scilicet vegetativum, sensitivum et intellectivum sit tota anima aut pars eius	134
II.19. Utrum ista tria in corpore distincta sint secundum locum . . .	134
II.20. Utrum partes quorundam animalium et plantarum decisae a suis totis habeant animam et vivant	135
II.21. Utrum ad sensum sequitur appetitus	137
II.22. Utrum ad sensum sequitur phantasia	137

BIBLIOGRAPHY

Abbreviations used in this Bibliography:

CIMAGL = Cahiers de l'Institut du moyen âge grec et latin

CPhD = Corpus Philosophorum Danicorum Medii Aevi

AIELLO, A. – WIELOCKX, R. *Goffredo di Fontaines, aspirante baccelliere sentenzia-rio: le autografe "Notule de scientia theologie" e la cronologia del ms. Paris BnF lat. 16297*, (Corpus Christianorum. Autographa Medii Aevi, 6), Turnhout, 2008.

[ALBERTUS COLONIENSIS], *B. Alberti Magni ... opera omnia*, cura ac labore Augusti Borgnet, Paris, 1890-1899.

–, *Opera Omnia ad fidem codicum manuscriptorum*, Köln, 1951 etc.

[ANONYMUS], *Quaestiones super libros De anima* (München Bayerische Staatsbibl. Clm 9559, ff. 74-82; Oxford Merton College H.3.6 (Coxe: 275), ff. 67-84, cf. VAN STEENBERGHEN (1971).

[ANONYMUS], *Quaestiones super libros I-II De anima* (Oxford Merton College H.3.6 (Coxe: 275), ff. 108-121, cf. GIELE.

[ANONYMUS], *Quaestiones super libros Physicorum* (München Bayerische Staatsbibl. Clm 9559, ff. 18-44), cf. DELHAYE.

[ANONYMUS], *Quaestiones super librum De causis* (Wien Österreichische Nationalbibliothek, lat. 2330, ff. 107ra-109vb ; Paris Nat. lat. 15819, ff. 308ra-309va).

[ARISTOTELES], *Aristoteles graece, ex recensione Bekkeri*. Ed. Academia regia Borussica, Berlin, 1831 (1960).

[AVERROES], *Averrois Cordubensis Commentarium Magnum in Aristotelis De Anima libros*. Ed. F. St. Crawford (Corpus commentariorum Averrois in Aristotelem Versionum Latinarum, 6, 1), Cambridge (Mass.), 1953.

[AVERROES], *Aristotelis opera cum Averrois commentariis*, Venetiis apud Iunctas, 1562-1574.

BAZÁN, B.C., *Siger de Brabant. Quaestiones in tertium de anima. De anima intellectiva. De aeternitate mundi* (Philosophes Médiévaux, 13), Louvain-Paris, 1972.

– *Siger de Brabant. Écrits de logique, de morale et de physique* (Philosophes médiévaux, 14), Louvain-Paris, 1974.

– *The Human Soul : Form and Substance ? Thomas Aquinas' Critique of Eclectic Aristotelianism*, in *Archives d'Histoire doctrinale et littéraire du moyen âge*, 64, 1997, pp. 95-126.

– *Anonymi, magistri artium (c. 1246-1247) Sententia super II et III De anima* (Oxford, Bodleian Libr., Lat. Misc. c. 70, f. 1ra-25b; Roma, Bibl. Naz. V.E. 828,

- f. 40vb, 48ra-52ra). Édition, Étude critique et doctrinale (Philosophes médiévaux, 37), Louvain-la-Neuve, 1998.
- *Boethius of Dacia*, in J.J.E. Gracia – T.B. Noone (eds.), *A Companion to Philosophy in the Middle Ages* (Blackwell Companions to Philosophy, 24), Malden-Oxford-Melbourne-Berlin, 2003, pp. 227-232.
- BIANCHI, L., *L'errore di Aristotele: la polemica contro l'eternità del mondo nel XIII secolo* (Pubblicazioni della Facoltà di Lettere e Filosofia dell'Università di Milano, 104. Sezione a cura del Dipartimento di Filosofia, 2), Milano, 1984.
- *Il vescovo e i filosofi. La condanna parigina del 1277 e l'evoluzione dell'aristotelismo scolastico* (Quodlibet, 6), Bergamo, 1990.
- [BOETHIUS DACUS], *Boethii Daci Opera. Modi Significandi sive Quaestiones super Priscianum maiorem*. Nunc primum ediderunt Johannes Pinborg & Henricus Roos adjuvante Severino Skovgaard Jensen (CPhD, 4, 1-2), København, 1969.
- *Boethii Daci Opera. Quaestiones de generatione et corruptione – Quaestiones super libros Physicorum*. Nunc primum edidit Géza Sajó (CPhD, 5,1-2), København, 1972-1974.
- *Boethii Daci Opera. Quaestiones super librum Topicorum*. Nunc primum ediderunt Nicolaus Georgius Green-Pedersen & Johannes Pinborg. *Opuscula De aeternitate mundi – De Summo Bono – De Somniis*. Edidit Nicolaus Georgius Green-Pedersen (CPhD, 6, 1-2), København, 1976.
- *Boethii Daci Opera. Quaestiones super IVm Meteorologicorum*. Nunc primum edidit Gianfranco Fioravanti (CPhD, 8), København, 1979.
- *Sophisma "Omnis homo de necessitate est animal"*, ed. S. Ebbesen, pro manuscripto, cf. GRABMANN (1940), cf. EBBESEN-PINBORG (1970).
- BRADY, I. (ed.), *Magistri Petri Lombardi Parisiensis Episcopi Sententiae in IV libros distinctae* (Spicilegium Bonaventurianum, 4-5), Grottaferrata, 1971-1981.
- DALES, R.C., *The Problem of the Rational Soul in the Thirteenth Century* (Brill's Studies in Intellectual History, 65), Leiden-New York-Köln, 1995.
- DELHAYE, Ph., *Siger de Brabant. Questions sur la Physique d'Aristote* (Les Philosophes Belges, 15), Louvain, 1941.
- DE LIBERA, *Penser au Moyen Âge* (Chemins de pensée), Paris, 1991.
- DE MOWBRAY, M., *The De aeternitate mundi of Boethius of Dacia and the Paris Condemnation of 1277*, in *Recherches de Théologie et Philosophie médiévales*, 73, 2006, pp. 201-253.
- DONATI, S., *Commenti parigini alla Fisica degli anni 1270-1300 ca.*, in A. Speer (ed.), *Die Bibliotheca Amploniana. Ihre Bedeutung im Spannungsfeld von Aristotelismus, Nominalismus und Humanismus* (Miscellanea Mediaevalia, 23), Berlin-New York, 1995, pp. 136-256.
- DUIN, J., *La doctrine de la providence dans les écrits de Siger de Brabant* (Philosophes Médiévaux, 3), Louvain, 1954.

- DUNPHY, W., *The Similarities Between Certain Questions of Peter of Auvergne's Commentary on the Metaphysics and the Anonymous Commentary on the Physics attributed to Siger of Brabant*, in *Mediaeval Studies*, 15, 1953, pp. 159-168.
- *Two Texts of Peter of Auvergne on a Twofold Efficient Cause*, in *Mediaeval Studies*, 26, 1964, pp. 287-301.
- *Peter of Auvergne and the Twofold Efficient Cause*, in *Mediaeval Studies*, 28, 1966, pp. 1-21.
- EBBESEN, S. – PINBORG, J., *Studies in the Logical Writings attributed to Boethius of Dacia*, in *CIMAGL*, 3, 1970, pp. 1-54 (51-104).
- EBBESEN, S., *Averroism*, in E. Craig (ed.), *Routledge Encyclopedia of Philosophy*, t. 1, London-New York, 1998, pp. 595-598.
- *Boethius of Dacia (fl. c. 1275)*, in E. Craig (ed.), *Routledge Encyclopedia of Philosophy*, t. 1, London-New York, 1998, pp. 813-816.
- *The Paris Arts Faculty: Siger of Brabant, Boethius of Dacia, Radulphus Brito*, in J. Marenbon (ed.), *Medieval Philosophy* (Routledge History of Philosophy, 3), London-New York, 1998, pp. 269-290.
- *Boethius of Dacia: Science is a Serious Game*, in *Theoria*, 66, 2000, pp. 145-158.
- *Dansk middelalderfilosofi, ca. 1170-1536* (S. Ebbesen – C.H. Koch (eds.), *Den Danske Filosofis Historie*, 1), København, 2002.
- *The Man who Loved Every: Boethius of Dacia on Logic and Metaphysics*, in *The Modern Schoolman*, 72, 2005, pp. 235-250.
- FIORAVANTI, G., *La "scientia sompnialis" di Boezio di Dacia*, in *Atti della Accademia delle Scienze di Torino. II: Classe di Scienze Morali, Storiche e Filologiche*, 101, 1966-1967, pp. 329-369.
- *'Scientia', 'fides', 'theologia' in Boezio di Dacia*, in *Atti della Accademia delle scienze di Torino. II: Classe di Scienze Morali, Storiche e Filologiche*, 104, 1969-1970, pp. 525-632.
- *Sull'evoluzione del monopsichismo di Sigieri di Brabante*, in : *Atti della Accademia delle Scienze di Torino. II: Classe di Scienze Morali, Storiche e Filologiche*, 106, 1972, pp. 407-464.
- GALLE, G., *A Comprehensive Bibliography on Peter of Auvergne*, in *Bulletin de philosophie médiévale*, 42, 2000, pp. 53-79.
- *Peter of Auvergne. Questions on Aristotle's De caelo. A Critical Edition with an Interpretative Essay* (Ancient and Medieval Philosophy. De Wulf-Mansion Centre. Series 1, 29), Leuven, 2003.
- GAUTHIER, R.-A., *Averroisme*, in *Bulletin Thomiste*, t. 9 (année 31-33), 1956, pp. 917-935.
- *Notes sur Siger de Brabant. II : Siger en 1272-1275 : Aubry de Reims et la scission des Normands*, in *Revue des sciences philosophiques et théologiques*, 68, 1984, pp. 3-49.

- GIELE, M., *Un commentaire averroïste sur les livres I et II du Traité de l'âme* (Oxford, Merton College 275, f. 108-121), in Giele, M. – Van Steenberghe, F. – Bazán, B.C., *Trois commentaires anonymes sur le Traité de l'âme d'Aristote* (Philosophes Médiévaux, 11), Louvain-Paris, 1971, pp. 11-120.
- GILSON, É., *Dante et la philosophie* (Études de philosophie médiévale, 28), Paris, 1939 (1953).
- *Boèce de Dacie et la double vérité*, in *Archives d'histoire doctrinale et littéraire du moyen âge*, 20, 1955, pp. 81-99.
- GRABMANN, M., *Die Sophismataliteratur des 12. und 13. Jahrhunderts, mit Textausgabe eines Sophisma des Boetius von Dacia* (Beiträge zur Geschichte der Philosophie des Mittelalters, 36, 1), Münster, 1940.
- HAURÉAU, B., *Un des hérétiques condamnés à Paris en 1277*, in *Journal des Savants*, 1886, pp. 176-183.
- *Boetius, maître ès-arts à Paris*, in *Histoire littéraire de la France*, 30, 1888, pp. 270-279.
- HISSETTE, R., *Boèce de Dacie et les Questions sur la Physique du Clm 9559 (fol. 2ra-14ra) : À propos de deux publications récentes*, in *Recherches de théologie ancienne et médiévale*, 39, 1972, pp. 71-81.
- *Note critique sur le "De aeternitate mundi" de Boèce de Dacie : À propos d'une interprétation récente* in *Recherches de théologie ancienne et médiévale*, 40, 1973, pp. 208-217.
- *Enquête sur les 219 articles condamnés à Paris le 7 mars 1277* (Philosophes Médiévaux, 22), Louvain-Paris, 1977.
- HOCEDEZ, E., *Les Quaestiones in Metaphysicam de Pierre d'Auvergne*, in *Archives de philosophie*, IX (3), 1932, pp. 179-234.
- LAFLEUR, Cl., *Quatre introductions à la philosophie au XIIIe siècle*. Textes critiques et étude historique (Université de Montréal. Publications de l'Institut d'Études Médiévales, 23), Montréal-Paris, 1988.
- LÉCUYER, J., *Les étapes de l'enseignement thomiste sur l'épiscopat*, in *Revue Thomiste*, 57, 1957, pp. 29-52.
- MANDONNET, P., *Note complémentaire sur Boèce de Dacie*, in *Revue des sciences philosophiques et théologiques*, 22, 1933, pp. 246-250.
- MANSION, A., *Conception aristotélicienne et conception averroïste de l'homme*, in *Atti del XII Congresso Internazionale di Filosofia (Venezia, 12-18 Settembre 1958)*. Volume Nono: *Aristotelismo padovano e filosofia aristotelica*, Firenze, 1960, pp. 161-171.
- MANSION, S., *Le jugement d'existence chez Aristote*. Deuxième édition, revue et augmentée (Aristote. Traductions et Études), Louvain, 1976.
- MARLASCA, A., *Les Quaestiones super librum de causis de Siger de Brabant* (Philosophes Médiévaux, 12), Louvain-Paris, 1972.
- MONAHAN, A., *Quaestiones in Metaphysicam Petri de Alvernia*, in J.R. O'Donnell

- (ed.), *Nine Mediaeval Thinkers : A Collection of Hitherto Unedited Texts* (Studies and Texts, 1), Toronto, 1955, pp. 145-181.
- NARDI, B., *Il preteso tomismo di Sigieri di Brabante*, in *Giornale Critico della Filosofia Italiana*, 17, 1936, pp. 26-35.
- *Ancora sul preteso tomismo di Sigieri di Brabante*, in *Giornale Critico della Filosofia Italiana*, 18, 1937, pp. 160-164.
- *Una nuova monografia su Sigieri di Brabante*, in *Giornale Critico della Filosofia Italiana*, 20, 1939, pp. 453-471.
- [PETRUS DE ALVERNIA], *Quaestiones super Metaphysicam*, cf. MONAHAN.
- *Quaestiones super Porphyrium*, cf. PINBORG (1973), cf. TINÉ, (1997).
- [PETRUS LOMBARDUS], cf. BRADY.
- PICHÉ, D., *La condamnation parisienne de 1277*. Nouvelle édition du texte latin, traduction, introduction et commentaire (Sic et Non), Paris, 1999.
- PINBORG, J., *Die Handschrift : Roma Bibliotheca Angelica 549, und Boethius de Dacia*, in *Classica et Mediaevalia*, 28, 1967 (published 1969), pp. 373-393.
- *Petrus de Alvernia on Porphyry*, in *CIMAGL*, 9, 1973, pp. 47-67.
- *Zur Philosophie des Boethius de Dacia. Ein Überblick*, in *Studia Mediewistyczne*, 15, 1974, pp. 165-185.
- [PLATO], *Platonis Opera*, ed. J. Burnet, 5 vols. (Scriptorum Classicorum Bibliotheca Oxoniensis), Oxford, 1967.
- PUTALAZ, F.X. – IMBACH, R., *Profession philosophe: Siger de Brabant*, Paris, 1999.
- ROOS, H., *Das Sophisma des Boetius von Dacien „Omnis homo de necessitate est animal“ in doppelter Redaktion*, in *Classica et Mediaevalia*, 23, 1962, pp. 178-197.
- *Ein unbekanntes Sophisma des Boetius de Dacia*, in *Scholastik*, 38, 1963, pp. 378-391.
- *Der Unterschied zwischen Metaphysik und Einzelwissenschaft nach Boetius von Dazien*, in P. Wilpert (ed.), *Universalismus und Partikularismus im Mittelalter* (Miscellanea Mediaevalia, 5), Berlin, 1968, pp. 105-120.
- SAJÓ, G., *Un traité récemment découvert de Boèce de Dacie De mundi aeternitate*, Budapest, 1954.
- *Boèce de Dacie et les commentaires anonymes inédits de Munich sur la Physique et sur la Génération attribués à Siger de Brabant*, in *Archives d'histoire doctrinale et littéraire du moyen âge*, 25, 1958, pp. 21-58.
- *Boetius de Dacia und seine philosophische Bedeutung*, in P. Wilpert (ed.), *Die Metaphysik im Mittelalter* (Miscellanea Mediaevalia, 2), Berlin, 1963, pp. 454-463.
- *Boetii de Dacia Tractatus de aeternitate mundi*. Editio altera auctoritate quinque codicum manu scriptorum revisa et emendata (Quellen und Studien zur Geschichte der Philosophie, 4), Berlin, 1964.

- [SEGERUS DE BRABANTIA], *De anima intellectiva*, cf. BAZÁN (1972).
- *De necessitate et contingentia causarum*, cf. DUIN.
 - *Impossibilia*, cf. BAZÁN (1974).
 - *Quaestiones in tertium de anima*, cf. BAZÁN (1972).
 - *Quaestiones super librum de causis*, cf. MARLASCA.
- [SIMON DE FAVERSHAM], *Simonis de Faversham (c. 1240-1306). Quaestiones super tertium De Anima*, ed. D. Sharp, in *Archives d'histoire doctrinale et littéraire du moyen âge*, 9, 1934, pp. 307-368.
- *Lectura super Libros de anima*, in ms. Leipzig Univ. 1359, ff. 44ra-77v.
 - *Magistri Simonis Anglici sive de Faversham Opera Omnia. Volumen Primum: Opera Logica, Tomus Prior*, cura et studio Paschalis Mazzarella (Pubblicazioni dell'Istituto universitario di magistero di Catania. Serie Filosofica. Testi Critici), Padova, 1957.
 - *Simon of Faversham. Quaestiones super libro Elenchorum*. Ed. Sten Ebbesen, Thomas Izbicki, John Longeway, Francesco Del Punta, Eileen Serene, Eleonore Stump (Studies and Texts, 60), Toronto, 1984.
- SKOVGAARD JENSEN, S., *On the National Origin of the Philosopher Boetius de Dacia*, in *Classica et Mediaevalia*, 4, 1963, pp. 232-241.
- SWEENEY, M.J., *Soul as Substance and Method in Thomas Aquinas' Anthropological Writings*, in *Archives d'histoire doctrinale et littéraire du moyen âge*, 66, 1999, pp. 143-187.
- [THOMAS DE AQUINO], *Sancti Thomae Aquinatis Doctoris Angelici Opera Omnia iussu impensaue Leonis XIII P.M. edita*, Roma, 1882 etc.
- *Scriptum super libros Sententiarum magistri Petri Lombardi episcopi Parisiensis*, ed. P. Mandonnet – M.F. Moos, 4 vols., Paris, 1929-1947.
 - *S. Thomae Aquinatis in duodecim libros Metaphysicorum Aristotelis expositio*, ed. M.R. Cathala – R.M. Spiazzi, Torino, 1971.
 - *S. Thomae Aquinatis in octo libros Physicorum Aristotelis expositio*, ed. M. Maggiolo, Torino, 1965.
- TINÉ, A., *Le questioni su Porfirio di Pierre d'Auvergne*, in *Archives d'histoire doctrinale et littéraire du moyen âge*, 64, 1997, pp. 235-333.
- VAN STEENBERGHEN, F., *Nouvelles recherches sur Siger de Brabant et son école*, in *Revue philosophique de Louvain*, 54, 1956, pp. 137-147.
- *La philosophie au XIIIe siècle* (Philosophes Médiévaux, 9), Louvain, 1966; deuxième édition, mise à jour, Louvain, 1991.
 - *Un commentaire semi-averroïste du Traité de l'âme* (Oxford, Merton College 275, f. 67-84 ; Munich, Clm 9559, f. 74-82), in Giele, M. – Van Steenberghen, F. – Bazán, B.C., *Trois commentaires anonymes sur le Traité de l'âme d'Aristote* (Philosophes Médiévaux, 11), Louvain-Paris, 1971, pp. 121-348.
 - *Maître Siger de Brabant* (Philosophes Médiévaux, 21), Louvain-Paris, 1977.

-
- Étienne Gilson et l'Université de Louvain, in *Revue philosophique de Louvain*, 85, 1987, pp. 5-21.
- WIELOCKX, R., in *Aegidii Romani Opera Omnia*. III, 1: *Apologia*. Édition et commentaire (Unione Accademica Nazionale. Corpus Philosophorum Medii Aevi. Testi e Studi, 4), Firenze, 1985.
- *Incarnation et vision béatifique. Aperçus théologiques*, in *Revue des sciences philosophiques et théologiques*, 86, 2002, pp. 601-639.
- WILPERT, P., *Boethius von Dacien – Die Autonomie des Philosophen*, in P. Wilpert – W.P. Eckert (eds.), *Beiträge zum Berufsbewusstsein des mittelalterlichen Menschen* (Miscellanea Mediaevalia, 3), Berlin, 1964.
- WIPPEL, J.F., *Boethius of Dacia. On the Supreme Good. On the Eternity of the World. On Dreams*. Translation and Introduction (Mediaeval Sources in Translation, 30), Toronto, 1987.
- ZIMMERMANN, A., *Die Quaestionen des Siger von Brabant zur Physik des Aristoteles*. Inaugural-Dissertation zur Erlangung des Doktorgrades der Philosophischen Fakultät der Universität Köln, 1956.
- *Dante hatte doch Recht*, in *Philosophisches Jahrbuch*, 75, 1967-1968, pp. 206-217.

ANONYMI
BOETHIO DACO USI
QUAESTIONES METAPHYSICAE

EDIDIT GIANFRANCO FIORAVANTI

TABLE OF CONTENTS

INTRODUCTION

1. The Manuscript	153
2. <i>M(I)</i> , Siger and Anonymus Zimmermanni	154
3. The Relation between <i>M(I)</i> and Siger	156
4. The relation between <i>M(I)</i> and <i>P</i>	160
5. <i>M(I)</i> and Giles of Rome's <i>Quaestiones metaphysicales</i>	163
6. <i>P</i> and <i>S</i>	169
7. <i>M(I)</i> and <i>P</i>	171
8. <i>M(I)</i> and Siger	172
9. <i>M(I)</i> and Giles of Rome	175
10. <i>M(I)</i> and Boethius of Dacia	177
11. The questions on book VII	184
12. Structure, Sources and Criteria of Edition	185
13. Editorial conventions	186
Acknowledgments	187
EDITION	189
Index Quaestionum	355

INTRODUCTION

1. The Manuscript

L = Ms Leipzig, Universitätsbibliothek 1386 is a parchment ms from the first half of the 14th century, consisting of 126 leaves measuring mm. 330×240. The whole ms was executed by one, presumably German, scribe.¹ Besides works by Thomas Aquinas, Siger of Brabant and Peter of Auvergne, L contains four Aristotelian commentaries *per modum quaestionis*: two on the *Physics*, namely *Ph(1)* on books I-VIII, fols. 41rA-76rA, *Ph(2)* on IV-VIII, fols. 77vB-91rA; and two on the *Metaphysics*, namely *M(1)* on books I-VI, fols. 5rA-21rB, to which some questions on book VII, fols. 76rB-77rB should probably be added, and *M(2)* on books IV-VIII, fols. 21vA-40vB). *M(2)* carries an attribution to one Thomas de Scotia, whereas the remaining three commentaries are anonymous, or – more precisely – have been rendered anonymous by someone who partly or wholly erased the attributions originally written by the scribe. All four, however, must have been produced in the milieu of the *Facultas artium* at Paris.

¹) Our information about the manuscript is taken from the very thorough description in *Codices manuscripti operum Thomae de Aquino*, ed. H. Shooner cooperantibus sociis Commissionis Leoninae, II, Roma, ed. di S. Tommaso, 1973, n. 1428, pp. 194-195. Aquinas' texts are: *De unitate intellectus*, *De motu cordis*, *De mixtione elementorum*, *De aeternitate mundi* (see also A. DONDAINE-J.L. BATAILLON, "Le ms. Vindob. lat. 2330 et Siger de Brabant", *Archivum Fratrum Praedicatorum* 36 (1966), pp. 153-161, 203, n. 73). Siger's *De necessitate et contingentia causarum* is not present here in its entirety. The *Quaestiones super Ium et IIum Ethicorum*, which Shooner ascribes with some doubt to Peter of Auvergne, have been edited by Anthony Celano ("Peter of Auvergne's Questions on Books I and II of *Ethica Nicomachea*: A Study and Critical Edition", *Mediaeval Studies* 48, 1986, pp. 1-110). On the Leipzig version of Peter's *Quaestiones super De caelo* see G. GALLE, "The Set of Questions on *De caelo* in the Mss. Leipzig, Universitätsbibliothek 1386, ff. 91va-102vb and Praha, Knihovni Metropolitní (1320) (L. LXXIV), ff. 43rb-52vb Attributed to Peter of Auvergne. Its Authorship, Date and Relationship to Other Sets of Questions Attributed to Peter of Auvergne" in G. FIORAVANTI, C. LEONARDI, S. PERFETTI (eds.), "Il Commento filosofico nell'Occidente latino (secoli XIII-XV)", Turnhout: Brepols, 2002, pp. 253-309.

2. *M(1)*, Siger and Anonymus Zimmermanni

This volume of *Corpus Philosophorum Danicorum Medii Aevi* contains an edition of *M(1)*. As will be shown below, there is good reason to think that the work was composed in the early 1270s, and that the author made use of Boethius of Dacia's *Questions on the Metaphysics*. While Boethius' own work appears to be lost, *M(1)* offers an echo of some of his questions.

In her careful analysis of ms L's two sets of questions on the *Physics*, Silvia Donati has shown their complex dependency relations to other commentaries from the same period, and has proposed a relative dating. According to her conclusions, both works reveal a close literary and doctrinal relationship with commentaries on the *Physics* by Siger of Brabant and his school². The set of questions on the *Metaphysics* here edited – *M(1)* – shows a similar kinship with Siger's *Quaestiones in Metaphysicam* (in their different redactions) and with Anonymus Zimmermanni's *Quaestiones in Metaphysicam I-VIII* preserved by ms. Cambridge, Peterhouse 152, fols. 1-49vb (henceforth indicated by P)³. These latter are very close to Siger's *Quaestiones* (both in structure and doctrine) and are decidedly to be ascribed to his school.⁴ Correspondences between *M(1)*, P and

² Cf. S. DONATI, "Commenti parigini alla *Fisica* degli anni 1270-1300) ca.", in A. SPEER (ed.), *Die Bibliotheca Amploniana. Ihre Bedeutung im Spannungsfeld von Aristotelismus, Nominalismus und Humanismus*, ('Miscellanea Mediaevalia' 23) Berlin-New York: W. de Gruyter 1995, pp. 136-254, in particular at pp. 150-219.

³ The *quaestiones* of ms. Cambridge, Peterhouse 152, fols. 1-49 were brought to attention for the first time by A. ZIMMERMANN, "Eine anonyme *Quaestio* 'Utrum haec sit vera: homo est animal homine non existente'", *Archiv für Geschichte der Philosophie*, 49 (1967), pp. 183-200. Hence the anonymous author is often referred to as Anonymus Zimmermanni.

⁴ A first assessment of *M(1)* may be found in G. FIORAVANTI, "Il ms. 1386) Universitätsbibliothek Leipzig, Egidio Romano, Sigieri di Brabante e Boezio di Dacia", *Medioevo. Rivista di Storia della Filosofia Medievale*, 10 (1984), pp. 1-40. Questions 7) and 9) of the first book have been edited in G. FIORAVANTI, "Desiderio di sapere e vita filosofica nelle Questioni sulla Metafisica del ms. 1386) Universitätsbibliothek Leipzig", in B. MOJSISCH – O. PLUTA (eds.), *Historia Philosophiae Medii Aevi*, B. R. Gruner: Amsterdam-Philadelphia 1991, pp. 271-283. Questions IV.10 and IV.11 have been edited in S. EBBESEN, "Words and Signification in 13th Century Questions on Aristotle's *Metaphysics*", *Cahiers de l'Institut du Moyen Âge Grec et Latin*, 71 (2000), pp. 71-114, 75-77. *M(2)* reveals a strong relationship with Siger and Anonymus Zimmermanni, particularly in books IV (26 *tituli quaestionum* out of 32) in common with Siger and Peterhouse) and VII (21 *tituli* in common out of 38). There is no similar relationship between *M(2)* and *M(1)*: in the shared books (fourth, fifth and sixth) one finds only six *tituli* in common, and no textual agreement.

S (i.e. Siger's *Quaestiones*, in the Cambridge *reportatio*) are particularly concentrated in books II and III.

The correspondence of *tituli quaestionum* may be shown as follows:

M(1)	P	S
<i>II: 10 quu.</i>		
II.1		
II.2		II.4
II.3	II.3	
II.4	II.4	II.11
II.5	II.5	II.13
II.6	II.6	II.20
II.7		II.22
II.8	II.8	
II.9		II.23
II.10		II.25
<i>III: 19 quu.</i>		
III.1	III.1	III.1
III.2	III.2	III.4
III.3	III.3	III.10
III.4	III.4	
III.5	III.5	
III.6	III.6	
III.7	III.7	III.10
III.8	III.8	
III.9		
III.10		
III.11	III.9	III.13
III.12		
III.13		III.17
III.14		III.23
III.15	III.13	III.24
III.16		III.25
III.17		(III.26) ⁵
III.18		III.27
III.19		III.28

M(1)	P	S
<i>IV: 12 quu.</i>		
IV.1-2		
IV.3		III.12
IV.4		
IV.5		III.13
IV.6		
IV.7	IV.5	IV.12
IV.8-10		
IV.11		IV.15
IV.12	IV.9	IV.21
<i>V: 29 quu.</i>		
V.1-3		
V.4	V.2	V.2
V.5		
V.6		V.5
V.7-9		
V.10	V.7	
V.11		V.10
V.12	V.9	V.13
V.13-14		
V.15	V.26	V.32
V.16		
V.17	V.12	
V.18-20		
<i>VI: 10 quu.</i>		
VI.1		
VI.2		VI.1
VI.3		
VI.4	VI.1	
VI.5		VI.4
VI.6		
VI.7	VI.5	VI.2
VI.8-10		

⁵) The Munich version of Siger.

As the table shows, in book II only one question out of ten lacks a counterpart in *P* and/or *S*, and in book III only three out of nineteen do so. The number of matches decreases significantly thereafter. Out of twelve questions on book IV, seven lack counterparts in *P* or *S*, and two of the matches are with *S* on book III; in book V only seven out of twenty-nine questions have counterparts, and in book VI five out of ten have counterparts.

The change after book III is highlighted by the fact that in IV-V correspondences between *P* and *S* are numerous – in book IV *P* shares fourteen out of twenty-seven questions with *S*, and in book V the number is seventeen out of forty-one.

Even more important, however, than the limited correspondence of titles in books III-V (although the doctrine may be more or less the same), is the absence of structural correspondence, except for *M(1)* IV, 11 *Utrum significare inest nominibus naturaliter vel a voluntate* \approx *S* IV, 15 *Utrum nomen significet aliquid naturaliter* (Maurer, 154-155). Thus, effectively, close textual relations between *M(1)*, *P* and *S* are confined to books II and III.

3. The Relation between *M(1)* and Siger

Parallels between *M(1)* and Siger essentially regard structure. Here follow examples of three types of correspondence:

(a) *M(1)* II, 6 *Utrum intellectus noster potest intelligere continuum* \approx *S* II, 20 *Utrum continuum possit a nobis intelligi*

M(1)

Dicitur primo Physicorum quod compositum non potest cognosci nisi sciatur ex quibus est compositum; sed partes continui sunt infinitae et infinitum non potest cognosci; ergo nec continuum...

Dicendum quod continui duplex est intellectus: unus in quantum intelligitur ut actu indivisum per formam unam et hoc modo continuum est unum actu, licet sit multa in potentia; et sicut est unum aliquid actu, sic est individuum in actu, et sic potest actu intelligi ... Alio modo intellectus potest intelligere continuum per partes

S (Maurer, p. 66)

Dicit Aristoteles primo Physicorum contra Anaxagoram quod non intelligimus aliquid nisi intelligatur ex quibus et quantis sit. Ex quantis autem est continuum non possumus intelligere, cum sit ex partibus infinitis ...

Et dico quod ipsius continui potest imaginari duplex intellectus: unus non per partes, sed secundum quod aliquod unum per formam unam, et iste intellectus possibilis est. Alius autem per partes, et iste potest esse duplex. Unus enim potest esse intellectus continui per partes eius finitas

eius, et hoc dupliciter. Aut enim in continuo considerantur partes eiusdem proportionis, ut medietas ad medietates, aut in quantum sunt partes eiusdem quantitatis. Et hoc modo intellectus non potest intelligere continuum quia hoc modo partes continui procedunt in infinitum.

Alio modo possunt accipi partes continui secundum quantitatem, ut secundum quantitatem pedalem, vel secundum aliam quantitatem, ut una ulna potest multa alia mensurare. Et quia istae partes eiusdem quantitatis una potest mensurare omnes alias, et sic intellectus per illas partes potest intelligere continuum.

(b) M(1) III, 13 *Utrum ad philosophum pertineat loqui metaphorice* ≈ S III, 17 *Utrum philosophantibus competat loqui de divinis fabulose*

M(1)

Dicendum secundum Commentatorem quod aliqui fuerunt locuti de divinis per metaphoram et similitudinem et huius duplex est causa: quia sic loquentes non habuerunt intellectum elevatum supra sensibilia, et ideo debilitas intellectus facit uti tali locutione; alia est causa quod aliqui ad seipsos magnificandos nullam veritatem volunt detegere, et talis modus non est philosophi, ut dicit Commentator, quia philosophus est professor veritatis, ideo non debet veritatem abscondere, sed detegere. Ideo iste modus minor est inter omnes, quia dicit quidam Expositor quod architecton non debet esse sutor, id est superior artifex non debet uti modo inferioris. Item, dicit Commentator quod sub fabulis et metaphoris obumbratur veritas; sed philosophus est detector veritatis, ideo non debet uti metaphoris. Item, ex alio apparet, ut dicit Commentator: si philosophus uteretur metaphoris, posteri uterentur illis tamquam veritate. Unde dicit Commentator quod in hoc in multis reprehendit

et aequales quantitate, ut intelligendo lineam aliquam trium pedum per tres partes eius, et iste intellectus adhuc est possibilis. Alius autem potest esse per partes eius infinitas secundum divisionem, ut intelligendo primo huius lineae duas partes et illarum partium alias partes, et sic in infinitum. Iste autem intellectus est impossibilis

S (Maurer, 116-117)

Verum est quod de divinis loqui fabulose contingit aliquibus vel propter impotentiam intellectus; cum enim non possint intellectum elevare ad ea quae sunt intellectualis naturae, depressi ad phantasmata, intellectualia speculantur tamquam sensibilia. Aliis autem contingit hoc non quia intellectum ad ea quae sunt intellectualis naturae non possunt elevare, sed quia veritatem voluerunt obumbrare, ut forte contingebat Platoni et aliis. Sed convenitne hoc philosophanti? Dico quod non. Et huius triplex est ratio. Primo, quia persuadere per metaphoras et fabulas infimus modus persuadendi est; est enim modus proprius poetis, aliquam levem suspicionem inducens, quae minor est quam opinio quam inducit dialectica per suasiones. Et hoc apparet ex Poetria Aristotelis. Philosophi autem non est infimum modum persuadendi tenere, sed magis supremum. Secundo quia sub fabulis et metaphoris obumbratur veritas; et ideo dixit hic Aristoteles quod loquentes sub metaphora

Aristoteles Platonem qui loquebatur sub aenigmate, et sic non debet philosophus uti metaphoris. Sed sciendum quod philosophus potest uti metaphoris in istis quae sunt immanifesta, ut in materia prima et prima causa, et sic loquitur auctor de causis quando dicit quod causa videtur per causatum. Item, Philosophus in *Physicis* loquitur de materia prima sub metaphora. Item, ad istos qui non possunt cognoscere rem nisi per similitudines.

praedicta nos neglexerunt. Philosophantis autem non est veritatem occultare, sed magis aliis manifestare; est enim opus sapientis non mentiri de quibus novit. Tertio, quia docentes veritatem sub metaphoris et fabulis, addiscentes quandoque possunt ducere in errorem faciendo eos credere divina et intellectualia esse sicut ei fabulose et apologetice sunt dicta. Intellege tamen quod propter duo licitum est quandoque docere veritatem ubi fabulis et metaphoris. Quando enim intellectus noster non potest ad plenum capere aliqua intelligibilia propter eorum excellentiam et improportionem intellectus nostri ad ea, sicut Causam primam dicit auctor De causis esse superiorem omni narratione, tunc licet in simili ea declarare; sed simillimo utendum est, sicut in commento De causis dicitur quod causa prima narratur in eo quod immediate procedit ab ea, quod est ei simillimum. Item, quandoque veritas nota est complete intellectui docentis; audientes tamen, propter impotentiam intellectus, ea secundum se contemplari non possunt; tunc licet eis sub metaphora veritatem proponere.

(c) *M(1) III, 7 Utrum universalia sint principia entium ≈ S III, 10 Utrum universalia praedicabilia, ut genera, sint principia ipsorum entium*

M(1)

Dicendum quod principia dicuntur dupliciter, ut dicit Commentator: quaedam enim sunt principia essendi, quaedam cognoscendi, scilicet principium intellectuale et sensuale. Unde universalia sunt principia cognoscendi res cognitione intellectuali, quia unumquodque quod est per se tale, magis est tale quam illud quod per accidens est tale; sed universalia videntur per se intelligibilia; ergo maxime erunt principia cognoscendi intelligibilia. Sed singularia sunt principia cognoscendi cognitione

S (Maurer, 99-100)

Dico ad hoc quod ipsorum entium quaedam sunt principia cognoscendi, alia autem principia essendi... Dico igitur quod genera sunt principia cognoscendi entium quorum sunt genera... Genera tamen non sunt principia essendi intrinseca ipsarum specierum; si enim genus solum esset pars materialis vel formalis speciei non praedicaretur de specie in quid. Verumtamen ponentes quod in substantia rei est ordo secundum ordinem praedicabilium in quid de re necesse habent ponere genus esse

sensitiva. Unde dicitur primo Physicorum quod universalia et magis confusa sunt nobis notiora; quod est verum via intellectiva; sed singulare est magis principium cognitionis sensitivae, cum per se sit sensibile, et ob hoc dicitur in Posterioribus, quantum ad istam cognitionem, quod singulare magis est notum nobis. Et ratio omnium istorum est quod sunt duae virtutes cognitivae, scilicet sensualis et intellectualis, et istorum obiecta sunt distincta. Platonici autem posuerunt universalia esse principia in essendo, et non tantum in cognoscendo, ut hominem idealem esse principium hominis in essendo. Sed Aristoteles licet non posuit universalia in esse separata a singularibus nisi secundum intellectum, tamen quidam qui posuerunt gradus in formis posuerunt formas esse principia, quia per aliam formam posuerunt Sortem esse hominem et per aliam animal, unde posuerunt illa principia esse formalia. Contra hoc est Aristoteles in VII huius, quia quaelibet istarum formarum praedicat totam essentiam speciei, sub alio tamen esse sive ratione... Unde universalia sunt principia cognoscendi et non essendi. Cuius probatio est quia principium non praedicatur de principiato, quia principium non esset, quia sequeretur quod principii esset principium, quia quod praedicatur de aliquo inest ipsi; sed universale praedicatur de particulari; ergo non erit principium essendi respectu huiusmodi, immo singularia sunt principia essendi singularia, et etiam cognoscendi via sensus, licet universalis sint principia cognoscendi secundum intellectum.

nomen rei tertiae inexistentis utrique specierum, et per consequens genera esse principia essendi ipsorum entium, quod est contra Aristotelem et contra veritatem, ut apparebit VII° huius. Item, Platonici ponentes abstractum in cognoscendo esse abstractum in essendo, necesse habuerunt ponere genera esse principia essendi extrinseca ipsorum entium, scilicet effectiva ...

In example (a), $M(I)$ has a longer and more complex text than Siger's. The same happens in these questions:

M(I) II, 2 Utrum potentia ad cognitionem veritatis sit potentia ad infinitum \approx *S II, 4 Utrum potentia quam habet homo ad sciendum possit reduci*

ad actum completum (Maurer, 43-44), which lacks arguments and responses.

M(1) III, 2 Utrum in mathematicis inveniatur ratio boni sive finis ≈ *S III, 3 Utrum in mathematicis sit finis et bonum* (Maurer, 81), which lacks one of the two arguments and both responses.

M(1) III, 3 Utrum immobile potest esse finis motus ≈ *S III, 4 Utrum immobile possit habere rationem finis* (Maurer, 82), which lacks the *responsio ad argumentum*.

M(1) III, 6 Utrum unum et idem instans maneat toto tempore ≈ *S III, 25 Utrum nunc in tempore semper sit idem* (Maurer, 130-131), where not only one argument is missing, but also the solution is shorter.

M(1) V, 11 Utrum significare inest nominibus naturaliter vel a voluntate ≈ *S IV, 15 Utrum nomen significet aliquid naturaliter* (Maurer, 154-155) which saves just two arguments out of four, gets rid of responses and gives a much shorter solution.

In case (b) the opposite happens, since it is *S* that has a richer and more articulated text. The same holds true for:

M(1) II, 9 Utrum consuetudo audiendi falsa faciat ista credere vera ≈ *S II, 23 Utrum consuetudo audiendi falsa faciat credere ea* (Maurer, 71-73), which has one additional *argumentum* and a longer *solutio* (e.g. *M(1)* lacks the statement that laws contain *multa falsa et fabulosa* in order to persuade the many to behave well, as well as a precise reference to *lex Pythagorae* – already used in the *Quaestiones in III^{um} de anima*).

M(1) II, 10 Utrum credens oppositis principiorum ex consuetudine possit reduci ad veritatem ≈ *S II, 25 Utrum homo credens falsa ex consuetudine possit redire ad philosophiam* (Maurer, 74-75), where Siger's *solutio* elaborates more on the analogy between *caecitas oculi* and *caecitas mentis*.

In the third case (c), finally, the texts of *M(1)* and *S* have the same contents, though differently arranged..

4. The relation between *M(1)* and *P*

Much closer relations exist between *M(1)* and *P*. Firstly, the two texts share *tituli* of questions on *Metaphysics* I, while no such questions occur in *S* (in all *reportationes* the commentary on *Metaphysics* I is replaced by an *introductio*). Besides having a similar structure, the two commentaries present multiple textual parallels. I give just two examples:

(a) *M(1) I, 11: Utrum ars generetur ex experimento ≈ P II, 5: Utrum ars generetur ex experimento (fol. 3ra)*

M(1)

Experimentum est acceptio illius quod est in pluribus, sed ars est acceptio illius quod est in omnibus; sed ex eo quod est in pluribus non generatur id quod est in omnibus ... ergo etc.

Item, si ars generetur ex experimento, tunc nullus posset habere artem sine experimento, quod est contra Aristotelem in littera.

Dicendum quod duplex est acceptio artis et scientiae: una per inventionem, alia per doctrinam. Prima autem est prior simpliciter ... Unde dicendum quod ars generatur per inventionem, sed inventio est per experimentum ...

(b) *M(1) III, 5: Utrum sempiternum et corruptibile sint eiusdem speciei ≈ P III, 5: Utrum sempiternum et corruptibile possint esse eiusdem speciei (fol. 11vb)*

M(1)

Natura humana et quod quid hominis sunt sempiterna; sed Sor est quid corruptibile, et quod quid hominis ut reperitur in homine; ergo ... erunt eadem specie

Item, quae sunt eadem numero erunt eadem specie; sed sempiternum et corruptibile possunt esse eadem numero, quia ex corpore et anima possunt facere unum numero; ergo etiam possunt facere unum specie.

Dicendum ... quod aliquid potest esse perpetuum dupliciter: uno modo dicitur aliquid perpetuum ens manens unum numero quod in sua natura privatur potentia ad non esse, sicut celum; alio modo dicitur aliquid sempiternum non quia manet unum numero, sed quia perpetuatur species per continuam generationem individuorum, et sic naturalia dicuntur esse perpetua.

P

Experimentum est acceptio eius quod est in multis; ars vero est acceptio eius quod est in omnibus; ex hoc autem quod ita est in multis non necesse est ita esse in omnibus; ergo etc.

Item, si ars generaretur ex experimento tunc non possibile esset aliquem habere artem sine experimento. Hoc autem falsum est et contra Aristotelem.

Dicendum quod artis et scientiae duplex est acceptio: una per inventionem, alia per doctrinam, et acceptio artis et scientiae per inventionem prior est ... Tunc dico quod acceptio artis per inventionem causatur per experimentum.

P

Ipsa ... natura humana secundum se vel quod quid est hominis, est aliquid sempiternum ... et est eiusdem speciei cum Sorte et Platone ...

Item, quaecumque sunt eadem numero sunt eadem specie; sed sempiternum et corruptibile possibile est esse eadem numero, quoniam ex materia et forma substantiali perficitur aliquod unum numero; nunc ex anima intellectiva... et corpore conficitur unum in numero; ergo corruptibile et incorruptibile sunt unum numero

Aliquid esse sempiternum potest intelligi duobus modis; vel ita quod sit aliquid unum ens in numero quod privatur potentia ad non esse, ut celum; alio modo quia secundum speciem perpetuatur per generationem continuam individuorum, et si naturalia sunt incorruptibilia.

The same close relationship, and occasionally an even closer one, is manifest in all the questions on the first, the second and the third book which are common to *M(1)* and *P*. Finally, it should be stressed that in the questions common to *M(1)*, *P* and *S* the stronger relationship is between *M(1)* and *P*. I will limit myself to one example taken from *M(1)* II, 4 *Utrum in causis moventibus sit procedere in infinitum* \approx *P* II, 4 *Utrum causae moventes procedant in infinitum* (fol. 10rb) \approx *S* II, 11 *Utrum in causis moventibus sit procedere in infinitum* (Maurer, 54-55):

M(1)

Causae generantes sunt causae moventes; sed causae generantes procedunt in infinitum; ergo etc. Minor declaratur: actus non multiplicatur nisi propter multitudinem subiecti; sed generationes sunt infinitae, ergo et generata sunt infinita, ergo et causae generantes sunt infinitae.

Item, ad hoc quod causa media sufficienter moveat oportet quod sit ante ipsam movens ipsam; sed positus causis infinitis quaelibet habet rationem medii et ante quamlibet istarum est alia; ergo positus causis infinitis non destruitur motus ...

Contrarium dicit Aristoteles, quod positus causis infinitis, omnes erunt mediae ...

Dicendum quod causae

P (f. 9vb)

Causae generantes sunt causae moventes; sed causae generantes procedunt in infinitum secundum Philosophum; ergo etc.

Item, ad hoc quod causa media sufficienter moveat non requiritur nisi quod ante ipsam sit aliquid quod sit ei causa ut moveat. Nunc autem, positus causis infinitis, quaelibet causa rationem causae mediae habet et ante quamlibet istarum est aliquid aliud quod est causa ei ut moveat; ergo existentibus causis infinitis potest adhuc esse motus ...

In contrarium est Philosophus

Dicendum secundum Commentatorem hic quod causae moventes possunt habere ad invicem duplicem ordinem, vel essentia-

S (ed. Maurer, p 54)

Causae generantes sunt causae moventes et in causis generantibus est processus in infinitum secundum viam Aristotelis, quia generatio infinita est; ergo etc.

Oppositum probat hic Aristoteles.

Ad hoc dicitur quod cuiuslibet effectus necesse est esse unam causam efficientem primam. Et ad hoc sufficit demonstratio Aristote-

moventes secundum Commentatorem hic inter se habent duplicem ordinem, scilicet essentialem et accidentalem

Unde dicit quod in causis moventibus habentibus ordinem essentialem non est procedere in infinitum, sed in causis habentibus ordinem accidentalem bene contingit.

lem, vel accidentalem. In causis autem moventibus essentialiter ordinatis non est procedere in infinitum; sed in causis accidentaliter ordinatis possibile est.

lis hic. Consuetudo enim est proprias demonstrationes adducere in qualibet materia.

Ad rationem in oppositum respondet Commentator hic et quinto Physicorum quod in causis essentialiter ordinatis procedit demonstratio Aristotelis et non in causis accidentaliter ordinatis in quibus instat ratio praedicta.

5. *M(1)* and Giles of Rome's *Quaestiones metaphysicales*

As we have seen, in book IV the connections of *M(1)* with *P* and *S* disappear. Instead, one finds a close affinity between six questions of *M(1)* on this book (nn. 1, 2, 3, 4, 5, 8) and as many *Quaestiones Metaphysicales* of Giles of Rome (nn. 1, 2, 3, 10, 11, 13). The relationship with Giles is similar to that with *P* in the preceding books, and much closer than that with Siger. Let me give two examples:

(a) *M(1)* IV, 2: *Utrum scientia de ente sit scientia una* ≈ Giles IV, 2: *Utrum scientia ista sit una* (ed. Venetiis 1502, fol. 22va-rb)

M(1)

Dicendum quod unitas scientiae assimilatur unitati sensus; sed potentia non dicitur una ab eis quae materialiter respicit. Licet enim album et nigrum in se considerata differunt specie, tamen visus non cognoscit album vel nigrum in quantum <album vel> nigrum, sed in quantum conveniunt in aliquo primo formaliter.

Giles

Ad istam questionem est intelligendum quod unitas [veritas ed.] scientie assimilatur unitati [veritati ed.] sensus. Nunc autem ita est quod non dicitur una ex his quae materialiter recipit, unde licet album et nigrum in se accepta differant formaliter in specie, tamen visus non cognoscit album secundum quod album nec nigrum secundum quod nigrum, sed cognoscit album et nigrum secundum quod conveniunt in quadam ratione communi.

(b) *M(1)* IV, 4: *Utrum unum quod est principium numeri reperitur in substantiis separatis* ≈ Giles IV, 10: *Utrum unum quod est principium numeri inveniatur in substantiis separatis* (ed. Venetiis, 1502 fol. 25rb-va)

M

Dicendum quod aliqui dixerunt quod unum quod est principium numeri invenitur in omnibus entibus, sed quia substantiae separatae inveniuntur in omnibus entibus, ideo unitas quae est principium numeri invenitur in eis, et fuerunt Platonicus qui posuerunt numeros esse substantias entium. Quod tamen non videtur quia numerus est species quantitatis et illa est accidens; sed accidens non est substantia; ergo numerus non est principium entium.

Giles

Ad istam questionem dicunt quidam quod unum quod est principium numeri convertitur et convenit omnibus entibus et substantiis separatis, et hi fuerunt Platonicus, quoniam Platonicus posuerunt quod numeri erant substantie ipsarum rerum, et propter hoc, cum ipsi ponerent numeros esse substantias omnium rerum dixerunt quod unum quod est principium numeri invenitur in substantiis separatis. Ista positio non potest stare. Impossibile enim est quod numeri sint substantie rerum quia numerus est species quantitatis et species quantitatis est accidens et ideo numerus est accidens, et ideo cum impossibile sit accidens esse substantiam rei, impossibile est numerum esse substantiam omnium rerum.

In view of such a mosaic of relations, the most reasonable solution is that *M(1)* is the work of a second-rank master, i.e. a master who simply provides an indiscriminate compilation of other and more renowned commentaries produced within his faculty.

Such a hypothesis has been proposed by Silvia Donati to explain the connections between the first commentary on the *Physics* in the Leipzig manuscript and the *Quaestiones super Physicam* of Boethius of Dacia, the *Quaestiones* of Siger (or his school) in Erfurt, Ampl. 349 and Vat. lat. 6758, and those contained in Clm 9559 (once published under Siger's name by Philippe Delhaye, but now generally ascribed to Peter of Auvergne⁶). The analogy with our case is reinforced by the fact that *M(1)* shares a peculiarity with the Leipzig commentary on *Physics Ph(1)*: indeed, as Silvia Donati has observed, *Ph(1)* has several references to Averroes (always mentioned as *Commentator*) which lack any counterpart in Averroes' commentaries, whereas some of them correspond to passages in the commentaries on which *Ph(1)* draws. The same happens, even more decidedly, in our text:

M(1) III, 11: *Utrum duae species possunt esse sub eodem genere aequaliter perfectae*: «Omne ens causatum secundum naturam distat a Primo per

⁶) See DONATI, "Commenti parigini ...", pp. 171-172.

infinitam distantiam, ut dicit Commentator ... Dicit Commentator quod duplex est distantia infinita: per privationem terminorum, alio modo per privationem maioris distantiae, et hoc est unius termini» ≈ *P III, 9: Utrum alicuius generis sit ponere duas species aequaliter perfectas*: «Omne ens causatum a primo principio distat in infinitum secundum naturam ... potest intelligi distantia infinita per privationem terminorum; alio modo intelligitur non per privationem terminorum, sed per privationem distantiae maioris» (fol. 13ra)

M(1) II, 9: Utrum consuetudo audiendi falsa faciat ista credere vera: «Dicendum secundum Commentatorem quod intellectus quando intelligit ista principia non est ita determinatus quin possit errare circa ipsa» ≈ *S II, 23 (Maurer, 72) Utrum consuetudo audiendi falsa faciat credere ea*: «Intellectus noster magis natus est recipere cognitionem principiorum quam oppositorum; non tamen sic determinatur ad principia quin possibilis sit ad errorem».

M(1) IV, 2: Utrum scientia de ente sit scientia una: «Sciendum secundum Commentatorem quod nulla scientia specialis potest directe considerare aliquod analogum, et tamen dicit Commentator: nonne medicina considerat sanitatem quae est analogia? Dicit quod medicina non considerat directe sanum nisi secundum quod est in corpore humano» ≈ *Giles IV, 2: Utrum ista scientia sit una*: «Non potest esse quod aliqua una scientia specialis considerat directe analogum aliquod. Unde licet medicina considerat de omnibus generibus <sanitatis>, hoc non est directe, non per se. Credo tamen quod medicina non consideret primo et per se nisi corpus humanum» (fol. 22va).

Faced with the puzzling situation in *Ph(1)*, Silvia Donati advanced the hypothesis of an anomalous use of the noun *Commentator*, which would indicate someone else, and not the ‘commentator’ par excellence. In our case, though, three different authors are labelled as *Commentator*: a rather strange extension of this term. It is also to be noticed that sometimes the quotations that *M(1)* ascribes to the *Commentator*, though they are neither from Averroes nor from others called *commentatores* by antonomasia (such as Eustratius and the other Greek commentators on the *Nicomachean Ethics*) bear deceptively precise, yet fictitious, references to specific books of Averroes’ commentaries.

M(1) I, 12 Utrum artifex inexpertus certius operetur quam expertus sine arte: Unde dicit Commentator supra 4 Ethicorum quod philosophi in eo quod sciunt non dicuntur virtuosi, quia ad virtutem moralem tria exi-

guntur, scire, velle et impermutabiliter operari \approx P I, 6 *Utrum experti certius operentur quam artifices inexperti*: Aliter ... est in virtutibus moralibus et intellectualibus. Ad virtutes enim morales exigitur scire, velle et impermutabiliter operari (fol. 3ra)

M(1) I, 11 Utrum ars generetur ex experimento: Dicendum quod duplex est acceptio artis et scientiae: una per inventionem, alia per doctrinam. Prima autem est prior simpliciter, secunda vero faciliior, ut dicit Commentator super librum de sensu et sensato \approx P I, 5 *Utrum ars generetur ex experimento*: Dicendum quod artis et scientiae duplex est acceptio: una per inventionem, alia per doctrinam, et acceptio artis et scientiae per inventionem prior est acceptione artis et scientiae per doctrinam (fol. 3a)

M(1) I, 13 Utrum scientiae practicae sit nobiliores speculativis: Ad secundum dicendum secundum Commentatorem supra VII Ethicorum quod scientia potest ordinari de alia vel quantum ad usum vel quantum ad operationem. Unde scientia civilis praecipit scientiis practicis quantum ad utrumque modum \approx P I, 7 *Utrum scientiae practicae sint meliores quam scientiae speculativis*: Ad aliud dicendum quod una scientia potest ordinare aliam et quantum ad usum et quantum ad determinationem operis, ut civilis dicitur ordinare alias scientias practicas quantum ad utrumque (fol. 3rb)

Finally, quite often, side by side with these ghost-quotations of the *Commentator*, one finds others that refer to actual passages of Averroes. All these features constitute a rather puzzling picture, which does not enable us to establish securely the dependence of *M(1)* on the other three commentaries.

Furthermore, the hypothesis of such dependence clashes with some textual details.

In the previous pages, to simplify the discussion, the comparison between *M(1)* and *S* has always been made with Siger's questions according to the version of the Cambridge manuscript. In fact, *M(1)* shows relations both with the Cambridge and with the Munich version of Siger (henceforth *C* and *M*). Generally speaking, in the common questions, the stronger kinship is with *C*. But, at least in one question, the already mentioned q. 10 of book II, *Utrum credens oppositis principiorum ex consuetudine possit reduci ad veritatem*, the opposite happens: the second argument *in contrarium* of *M(1)* is not present in *C* (II, 25, Maurer, 74) but is in *M* (II,1, Dunphy, 83, ll. 11-16). The same holds for the statement according to which: «oportet respicere ad complexionem puerorum, si quis debeat poni ad scholas» (cf. Dunphy, 84, ll. 33-34: «Unde recte dixit Plato quod

complexiones puerorum sunt inspiciendae antequam ad artes ponantur»). Furthermore, in some cases, the same question of *M(1)* has passages that have parallels in *C*, but not in *M*, as well as passages with parallels in *M* but not in *C*. Some examples:

(a) *M(1)* III, 2 *Utrum in mathematicis inveniatur ratio boni sive finis*. The argument *in contrarium* is based on Aristotle's authority («*Contrarium dicit Aristoteles in littera quod in mathematicis non est finis, quia finis est terminus actionis; sed nulla actio est sine motu, et mathematica sunt abstracta a motu; ergo et ab actione et fine*») and may be found in *M*, although differently phrased (*M* III, 5 *Utrum in mathematicis sit bonum*: «*Oppositum dicit Aristoteles. Item, finis non intelligitur nisi respectu motus vel moventis vel voluntatis; sed in mathematicis non est aliquid istorum*», Dunphy, 95, ll. 7-9), but is missing in *C*. Conversely, the example of *albedo* in the *solutio* («*Illa simul stant sicut ista, quod magnitudo secundum esse sit alba et tamen abstracta ab intellectu est abstracta ab albedine*») has a parallel in *C* («*Ista enim simul possunt stare, quia simul stant quod magnitudo abstracta est alba, ipsa autem secundum rationem abstrahit ab albedine*» III, 3 *Utrum in mathematicis sit finis et bonum*, Maurer, 81, ll. 14-15), but not in *M*.

(b) *M(1)* IV, 11 *Utrum significare inest nominibus naturaliter vel a voluntate*. In the second argument *in contrarium* one finds the reason that if names signified by nature «*graecus intelligeret latinum*». This occurs in *C* (IV, 15 *Utrum nomen significet naturaliter*: «*Si igitur voces essent significantes a natura, ipsae essent eadem apud omnes, et graecus latinum intelligeret et e converso*», Maurer, 154, ll. 6-7) but is missing in *M*. Conversely, in the *solutio* the phrase: «*Graecus audiens latinum vociferantem bene percipit quod vox eius aliquid significat, quid tamen determinate significet ignorat*» is shared with *M* (IV, 13 *Utrum nomen significet aliquid naturaliter*: «*Graecus enim audiendo nomen latinum apprehendit quod aliquid significat, licet non quod significet hoc et hoc*», Dunphy, 195, ll. 23-24), but not with *C*.

Of special interest is the case of *M(1)* III, 1 *Utrum unius scientiae sit considerare omnia genera causarum*. Here one finds elements of both *C* and *M* in the *solutio*:

M(1) : *Materia non est causa entis secundum quod ens, sed solum entis mobilis secundum quod mobile. Sequeretur enim quod omne ens esset materiale.*

C III, 1: De materia autem non est eius considerare secundum quod causa entis secundum quod ens, quia tunc esset causa cuiuslibet entis; est autem causa entis mobilis secundum quod mobile. (Maurer, 78, ll. 38-41).

M III, 3: De materia secundum quod causa non considerat scientia divina quia ens secundum quod ens non habet materiam, nec materia est causa entis secundum quod ens, quia tunc omne ens haberet materiam (Dunphy, 93, ll. 37-40).

Thus, as regards the relationship between *M(I)* and Siger, we must conclude that our author used not just one, but two models, and rearranged them in a sophisticated mosaic.

Let me offer two extreme cases:

M(I) II, 10: *Utrum credens oppositis principiorum ex consuetudine possit reduci ad veritatem.* We have already observed that in this case the relationship with *M* seems to be stronger and more direct than that with *C*. One piece of evidence was the presence of the second *videtur quod non* in *M* and *M(I)*. Nevertheless, if we read the text in *M* carefully, we notice that the reply to the argument is not completely pertinent («Item, Aristoteles in VII Ethicorum comparans intemperatum ad incontinentem, dicit quod in intemperato magis est error quia ipse peccat in principiis ... ideo de difficili est sanabilis... Ad rationem in oppositum dicendum quod consuetudo audiendi contraria debet aliquem allicere ad cognitionem veritatis», Dunphy, 83-84, ll. 11-14; 85, ll. 48-49). The reply of *M* regains its meaning, though, if we relate it to the second *videtur quod non* of the parallel question in *C*, not present in *M* (II, 25 «Item, error in principiis est error in principiis: errantes in principiis non contingit reducere ... Ergo assueti ad credendum opposita principiorum non possunt reduci ... Ad secundum dicitur quod errans in principiis ... reducetur per consuetudinem audiendi opposita eorum quibus prius fuit assuetus», Maurer, 74, 10-14; 75, 41-44). On the contrary, *M(I)* replies correctly: «Ad secundum, quod intemperatus ex consuetudine potest curari. Si hoc tamen sit ex sua complexionem quod sit intemperatus numquam potest curari».

In this case, the dependence of *M(I)* on *C* and *M* would seem to involve not only a preliminary choice of *M* as a model for the second *videtur quod non* (not present in *C*), but also a subsequent intervention to emend the *responsio*. *M(I)* III, 1: *Utrum unius scientie sit considerare omnia genera causarum.* *M(I)* begins by indicating which causes are considered by the *naturalis* and why, then does the same with the *metaphysicus*, and concludes by dealing with the *causae considerandae in mathematicis*. *M* (III, 3, Dunphy, 92-93) completely lacks the analysis of the causes in mathematics. *C*

(III, 1, Maurer, 77-79), too, ends with the causes considered by the *metaphysicus*, but adds: «Quod autem genus causae pertinebit ad mathematicum postea patebit» (Maurer, 78, 44-45): this promise is kept in q. 3 of the same book, *Utrum in mathematicis sit finis et bonum*, as a corollary appended to *solutio* and replies to the arguments (Maurer, 81, 24-29). In such a case one is forced to assume a further complexity in the use of *C*: i.e. a transposition of the passage on the causes in mathematics from a preceding question to a subsequent, and even a reworking of the transposed passage. Indeed the discourse in *C* is rather elliptical, while that of *M(I)* is more articulated and argued.

Such a complex display of energy is quite unlikely: usually (at least in this literary genre) models are employed in order to save time. Further, if *M(I)* depends on *S*, the dependence is not slavish at all.

As regards *P*, one does not find similar pieces of patchwork. However, one thing must be noticed: we have already seen that in the questions common to *M(I)*, *S* and *P*, the closest textual relationships are those between *M(I)* and *P*. But when *M(I)* is missing, *P* often shows parallels with *S* resembling the earlier ones with *M(I)*. What are we to conclude? If *P* was a model for *M(I)*, it should also have been a model for *S*. For it is quite unlikely that *P* was a model for the first three books, subsequently becoming a copy in the following books. But, if so, Siger's originality would be decidedly diminished; furthermore, it would become hard to explain why Siger used *P* only from book IV on. The most reasonable hypothesis, then, is that *P* used two different models for different sections of the commentary. In this case it might be useful to abandon the net of internal references and focus on the problem of dating these works. Let us begin with Siger's text, i.e. the only one that can be chronologically situated within a career and a production whose general outlines are known to us.

6. *P* and *S*

Siger's *Quaestiones* were certainly composed before the 1277 condemnations. The same cannot be said of *P*. In the tenth question of the third book the anonymous author tackles the problem of whether individuals of the same species are substantially or just accidentally different (*Utrum individua eiusdem speciei differant secundum substantiam vel solo accidente*). Such a question, which has no parallel neither in *M(I)*, nor – at least in

this phrasing – in Siger, seems to express a peculiar concern of P's. In the *solutio* one sees that the anonymous *magister artium* actually introduces, and endorses, the position held by the theologians:

Aliqui dicunt quod individua eiusdem speciei differunt solo accidente... Istud universaliter dicere falsum est et contra fidem, sicut moderni theologi dicunt solum propter animam intellectivam. Si enim dicatur quod Socrates et Plato solum differunt in accidentalibus tunc si possibile esset substantiam Socratis et Platonis per se existere preter accidentia, tunc Socrates et Plato essent eadem substantia et ita... sequeretur quod forma substantialis utriusque esset una numero ... et sic rediret opinio Commentatoris. (Ms Peterhouse 152, fol. 13rB)

In fact, the thesis of a merely accidental difference between individuals of the same species had been censored in Paris in 1277. Article 116 (97 of the *Chartularium*) sounds as follows: «Quod individua eiusdem speciei differunt sola positione materiae, ut Socrates et Plato...»⁷. In the main body of the question our author seems to mirror the theoretical point of view of the specific condemnation by turning a general metaphysical problem into a persistent concern to save the diversity of human souls against the *opinio Commentatoris*. His solution is quite interesting: individuation via accidents holds for all material beings except for man. The argument does not rest on general metaphysical principles, but on the traditional doctrine of the human soul as intermediate between immaterial and material substances; its ultimate guarantee is divine will:

Quaedam est forma materialis quae est perfectio materiae ... quaedam est forma immaterialis ... quaedam vero est forma media quae est perfectio materiae, non autem educitur de potentia materiae, ut intellectiva ... et cum anima intellectiva in isto sit diversa ab anima intellectiva in illo, hoc non est per solam materiam, sed hoc est ex sola voluntate producentis talem animam ... Dicendum ergo quod in materialibus ... individua differunt solo accidente. (fol. 13rB-vA).

This solution is analogous to, albeit theoretically weaker than, that employed by Henry of Ghent for the likewise controversial theological

⁷) Cf. R. HISSETTE, *Enquête sur les 219 articles condamnés à Paris le 7 mars 1277*, Philosophes Médiévaux, XXII, (Louvain: Publications universitaires; Paris: Vander-Oyez, 1977), pp. 188-191.

problem of the unicity of substantial form. Henry had given up his previous position upon urgent advice (not to say threats) from the papal legate Simon of Brion⁸. Perhaps our anonymous writer did the same more spontaneously, but almost certainly he did so after the condemnation. Thus P is undoubtedly posterior to S. A further proof is given by question 3 of book IV: *Utrum omnia entia causata sint entia per essentiam suam vel per positionem additam essentiae* (fols. 14va-15va). As regards structure, it closely follows the homonymous question of C ('Introductio', q. 7 *Utrum esse sit additum essentiae entium causatorum*, Maurer 30-37); as in Siger, Albert's and Thomas Aquinas' positions are expounded and refuted here. But to these two names P adds that of *frater Aegidius*.⁹ Giles of Rome's position is summarized as follows: «Dicit quod esse hominis est in genere eodem quod et homo, non per se, sed per reductionem... sicut motus ad substantiam in genere substantiae per reductionem». Subsequently a long discussion begins, with no parallel in C. In this discussion, probably belonging to a later phase of the debate, one finds such terms as *esse essentiae*, *esse existentiae*, which are absent in Siger, but which are certainly present in the debate between Giles of Rome and Henry of Ghent. So, here too, we must consider a date almost ten years after 1277.

7. *M(I)* and *P*

Some statements of *M(I)* make it plausible that the Leipzig *Quaestiones*, like those of Siger, antedate 1277.

In question 9 of the third book (*Utrum intellectus speciei et individui in separatis a materia sit idem*), the conditions of individuation of material beings are identified with *esse hic et nunc* («Individuum addit supra naturam speciei conditiones individuantes, scilicet esse hic et nunc ... ita quod naturae humanae non est hic et nunc, sed hoc accidit ei»). The same position may be found in question 5 of the third book (*Utrum sempiter-*

⁸ Cfr. L. HÖDL, "Neue Nachrichten über die Pariser Verurteilungen der Thomasischen Formlehre", *Scholastik* 39 (1964), pp. 178-196; G. FIORAVANTI, "Forma ed esse in Enrico di Gand: preoccupazioni teologiche ed elaborazione filosofica", *Annali della Scuola Normale Superiore di Pisa. Classe di Lettere e Filosofia*, 5 (1975), pp. 985-1031.

⁹ Alfred Zimmermann had already noticed, referring to this *quaestio*: «Der Verfasser der Quaestionen hat Werke des Thomas von Aquin und des Aegidius von Rom gekannt» ("Eine anonyme *Quaestio*" ... p. 184).

num et corruptibile sint eiusdem speciei): «Forma et materia quae est in specie et individuo non differunt secundum substantiam, sed differunt per magis determinatum ad hoc aliquid et nunc». As we have already seen, this doctrine was condemned in 1277.

Again, in question 9 of the third book, it is decidedly held that, in the case of intelligences, species and individuals are to be identified; thus, implicitly, there cannot be a multiplicity of individuals under the same species. What is only implicitly said in this question becomes explicit in question 4 of book IV (*Utrum unum quod est principium numeri reperitur in substantiis separatis*). Its text closely mirrors that of Giles (IV, 10, *Utrum quod est principium numeri inveniatur in substantiis separatis*, fol. 25rb-va). We shall see very soon how for both thinkers a certain degree of accidentalism may be found in separate substances too. At any rate, both *M(1)* and Giles hold that, in the absence of matter (thus, also of quantity), separate substances cannot be numerable (that is to say that they are not 'plurificable'). It is known that this doctrine is among those condemned by bishop Tempier.¹⁰ It is also to be noticed that Giles' *Quaestiones* are to be dated between 1268-69 and 1272-73¹¹, and, whatever the exact relationship might be between *M(1)* and Giles' text, it seems rather unlikely that *M(1)* acquired its similarities to Giles years later, and very unlikely that this happened in the years after the condemnation. Therefore *P* is posterior to *M(1)*, and *M(1)* served as a model for *P*, not vice versa.

8. *M(1)* and Siger

The fact that both *M(1)* and *S* were composed before 1277 does not yet tell us which one is prior to the other. We have already seen that, if *S* were prior to *M(1)*, the author of *M(1)* would have shown great independence in adapting his model. This holds for doctrine, too. In question 15 of book V the problem is raised whether the potency of matter is to be identified with its substance (*Utrum potentia materiae sit de substantia materiae*). It is a theme widely discussed *ex professo* by masters of arts in the last decades of the 13th century. Quite different solutions were offered. Siger and

¹⁰) Articles 42 and 43 (96 and 8 in the numeration of the *Chartularium*).

¹¹) Cf. S. DONATI, "Studi per una cronologia delle opere di Egidio Romano. I: Le opere prima del 1285. I commenti aristotelici", *Documenti e Studi sulla Tradizione Filosofica Medievale*, I,1 (1990), pp. 1-111, 14-32.

his followers (among whom one finds *P*, Giles of Orléans and other anonymous commentaries) gave a negative answer. *M(1)*, together with Boethius of Dacia and the first Leipzig commentary on *Physics*, answered positively¹². As everybody knows, tackling the same problem over and over is a typical trait of university philosophy in the Middle Ages. When opposite solutions existed, mere discussion seldom changed minds. Rather, every *magister*, when faced with that particular problem, had to reply to all of the objections raised against his thesis, and to add new arguments to show the groundlessness of the *in contrarium* thesis. Given such an accumulative process, it is a general rule that those questions which are more complex and richer in *argumenta* and *responsiones* are likely to be later. We can apply this general principle to our case. As regards the *argumenta*, those employed by *M(1)* to maintain the thesis of the identity of *potentia* and *substantia* are refuted in Siger, and *vice versa*. In this skirmish, though, Siger brings in a personal and novel variation. While aiming at demonstrating his own thesis by showing how the opposite would lead, if not to open absurdity, then at least to many unsurmountable *inconvenientia*, *M(1)* held that, if *potentia* is not to be identified with *substantia*, then it should undoubtedly be an *accidens* added to matter. Accordingly, matter would have received something before substantial form (a stance not easily reconcilable with the metaphysical horizon shared by the Leipzig author and Siger):

Item, si potentia materiae non est idem cum materia et tamen semper est in materia... est accidens materiae et sic per illud accidens ordinatur ad formam substantialem et sic accidens praecederet formam substantialem, et sic habens accidens, cum sit ens actu, sequeretur quod forma substantialis adveniret enti in actu, quod est impossibile.

¹² Siger deals with the problem both in the Cambridge version (V, 32) *Utrum primum passivum quod est materia prima sit potens essentialiter, ita ut potentia sit in substantia eius*, ed. Maurer, pp. 261-264, and in that of Vienna (V, 9) *Utrum potentia materiae sit substantia materiae vel aliquod accidens eius*, ed. Dunphy, pp. 331-334 of his *Quaestiones super Metaphysicam*. The first solution stems from Albert the Great, *Phys.* I, tr. 3, c. 13 (ed. Hossfeld, p. 63), the second from Thomas Aquinas, *In Phys.*, I, *lectio* 15) (Marietti, n. 131, p. 67a). See now A. RODOLFI, "Il concetto di materia nell'opera di Alberto Magno", Firenze, Edizioni del Galluzzo, 2004 (Unione Accademica Nazionale, Corpus Philosophorum Medii Aevi. Testi e Studi XVIII).

To this argument Siger replies by specifying that potency is not an *accidens reale*, but an *accidens rationis*. For it is the intellect's role to link matter and form through the notion of potency. Since one of the two terms of such a relationship – i.e. *potentia* – is a privation of form, it is not a real being:

Accidit substantiae materiae et esse actu sub forma et esse aliquid sub habitudine ad formam ... Sed advertendum est quod non est aliquod accidens reale, ita quod haberet rationem entis si non esset intellectus comparans materiam ad formam. Cuius probatio est quia potentia inest materiae per hoc quod privata est forma ... Reliquum igitur extremum huius habitudinis quae importatur nomine 'potentiae' non est ens in re, cum sit forma qua privata est materia. (Maurer, p. 262, 36-45).

Together with its argumentation, this solution is repeated by all of the non-identification supporters who came after Siger. Some of them also add further specifications, apparently aimed at replying to further objections¹³. This is not the case with *M(1)*, which does not mention this theory. Since this theory had been especially forged to reply to an argument which is crucial for *M(1)*, the most reasonable explanation is that, in the progressive development and elaboration of the discussion, the Leipzig *Quaestiones* are to be situated at an earlier stage than Siger's. A further clue of the same type may be found in the question 4 of book V: *Utrum finis habeat rationem principii*. While replying to the second argument in *contrarium* («Item, quod habet rationem ultimi non habet rationem principii; sed finis est huiusmodi; ergo etc.»), *M(1)* maintains that «finis habet rationem ultimi in operando non tamen in intentione; immo ut sic habet rationem principii». The parallel *quaestio* of Siger, according to the

¹³ Siger's doctrine of *potentia materiae* as *accidens rationis* is reproduced by *P* (V, 26, *Utrum potentia passiva sit de essentia materiae*, fols. 26vA-27rA), by the first *Physics* commentary of Leipzig 1386 (I, 13, *Utrum materia sit essentialiter sua potentia*, fol. 79rA-vB), by the questions on *Physics* of Vat. lat. 6758 (I, 33, *Utrum materia sit essentialiter sua potentia*, fol. 10rAa-Bb), by the *Quaestiones super de generatione* of Giles of Orléans (I, 18, *Utrum potentia materiae sit de essentia eius*, ed. Kuksewicz, pp. 69-76. *P*, Vat. lat. 6758, and Giles of Orléans add one argument in favour of identification: if act and potency belong to the same genus and the act to which the form refers is within the genus of substance, the potency too, to which matter refers, will be in the genus of substance. Vat. lat. 6758 further specifies that *accidens-potentia* is an «accidens immediate consequens ad essentiam materiae, sicut risibile ad hominem».

Munich version, replies to the same argument as follows: «Et cum arguitur quod finis est ultimum, solet dici quod, quamvis sit ultimum in generatione, est tamen primum in intentione agentis» (Dunphy, p. 244, 6-7). But such a solution does not satisfy the Brabant master: «Sed quomodo tunc finis est principium, quia non habet esse in anima?» (to this questioning an answer follows which I will skip). All this is also reported in *P*, but is missing in *M(1)*. Undoubtedly it is not possible to identify the *solet dici* with *M(1)*, and *M(1)* only. Even here, though, Siger's text has a higher degree of elaboration which might be the sign of chronological posteriority.

9. *M(1)* and Giles of Rome

When we come to the relationship between the Leipzig *Quaestiones* and Giles of Rome's *Quaestiones metaphysicales*, it is certainly easier to establish which one is prior to the other. As with Siger, here too *M*'s text is sometimes longer, sometimes shorter. This is not decisive, though. For we must consider that Giles' *Quaestiones metaphysicales* lack a manuscript tradition proper. No known manuscript transmits them in the number and order later given in the 15th century printed edition¹⁴. Furthermore, no group of questions preserved in manuscripts (I, 14 and VI, 1; VII, 2; VIII, 4-5; XII, 2-3) comprises those shared with *M(1)*. Undoubtedly the circulation of Giles' *Quaestiones* in groups might be an argument in favour of the dependency of *M(1)* on Giles: the fact that *M(1)* reproduces one question of the second book and six from the fourth would be easily explained if *M(1)* had found them already joined together. But until we find a manuscript tradition which joins II, 1 with IV, 1-3, 10-11 and 13, this must remain a mere hypothesis. Giles still quotes *Metaphysics* Lambda as the eleventh book, while *M(1)* refers to it as the twelfth: and this is a further possible argument in favour of the dependency of *M(1)* on Giles. This too, though, is not a decisive argument¹⁵. Let us try, then, to compare these two texts on a point of doctrine. A parallel between Giles and *M(1)* is to be found in the doctrine of distinction *esse-essentia*, a doctrine – it is well known – that Siger repeatedly rejects. In neither of these two texts is the thesis of the distinction the subject of a specific question;

¹⁴) Cf. DONATI, "Studi per una cronologia ..." p. 16.

¹⁵) Cf. DONATI, "Studi per una cronologia ..." pp. 26-28.

in neither is it formulated in general terms; rather, it is employed in order to establish a composition for separate substances that might differentiate them from the absolute divine simplicity. Besides, the two parallel questions (*M1*, IV, 4 and *E*, IV, 10) do not deal directly with the modes of existence of separate substances, but with their countability (both Giles and *M1* have the phrasing: *Utrum unum quod est principium numeri reperitur in substantiis separatis*). Some masters derived the non-countability of separate substances from the complete lack of accidents in them («*Alii dicunt quod unum quod est principium numeri non est in substantiis separatis ... quia tale unum importat aliquod accidens; sed accidens reale consequitur materiam aut formam in materia; sed in separatis non est materia...*»). Both Giles and *M(1)*, although agreeing on the conclusion that separate substances do not allow any principle of numerical plurality, reject the argumentation that leads to this conclusion («*Sine dubio conclusio istius positionis vera est ... sed ratio non est bona*» *E*, fol. 25va. The *ratio bona* rests on the fact that the principle of numerability is quantity, which is absent from the nature of separate substances). For in separate substances one still finds a principle of accidentality:

M(1) : In substantiis separatis invenitur accidens quod est esse, quia est compositio ex esse et essentia, quia sicut forma et privatio est accidens materiae, ita esse est accidens substantiae separatae.

Giles: In substantiis separatis bene invenitur aliquid per accidens ... Nam substantiae separatae sunt compositae ex finito et infinito. Unde, sicut forma materialis recipitur in materia, sic esse in eis recipitur in natura. (fol. 25va).

Though sharing a common doctrine, these two texts differ in relevant details. *M(1)* does not entirely accept Giles' analogy *forma : materia ≈ esse : natura, essentia*. But, particularly, instead of the Proclian *compositio ex finito et infinito*, *M(1)* employs Thomas' *compositio ex esse et essentia*, which it applies to separate substances in another question too (III, 9 *Utrum intellectus speciei et individui in separatis a materia sit idem intellectus*), and that question shows no kinship with Giles' *Quaestiones metaphysicales*. Furthermore the thesis of *esse* as *accidens* is certainly a typical doctrine of Giles', but, on close inspection, it is not expressly held in our question. Theoretically, we might think that *M(1)* depends directly on Thomas. Its author could have been the first to interpret Thomas' distinction as an accidentality of *esse*. Subsequently Giles

might have further elaborated on this theme in his debate with Henry of Ghent. I realize that such a hypothesis may sound decidedly hazardous, and the opposite may be more likely, i.e. that *M(1)* depends on Giles' work, but then, at least, it can only be slightly younger than his. The priority of *M(1)* to Siger's *Quaestiones super Metaphysicam* and its chronological proximity to Giles' *Quaestiones Metaphysicales* do not clash with the fact that our text is undoubtedly posterior to 1270, this year being the most likely dating of Aquinas' Commentary on the *Physics* (which is referred to in questions 8 of the third book and 21 of the fifth book) and of his *De unitate intellectus* (the argument of *color* and *paries* is employed in the *solutio* of question 10 of the fifth book in order to reject Averroes' doctrine on intellect). Thus, a possible absolute dating for *M(1)* has 1270 as *terminus post quem* and the years 1272-1274 as *terminus ante quem* (i.e. the dating proposed for Siger's *Quaestiones super Metaphysicam* by their editor)¹⁶.

10. *M(1)* and Boethius of Dacia

Is it possible to give a name to the *magister* of the Leipzig *quaestiones*? We must begin with an analysis of doctrinal contents, and, more precisely, of those peculiar doctrines which may link our text to some author whose tenets are known to us. This is no easy job. Our knowledge of the *Facultas artium* at Paris in the second half of the 13th century has become considerably wider and more detailed in the last decades. But, notwithstanding the precious tool provided by Albert Zimmermann, we are still in want of a map of *Metaphysics* commentaries to match the one provided by Silvia Donati (and Cecilia Trifogli, for other aspects¹⁷) for the commentaries on the *Physics*. Thus at present we run the risk of considering peculiar to one author what actually belongs to many. Nevertheless, the formulation of falsifiable hypotheses is not a bad research method in historical sciences either. So, in short, we are looking for the name of a *magister artium* of the beginnings of the 1270s, a master provided with authority so that he might have been a target of Siger's criticism, not to say polemics. Who can he be? The Boethius of Dacia hypothesis is

¹⁶) Cf. A. Maurer's introduction to his edition of the Cambridge *reportatio*, pp. 134-135.

¹⁷) Cfr. C. TRIFOGLI, "Oxford Physics in the Thirteenth Century (ca.1250-1270). Motion, Infinity, Place & Time", Brill, Leiden-Boston-Köln, 2000.

worth considering. We know that the Danish master composed a commentary on the *Metaphysics*: we find at least four self-citations in works known to us. The first step is to verify if in the Leipzig *Quaestiones* one may find passages matching the references¹⁸.

The quotation in the *Quaestiones super librum Topicorum* (II, 7, *Utrum hoc signum 'omnis' sit dispositio termini singularis*, and IV, 2, *Utrum species sit tota substantia individui*) referring to an accomplished theory of individuation, as if it were expounded «in *Metaphysica nostra*» (cf. Green-Pedersen – Pinborg, p. 126, 28-32; 201, 51) cannot be verified. *M(1)* does not deal with such problems ex professo. But the thesis that *species est tota substantia individui sui* reappears in the question 9 of the third book of *M(1)*.

Boethius: Dicendum est quod species est tota substantia individui sui. Materia enim et forma speciei, quae faciunt aggregatum quod est species, sunt in individuo materia et forma individui. (Green-Pedersen – Pinborg, p. 200, 34-36)

M(1): In naturalibus principia, ut materia et forma, pertinent ad speciem et ista eadem principia requiruntur ad essentiam individui; ergo individuum et species erunt eiusdem speciei. Forma enim et materia quae est in specie et in individuo non differunt secundum substantiam.

The *Quaestiones super librum Topicorum* further refer to the *Metaphysics* commentary concerning how «omnis res non figitur in esse nec durat nisi quantum per naturam divinam in esse conservatur» (cf. II, 1, *Utrum hoc signum 'omnis' significet rem vel modum rei*: «Sicut per demonstrationes evidentes diximus in *Metaphysica nostra*», Green-Pedersen – Pinborg, p. 109, 27-30). Indeed, in question 2 of the first book of *M(1)* (*Utrum totum ens dependeat a Primo Principio*) it is held that «totum ens dependet a Primo quantum ad productionem et conservationem»; also, this thesis is argued through *demonstrationes* where one finds terms such as *fixio* («*fixio omnium in esse est a Causa prima*»), *dependentia*, and *duratio*.

Finally, the sophisma *Omnis homo de necessitate est animal* has a

¹⁸) Such an attempt has already been made by Duin concerning the anonymous *Quaestiones* of Peterhouse 152, fols. 322ra-351rb with debatable results; see J.J. DUIN, “À la recherche du Commentaire de Boèce de Dacie sur la Métaphysique d’Aristote”, in P. WILPERT (hrsg.), *Die Metaphysik im Mittelalter*, ‘Miscellanea Mediaevalia’ 2 (Berlin: W. de Gruyter, 1963), 446-453.

reference to the commentary on *Metaphysics* in its *problema II*, «Utrum rebus corruptis oporteat corrumpi scientiam de rebus»¹⁹. Such a problem is actually dealt with by *M(1)* in book III, question 6 *Utrum destructo scibili destruitur scientia de isto scibili*. Admittedly, in the sophisma Boethius seems to refer to a question of his on book II, not on book III, but the very fact of tackling the problem in a commentary on the *Metaphysics* rather than on one of Aristotle's physical treatises (*De generatione* or *Meteorologica* would be obvious choices) seems to be a peculiarity of Boethius': among the thirteen *Metaphysics* commentaries whose *tituli quaestionum* have been listed by Zimmermann, only *P*, i.e. a text depending on *M(1)*, contains a similar question (III, 6: *Utrum corruptis rebus corrumpatur scientia de rebus*, fol. 12ra). Two arguments and the reply of *M(1)* coincide with that summarized by Boethius in the *sophisma*:

M(1)

Contrarium dicit Aristoteles in Praedicamentis et similiter in Posterioribus, ubi dicit quod scientia destruitur per contrariam opinionem et per destructionem scibilis.

Item, rei debetur duplex esse, scilicet in materia et in anima, et unum istorum

Boethius

Et arguitur quod sic: 1. Quoniam Aristoteles in libro Praedicamentorum dicit quod si non sit scibile, non est scientia; res autem scibiles sunt; corruptis autem rebus non sunt res, ergo nec scientia. 2. Item, dicit Aristoteles libro Posteriorum quod illud quod non est nemo potest scire quid est, ut quid est tragelaphus aut fligax. (ed. Ebbesen, cf. ed. Grabmann, p. 84)

Res habet aliud esse in materia et aliud in anima ... Quandocumque res habet

¹⁹ In Sten Ebbesen's unpublished edition (due to appear in CPhD IX), the passage reads: unde homine et animali corruptis non est scientia de homine qua scitur hominem esse animal (hoc enim falsum est, ut evidenter determinatum est in superiori problemate); sed homine corrupto potest scientia manere in anima qua /F 63vB/ scitur de homine ex quibus principiis et elementis et quomodo generatur, et ex quibus hoc est impossibile. Multae enim aliae rationes possent adduci ad hoc, quae tactae sunt secundo {secundo F : quarto B} *Metaphysicae* dispu(pte de veritate, et ideo eas dimitto causa brevitatis." First edition in M. GRABMANN, "Die Sophismataliteratur der 12. und 13. Jahrhunderts mit Textausgabe eines Sophisma des Boetius von Dacien", *Beiträge zur Geschichte der Philosophie im Mittelalter*, 36, 1 (1940), pp. 77-95; the relevant part of the sophisma was re-edited in S. EBBESEN – J. PINBORG, "Studies in the Logical Writings Attributed to Boethius de Dacia", *Cahiers de l'Institut du Moyen Âge Grec et Latin*, 3 (1970), pp. 1-54.

esse non dependet ab alio; ergo, destructa re quantum ad unum esse, non destruitur quantum ad aliud; ergo, destructo esse rei in materia, non destruitur cognitio in anima.

Duplex est scientia de aliquibus: quaedam est scientia qua scitur quia sunt, et alia est qua scitur ex quibus causis sunt nata esse ... Si ... aliquae res non sunt, adhuc potest sciri ex quibus causis natae sunt esse, et sic tradidit Aristoteles scientiam libri Meteorum.

duplex esse quorum unum non dependet ab altero nec e converso, destructa illa re secundum unum suum esse non oportet quod corrumpatur secundum aliud esse suum ... ergo corrupta re quantum ad suum esse in materia, non oportet eam corrumpi quantum ad suum esse in anima. (ed. Ebbesen, cf. ed. Grabmann, p. 85)

Eclipsi <enim> non existente aut animali vel planta de eis non est scientia qua scitur quod ipsa sint (hoc enim falsum est), sed est scientia de eis remanens in anima qua scitur ex quibus causis et principiis et elementis habet fieri unumquodque illorum si fiat, ita quod ex aliis unumquodque illorum est impossibile fieri. (ed. Ebbesen, cf. Grabmann, p. 87)

As already noticed by Jan Pinborg²⁰, such a theory and such phrasing are typical of Boethius (and later masters, such as Radulphus Brito and Giles of Orléans, were not to agree entirely)²¹.

The solution of another controversial problem may be found both in Boethius and in *M(1)*. It occurs in the already mentioned question about the identity of *potentia* and *substantia* in prime matter, treated by Boethius in his *Quaestiones super libros Physicorum*, I, 35: *Utrum potentia*

²⁰) See J. PINBORG, "Zur Philosophie des Boethius de Dacia. Ein Überblick", *Studia Medievistica*, 15 (1974), p. 174.

²¹) In his *Quaestiones super libros Meteorologicorum* (I, 1, *Utrum de impressionibus meteorologicis possit esse scientia*) Radulphus specifies that a *scientia* which is not founded on the actual existence of its subject, but on the knowledge of the causes that produced it and can produce it again is a «scientia ex suppositione» (I quote from ms. Florence, Bibl. Nazionale. Conv. Soppr. E. 1. 252, fols. 104vb-105ra). As for Giles of Orléans, he links the thesis of «scientia ex suppositione, id est per condicionales propositiones» to his polemics against an *opinio quorundam* which is identical to that of Boethius and *M(1)* (cf. *Quaestiones de generatione et corruptione*, I, 2: *Utrum corruptis rebus possit remanere scientia*, ed. Kuksewicz, pp. 7-12).

passiva materiae sit aliquid additum substantiae materiae (ed. Sajó, pp. 196-197). As we have seen, by giving an affirmative answer our authors distinguish themselves from the majority of texts we know on this issue. Again, the extreme structural simplicity of the *argumenta* of this question in *M(1)* reminds us of Boethius. Thus, both Boethius and *M(1)* should be located at the first stages of this debate.

Finally, one can find other doctrinal parallelisms between *M(1)* and Boethius' writings:

M(1) IV, 11, *Utrum significare inest nominibus naturaliter vel a voluntate*, relative to the corresponding question of Siger (according to Cambridge IV, 15 Maurer, 154-155; Munich version IV, 13 Dunphy, p. 194), adds one argument and a specification both closely resembling expressions in *Modi significandi*:

Item, alia animalia ab hominibus habent voces significativas naturaliter; ergo multo magis homo \approx *Modi significandi*, q. 16: Videmus quod alia animalia naturaliter suos affectus ... exprimunt ... ergo similiter species humana naturaliter habet modum exprimendi conceptum intentum. (ed. Pinborg – Roos, p. 61, 19-23).

Unde intelligendum quod natura quibusdam aliis animalibus ab homine dedit vocem naturaliter significantem, homini tamen dedit nobiliter et melius ... quod est intellectus quo potest imponere nomina ad significandum, ex quo etiam potest addiscere omnem scientiam et invenire aliam \approx *Modi significandi* q. 5: Alia animalia affectus et conceptus suos naturaliter exprimunt et non egent arte quia non sunt alicuius inventionis et considerationis sicut homo. (ed. Pinborg – Roos, p. 25, 119-122).

At least in one case, doctrinal parallelism seems to be mirrored in textual correspondence. The second question in the first book of *M(1)*, *Utrum totum ens dependeat a Primo Principio*, expresses the second demonstration in favour of a universal productive causality of the First Principle as follows:

Nullum ens factum est causa sufficiens sui facti ... sed omne ens citra Primum est factum; ergo non est causa sufficiens sui facti. Et potest maior probari quia omne ens quod per essentiam suam dependet ab alio, necessario ut effectus causae dependet ex eadem causa; sed omnis effectus causae causatae dependet ex Causa Prima; ergo et causa illius effectus; ergo omnis effectus est a Prima Causa.

The analogous argumentation in Boethius' *Quaestiones de generatione et corruptione*, I, 49 *Utrum oporteat ponere aliquod ens immateriale* runs as follows:

Nullum causatum est sufficiens causa alicuius sui effectus, et huius probatio est: a quocumque dependet aliqua res per essentiam suam, ab eodem dependet omnis effectus eius; ens causatum per suam essentiam ab alio dependet; ergo nullum ens materiale est causa sufficiens sui effectus. (ed. Sajó, p. 92, 47-53).

It is to be noticed, though, that on at least two points *M(1)* totally disagrees with Boethius. We have already seen that our author, following Thomas (and perhaps Giles), accepts, for separate substances, the composition *esse-essentia* as the element of accidentality which distinguishes them from the divine absolute simplicity. In the same question a further element of accidentality is found in the non-identity between their essence and the act of *intelligere* (they «intelligunt aliud a se», thus *intelligere* itself is an *accidens*). Boethius of Dacia in question 3 of the third book of the commentary on the *Topics* (*Utrum substantiae separatae possit inesse accidens*) denies that in pure intelligences one might find any accident, and clearly states that in them «scientia et voluntas non est accidens, sed est sua substantia accepta in relatione ad diversa» (Green-Pedersen – Pinborg, p. 172). We could hypothesize that on such a red hot theme Boethius, like Siger, did radically modify his position, thus eventually holding that the First Cause only is identical with its *intelligere*²². In this case, though, the commentary on the *Topics* would be earlier than *M(1)*, and consequently the argument from the agreement between *M(1)* and the self-reference from the *Topics* commentary to a commentary on the *Metaphysics* would be undermined. In at least one other case, we find in *M(1)* theses that Boethius decidedly rejected. In the answer to the problem *Utrum in corporibus caelestibus contingit ens per accidens*, treated by *M(1)* in question 5 of book VI, and by Boethius in *Phys.* II, 24 (Sajó, 245-247), *M(1)* maintains that in the realm of the heavenly bodies nothing happens by chance, «quia corpora caelestia agunt uniformiter et uno modo, quia non agunt nisi per motum qui est uniformis; ergo et actio; quare non est nata impediri». According to Boethius, on the other hand,

²² See HISSETTE, "Enquête ..." p. 97 (with reference to Siger's *Quaestiones super librum de Causis*).

there is a trait of accidentality, which is given by the conjunctions between the various heavenly bodies («Accidit motori qui movet suum orbem quod coniungatur lunae»), and he explicitly rejects the view propounded by *M(I)*:

Ad istam quaestionem aliquando dicitur quia nullus motus, nulla coniunctio stellarum, nullus aspectus potest fieri a fortuna ... et ratio huius est quia (quae ed.) illa quae fiunt semper secundum eundem ordinem et semper in temporibus determinatis, nec impediuntur nec fiunt a casu. Dico quod aliter est. (Sajó, p. 246, 31-34)²³.

M(I), then, cannot simply be ascribed to Boethius. Nevertheless, in my opinion it shows doctrinal contents, and maybe textual structure, close to those of the Danish master. In other words, it is not unlikely that besides a 'Sigerian' school, one should also recognize the existence of a 'Boethian' school. Apart from the cases already mentioned, the link with Boethius clearly appears in questions 4, 7, and 9 of book I: *Utrum omnes homines scire desiderant, Utrum istud scibile quod omnes desiderant sit scibile increatum, Utrum status philosophi sit honorabilis*. The praise of intellectual life as the accomplishment of the natural desire to know, proper to man, and the praise of philosophers, who fully live that way of life, are not exclusive to the Danish master: probably the *De summo bono* is just the top of an iceberg, still submerged for the most part. But if we leave aside all the doctrinal mirrorings, the *pathos* of Boethius' opusculum has its own quality, very far from what will become a mere university refrain. In

²³ In fact, for Boethius too, every accidentality vanishes if one considers not just the singular astral conjunctions separately taken, but the totality of heavenly movers («Et ideo verum dixerunt illi qui dixerunt quod inspiciendo ad omnes motores qui in caelo sunt, nihil fit a casu nec a fortuna; respiciendo tamen ad proprios motores, aliqua fiunt a casu» ed. Sajó, p. 246, 31-34). As regards the doctrine on relationship *esse-essentia*, we do not have any text of Boethius' where a clear stance is taken (the *Quaestiones super libros Posteriorum* of ms. Brugge Stadtbibliothek 509, are not, *pace* Grabmann, to be attributed to Boethius. Cf. M. GRABMANN, "Texte des Martinus von Dacien und Boetius von Dacien zur Frage nach dem Unterschied von essentia und existentia", in AAVV, *Miscellanea Philosophica R. P. Joseph Greth O.S.B. oblata, Studia Anselmiana VII-VIII*, 1938, pp. 7-17; EBBESEN – PINBORG, "Studies in the Logical Works ..." quoted, pp. 46-47). It is also to be noticed that not all the *magistri artium* of the second half of the 13th century agreed with Siger. Martin of Dacia, e.g., expressly mentions a *compositio ex substantia et esse*, which is proper of substances *citra Primum* (cf. GRABMANN, "Texte ..." quoted, p. 14).

our Leipzig text such *pathos* fully lives, or relives, with all the theoretical overtones we are accustomed to perceive in Boethius:

«Nec satiatur intellectus donec perveniat in cognitione entis primi ... ibi est enim ultima felicitas intellectus, ubi videt se sicut in speculo»; «Nihil complet desiderium hominis nisi Ens increatum; ergo illud summe desiderat» «In statu philosophi omnia vitia expelluntur et virtutes inseruntur»; «Homo, in statu philosophi regitur ratione, et iste status similis est statui divino, quia vivere divinum est vivere secundum rationem et intellectum»; «In statu philosophi homo pervenit ad ultimam felicitatem quae est optima speculatio respectu optimi obiecti».

11. The questions on book VII

As we have seen, *M(1)* ends with question 27 on book VI: *Utrum ens per accidens sit ens per se*. Silvia Donati has noticed, though, that the first commentary on *Physics* of the Leipzig manuscript ends, at fols. 76rB-77rB, with some questions pertaining to *Metaphysics* VII. She has also hypothesized that they might be the continuation of *M(1)*.²⁴ In fact, their structure and, mainly, their peculiar way of quoting the *Commentator* reveals a close affinity with *M(1)*. For this reason they have been included in this edition. There are six questions (*Utrum ad metaphysicum pertineat determinare de substantia sensibili, Utrum substantia sit principium omnium entium, Utrum substantia praecedat quodlibet suum accidens, Utrum substantia sit prior accidente definitione, Utrum materia sit substantia, Utrum compositum sit substantia*) clearly linked to the first three chapters of *Metaphysics* Z, up to 1029 a 27-28. Thus the commentary is incomplete. The questions on book VII offer no parallels with Siger, Giles or Anonymus Zimmermanni (P): one single correspondence of *tituli* (cf. S, VII, 5: *Utrum materia sit substantia*, ed. Maurer, pp. 332-333) with no correspondence in either text or structure does not alter the picture. Finally, in q. 2 (*Utrum substantia sit principium omnium entium*), one finds a description of the First Cause entirely identical with that of Boethius' *De summo bono*, but with no match in Siger or in Giles or in Anonymus Zimmermanni:

²⁴) See DONATI, "Commenti parigini ..." quoted, p. 151.

Q. VII.2

Illud quod est causa sufficiens sibi ipsi essendi et ipsum est a nullo, est causa omnium aliorum. Talis autem est causa prima.»

Boethius

Philosophus etiam cognoscens ... quod necesse est hanc causam (scil. primam) esse sibi ipsi causam essendi ...» (ed. Green-Pedersen, p. 376, 186-187).

12. Structure, Sources and Criteria of Edition

Undoubtedly the Leipzig *Quaestiones* stem from a university course. The only manuscript that preserves them is, however, no *reportatio*. The text – revised and put *in forma* – carries just slight traces of the original oral teaching in formulaic expressions, such as: *tu dicis* (see, e.g., II, 1; V, 18; VI, 4); *si tu dicis* (see, e.g., I, 2); *quando dicis* (see, e.g., III, 7, 11, 12; IV, 1). In other words, the text has been through a rather thorough process of editing. At least in two cases, though, arguments are a bit confused or not consistent with the structure of the question (see I, 2; V, 23). Still, the scribe is particularly careful and often makes emendations by resorting to the main techniques of correction, such as inserting words in the margins or *supra lineam*, or, conversely, eliminating words by means of dots under the line, and, when dealing with whole phrases, by means of the ‘*va-car*’. Only in few cases are corrections written by a different hand. Occasionally the copyist has left blank spaces, most but not all of which may correspond to illegible words in his model. The remaining mistakes (mainly dittographies, one or two words missing, erroneous readings) are easily emendable upon consideration of the context. An exception are large lacunae consisting in omissions of entire arguments (see, e.g., the questions I.3, II.7 and V.9). Considering the accuracy of the scribe, we may hypothesize that most of these mistakes and omissions were already in his model.

A puzzling problem is that of quotations. Our *Quaestiones* have 176 references to the Commentator (just in one case the proper name ‘Averroes’ is employed). As a matter of fact just 94 of such quotations are to be found in Averroes’ works (and 28 of them are doubtful: I have marked them with a *fortasse* in the *apparatus*). What about the remaining 82? 18 are to be found in Siger of Brabant, Giles of Rome, and the Anonymus Zimmermani (Peterhouse 152). Thus, the majority of them (64) have not

been identified. The matter is made even more puzzling by the already mentioned fact that some of them bear misleading detailed references: *Commentator super primum Ethicorum* (I, 4); *Commentator super primum Posteriorum* (III, 8; VI, 4); *Commentator supra De sensu et sensato* (V, 3); *Commentator supra De morte et vita* (V, 17); *Commentator supra secundum Physicorum* (VI, 5); *Commentator supra quartum Metaphysicae* (I, 4); *Commentator supra secundum huius* (IV, 4). Often the reference is to the chapter or, at least, to the book to which the question somehow belongs (*Commentator hic*: IV, 1, 4; V, 1, 3, 10, 14, 16, 17, 22; VI, 6; VII, 2, 6). None of these occurrences has been found in Averroes, or (as regards *Ethics* and *Posterior Analytics*) in Eustratius and Robert Grosseteste, or, finally, in the commentaries of Albert the Great and Thomas on *Metaphysics*. As indicated above, Silvia Donati noticed the same problem in the anonymous *Quaestiones super Physicam [Ph(1)]* preserved in the same manuscript. Furthermore, as in *Ph(1)*, here too we have two references to a so-called ‘expositor’ without counterpart in the *expositor par excellence*, i.e. Thomas Aquinas. It is to be expected that further research on *Metaphysics* commentaries produced by Parisian masters of arts near the end of the 13th century will shed light on this unsolved puzzle.

13. Editorial conventions

Critical signs and abbreviations are those established by the Union Académique Internationale. Modern orthography and punctuation have been adopted. The numbering of questions, titles and paragraph structure within each single question have been added. The original foliation is indicated in the apparatus.

Conspectus siglorum

- L = Codex 1386 Bibliothecae Universitatis Lipsiensis
 || L 10rA = *Hic incipit prima columna folii 10 recti codicis L*
 add. = *addidit*
 cf. = *confer, conferatur, conferantur*
 corr. = *correxerit*
 del. = *delevit*
 fort. = *fortasse*
 iter. = *iteravit*
 i.m. (inf.) = *in margine (inferiore)*

l.c. = *loco citato*

s.l. = *supra lineam*

scrips. = *scripsit*

<album> = album *quamvis numquam in codice extiterit addendum censeo*

[album] = album *quod in codice extat delendum censeo*

†album† = album *corruptum esse censeo*

Acknowledgments

I wish to express my gratitude to all those who helped in the preparation and publication of this work. My warmest thanks go to Prof. Sten Ebbesen of the University of Copenhagen for accepting to publish these *Quaestiones* in the prestigious series of the *Corpus Philosophorum Danicorum Medii Aevi*, and for his helpful comments and criticism of the constitution of the text; to dr. Stefano Perfetti of the University of Pisa for continual discussion since this project began and for his help in translating these pages into English. I am also indebted to the staff of Universitätsbibliothek Leipzig for kindly providing me with photographs of the manuscript.

In 1979, on request of the late Prof. Jan Pinborg, I edited Boethius of Dacia's *Quaestiones super IVm Meteorologicorum* for this series. It was my first edition of a medieval philosophical text. When returning, twenty-six years later, one may feel some sadness, but also a kind of joy: *in my beginning is my end (si parva licet ...)*.

GIANFRANCO FIORAVANTI

Università di Pisa

November 2005

ANONYMI
BOETHIO DACO USI
QUAESTIONES METAPHYSICAE

LIBER PRIMUS

Quaestio I.1

Utrum primum principium sit unum vel plura

Quaeritur primo de unitate primi principii, utrum sit unum vel plura.

Et videtur quod prima principia sint plura.

1. Quia unumquodque dicimus perfectum dum potest facere sibi simile; ergo, cum primum principium sit maxime perfectum, ergo potest
5 facere sibi simile, et hoc quod est simile Primo est primum principium; ergo ad minus erunt duo principia prima.

Contrarium videtur per Aristotelem in duodecimo huius: sicut se habet exercitus ad principem, ita se habet mundus ad primum principium; sed propter unitatem principis exercitus est unus; ergo, cum mundus sit unus,
10 ergo et eius princeps est unus, et hoc est primum principium

Item, si sunt duo prima principia, aut ergo differunt secundum genus vel speciem vel numerum. Non secundum genus quia, si principia, unum ab alio non dependet, aliter enim non essent principia, et ita erunt substantiae, quia accidens dependet ad substantiam; sed duae substantiae non
15 differunt genere. Item, non differunt specie quia omnis species habet aliquas causas ante se, quia partes definitionis speciei sunt ante speciem. Si ergo ista duo differunt specie haberent aliquid ante se et ita non essent prima principia. Item, non differunt numero quia quae differunt numero et sunt eadem specie necesse est habere materiam per quam differant quia
20 necesse est habere quantitatem indivisam, et omne tale est compositum; ista autem non sunt composita; ergo etc.

Dicendum ad illud secundum quosdam quod sicut oportet in toto universo ponere unum principium bonorum ita necesse est ponere unum principium malorum, quia sicut malum distinctum est a bono, ita ista duo
25 principia sunt distincta. Sed non est ita, immo in toto universo est unum principium et est illud quod est sibi causa sufficiens essendi et quod ex

seipso necessarium est a quo fluunt omnes bonitates et durationes in entibus inferioribus. Item, si primum principium est plura, aut ergo ista duo principia [aut ergo] in toto conveniunt aut in toto differunt aut in parte conveniunt et in parte differunt. Si in toto conveniunt, ergo nullam habent 30 diversitatem, ergo erunt unum principium. Si in toto differunt sequitur quod unum istorum non erit tantum unum principium quia ex quo in toto differunt quod attribuitur uni non potest attribui alteri. Ideo, cum esse primum principium attribuitur uni, non potest alteri attribui, et ita adhuc non erit nisi unum principium. Si in parte conveniunt et in parte differunt 35 sequitur quod utrumque istorum sit compositum; sed primum principium non habet aliquam compositionem, quia si haberet partes illae essent priores se; ergo non esset primum principium.

Unde dicit Aristoteles in duodecimo *Metaphysicae*: si in entibus non esset unus actus quod est ens primum entia huius mundi possent esse et 40 non esse. Ergo necesse est ponere unum principium quod est in fine nobilitatis et gaudii.

1. Ad primum in contrarium intelligendum quod quaedam entia nata sunt participare esse divinum manentia eadem secundum numerum, ut substantiae separatae; alia non sunt nata participare esse divinum manentia eadem secundum numerum, sed secundum speciem. Ideo dicitur libro 45 *De anima* quod data est nobis virtus generativa ut qui non possumus manere idem numero saltem maneamus unum specie et <possimus> salvare esse divinum. Et de aliis entibus verum est quod illud est perfectum quod potest generare sibi simile, et hoc non est ens primum, immo tale 50 non est natum facere sibi simile.

2. Ad secundum, quod conclusio non sequitur ex praemissis, quia, cum malum sit privatio boni, sed privatio non habet causam positivam; ergo quod est causa per se boni per accidens est causa mali.

Et forte dicis quod ergo in Primo erat accidens. Dico quod in Deo nulla 55 accidentalitas cadit per comparisonem ad seipsum, sed || omnis entitas in nobis causatur a primo principio. Unde, licet in entibus inferioribus sit accidentalitas, tamen non in Deo, sicut si latomus causaret albedinem quod est accidens, non tamen ipse est ens per accidens.

28 est] et L. 35 in] s. l. L. 36 utrumque] unum *scrips. et del.* L. 39 Cf. Arist., *Metaph.* XII, 6, 1071b19-26. 40-41 et non esse] si non essent L. 46 Cf. Arist., *De anima* II, 4, 415b3-7. 55 erat] *fort. erit scribendum* accidens] aliud L. 56 || L 5rB.

60 Sed in entibus invenitur triplex malum, ut malum intellectus practici
 quod est vitium, et malum intellectus [practici] speculativi quod est priva-
 tio scientiae, scilicet ignorantia. Aliud malum invenitur in rebus extra, ut
 monstra quae accidunt praeter intentionem naturae. Et omnia ista mala
 sunt privatio boni. Unde illud quod est causa boni, aliquo modo est causa
 65 mali, sicut patebit infra.

Quaestio I.2

Utrum totum ens dependet ex primo principio

Quaeritur utrum totum ens dependet ex primo principio.

Et videtur quod non.

1. Quia si sic, aut ergo dependet a Primo quantum ad conservationem;
 sed hoc non videtur quia quod dependet per virtutem propriam ad sui con-
 5 servationem, hoc non dependet ex alio; sed huiusmodi sunt entia <alia> a
 Primo, quia conservantur per suas naturas.

2. Item, non omnia dependent a Primo quantum ad sui productionem,
 cum generans et generatum debent convenire specie et nomine; sed mate-
 rialia et immaterialia non conveniunt in specie; ergo etc.

10 3. Item, illud quod in se non habet principium passivum suae corrup-
 tionis nec activum, illud necessario non corrumpitur; sed substantiae
 separatae sunt huiusmodi; ergo non sunt corruptibilia; ergo non depen-
 dent a Primo quantum ad sui conservationem.

Contrarium:

15 Illud quod est aeternum modo recipiendi et non modo agendi, illa
 dependent ex alio a quo recipiunt <esse>; corpora superiora sunt huius-
 modi; ergo ista dependent a Primo, et multo magis corpora inferiora quae
 aliquando sunt et aliquando non sunt.

Dicendum quod totum ens dependet a Primo quantum ad productionem
 20 et conservationem et omnem dependentiam. Unde suppono primo quod
 primum principium est causa totius universi in producendo, quia dicit

16 <esse>] spatium vacuum septem fere litterarum capax reliquit L. 20 omnem] vel om-
 nium L.

Aristoteles secundo *Metaphysicae* quod primum in unoquoque genere est causa omnium quae sunt post; sed Primum est ens tale quod a nullo dependet, sed alia dependent ab ipso; ergo ipsum debet esse causa omnis entis. Item, nullum ens factum est causa sufficiens sui facti, ut dicit 25 Commentator supra octavum *Physicorum*; sed omne ens citra Primum est factum; ergo non est causa sufficiens sui facti. Et potest maior probari, quia omne ens quod per essentiam suam dependet ex alio, †necessario et effectus causae dependet ex eadem causa; sed omnis effectus causae causatae dependet ex causa prima; ergo et causa illius effectus; ergo omnis 30 effectus est a prima causa. † Unde dicit auctor *De causis* quod fixio omnium est a causa prima. Secundo, suppono quod conservatio omnium est a causa prima, quia illud quod conservatur in esse per virtutem quam recipit a sua causa, illud conservatur in esse per suam causam; sed omne 35 ens factum conservatur in esse per virtutem quam recipit a sua causa; ergo et a sua conservatur causa. Minor patet, quia effectus nihil habet nisi quod habet a sua causa, quia si non, tunc contingeret quaerere utrum illud sit effectus vel causa. Si effectus, habebit causam, et ita ascendetur usque ad primam causam, et ita effectus durat per virtutem suam, et istam habet a sua causa prima; ergo omnis effectus habet esse et conservationem a 40 primo principio.

1. Ad argumentum primum, quod effectus non conservatur per virtutem propriam rei, quia omnis virtus propria venit ab intrinseco; sed omnis virtus per quam durat res in esse venit ab extrinseco; ergo res nullam virtutem conservationis <habet> in se, sed in alio, quia a Primo. Vel potest 45 dici quod res durat per virtutem quam recipit a Primo et non per virtutem quae est ut efficiens, immo est Dei ut efficientis.

2. Ad secundum, quod substantiae aeternae non generant substantias materiales immediate, sed mediate. Generant enim per caliditatem, non tamen proxime. Unde illud dictum Aristotelis intelligendum est de generantibus proxime. 50

3. Ad tertium dicendum quod substantiae separatae dependent ex Primo. Sed aliquid dependet ab alio dupliciter: vel quia || continue recipit

22 Cf. Arist., *Metaph.* II, 2, 994a11-13. 26 Cf. Averr., *In libros Physicorum* VIII, c. 46: "Dicamus ad hoc quod ista indigent motore extrinseco ut largiatur eis esse ... quoniam si ista non haberent causam primam in motu, tunc non essent" (IV, f. 387K). 31 Cf. *Liber de causis*, prop. VIII (ed. Pattin, p. 154). 38 ascendetur] ascend(it)ur L. 49 caliditatem] causalitatem L. 53 || L 5vA.

virtutem durandi in esse ab alio, aut quia semel recepit. Unde substantiae
 55 separatae, semel recipientes durationem a Primo, illa virtute permanente,
 semper manebunt.

Si tu dicis: estne anima corruptibilis? dico quod invenitur duplex genus
 corruptionis: unum per contrarium, aliud marcescendo in seipso, sicut
 dicitur in De morte et vita, quod calidum, cum agit in humidum radicale,
 60 corrumpit subiectum. Similiter est de substantia animae. Ipsa enim non
 corrumpitur a contrario, quia <non> est composita ex contrariis, sed forte
 marcescendo in seipsa, si Primum retraheret ab ipsa virtutem perma-
 nendi.

Quaestio I.3

Utrum metaphysica sit scientia una

Quaeritur utrum metaphysica sit scientia una.

Et videtur quod non.

1. Illa scientia quae est de creatore et creaturis, de substantia et acci-
 dentibus, non potest esse una; sed metaphysica est huiusmodi; ergo non
 5 erit una.

<Contrarium ***>

Maior patet: a quocumque aliquid habet esse, ab eodem habet esse
 unum, ut dicitur quarto Metaphysicae; sed metaphysica scientia est ens;
 ergo est una.

10 Dicendum quod scientia est habitus intellectualis; sed unitas habitus
 accipitur ex unitate obiecti accepti secundum rationem unam; sicut visus
 dicitur unus ex unitate obiecti accepti secundum formam unam, licet
 diversificatur obiectum illud materialiter, cum forma illius remanet
 unius nature; sic est de unitate obiecti habitus. Sed cum scientia sit habi-
 15 tus, ergo ex unitate obiecti secundum formam accepti accipitur unitas
 scientiae. Unde licet creator et creatura, substantia et accidens sint diversa
 inter se, tamen habent formam unam per attributionem, quia ens primum

59 Cf. Arist. *De longitudine et brevitate vitae*, 469 b 5-7. 62 seipsa] seipsum L. 3 quae] s. l., non scrips. et del. L. 4 ergo] etc. scrips. et del. L. 8 Cf. Arist., *Metaph.* IV, 2, 1003b 22-32. 13 materialiter] formaliter scrips. et del. L.

est primum unum; sed alia non sunt entia nisi per primum ens; ergo entia non erunt unum nisi per attributionem ad primum unum. Et quia in ista scientia principaliter consideratur de primo ente ad quod omnia entia 20 habent attributionem, ergo ista scientia erit una unitate attributionis, quia ad unitatem scientiae attribuendam non exigitur unitas univocationis, sed unitas sufficit attributionis, ut dicitur quarto *Metaphysicae*.

1. Ad argumentum in contrarium, quod verum est quod scientia de istis sub rationibus eorum non attributis ad aliquid unum non est eadem, sed 25 inquantum ad primum ens attribuuntur sunt unum unitate attributionis, et sic faciunt scientiam unam.

Quaestio I.4

Utrum omnes homines scire desiderant

Queritur utrum omnes homines scire desiderant.

Et videtur quod non.

1. Unumquodque illud desiderat ad quod finaliter ordinatur secundum suam naturam; sed omnes homines ordinantur ad suam felicitatem quae non est scientia, ut dicitur decimo *Ethicorum*; ergo etc. 5

2. Item, dicit Aristoteles in *Ethicis* quod quidam ponunt desiderium suum in delectationibus, et isti non desiderant scientiam.

3. Item, idem non potest esse obiectum diversarum virtutum; ergo differentium; sed virtus intellectiva et appetitiva differunt; ergo quod est obiectum intellectus non potest esse obiectum appetitus; sed intelligibile 10 est obiectum intellectus; ergo intelligibile non potest esse obiectum appetitus; quare non omnes habent desiderium ad scientiam.

Contrarium dicit Philosophus, et arguitur:

Illud quod est summum bonum in natura speciei est naturale desiderium illius speciei; sed scientia est summum bonum in specie hominis; 15 ergo naturale desiderium est homini ad scientiam. Minor declaratur: illud

22 non *i. m. L.* 23 Cf. Arist., *Metaph.* IV, 2, 1003a33 sqq. 26 attribuuntur] attribuitur L. 5 Fortasse Arist., *Eth. Nic.* X, 5, 1176a33-34. 6 Cf. Arist., *Eth. Nic.* I, 3, 1095b16-17. 9 est] *intell add. et del. L.* 13 Cf. Arist., *Metaph.* I, 1, 980a21.

est summum bonum hominis quod est summum bonum optimae virtutis in homine; sed optima virtus in homine speculatio et scientia; ergo etc.

Dicendum quod homo naturaliter desiderat scire. Unde sciendum quod
 20 omnis res quae potest poni in ulteriori perfectione est <ens> deminutum,
 et omne deminutum appetit remotionem deminuti; sed talis remotio est
 perfectio rei; ergo talem remotionem naturaliter appetit et desiderat illa
 res, et appetitus rei nihil aliud est quam ordinatio rei ad suam perfectio-
 nem; sed homo est homo per intellectum; ergo natura intellectus est
 25 natura hominis; || ergo ad quodcumque intellectus habet inclinationem
 naturalem, ad illud homo habet inclinationem naturalem; sed scientiae
 sunt perfectiones intellectus; ergo intellectus habet naturalem inclinatio-
 nem ad scientiam, et ideo intellectus naturaliter appetit scientiam, et
 homo per intellectum desiderat scientiam, et illud desiderium est naturalis
 30 inclinatio ad perfectionem ipsam. Quod etiam patet, quod omnis materia
 et omne subiectum appetit formam, quia forma dat esse et unumquodque
 appetit esse; sed intellectus est subiectum scientiae; ergo appetit scien-
 tiam sicut formam.

Item, omnes actiones quas agit res aliqua, agit propter aliquam perfec-
 35 tionem, non solum propter acquisitionem illius boni, sed etiam propter
 conservationem. Unde dicit Commentator quod sicut infirmus appetit ut
 acquirat sanitatem et conservet, ita homo habens intellectum infirmum
 movetur ad remotionem ignorantiae et, remota ignorantia, movetur ad
 conservationem scientiae in actuali consideratione. Illi enim qui non
 40 habent conservationem scientiae in actuali consideratione non sunt
 prompti, sicut dicit Commentator supra quartum Metaphysicae. Cum
 enim habent habitum primum, cum habeant potentiam ad actum ulterio-
 rem, non sunt perfecti; nam cum est in operatione considerans secundum
 actum illud quod acquisivit in habitu, est perfectus in scientia. Unde se-
 45 quitur quod ista res quae non dependet ex alio non habet proprie de-
 siderium, quia desiderium est inclinatio ad aliquam perfectionem. Unde
 res habens omne bonum quod est sibi possibile per suam speciem, illa

18 optima] omnia *scrips. et del. L.* 21 deminuti] deminuentis *cj. Ebbesen.* 25 || L 5vB.
 31 dat esse] est materia L. 36 In Averroee non inveni. 36 sicut] dicit *add. et del. L.* 37
 conservet] conservat L. 39 consideratione] conservatione *scrips. et del. L.* 41 Locus non
 inventus. Fortasse Averr., In libros Metaphysicorum IX, c. 15 (VIII, f. 241G-H). 43 nam]
 nisi L. 47) res] omne *add. et del. L.*

non habet desiderium, ut dicit Commentator. Unde nullum est contentum
 minori bono, si sit capax maioris boni, ut dicit Commentator. Cum igitur
 intellectus est capax cuiuslibet scientiae quae sit perfectio eius, ideo intel- 50
 lectus habet naturalem desiderium ad ista<s>, et cum habet istas adhuc
 non est in ultima perfectione nisi consideret acquisita actualiter operando.
 Unde dicit Aristoteles in Ethicis quod habitus non est finis ultimus homi-
 nis, sed felicitas humana est in consideratione optimae virtutis respectu
 optimi obiecti. Et est optimum obiectum quod est causa sufficiens [causa] 55
 intellectus. Hoc est Primum. Ergo ultima perfectio intellectus consistit in
 speculatione ipsius Primi.

1. Ad primum in contrarium dicendum quod verum est quod homo
 ordinatur ad felicitatem et ad scientias, sed ad scientias quia sunt princi-
 pium operationum ex quibus consistit felicitas, sed ad felicitatem ut ad 60
 ultimum finem acquisitum per illas scientias, quia bonae operationes sunt
 causa habitus in ethicis.

2. Ad secundum, quod dicit Commentator supra primum Ethicorum
 quod quidam sunt homines depravati secundum habitum qui non nume-
 rant aliquid nisi quod corrumpit habitum. Quia enim talis est habitus, ideo 65
 tale est desiderium; sed quia habitus est pravus, ideo et desiderium. Et
 quia maxime detinentur talibus voluptatibus, ideo iudicant illud summum
 bonum esse. Sed scientia tollit pravitatem ab intellectu, et quia non cor-
 rumpit habitum ideo ad eam non inclina<n>tur. Item, virtus moralis con-
 trariatur vitio sicut intellectus scientiae. Ideo, sicut intellectus practicus 70
 ordinatur ad intellectum speculativum, ita habitus ad habitum. Ideo quod
 repugnat antecedenti, et consequenti. Ergo, quod repugnat virtuti morali,
 hoc per consequens destruit scientiam, et quia in istis non est bonum
 morale, ideo nec scientia.

3. Ad tertium, quod idem secundum rationem non est obiectum di- 75
 versarum potentiarum, ergo...; sed distinguo minorem, quod duplex est
 appetitus, quidam sensitivus et alius rationalis, ut dicit Aristoteles pri-
 mo Ethicorum, et dicit quia inquantum oboedit rationi. Unde appetitus

48 *In Averroë non inveni.* 48 contentum] non *add. et del. L.* 49 *In Averroë non inveni.* 52
 acquisita] *acqui et lacuna sex fere litterarum L.* 53 *Cf. Arist. Eth. Nic. X, 4, 1174b20-23;*
X, 6, 1176a33-35. 53 habitus] *i. m.; finis scrips. et del. L.* 63 *Neque in Averroë neque in*
Eustratio inveni. 67 detinentur] *diffinitur L.* 68 *et] ideo add. et del. L.* 69 habitus] *post*
habitu lacunam novem fere litterarum capax reliquit L. 70 vitio] *vitiatur scrips. et del. L.*
 73 bonum] *i. m., scientia scrips. et del. L.* 77 *Cf. Arist., Eth. Nic. I, 13, 1102a27sq.*

|| sensibilis differt genere ab intellectu, sed alius non, immo est idem cum
80 intellectu, ut dicit Commentator, quia iste dirigitur in obiectum intellec-
tus.

Quaestio I.5

Utrum omnes homines desiderant scire unam scientiam

Quaeritur utrum omnes homines desiderant scire unam scientiam.

Et videtur quod non.

1. Quia omnis homo quod desiderat sibi eligit et acquirere conatur; sed non omnis homo conatur acquirere unam scientiam; ergo etc.

5 Contrarium videtur.

Desiderium naturale illius speciei invenitur in quolibet individuo quod
includit naturam illius speciei; sed in quolibet individuo includitur natura
speciei; ergo et desiderium; sed individua, cum sint eiusdem naturae,
habent unum desiderium secundum speciem; ergo debent acquirere unam
10 scientiam secundum speciem.

Dicendum quod scientiarum quaedam est finalis, quaedam ordinantes
in finem. Dico tunc quod omnes homines desiderant scire scientiam unam
finale[m], quia omnes desiderant unum bonum ad quod procedunt diversis
viis, quia dicit Boethius quod insita est mentibus hominum veri bonique
15 cupiditas ad quod omnia ordinantur. Ideo cognitio omnis debet dirigi in
illud bonum. Non tamen omnes homines desiderant scientiam unam de
scientiis ordinantibus in illud bonum, quia dicit Avicenna quod homines
in quibus viget virtus intellectiva [maxime], maxime illi desiderant scientias
divinas, sed homines in quibus viget sensus, illi maxime appetunt
20 scientias naturales quae sunt de sensibilibus, sed in quibus viget imagi-
natio maxime appetunt scientias mathematicas quae sunt obiectum imagi-
nationis bonae, ut dicit Avicenna. Ideo ex diversis viis pervenitur in cog-
nitionem primi principii.

Item, sicut totum ens dependet ad primum ens, sic cognitio totius entis

79 || L 6rA. 80 Fortasse Averr., *In libros Metaphysicorum* IX, c. 10 (VIII, ff. 234M-235A). 7 includitur] invenitur L. 14 Cf. Boethius, *De consolatione philosophiae*, III, prosa 2. 16 desiderant] illud bonum *add. et del.* L. 17 *Locus non inventus Sed cf.* Albertum Magnum, *De anima* III, 1. 2 (ed. Geyer, pp. 166-167).

dependet ex cognitione primi entis; sed scientiae diversae sunt de rebus 25
 causatis a Deo; sicut tunc istae res ordinantur in Deum, sic et istae scientiae de istis rebus debent reduci in cognitionem Primi, et sicut ipsum Primum est unum, ita omnes aliae scientiae debent reduci ad scientiam primam sicut ad unam scientiam. Nec satiatur intellectus donec pervenerit in cognitionem talis entis, ut dicit Commentator. Ibi enim est ultima felicitas 30
 intellectus, ubi videt se sicut in speculo. Ibi enim omnia relucent sicut in speculo.

1. Ad primum in contrarium, quod bene concludit quod non omnes quaerunt easdem scientias ordinatas. Non probas tamen quin omnes scientiae habent reduci ad unam finalem. Sicut enim omne ens est propter 35
 Primum, ita et omnes aliae scientiae in cognitionem illius ordinantur.

Quaestio I.6

Utrum ens sit subiectum in ista scientia

Quaeritur utrum ens sit subiectum in ista scientia.

Et videtur quod non.

1. A subiecto dicitur aliquid diversum quia diversitas in habitu est ex diversitate obiecti, sed ab ente nihil est diversum; ergo ens non potest esse subiectum. Maior patet, quia de subiecto unius scientiae debet probari 5
 aliquid diversum quod non probatur de subiecto alterius scientiae. Minor patet, quia dicitur libro De causis quod nihil est latius ente; ergo nihil diversum ab ente; ergo etc.

2. Item, si ens est subiectum in hac scientia, tunc ipsa erit de omnibus, et cum scientia certificat de istis de quibus <est>, ergo ista scientia certi- 10
 ficaret nos de omnibus entibus; ergo aliae scientiae superfluerent, quod falsum est; ergo etc.

Contrarium dicit Philosophus in quarto huius, et dicit ibi Commentator quod subiectum scientiae est duplex: quoddam commune per praedicatio-

25 diversae] *i.m.* L. 26 Ante res] rationes *scrips. et del.* L. 30 Fortasse Averr., *In libros Metaphysicorum XI (=XII) c. 36 (VIII, f. 319A-B)*. 3 dicitur] debet L. 7 Cf. *Liber de causis*, prop. IV (ed. Pattin, p. 142). 11 aliae] *i.m.* L. 13 Cf. Arist., *Metaph.* IV, 1, 1003a20 sqq. 13 Cf. Averr., *In libros Metaphysicorum IV*, c. 2 (VIII, ff. 651 sqq.).

15 nem, ut ens, quod praedicatur de omnibus quia potest praedicari de contrariis; aliud est subiectum attributionis, ad quod omnia attribuuntur, et sic substantia prima est primum subiectum in metaphysica, quia omnia ad ipsum attribuuntur sicut ad ens primum.

Dicendum quod ens secundum quod ens est subiectum in metaphysica, quod patet quia passiones scientiae non debent excedere scientiam vel
 20 subiectum scientiae. Item, subiectum scientiae debet habere rationem universalem || ad omnia quae determinantur in scientia; sed in ista scientia multa determinantur; ergo oportet quod subiectum sit commune omnibus illis. Et quia hic determinata non sunt unius, ergo nec subiectum debet
 25 esse determinati generis, et hoc est ens secundum quod ens; ergo hoc erit subiectum in hac scientia, quod etiam dicit Aristoteles in prooemio huius. Item, dicit Avicenna et similiter Aristoteles quod ista scientia, quia honorabilis est, certior est omnibus aliis scientiis, et certitudo scientiae sumitur ex certitudine subiecti; ergo subiectum <huius> scientiae debet esse
 30 notissimum; sed illud est notissimum intellectui quod primo ei occurrit, scilicet ens sub ratione entis; ergo ens, secundum quod ens est subiectum in ista scientia.

1. Ad argumentum in contrarium, quod aliquid est diversum multipliciter: aut in esse et in essentia, aut in ratione solum. Tunc dico quod a subiecto non oportet esse diversum in esse, sed sufficit quod sit diversum in
 35 ratione; sed ens universaliter acceptum differt a seipso secundum quod particulariter est acceptum. Unde, cum hic determinatur de ente universaliter, ergo ab isto subiecto differt ens determinatum in aliis scientiis, quia hic est acceptum sub ratione particulari magis.

40 2. Ad secundum, quod si ista scientia esset de omni ente sub propria ratione cuiuslibet entis aliae scientiae superfluerent; sed hoc non est, quia est de quolibet ente sub ratione communi, aliae autem sub ratione particulari; ideo non superfluunt aliae scientiae.

17 prima] *i. m.* L. 22 || L 6rB. 24 ergo] *fortasse generis scribendum.* 26 Cf. Arist., *Metaph.* IV, 1, 1003 a20-32. 26 Cf. Avicenna, *Liber de philosophia prima sive scientia divina*, tr. 1, cap. 1 (ed. Van Riet, p. 3, 44-50). 26 Cf. Arist., *Metaph.* I, 2, 983a5. 40 scientia] de *add. et del.* L. 40 omni] dei L. 41 Ante aliae] omnia *scrips. et del.* L.

*Quaestio I.7**Utrum istud scibile quod omnes desiderant sit scibile increatum*

Utrum istud scibile quod omnes desiderant sit scibile increatum.

Et videtur quod non.

1. Quia desiderium rei debet esse respectu illius quo caret res et quod est sibi possibile; sed increatum non est possibile homini; ergo ens increatum non appetitur ab homine ut sciatur ab ipso. Maior patet per Aristotelem secundo huius. Minor patet quia dicitur secundo huius quod intellectus se habet ad manifestissima naturae sicut oculus noctuae ad lucem solis; sed oculus iste non potest cognoscere lucem; ergo nec intellectus cognoscit manifestissima naturae; hoc autem est ens increatum.

2. Item, illud desideratur ab homine cuius cognitio est possibilis homini via sensus, memoriae et experientiae; huiusmodi non est ens increatum; ergo etc.

Contrarium videtur.

Desiderium hominis non est respectu illius quod non potest complere totum desiderium eius; sed nihil complet desiderium hominis nisi ens increatum; ergo illud summe desiderat. Minor patet per Commentatorem in undecimo huius, qui dicit quod intellectus humanus numquam satiatur nisi venerit in cognitionem entis increati. Item, supra duodecimum dicit quod quaestio de intellectu divino ab omnibus hominibus desideratur.

20

Dicendum quod omnes homines naturaliter intendunt unam scientiam finalem, et ista est de ente finali et optimo. Sicut enim omnia bona reducuntur in unum, ita cognitio omnis boni debet reduci in cognitionem unius boni, et ideo scibile quod naturaliter desideratur ab omni homine est ultimum bonum, quod est ens increatum. Item, qui appetit scire propter scire maxime appetit scire; sed maxime scibile est ens increatum; ergo etc. Item, intellectus humanus naturaliter debet id cognoscere in quod

3 illius] rei L. 5 *Locus non inventus.* 6 Cf. Arist., *Metaph.* II, 1, 993b9-11 (noctua *Translatio Jacobi*; nicticorax *Translatio Media & Recensio Guillelmi*; vesperilio *Nova*). 10 Item ... ergo etc.] i. m. L. 15 *Ante hominis] eius scrips. et del. L.* 16 *Fortasse Averr., In libros Metaphysicorum XI (=XII), c. 36 (VIII, f. 319A-B).* 19 Cf. Averr., *In libros Metaphysicorum XI (=XII), c. 51 (VIII, f. 335D).*

naturaliter inclinatur; sed intellectus humanus naturaliter inclinatur ad ens increatum, quia intellectus [sciens] habens cognitionem de aliqua re
 30 sciens rem istam habere aliam causam, naturaliter inclinatur ad istam causam rei, quia non potest cognoscere rem nisi per causam; sed omnis res citra Primum habet causam primam; ergo intellectus naturaliter inclinatur ad causam primam. Et hoc etiam vult Aristoteles secundo huius quod similis est dispositio rei in entitate, veritate et cognitione; ergo sicut res
 35 habet esse, ita debet habere cognitionem; sed omnia habent esse ex primo ente, ergo habebunt cognitionem ab ipso Primo. Ibi enim quiescit intellectus. Item, dicit Aristoteles quarto huius quod omnis demonstratio debet reduci ad primam demonstrationem, et omnia principia ad unum, scilicet de quolibet esse vel non esse, et illud complexum in terminos suos, quia
 40 principia complexa reducuntur ad || incomplexa. Ergo, cum omnia reducuntur ad ipsum quod est ens per suam essentiam, hoc autem est Primum, ergo ad ipsum debent omnia reduci.

1. Ad primum, quod propositio maior concedatur. Ad minorem per interemptionem, quia cognitio entis increati est homini possibilis, licet
 45 non sicut intellectus divinus cognoscit seipsum, quia unaquaeque virtus cognitiva cognoscit suum obiectum secundum virtutem existentem in ipsa, non per modum recepti, ut dicitur libro De causis. Unde, licet ens primum sit infinitum secundum substantiam, et sic non est natum comprehendendi ab aliquo intellectu nisi a suo, cognoscit tamen intellectus humanus quantum sibi possibile est. Cognoscit enim quod ipsum sit causa
 50 omnium, quo tamen modo non potest cognoscere propter improportionem sui ad intellectum nostrum.

2. Ad secundum, quod intellectus noster intelligit formam substantialem, non tamen via sensus et experientiae et memoriae, quia illud non est
 55 in sensu nec in memoria, quia † in nostra natura non existit†, sed ex operatione quae est in sensu virtus superior vadit in principium operationis quam sensus cognovit. Principium autem operationis est forma. Tamen ista non fuit in sensu. Similiter, licet ens increatum non cadit in sensu, tamen per entia inferiora propinqua cognoscimus ipsum. Item, homo non
 60 cognoscit Deum per virtutem sensitivam, <sed> per effectum immedi-

29 re] s. l. L. 33 Cf. Arist., *Metaph.* II, 1, 993b24-31. 37 Cf. Arist., *Metaph.* IV, 3, 1005b32-34. 39 vel] et L. 40 || L 6vA. 47 Cf. *Liber de causis*, prop. IX (ed. Pattin, p. 160); XI (p. 162). 48 et] ideo L. 59 Post propinqua spatium sex vel septem litterarum capax reliquit L.

atum Dei, qui est intellectus, et ideo, cum intellectus sit impressio cui imprimitur Primum, per istam impressionem intelligit homo Primum, non autem per sensum. Et talis cognitio forte est naturalis in intellectu hominis.

Quaestio I.8

Utrum haec scientia sit prior aliis via doctrinae

Quaeritur utrum haec scientia sit prior aliis via doctrinae.

Et videtur quod sic.

1. Illa scientia quae est de maxime universalibus videtur esse prior aliis via doctrinae; sed ista scientia est talis; ergo etc. Maior patet, quia scientia est de universalibus quae sunt priora particularibus. 5

Contrarium videtur.

Scientia difficillima non est prior aliis via doctrinae; sed illa est difficillima, ut dicitur in littera; ergo non est prior via doctrinae quia via doctrinae procedimus ex facilibus ad difficiliora.

Dicendum quod licet ista scientia sit de prioribus secundum esse, cum 10
causae sint priores effectibus, tamen via doctrinae non est prior, immo debet doceri post naturalem et mathematicam, ut dicit Commentator, quia ista scientia ex probatis in naturali scientia et in mathematica procedit, quia supponit perpetuitatem motus quod probatur in Physicis. Item, in septimo huius supponit substantias sensibiles ut per eas deveniat in cognitionem substantiarum separatarum; ergo, cum supponat ista, ipsa erit 15
posterior. Item, haec scientia inventa est post acquisitionem scientiarum pertinentium ad necessitatem vitae, ut dicit in littera; ergo est posterior aliis via doctrinae. Item, doctrina debet procedere a magis notis ad minus nota, unde, licet ista quae hic determinantur simpliciter sint notiora, non 20
tamen nobis, quia prima cognitio nostra est virtus sensitiva, unde magis

3 illa] ista L. 7-8 sed illa – doctrinae quia] i. m. L; via ex vie corr. L. 8 Cf. Arist., *Metaph.* I, 2, 982a10-12. 12 Cf. Averr., *In libros Metaphysicorum* VI, c. 3 (VIII, f. 147A). 14 Cf. Arist., *Phys.* VIII, 1, 250b10 sqq. 15 Cf. Arist., *Metaph.* VII, 2, 1028b8 sqq. 18 Cf. Arist., *Metaph.* I, 2, 982b22-24.

nobis nota sunt sensibilia, et de istis proceditur via doctrinae; ergo, cum ista sit de intellectualibus, erit posterior.

Quaestio I. 9

Utrum status philosophi sit honorabilis

Quaeritur utrum status philosophi sit honorabilis.

Et videtur quod non.

1. Quia status qui despicitur a pluribus et dimittitur non est honorabilis; sed status in philosophia est huiusmodi; ergo etc.

5 2. Item status iste non est honorabilis qui reddit hominem quasi silvestrem; sed status philosophi est talis quia facit aliquem sequestrari a communitate; sed homo naturaliter est animal civile; ergo status philosophi non est honorabilis.

3. Item, iste <status> qui facit hominem curare de illis rebus quae ad
10 hominem non pertinent non est honorabilis; sed status philosophi est talis, quia status philosophi facit hominem curare de illis rebus quae ad hominem non pertinent; ergo non est honorabilis.

Contrarium videtur.

15 Ille status merito debet dici honorabilis qui perficit hominem secundum supremam virtutem existentem in homine; sed status || philosophi est talis, quia status iste perficit intellectum qui est superior virtus in homine, et haec est perfectio honorabilior in homine; ergo etc.

Item, iste status qui in praesenti est summa nobilitas et causa felicitatis in futuro est honorabilis; sed status in philosophia est talis, ut dicit
20 Algazel; ergo etc.

Dicendum quod status in philosophia est honorabilis, quod patet ex quinque conditionibus, quia ille status maxime honorabilis est in quo homo vivit vita honoratissima; sed status philosophi est huiusmodi, quia quattuor sunt gradus vivendi: unus in plantis quae vivunt per animam

15 || L 6vB. 19 honorabilis] et haec est perfectio honorabilior in homine; ergo etc. Item iste status *add. et del. per va-cat L.* 20 Cf: Algazel, *Metaphysica*, pars I, propositio prima (ed. Muckle, p. 1, 9-12).

vegetativam, et illud vivere propinquum est rebus inanimatis, unde non 25
 est honorabile; est autem aliud vivere secundum sensum, ut in animalibus
 imperfectis quae vivunt secundum tactum; tertius est vivere secundum
 motum processivum; quartus, secundum intellectum; sed iste modus
 vivendi est nobilissimus quo vivunt philosophi; ergo status philosophi est
 maxime honorabilis. Item, homo in statu philosophi regitur ratione, et iste 30
 status similis est statui divino, quia vivere divinum est vivere secundum
 rationem et intellectum; ergo etc. Item, iste status est maxime honorabilis
 in quo homo vivit in illo statu in quo pervenit ad ultimam felicitatem; sed
 hoc est in statu philosophi quia ibi pervenitur ad felicitatem ultimam quae
 est optima speculatio respectu optimi obiecti. Item, status philosophi est 35
 cui competit respectus aliorum; sed respectus aliorum est honorabilis;
 ergo status philosophi est honorabilis. Item, iste status honorabilior est in
 quo vitia omnia expelluntur et virtutes inseruntur; sed hoc est in statu phi-
 losophi; ergo etc.

1. Ad primum in contrarium dicendum quod despici a pluribus, hoc est 40
 dupliciter: aut despici ab hominibus prudentibus et rectam rationem
 habentibus, et illud non est honorabile; aut dimitti ab hominibus vulgari-
 bus, et hoc potest esse honorabile. Pauci enim sunt prudentes, ut dicit
 Commentator: Vae vobis qui in numero bestiarum computati estis; labo-
 rantes servitute reciproca illud divinum quod in vobis est non attenditis 45
 quo ad superiora ascenditis, quo similes intelligentiis eritis, exceptis pau-
 cis viris honorandis.

2. Ad secundum, quod reddere hominem silvestrem est dupliciter: aut
 ex hominibus vulgaribus reddere silvestrem; iste status potest esse hono- 50
 rabilis, quia unumquodque diligit circa quod maxime afficitur; quia vul-
 gares non curant de philosophia, ideo dicunt philosophos esse silvestres;
 sed iste status qui reddit hominem silvestrem apud prudentes non est hono-
 rabilis.

3. Ad tertium, maior concedatur. Ad minorem dico quod secundum
 Commentatorem [quod] ipsarum formarum quaedam est simpliciter 55

28 motum] modum L. 36 respectus] respectum L. 36 respectus] respectu L. 36 hono-
 rabilis] honorabile L. 44 Verba Vae vobis etc. quibus saepe magistri artium usi sunt etiam
 Eustratio et Senecae quandoque attribuuntur, sed neque apud hos neque apud Averroem
 umquam sunt reperta. 45 servitute] cervice L. 45 reciproca] non atten add. et del. L.
 55 In Averroem non inveni.

immaterialis, quaedam simpliciter materialis quae educitur de potentia materiae et extenditur extensione materiae, alia partim sic et partim sic, sicut anima quae dicitur materialis quia perfectio materiae, immaterialis quia non educitur de potentia materiae, quia dicitur libro De causis quod
 60 anima est in horizonte aeternitatis et temporis; ideo anima in quantum est similis intelligentiae habet considerare substantias separatas. Unde minor falsa est.

Quaestio I.10

Utrum memoria generatur ex sensu

Quaeritur utrum memoria generatur ex sensu.

Et videtur quod non.

1. Quia dicit Philosophus in primo Physicorum quod aliquid fit ex alio ut ex contrario vel ut ex subiecto; sed memoria non generatur ex sensu ut
 5 ex contrario, cum sensus coadiuvat ad esse memoriae, ut dicitur in De memoria. Item, nec ex subiecto, quod illud quod sic ex alio generatur oportet quod maneat in facto esse; sed in memoria non manet sensus, quia memoria est praeteritorum, cognitio et sensus praesentium; ergo etc.

2. Item, si memoria generatur ex sensu, tunc istorum quorum non est
 10 sensus, non erit memoria, cuius contrarium videmus, quia vacui et infiniti non est sensus, tamen est memoria; ergo etc.

Contrarium dicit Aristoteles.

Dicendum quod per memoriam et sensum duo intelligimus: uno modo virtutes quasdam cognitivas, alio modo cognitionem istarum virtutum,
 15 sicut per visum aliquando intelligimus virtutem, aliquando vero operationem. || Si intelligimus per ista virtutes cognitivas, planum est quod unum non causatur ab altero, sed ambo radicanter in anima sensitiva. Si tamen per ista intelligimus cognitionem virtutum istarum, tunc ex sensu causatur memoria, quia ex cognitione sensitiva fit cognitio memorativae. Sed

59 Cf. *Liber de causis*, prop. II (ed. Pattin, p. 138). 3 Cf. Arist., *Phys.* I, 7, 190b10-14. 5 Cf. Arist., *De memoria et reminiscencia* I, 449b25-27. 12 Cf. Arist., *Metaph.* I, 1, 980a27-29. 16 || L 7rA.

aliquid dicitur fieri ex alio quadrupliciter, ut dicit Commentator: uno modo ex subiecto, ut imago ex lapide, alio modo sicut ex efficiente, ut lis fit e convicio, tertio modo sicut ex contrario, ut album ex nigro, quarto modo ita quod 'ex' dicat ordinem, ut unum fit ex alio, id est post aliud, ut ex prima hora diei meridies, et sic memoria fit ex sensu, id est post cognitionem sensitivam, quia phantasia sequitur sensum et istam memoria. 25

1. Ad primum, quod Aristoteles non accipit primo Physicorum nisi duos modos fiendi unum ex alio quia sufficiunt ad propositum; tamen sunt plures modi; unde non procedit ratio.

2. Ad secundum, quod maior vera quia quae non habent sensum non habent memoriam, quia memoria, ut dicitur in De memoria et reminiscen- 30 tia, est iterata acceptio rei sensibilis prius apprehensae, vel memoria, ut dicit Commentator, <est> virtus collativa praeteritorum et futurorum ad praesentia. Ad minorem quod sensus vel memoria potest esse alicuius vel per se, vel per accidens. Unde dico quod omnis privatio est in sensu per accidens, in quantum habitus eius per se est in sensu; sed infinitum et 35 vacuum sunt privationes finiti et pleni, et illi habitus per se sunt in sensu; ergo eorum privationes per accidens.

Quaestio I.11

Utrum ars generatur ex experimento

Quaeritur utrum ars generatur ex experimento.

Videtur quod non

1. Quia experimentum est acceptio illius quod est in pluribus, sed ars est acceptio illius quod est in omnibus; sed ex eo quod est in pluribus non generatur id quod est in omnibus; ergo ex experimento non generatur ars. 5

2. Item, si ars generatur ex experimento, tunc nullus posset habere artem sine experimento, quod est contra Aristotelem in littera; ergo etc.

20 Cf. Averr., *In libros Metaphysicorum* V, c. 29 (VIII, f. 136F-L). *Exemplum de albo et nigro neque in Averroae neque in textu Aristotelis (Metaph. V, 24, 1023 a 26 sqq.) reperitur, in translatione quae Nova dicitur et in Averrois commentario deest etiam exemplum de lite et convicio quo revera Aristoteles usus est.* 24 meridies] meridiem L. 26 Cf. Arist., *Phys.* I, 7, 190a20-b13. 30 Cf. Arist., *De memoria et reminiscencia* I, 449b19-24; 450a30. 32 *In Averroae non inveni.* 7 Cf. Arist., *Metaph.* I, 1, 981a21-27.

Contrarium dicit Philosophus in littera.

Dicendum quod duplex est acceptio artis et scientiae: una per inventio-
 10 nem, alia per doctrinam. Prima autem est prior simpliciter, secunda vero
 facilius, ut dicit Commentator supra librum De sensu et sensato. Unde
 dicendum quod ars generatur per inventionem, sed inventio est ex experi-
 mento, et sic loquitur hic Philosophus. Sed generatio artis per doctrinam
 15 ab alio non est ex experimento. Unde dicit Aristoteles quod artifex prae-
 eminentiam habet super expertum, quia artifex cognoscit propter quid, sed
 expertus quia. Artifex enim vadit ad causam, sed expertus non.

1. Et per hoc patet ad rationem primam. Vel aliter potest dici quod illud
 quod ex alio generatur non est illud quod generatur, sed aliquid eius.
 Unde, licet non sequitur: est in pluribus, ergo est in omnibus simpliciter,
 20 tamen per intellectum potest considerari esse ut in omnibus.

2. Ad aliam, quod nullus potest habere artem per inventionem sine
 experimento, bene tamen potest eam habere per doctrinam sine experi-
 mento.

Quaestio I.12

Utrum artifex inexpertus certius operetur quam expertus sine arte

Queritur utrum artifex inexpertus certius operetur quam expertus sine
 arte.

Et videtur quod sic.

1. Artifex et expertus operantur ex cognitione; ergo certius operatur
 5 qui certiozem habet cognitionem; sed artifex inexpertus certiozem habet

8 Cf. Arist., *Metaph.* I, 1, 981a5-7. 11 In Averroë non inveni. Sed Cf. Anon. Zimmermanni, *Quaest. Metaph.* I, 5 *Utrum ars generetur ex experimento*: "Dicendum quod artis et scientiae duplex est acceptio: una per inventionem, alia per doctrinam, et acceptio artis et scientiae per inventionem prior est acceptione artis et scientiae per doctrinam" (Cod. Peterhouse 152: f. 3rA). Cf. praeterea Albertum Magnum, *De sensu c.* 2 (ed. Jammy V, p. 2B): "omne quod quis scit, aut addiscens, aut inueniens nouit: et sic duo sunt modi acquirendi scientiam". 14 Cf. Arist., *Metaph.* I, 1, 981a24-30. 15 praeeminentiam] *terminationem ex ai vel im in am corr.* L. 19 in²] ex L. 3 Ante sic] non *scrips. et del.* L. 5 inexpertus] et expertus L.

cognitionem quam expertus sine arte; ergo artifex inexpertus certius operatur. Maior patet quia operatio hominis debet convenire formae hominis.

2. Item, certitudo in cognoscendo est causa certitudinis in operando; sed artifex certiolem cognitionem habet quia cognoscit propter quid et 10 quia; ergo certiori modo operatur.

3. Item, certius operatur opera virtutis qui ipsa operatur ex habitu quam sine habitu; sed artifex operatur ex habitu, expertus sine habitu; ergo etc.

Contrarium dicit Aristoteles in littera, quia licet artifex et expertus non 15 differant in operatione, tamen differunt in efficacia operandi, quia experti magis proficiunt in operando quam rationem habentes.

Dicendum quod artifex inexpertus certiolem habet cognitionem operabilium in universali, sed expertus certiolem operabilium cognitionem habet in particulari et in forma propria et huius ratio est quam etiam 20 Philosophus assignat in littera: “ad agere quidem igitur” quia omnis actus et actiones sunt circa singularia in forma || propria et particulari. Sed operatio experti non est operatio artificis, quia operatio artificis est in speculando et abstrahendo, sed experti operatio est in operando in manu vel in aliquo alio. Ideo expertus in forma propria certiori modo operatur quam 25 artifex sine experimento. Et hoc est quod dicit Commentator supra secundum Ethicorum quod scire aut parum aut nihil facit ad virtutem moralem, quia ad virtutem moralem exiguntur tria: scire, velle et impermutabiliter operari et unum istorum non sufficit ad virtutem moralem, sed ista tria simul. Unde Commentator dicit ibi quod philosophi in eo quod 30 sciunt non dicuntur virtuosus, sed in eo quod bonum faciunt. Consideratio enim philosophi est in cogitando: quod autem operatur, hoc accidit sibi in quantum est expertus. Unde philosophus in quantum huiusmodi non operatur, sed in quantum est expertus.

8 hominis] homini L. 15 Cf. Arist., *Metaph.* I, 1, 981a12-18. 20 et huius ... igitur] *i. m. inf.* L. 21 Cf. Arist., *Metaph.* I, 1, 981a12-13 (“ad actum quidem igitur” *Media*; “ad agere quidem igitur” *Recensio Guillelmi*). 22 et actiones] *s. l.* L. 22 || L. 7rB. 25 Ante certiori] certificari *scrips. et del.* L. 27 Cf. potius Arist., *Eth. Nic.* II, 4, 1105b1-2 *quandoquidem neque ille anonymus graecus commentator a Roberto Grossatesta sub nomine Eustratii translatus* (ed. Mercken, p. 210, 21) *neque Averroes* (In *Moralia Nicomachia Expositio* II, c. 4, III, f. 22 I) *aliquid novi textui aristotelico addit.* 31 faciunt] facit L. 31 consideratio] *i. m. alia manu* (?); consummatio (?) *scrips. et del.* L.

35 1. Ad primum in contrarium dicendum: sicut inveniuntur duo cognoscibilia, ita duae cognitiones. Est enim in nobis virtus sensitiva et virtus intellectiva, et obiectum sensus est sensibile, et expertus habet cognitionem sensitivam et sub propria forma, non tamen habet cognitionem intellectivam nec causam. Unde quare talis herba sanat nescit expertus, sed
40 quia sanat. Unde eius cognitio est circa singularia. Sed cognitio artificis est circa universalia. Unde cognitiones istorum differunt in specie, unde istae cognitiones non sunt comparabiles. Unde, quando dicitur quod uterque operatur ex cognitione, non tamen secundum eandem cognitionem. Ideo non sunt comparabiles. Verius autem operatur expertus circa singu-
45 laria, sed artifex circa universalia.

2. Ad secundum quod <***

3. Ad tertium quod > maior propositio vera est in omnibus operationibus virtutum moralium; ideo habens habitum certius operatur quando scire, velle et operari concurrunt; sed ista tria non pertinent ad artificem,
50 sed solum scire. Ideo nullum est de hoc.

Quaestio I.13

Utrum scientiae practicae sint nobiliores speculativis

Quaeritur utrum scientiae practicae sint nobiliores speculativis.

Et videtur quod sic.

1. Quia scientiae perficiunt hominem in hac vita, quia dicitur in tertio De anima quod intellectus post separationem non reminiscitur eorum
5 quae scivit in corpore; sed scientiae practicae magis proficiunt homini in corpore quam speculativae; ergo etc.

2. Item, inter istas quarum una ordinat aliam et alia ordinatur, scientia ordinans est nobilior ordinata; sed legislator ordinat quae debent legi in civitate de scientiis speculativis, ut dicitur in Politicis, et usque ad quod
10 tempus, et hoc per scientiam practicam; ergo etc.

Contrarium dicit Aristoteles in littera.

Dicendum quod scientiae speculativae simpliciter nobiliores sunt scientiis practicis quia habitus quicumque non habent rationem finis quia ordinantur ad operationem, sed ad finem ordinati rationem boni accipiunt, quare habitus ad finem nobiliorem ordinati nobiliores sunt habitibus ad finem minus nobilem ordinatis; sed habitus scientiarum speculatarum ordinantur in finem nobiliorem, quia ordinantur in operationem intellectus, non autem habitus scientiarum practicarum, sed in rebus extra; ergo etc.

Item, dignitas scientiae attenditur ex dignitate obiecti et subiecti scientiae; sed obiectum scientiae speculativae dignius est obiecto scientiae practicae; ergo speculativa dignior est. Minor patet, quia obiectum speculatarum est quod est maxime intelligibile et maxime ens actu; sed obiecta scientiarum practicarum materialia, et quanto aliquid appropinquat ad materiam tanto ignobilius est; ergo scientiae speculativae digniores sunt.

1. Ad primum in contrarium, quod scientia perficiens nobiliorem partem hominis nobilior est ista quae perficit ignobilius; sed scientia speculativa perficit intellectum, sed practica corpus; sed anima dignior est corpore; ergo etc. Item, bonum speculativum est bonum propter se, sed bonum practicum est bonum ordinatum in aliud, quia est utile. Unde sequitur quod scientiae ordinatae in vitam hominis <***> tanto minus bona, licet forte sit magis necessaria.

2. Ad secundum dicendum [quod] secundum Commentatorem || supra septimum Ethicorum quod scientia potest ordinari de alia vel quantum ad usum vel quantum ad operationem. Unde scientia civilis praecipit scientiis practicis quantum ad utrumque modum. Unde dicit quod legislator omnia debet scire. Et iste praecipit scientiis speculativis quantum ad usum, non tamen quantum ad operationem, unde non sequitur quod scientia <civilis> sit melior speculativis.

13 habent] habet L. 14 ordinantur] ordinatur *i. m.*; operatur *scrips. et del.* L. 14 ordinati] ordinatus L. 33 *In Averroë non inveni. Sed Cf. Anon. Zimmermanni, Quaest. Metaph. I, 7 Utrum scientiae practicae sint meliores quam scientiae speculativae:* “Ad aliud dicendum quod una scientia potest ordinare aliam et quantum ad usum et quantum ad determinationem operis, ut civilis dicitur ordinare alias scientias practicas quantum ad utrumque” (Cod. Peterhouse 152: f. 3 vA). 33 || L 7vA. 34 de alia] de alio s. l. L.

LIBER SECUNDUS

Quaestio II.1

Utrum veritas habeat esse

Circa secundum librum quaeritur primo utrum veritas habeat esse.

Et videtur quod non.

1. Quia dicit Boethius, veritas est adaequatio rerum et intellectuum; sed impossibile est intellectum adaequari rebus; ergo veritas non datur.
5 Minor patet quia intellectus est immaterialis, sed res sunt materiales; ergo etc.

2. Item, Aristoteles dicit in secundo Caeli et mundi, si unum contrarium est in natura, et reliquum; ergo si unum non est, nec reliquum, a destructione consequentis; sed falsum non est in rerum natura; ergo nec
10 verum.

Contrarium dicit Aristoteles, quod veritas est finis scientiarum speculativarum sicut operatio practicarum; sed finis magis habet esse quam ea quae sunt ad finem; sed scientiae speculativae sunt; ergo veritas, etc.

Dicendum quod veritas habet esse, quod patet primo ex manifestatione
15 veritatis, secundo ex propositionibus, tertio ex principiis. Ex manifestatione, quia veritas debet esse manifesta, quia verum est manifestativum suipsius, ut dicit Commentator. Cum ergo multa manifesta sint quae sunt, ergo veritas est qua illa manifestantur. Item, ex propositionibus, quia
20 quaero utrum haec propositio sit vera: ‘nulla veritas est’. Si est falsa, ergo eius contradictoria erit vera, scilicet: ‘aliqua veritas est’. Si dicas quod sit vera, ergo habeo propositum quod sit veritas, quia veritas huius propo-

3 *Citatio spuria. Huius definitionis famosissimae variis auctoribus a scholasticis attributae verum fontem nemo, quod sciam, reperit.* **4** datur] dicit L. **7** Cf. Arist., *De caelo* II, 3, 286a23. **8** nec] et L. **11** Cf. Arist., *Metaph.* II, 1, 993b20-21. **16** manifestativum] manifestivum L. **17** *In Averro non inveni; sed Cf. Aegidium Romanum, Quaestiones Metaphysicales*, II, 1 *Utrum veritas sit possibilis*: “Dicit Philosophus quod verum est manifestativum suipsius” (ed. Venetiis, 1501, f. 13rA). **18** manifestantur] manifestatur L.

sitionis quam dicis esse veram. Et si dicis quod sit fallacia secundum quid et simpliciter, contra: secundum quid ad simpliciter se habet sicut per accidens ad per se; si ergo per accidens est, ergo per se est; ergo sequitur quod si veritas secundum quid est, ergo veritas simpliciter, etc., quia dicit 25 Commentator quod si posterius est, prius erit. Veritas enim secundum quid non erit nisi sit veritas simpliciter quam participet. Tertio patet ex principiis, quia si veritas non esset, ergo veritas nullius partis contradicti-
onis esset; sed cum Aristoteles accipit illud, quarto huius, de quolibet affirmatio vel negatio vera, non erit verum; quod falsum est, quia est 30 causa omnis veritatis in principiis incomplexis. Sed intelligendum quod in entibus animae invenitur triplex gradus: quaedam sunt entia apud animam quibus nihil respondet in re extra, et talia sunt figmenta animae, ut tragelaphus; alia sunt entia apud animam quibus aliquid respondet in re extra, et talia sunt similitudines rerum extra, ut species lapidis in anima, et 35 tale ens non habet esse nisi intentionale, et non verum; alia sunt entia quae habent esse in anima reale, nec figmentum, nec intentionale, et talia reducuntur ad tria genera, ut dicitur secundo Ethicorum. Aut enim sunt habitus, aut potentiae animae, aut passiones; sed veritas apud animam habet esse reale, ut dicitur sexto huius; ergo oportet quod reducat ad 40 aliquid istorum trium. Sed veritas non potest esse passio nec potentia, quia dicit Aristoteles quod veritas est in ipso intelligenti et circa intellectum, ut dicitur primo Perihermeneias, nec est in oratione nisi ut in signo; passiones autem sunt in sensibili; ergo veritas non est passio. Nec potentia, quia potentiae sunt in nobis a natura, ut dicitur in Ethicis; sed verita- 45 tem acquirimus, et post acquisitionem habet esse reale in anima; ergo non est potentia. Ergo sequitur quod sit habitus, ita quod veritas sit habitus in anima causatus ex hoc quod intellectus secundum debitos modos intelligendi et essendi confert intentionem intentioni et rem rei. Qualiter autem veritas differt a scientia patet inferius, et tamen differt sicut finis et illud 50 cuius est finis ab ipsa scientia

1. Ad primum in contrarium, quod maior concedatur. Ad minorem, quod aliquid potest adaequari alteri dupliciter: uno modo secundum com-

26 Cf. Averr., *In libros Metaphysicorum* II, c. 10 (VIII, f. 33F). 27 quam] quod L. 29 Cf. Arist., *Metaph.* IV, 3 1005b5-25. 31 veritatis] veritas L. 35 similitudines] similes L. 38 Cf. Arist., *Eth. Nic.* II, 5, 1105b20-21 39 habitus] ex abitus corr. L. 40 Cf. Arist., *Metaph.* VI, 4, 1027b 4-27; 1028a1 43 Cf. Arist., *De interpretatione* I, 16a9-12 43 oratione] nec add. et del. L. 45 Cf. Arist., *Eth. Nic.* II, 5, 1106a9-10. 50 differt] debet L.

mensurationem, alio modo secundum similitudinem. Unde dico quod
 55 nihil potest adaequari alteri || secundum commensurationem nisi utrum-
 que habeat quantitatem, et sic intellectus non potest adaequari rebus. Talis
 enim adaequatio non quaeritur inter rem et intellectum. Alio modo potest
 esse adaequatio secundum similitudinem, in quantum intellectus habet
 similitudines rerum apud se, et talis adaequatio sufficit ad veritatem.
 60 2. Ad secundam quod <maior> vera est. Ad minorem, quod falsa est,
 quia verum et falsum contrariorum, quia utrumque contrariorum <***>
 debet esse, ens positive dicunt.

Quaestio II.2

Utrum potentia ad cognitionem veritatis sit potentia ad infinitum

Quaeritur utrum potentia ad cognitionem veritatis sit potentia ad infinitum
 vel simul possit poni in actu.

Et videtur quod sit infinita.

1. Quia potentia ad cognitionem veritatis est sicut desiderium ad finem;
 5 sed desiderium procedit in infinitum, ut dicitur in *Ethicis*, et hoc non
 potest simul poni in actu; ergo etc.

Contrarium: si potentia dicta procedit in infinitum, aut hoc est quia sci-
 bilia procedunt in infinitum, aut quia clarius possumus cognoscere in infi-
 nitum; sed scibilia non sunt infinita, sicut nec species; nec cognitio procedit
 10 in infinitum, quia sic est intellectus divinus; quare etc.

Dicendum quod potentia ad cognitionem veritatis non est potentia ad
 infinitum, sed potest poni in actu completo, quia si erit potentia ad infinitum,
 cum ratio potentiae sumitur ex obiecto et ex actu, oporteret quod
 obiecta potentiae essent infinita, et similiter operationes sive modi cogni-
 15 tionis; sed obiecta intellectus non sunt infinita quia species rerum non
 sunt infinitae, quae sunt obiecta intellectus. Item, duo modi sunt quibus
 intellectus intelligit, et quando habet istos modos non potest clarius
 cognoscere rem quam secundum istos modos, et isti modi sunt definitio et

55 || L 7vB 61 Post falsum spatium quattuor fere litterarum capax reliquit L. 2 poni in actu] imponi in actum L. 5 Locus non inventus 6 poni in actu] imponi in actum L.

demonstratio, ita quod per definitionem scitur quid est esse rei, per demonstrationem quia hoc inest huic; sed in demonstrationibus non est 20 procedere in infinitum, ut dicitur libro Posteriorum, quia necesse est devenire ad principia indemonstrabilia, et quando ad ista devenitur, tunc clarissime cognoscitur res. Alio modo cognoscit intellectus per definitionem, et definitio est in essentia in demonstratione; si ergo in demonstrationibus non est procedere in infinitum, ergo nec in definitione quae est 25 principium demonstrationis vel tota circa demonstrationem, ut dicitur libro Posteriorum. Et ideo quando perfecte cognoscis quod quid esse rei non est potentia in intellectu ad ulteriorem cognitionem, quia res non habet perfectius esse quam per suam definitionem. Ideo cognitionis potentia non est ad infinitum, sed ad aliquid finitum. 30

1. Ad primum in contrarium, quod appetitus finis, ut dicit Commentator, procedit in infinitum † in quantum est prout desiderari †, ita quod remaneat aliquid de potentia, sed tamen habito fine non est potentia ad infinitum; similiter, quia aliquis potest perfecte cognoscere per definitionem et demonstrationem, ideo potentia ad cognoscendum non est ad infi- 35 nitum.

Quaestio II.3

Utrum intellectus noster possit intelligere quod quid erat esse substantiarum separatarum

Quaeritur utrum intellectus noster possit intelligere quod quid erat esse substantiarum separatarum per essentiam.

Et videtur quod sic.

1. In quibuscumque est idem cognoscere si et quid est, quia cognito si est cognoscitur quid est; sed in substantiis separatis idem est cognoscere si est et quid est, et maxime in Deo; ergo cum <de> Deo possimus cognoscere si est, ergo et quid est.

2. Item, dicit Aristoteles in littera quod substantiae separatae maxime

21 Cf. Arist., *An. Post.* I, 19-21, 81b32-82b35 26 circa] *i. m.* L 26 demonstrationem] demonstratio L 27 Cf. Arist., *An. Post.* II, 3, 90b24-30 32 In *Averroë non inveni.* 4 idem] *s. l.* L 4 cognito] cognitum L 5) cognoscitur] cognoscit L 8 Ante in] a *scrips. et del.* L 8 Cf. Arist., *Metaph.* II, 1, 993b10-11.

sunt intelligibiles secundum naturam. Vel igitur intelliguntur ab aliquo,
 10 vel natura aliquid facit frustra, scilicet aliquid maxime intelligibile quod
 tamen non intelligitur; sed natura nihil facit frustra; ergo etc.

Contrarium dicit Aristoteles, quod intellectus noster se habet ad mani-
 festissima naturae sicut oculus noctuae ad lucem solis, et difficultas
 cognoscendi non est ex parte rerum, sed ex parte intellectus nostri, quia
 15 intellectus noster est impropotionalis substantiis separatis quia intelligit
 cum continuo et tempore et phantasmatis; ergo non potest intelligere
 illa in quibus ista non inveniuntur.

Ad quaestionem dicendum quod Commentator supra tertium De
 anima, ubi movetur ista quaestio, <dicat> quod in tota philosophia non
 20 invenitur determinata || a sapiente nisi tantum quantum ostenditur se-
 cundo *Metaphysicae*. Tamen Commentator ad istam quaestionem adducit
 multas opiniones. Primo, Avempece, qui dicit quod homo per studium et
 contemplationem in scientiis speculativis potest attingere ad cognitionem
 substantiarum separatarum quantum ad quod quid erat esse earum. Et eius
 25 ratio est quia obiectum intellectus nostri est rei materialis quiditas; ergo
 intellectus noster debet comprehendere quiditatem rei materialis; si tunc
 ista sit aggregata ex quiditate et habente quiditatem, tunc intellectus
 potest abstrahere istam quiditatem ab habente quiditatem donec deveniat
 ad illud quod solum est quiditas et non habens quiditatem; sed sola qui-
 30 ditas est [in]separabilis a materia; ergo intellectus noster potest ista<m>
 intelligere. Tamen Commentator reprobatur hoc quoniam dicit: ponamus
 quod intellectus noster possit intelligere quiditatem absolute, tamen non
 sequitur quod intellectus noster intelligat substantias separatas, quia ad
 quiditatem rei materialis pertinet materia et forma. Item, quiditas rei mate-
 35 rialis non est separata a materia secundum esse, sed solum secundum rati-
 onem. Et contrarium utriusque istorum est in substantiis separatis, quia
 quiditas earum non est composita ex materia et forma, sed forte compositio
 essentiae cum esse, et iterum quiditas rei materialis non est separata,
 sed ista est separata; quare etc. Sed Alexander ponit intellectum possibilem
 40 nobis uniri sicut perfectionem et formam corporalem, et quod nihil incor-
 ruptibile debet uniri corruptibili, et quia homo est res materialis, ideo ponit
 intellectum possibilem esse corporalem, et ideo ponit intellectum possibi-

9 intelliguntur] intelligitur L. 12 Cf. Arist., *Metaph.* II, 1, 993b9-11 19 Cf. Averr., *In li-
 bros de anima* III, c. 36 (ed. Crawford, pp. 487 sqq.). 20 || L 8rA.

lem non posse intelligere substantiam separatam, sed intellectum agentem ponit substantiam separatam, et istum dicebat intelligere substantias separatas, et istum intellectum dicebat nobis aliquo modo copulari, quia 45 intellectus agens est forma intellectus in habitu; ideo posuit nos intelligere substantias separatas per unionem intellectus agentis ad nos. Sed non videtur illud esse bene dictum, quia nihil agit nisi secundum quod est in actu; cum ergo intellectus agens sit separatus a nobis, ergo intellectus agens et nos habebimus actum distinctum; ergo quae habent esse distinctum 50 habent operationem distinctam; ideo non intelligimus per intellectum separatum a nobis. Sed Commentator ponit intellectum agentem et possibilem esse <substantias> separatas a nobis secundum esse, et tamen coniungi nobis secundum operationem sicut nauta coniungitur navi, et per hoc intelligere substantias separatas. Sed hoc est contra veritatem. Agere 55 sequitur esse et modus agendi modum essendi. Sunt ergo separata secundum esse et <secundum> operationem [separata]. Si ergo intellectus agens et possibilis sint separata a nobis, non possumus intelligere per substantias separatas; ergo oportet quod isti intellectus sint nobis coniuncti in substantia. Item, posuit Commentator quod species intelligibiles comparantur ad intellectum <possibilem> sicut forma ad materiam, sed species intelligibiles comparantur ad intellectum <agentem> sicut materia ad formam, quia intellectus agens facit species, sicut color comparatur ad virtutem visivam sicut forma ad materiam, sed ad lucem sicut materia ad formam; si ergo nos intelligimus substantias separatas per actiones intellectus possibilis et agentis, videretur quod per actionem coloris in pariete paries deberet videre colorem, quod est impossibile; ergo et primum. Unde dicendum quod intellectus humanus coniunctus magnitudini non potest intelligere substantias separatas per quod quid est earum, quia intellectus noster est perfectio corporis, licet non sit forma corporalis 70 quae educitur de potentia materiae. Unde dicitur separata quantum ad modum productionis, quia non producitur de potentia materiae sicut aliae formae materiales, sed dicitur corporalis quia est perfectio materiae. Unde, cum sit perfectio materiae, ex hoc elicitur ad ipsa sensibilia et || particula-

52 Cf. Averr., *In libros de anima* III, c. 5 (ed. Crawford, pp. 389, 60-62; 408, 622-623). 59 intellectus] nostri *add. et del.* L. 60 Cf. Averr., *In libros De anima* III, c. 5 (ed. Crawford, p. 390 sqq., *praesertim* 411, 703-705); c. 36 (ed. cit., pp. 499 sqq.). 62 materia ad formam] forma ad materiam L. 70 perfectio corporis] perfectione corporalis L. 74 elicitur] obicitur L. 74 || L 8rB.

75 ria et non elicitur ultra substantias sensibiles per se; ideo non potest intel-
ligere substantias separatas quantum ad sui essentiam. Item, cum omnis
cognitio nostra incipit a sensu, non potest devenire in cognitionem sub-
stantiae separatae nisi per effectum; sed effectus non ducit nos in cogniti-
onem esse nisi propter similitudinem effectus cum causa, aut quia ducit
80 nos in virtutem cognitivam illius causae; sed substantiae immateriales
non sunt similes materialibus, nec aliqua virtus inferior habet virtutem
cognitionis substantiae separatae, et nulla substantia potest cognoscere de
alia nisi <quod> quid erat esse eius; sed intellectus noster est inferioris
ordinis in cognoscendo; ergo etc. Item, potentia passiva est potentia ad
85 illud ad quod potest eam agens facere; sed in nobis invenitur potentia
activa et passiva; sed intellectus agens est in nobis ut virtus activa; ergo
quod illa potest abstrahere, ad hoc habet se intellectus, possibilis scilicet,
in potentia; hoc autem non est in substantiis separatis, quia ista non potest
abstrahere; ergo nec nos possumus intelligere ea.

90 1. Ad primum in contrarium, quod 'si est' a nobis cognoscitur uno
modo ex posterioribus et effectibus, et per hoc cognoscitur causa per acci-
dens; alio modo ex prioribus et essentialibus, et iste qui cognoscit [quod]
si est ex prioribus cognoscit quod quid est; qui autem primo modo cogno-
scit 'si est' non necessario scit quid est. Et sic cognoscimus 'si est' sub-
stantiarum separatarum.
95

2. Ad secundum, quod in forma arguendi est consequens, quia non
sequitur: substantiae separatae sunt maxime <intelligibiles>, ergo ab
homine, sed per seipsas et per Primum.

Quaestio II.4

Utrum in causis moventibus sit procedere in infinitum

Quaeritur utrum in causis moventibus sit procedere in infinitum.

Et videtur quod sic.

1. Quia causae generantes sunt causae moventes; sed causae generantes
procedunt in infinitum; ergo causae moventes. Minor declaratur: actus
5 non multiplicatur nisi propter multitudinem subiecti; sed generationes

sunt infinitae, ergo et generata sunt infinita, ergo et causae generantes sunt infinitae.

2. Item, ad hoc quod causa media sufficienter moveat oportet quod sit ante ipsam movens ipsam; sed positis causis infinitis quaelibet causa habet rationem medii et ante quamlibet istarum est alia; ergo positis cau- 10
sis infinitis non destruitur motus; ergo causae moventes possunt procedere in infinitum movendo.

Contrarium dicit Aristoteles, quod positis causis infinitis omnes <erunt> mediae; sed media causa non movet nisi a prima moveatur; ergo 15
etc.

Dicendum quod causae moventes, secundum Commentatorem hic, inter se habent duplicem ordinem, scilicet essentialem et accidentalem. Unde dicit quod in causis moventibus habentibus ordinem essentialem non est procedere in infinitum, sed in causis habentibus ordinem accidentalem bene contingit. Sed notandum quod causae essentialiter dicuntur 20
ordinatae tripliciter: uno modo causae per se dicuntur ordinatae essentialiter quae sunt causae dissimilium specierum, ita ut hoc sit causa et illud effectus essentialiter, ut ista: homo generatus et homo generans et sol et motor primus, unde per hoc quod est motor primus habet rationem causae, et homo generatus effectus, sed intermedia habent rationem causae et 25
effectus. Generans enim proximum est causatum respectu solis et causa respectu generati. Quaelibet tamen istarum causarum distinctae sunt secundum speciem. Causae autem accipiuntur ordinatae <accidentaliter> quae sunt similium specierum, sed quod distinguuntur istae causae adinvicem habent ex quodam extrinseco et non ex || forma sua, et quod unum 30
sit causa alterius hoc non est nisi ex motore primo dirigente. Secundo modo dicuntur aliqua essentialiter ordinata quando ad essentiam alicuius effectus concurrunt plures causae ita quod sine una earum non potest effectus produci; istae sunt essentialiter ordinatae, ut primus motor, sol et

10 positus] oportet quod sit ante ipsam movens ipsam, sed positis causis infinitis quaelibet causa habet rationem medii *add. et del. per va-cat L.* 13 Cf. Arist., *Metaph.* II, 2, 994 a 15 sqq. 14 <erunt>] *post omnes spatium sex vel septem litterarum capax reliquit L.* 16 hic] haec L. Cf. Averr., *In libros Metaphysicorum* II, c. 6 (VIII, f. 31D-E); Averr., *In libros Physicorum* V, c. 13 (IV, f. 218I-K); VIII, c. 15 (IV, f. 350D), c. 47 (IV, f. 388K). 23 effectus] efficiens L. 23 essentialiter lectio incerta 23 ut] unde L. 27 ordinatae] *spatium octo vel novem litterarum post capax hoc verbum reliquit L.* 30 || L. 8vA. 34 motor] motorem L. et] luna *add. et del. L.*

35 homo. Accidentaliter autem ordinatae quando ad effectum exiguntur plures causae quae tamen non requiruntur ad essentiam generati, requiruntur tamen secundum accidens, secundum quod dicimus quod infiniti homines praecesserunt generationem huius hominis. Tertio modo dicuntur essentialiter ordinatae sicut causa per se est quae agit per intentionem, causae
40 per accidens quae agunt praeter intentionem, ut casus et fortuna. Et istae quae per se intendunt ad effectum non sunt infinitae, et ideo in talibus non est procedere in infinitum.

1. Et sic patet ad primam rationem, quia causae essentialiter ordinatae moventes non procedunt in infinitum, sed in accidentaliter ordinatis bene,
45 quia [in] infinita uni accidunt. Est enim dare statim primum movens in essentialiter ordinatis, ut Deum, et ultimum motum, ut materiam primam.

2. Ad secundum dicendum sicut dicebatur supra: causae mediae ponuntur finitae vel infinitae. Adhuc, ratio mediae causae erit movere virtute
50 alterius. Si causae essent ut infinitae, omnes essent mediae et ita omnes causae essent eiusdem rationis, et ita nulla causa esset movens. Media enim causa non movet nisi in virtute alterius. Si ergo non sit movens eas, non erit motus. Ideo, cum motus sit, necesse est devenire ad Primum, quia, ut dicit Commentator, causae moventes accidentaliter ordinatae non
55 habent virtutem movendi nisi per virtutem causarum essentialiter ordinatarum adinvicem. Et ideo sequitur, si omnes causae sint infinitae et mediae, quod nullus erit motus.

Quaestio II.5

Utrum in infinito contingit assignare prius et posterius

Queritur utrum in infinito contingit assignare prius et posterius.

Et videtur quod sic.

1. Motus caeli et tempus sunt aeterna secundum Philosophum; sed in motu caeli est assignare prius et posterius; sed iste est infinitus; ergo in
5 infinito est assignare prius et posterius.

40 agunt] ex agit s. l. corr. L. 46 Deum] Deus L. 48 dicebatur supra] dice sum L. 50 si] sicut L. 54 Fortasse Averr., *In libros Physicorum* VIII, c. 47 (IV, f. 388I-L). 3 Cf. Arist., *Phys.* VIII, 1, *passim*.

Contra: inter illa quae aequaliter sunt media unum non est prius altero; sed in infinito sunt partes aequaliter mediae; ergo etc.

Dicendum quod Aristoteles quinto huius dicit quod prius et posterius definitur in comparatione ad primum, quia prius est quod est propinquius alicui primo et posterius quod est remotius ab ipso primo; ergo ubi est prius et posterius, ibi est invenire primum; ergo ubi non est primum, non est prius nec posterius; sed in infinito non est primum; ergo nec prius nec posterius. Item, intelligendum, sicut est accipere primum in motu et tempore, sic est accipere ibi prius et posterius; sed in istis potest accipi primum dupliciter: aut simpliciter, aut quantum ad nostram acceptionem; et in tempore et in motu non est accipere primum simpliciter, quia sunt continua, et continuum divisibile in infinitum, et in infinitis non est primum; ergo in motu et tempore non est primum, ut probatur sexto Physicorum. Tamen, secundum acceptionem nostram est accipere primum in tempore, et prius et posterius, ut dicit Commentator, quia est accipere diem continuum a mane usque ad vesperam non considerando continuitatem diei.

1. Et sic patet ad rationem.

Quaestio II.6

Utrum intellectus noster potest intelligere continuum

Quaeritur utrum intellectus noster potest intelligere continuum.

Et videtur quod non.

1. Dicitur primo Physicorum quod compositum non potest cognosci nisi sciatur ex quibus est compositum; sed partes continui sunt infinitae et infinitum non potest cognosci; ergo nec continuum. 5

2. Item, omne intelligibile comparatur ad intellectum sicut movens ad mobile; sed mobile debet esse proportionale moventi; ergo intelligibile debet esse proportionale intellectui; sed continuum divisibile est in infinitum; sed intellectus noster est indivisibilis; sed indivisibile non habet proportionem ad divisibile; ergo nec potest continuum intelligere. || 10

8 Cf. Arist., *Metaph.* V, 11, 1018b9-15. 18 Cf. Arist., *Phys.* VI, 5, 236a13-35. 20 Fortasse Averr., *In libros Physicorum* IV, c. 99 (IV, f. 180B-C). 3 Cf. Arist., *Phys.* I, 4, 187b7-12. 10 || L 8vB.

Contrarium dicit Philosophus in littera, quod intellectus intelligit lineam in quantum est terminata super duo puncta, non tamen intelligit sectiones lineae.

Dicendum quod continui duplex est intellectus: unus in quantum intelligitur ut actu indivisum per formam unam, et hoc modo continuum est
 15 unum actu, licet sit multa in potentia, et sicut est unum aliquid actu, sic est indivisum in actu, et sic potest actu intelligi, scilicet ut sit actu indivisum. Unde dicitur tertio De anima quod intellectus intelligit continuum indivisum in tempore indiviso quia intellectus intelligit rem secundum quod
 20 est actu unum. Alio modo intellectus potest intelligere continuum per partes eius, et hoc dupliciter: aut enim in continuo considerantur partes eiusdem proportionis, ut medietates ad medietates, aut in quantum sunt partes eiusdem quantitatis. Et primo modo intellectus non potest intelligere continuum, quia hoc modo partes continui procedunt in infinitum. Alio modo
 25 possunt accipi partes continui secundum quantitatem, ut secundum quantitatem pedalem, vel secundum aliam quantitatem, ut una ulna potest multas alias mensurare. Et quia istae partes eiusdem quantitatis una potest mensurare omnes alias, et sic intellectus per illas partes potest intelligere continuum.

30 1. Tunc ad rationem quod nihil potest cognosci nisi ex partibus componentibus, vel etiam mesurantibus, et per partes mesurantes potest intellectus intelligere, ut dicit Commentator. Non tamen intelligit continuum per partes potentiales secundum actum determinatas per formam.

2. Ad secundum, quod ordo est in genere moventium, quia in ordine
 35 moventium invenitur movens proximum et reliquum et in potentia. Unde dicendum quod natura rei non movet intellectum immediate, sed species rei movet intellectum immediate, quia illud debet esse indivisibile quod movet intellectum, ut dicitur in De memoria et reminiscencia. Unde etiam dicitur De anima quod lapis non est in anima, sed species lapidis. Sic
 40 continuum intelligitur ab intellectu, et illud quod in ipso movet intellectum

11 Cf. Arist., *Metaph.* II, 2, 994b23-26. 16 sit] sint L. 18 Cf. Arist., *De anima* III, 6, 430b8-9. 19 indiviso] indivisum L. 19 rem] i. m. L. 23 primo] hoc L. 27 multas alias] multa alia L. 32 In Averroë non inveni. 35 Ante reliquum] ver scrips. et del. L. 36 rei] novum add. et del. L. 38 Fortasse Arist., *De memoria et reminiscencia* I, 450a4-5. 39 Cf. Arist., *De anima* III, 431b29-30.

est indivisibile, scilicet ut ipsum est ens actu indivisum, in potentia tamen divisibile. Ideo sic potest cognoscere continuum.

Quaestio II.7

Utrum intellectus divinus potest intelligere infinita

Quaeritur utrum intellectus divinus potest intelligere infinita.

Et videtur quod non.

1. Quia ista quae intelliguntur ab intellectu, ab intellectu determinantur; sed infinita ab intellectu non determinantur; ergo nec intelliguntur.

2. Item, intellectus divinus est mensura rerum, licet <***>

5

<***> intellectus divinus est agens per cognitionem, et quod agit cognoscit; sed per successionem temporis agit infinita; ergo cognoscit infinita.

Dicendum quod quidam dixerunt, ad nobilitatem intellectus divini attendentes, quod intellectus divinus nihil <aliud> a se intelligit, neque finitum neque infinitum, quia si aliud a se intelligeret tunc intelligeret recipiendo, et intellectus recipiens aliud a se est intellectus in potentia. Tunc si talis esset intellectus divinus, vilesceret; quare non intelligit aliud a se. Et hoc est quod dicit Aristoteles, quod intellectus divinus nihil aliud a se intelligit, quia intelligibile comparatur ad intellectum sicut perfectio ad perfectibile. Si ergo intellectus divinus aliud a se intelligeret, tunc aliquid esset perfectius intellectu divino, quod [non] est absurdum dicere. Tamen non oportet hoc dicere, quia intellectus divinus agit hoc quod agit per cognitionem, sed ipse est causa omnium rerum, non tamen sicut agit ignis, sed in cognoscendo, unde sicut omnia producit, ita cognoscit. Producit autem aliquo modo sub formis propriis, ergo omnia, tam finita quam infinita, sub propriis formis cognoscit. Sed essentiam divinam ab homine cognosci impossibile est, ideo qualiter alia a se cognoscit est nobis difficile, quia dicit Augustinus: ea quae intelligimus de intellectu divino, sub

11 aliud] aliquid L. 13 esset] ex erit s.l. corr. L. 14 Cf. Arist., *Metaph.* XII, 9, 1074b15-35. 17 intellectu] intellectui L. 20 ignis] expunxit L. 24 est] impossibile add. et del. L. 24 *Locus non inventus.*

25 aenigmate et tenebra cognoscimus. Ideo intellectus humanus non potest
 cognoscere intellectum divinum ut existit <hic>, et hoc sub tenebra, sed
 certum est intellectui humano quod intellectus divinus non intelligit alia a
 se per aliquid additum suae essentiae, immo per suam essentiam; sed
 intellectus divinus intelligendo suam essentiam intelligit eam sufficienter
 30 esse causam omnium, et quod omnia sunt in ipso ut in causa sufficiente,
 || et in quantum omnia relucent in ipso, ideo intelligendo suam essentiam
 intelligit omnia, quia intellectus divinus est ars productorum; ergo produ-
 cta cognoscit in quantum est artifex productorum; et producta habent
 essentiam ab eo; ergo omnia cognoscit. Item, intellectus divinus non
 35 intelligit discurrendo, sed omnia sunt ibi simul; sed intellectus hu-
 manus sic cognoscit; sed cum ipsum sit simplicissimum, ideo omnia
 in ipso exemplaria sunt simplicissima, et omnis artifex habet cognitionem
 sui effectus producibilis, quia dicitur septimo huius quod domus in anima
 exemplar est domus in materia, unde non habentes exemplar domus in
 40 anima non possunt domum facere in materia. Et cum intellectus divi-
 nus est artificialis, ideo exemplar omnium habet in se quae nullam com-
 positionem faciunt ibi, sicut nec exemplar domus in anima domifican-
 tis.

1. Ad primum in contrarium, quod maior est vera de intellectu finito;
 45 illa enim determinantur ab intellectu; sed intellectus divinus est infinitus,
 ideo per suam infinitatem potest infinita intelligere, sicut est infinitae pro-
 ductionis. Producit enim ex infinita et maxima distantia, scilicet a non
 esse ad esse.

2. Ad secundum, quod maior vera: artificis enim est mensurare et ordi-
 50 nare. Ad minorem, quod infinita non possunt mensurari ab aliqua parte
 quantitativa infiniti, sed infinita possunt mensurari ab intellectu divino
 secundum essentiam, secundum quod infinita intelliguntur ab ipso per
 habitudinem ad essentiam divinam. Omnia enim habentia essentiam,
 habent eam ab essentia prima.

*Quaestio II.8**Utrum ad cognitionem perfectam rei exigatur cognitio omnium
causarum*

Quaeritur utrum ad cognitionem perfectam rei exigatur cognitio omnium causarum.

Et videtur quod non.

1. Quia definitio est perfecta cognitio substantiae; sed definitio non includit nisi duas causas, scilicet materialem et formalem; quare etc. Maior 5 patet per Aristotelem in tertio huius. Dicit enim quod maxime scit qui scit quod quid est.

2. Item, ars medicinalis sufficiens cognitio est sanitatis; tamen in cognitione sanitatis non procedit usque ad cognitionem ideae, ut dicitur primo Ethicorum, et illa est prima causa; quare etc. 10

Contrarium dicit Auctor in littera et Commentator supra primum Physicorum.

Dicendum quod scibile a nobis potest considerari dupliciter: uno modo sub ratione propria et inseparabili, alio modo sub omni cognitione, tam generali quam speciali, quam propinqua et remota, ut sanitas potest 15 cognosci aut inquantum sanitas, aut inquantum ens. Primo modo ad cognoscendum aliquid exigitur cognitio omnium causarum inquantum sunt principium cognoscendi illud in illo genere. Ars enim medicinalis non considerat sanitatem inquantum ens, sed inquantum consistit in debita proportionem calidorum et humidorum, et similiter scientia de ani- 20 malibus considerat de materia proxima et non de materia prima. Et hoc est quod dicitur secundo Physicorum, quod naturalis habet considerare formam usque ad quid, id est, secundum quod actus est materiae. Unde, cum naturalis consideret intellectum, sequitur quod non considerabit ipsum non nisi inquantum est perfectio materiae humanae. Si tamen consi- 25 deremus secundo modo modum cognitionis sub omni modo cognoscendi, propinquo et remoto, particulari et universali, oportet quod cognoscantur

1 ad] pars *scrips. et del. L.* 6 Cf. Arist., *Metaph.* III, 2, 996b18-20. 6 qui] quia L. 10 Cf. Arist., *Eth. Nic.* I, 6, 1097a8-11. 11 Cf. Arist., *Metaph.* II, 1, 993b23-24. Cf. Averr., *In libros Physicorum* I, c. 1 (IV, f. 6D). 22 Cf. Arist., *Phys.* II, 2, 194b 10-11.

omnes causae ad hoc quod habeatur perfecta cognitio rei. Tantum enim aliquis deficit a cognitione rerum quantum deficit a cognitione causarum.
 30 Quod etiam patet per Aristotelem qui dicit quod eadem sunt principia essendi et cognoscendi, non tamen, ut dicit Expositor super hoc, sequitur e converso quod illa per quae res cognoscitur sunt principia essendi eius, quia aliquando res cognoscitur per effectum; igitur sicut se habet res ad esse, ita se habet ad cognitionem; sed res habet esse per omnes causas,
 35 ideo per omnes causas habebit cognitionem. Sed tamen intelligendum quod causarum quaedam sunt extrinsecae, ut efficiens et finis, quaedam intrinsecae, ut materia et forma; ergo materia et forma ingrediuntur definitionem rei quae dicit quod quid est esse rei, aliae vero duae non. Licet enim conferant ad esse, non tamen ad essentiam; unde ad cognoscendum
 40 essentiam sufficiunt materia et forma, non tamen quantum ad esse et essentiam scilicet sufficit materia et forma, sed etiam requiritur efficiens et finis.

1. Ad primum in contrarium, quod maior vera est in tali || genere cognitionis. Cum enim definitio facit cognitionem quiditativam, ideo ad
 45 cognoscendum quiditatem rei sufficit definitio; sed quia quiditas ex se non habet esse, sed ex aliis extrinsecis, ex hoc quod importatur per definitionem esse, ideo ad cognoscendum quiditatem oportet quod cognoscamus principium dans esse, quod est efficiens, et similiter finem.

2. Ad secundum, quod ars medicinalis considerat sanitatem in quantum
 50 sanitas, et non in quantum ens, ideo non cognoscit sanitatem in omni genere.

Quaestio II.9

Utrum consuetudo audiendi falsa faciat ista credere vera

Quaeritur utrum consuetudo audiendi <falsa> faciat ista credere vera.
 Et videtur quod non.

1. Quia dicitur secundo De anima quod sic opinari et sic credere non

30 *Locus non inventus.* 31 *In Thoma de Aquino non inveni.* 36 quod causarum] *iter.* L. 41 scilicet ... finis] *i. m. inf.* L. 43 || L 9rB. 45-47 rei ... quiditatem] *iter.* L. 47 cognoscimus] *ex cognoscimus corr.* L. 3 Cf. Arist., *De anima* III, 3, 427b14-21.

est in nobis, sed assuescere sic est in nobis; ergo consuetudo audiendi falsa non facit ista <credere> esse vera. 5

2. Item, non contingit <contra> naturalia assuescere, ut dicitur secundo Ethicorum, quia lapis non potest assuescere moveri sursum; sed principia sunt a nobis naturaliter habita; ergo etc.

Contrarium dicit Aristoteles in littera.

Dicendum quod secundum Commentatorem consuetudo audiendi falsa 10 facit illa credere vera non solum in conclusionibus, sed in principiis, quod patet in legibus, quia in istis multa falsa ponuntur et propter consuetudinem creduntur vera, ut ipse dicit; quia enim consueverunt falsa audire a pueritia a famosis et pluribus [audire falsa] credunt illa esse vera, quia sicut appetitus ex consuetudine inclinatur ad aliquid, sic intellectus ex 15 consuetudine audiendi falsa non potest credere oppositum. Item dicit <quod> consuetudo habet vim naturae et ideo generat habitum intellectus et ex isto habitu credit semper intellectus istis falsis.

1. Ad primum dicendum secundum Commentatorem super secundum De anima quod propter hoc opinari non dicitur esse in nobis quia opinio 20 non est ad imperium voluntatis sicut ipsa imaginatio; tamen voluntas operatur ad hoc ut aliquid opinatum sit consuetum audiri, et aliquid consuetum opinatur.

2. Ad secundum dicendum secundum Commentatorem quod intellectus quando intelligit ista principia non est ita determinatus quin possit 25 errare circa ipsa, sed quaedam alia naturalia sunt sic determinata ad unam partem et non ad aliam, et ex istis naturalibus vel contra illa non potest fieri consuetudo.

7 Cf. Arist., *Eth. Nic.* II, 1, 1103a19-20. 9 Cf. Arist., *Metaph.* II, 3, 994b32-995a6. 10 Cf. Averr., *In libros Metaphysicorum* II, c. 14 (VIII, f. 341-L). 19 Cf. Averr., *In libros De anima* II, c. 153 (ed. Crawford, p. 363, 26-30). 24 *In Averroë non inveni; sed Cf. Sigerum de Brabantia, Quaestiones super Metaphysicam* II, 23) *Utrum consuetudo audiendi falsa faciat credere ea*: "Intellectus noster magis natus est recipere cognitionem principiorum quam oppositorum; non tamen sic determinatur ad principia quin possibilis sit ad errorem" (ed. Maurer, p. 72). 25 quin] nisi L.

Quaestio II.10

Utrum credens oppositis principiorum ex consuetudine possit reduci ad veritatem

Quaeritur utrum credens oppositis principiorum ex consuetudine possit reduci ad veritatem.

Et videtur quod non.

1. Quia aliqui dubitaverunt de principiis et quaesiverunt rationem principiorum, et dicit Commentator quod tale genus non potest philosophari; ergo multo minus qui errant circa principia.

2. Item, dicit Aristoteles sexto *Moralium* quod intemperatus incurabilis est, quia errat in principiis; ergo iste incurabilis est qui credit oppositis principiorum ut reducatur ad cognitionem veritatis.

10 Contrarium dicit Commentator in prologo supra primum *Physicorum*: illi qui credunt oppositis principiorum ex consuetudine possunt reduci ad veritatem ex consuetudine audiendi vera, et non e converso. Unde dicit ibi quod philosophus non debet audire leges, quia in legibus multa falsa ponuntur; sed tamen post leges contingit philosophari; ergo
15 etc.

Dicendum quod aliqui dubitant de principiis et credunt oppositis principiorum quia sunt deprivati ex natura intellectus sui et caeci sunt oculo mentis; et similes sunt caeci oculo corporis et oculo mentis, quia sicut caecus oculo corporis non potest comprehendere colores nisi solum verba
20 de ipsis, similiter deprivati intellectu non possunt comprehendere philosophiam [servitatem]. Unde quilibet homo non proficit in omnibus, sed solum in illis ad quae natura eum inclinavit, ut dicit Commentator; unde recte dixit Plato quod ingenia puerorum sunt inspicienda antequam ad artes ponantur. Unde illi qui sic habent intellectum deprivatum non
25 sunt reduci ad cognitionem veritatis, quia sunt inhabiles. Sed isti qui cre-

5 Fortasse *In libros Metaphysicorum* IV, c. 9 (VIII, f. 75H-K). 7 Ante *Moralium*] *Physicorum scrips. et del. L. Cf. Arist., Eth. Nic. VII, 7, 1150a16-22.* 10 Cf. Averr., *In libros Physicorum* I, c. 60 (IV, f. 36E-F). 18 similes] similiter L. 22 *In Averroë non inveni.* 23 Cf. Plato, *Timaeus* 19A (*translatio Chalcidii*, ed. Waszink, p. 10, 2).

dunt oppositis principiorum propter consuetudinem audiendi falsa, non propter || deprivationem intellectus possunt reduci per consuetudinem audiendi vera.

1. Et sic patet ad rationes, quia dicit Commentator quod quidam sunt sophistae, volentes de omnibus contra arguere, et isti non credunt aliquid 30 esse necessarium, et isti non possunt philosophari; sed hoc est ex deprivatione sui intellectus. Oportet enim aliquid supponere super quod intellectus figuratur. Dialectici autem non habent scientiam, sed solum probabilitatem quia non habent super quod se appodiant, ut dicit.

2. Ad secundum, quod intemperatus ex consuetudine potest curari. Si 35 autem hoc sit ex sua complexione quod sit intemperatus, numquam potest curari. Similiter ex parte ista.

26 oppositis] *i. m. L.* 27 || L 9vA. 29 *Locus verbotenus non inventus. Cf. Averr., In libros Metaphysicorum IV, c. 5) (VIII, f. 70H-I). Sed Cf. Sigerum de Brabantia, Quaestiones super Metaphysicam II, 25) Utrum homo credens falsa ex consuetudine possit redire ad philosophiam* : “Unde et secundum Commentatorem homines peccantes in modo regiminis suae vitae, ut sophistae quaerentes omnino vincere propter multum disputare, dubitant in de per se notis” (ed. Maurer, p. 75). 30 *Ante isti] ibi scrips. et del. L.* 33 *probabilitatem] ex probantem i. m. corr. L.* 34 *quod] quo L.*

LIBER TERTIUS

Quaestio III.1

Utrum unius scientiae sit considerare omnia genera causarum

Circa tertium librum quaeritur utrum unius scientiae sit considerare omnia genera causarum.

Et videtur quod non.

1. Licet una scientia consideret ista diversa quae sunt contraria, tamen
5 non considerat ista diversa quae non sunt contraria, quia ista non communicant in ratione una nec unum est principium intelligendi alterum; sed genera causarum non sunt contraria; ergo unius scientiae non est ista cognoscere.

2. Item, si una scientia consideraret omnes causas, tunc ista scientia
10 quae consideraret aliquod ens in uno genere causae deberet ipsum considerare in omni genere causae; sed hoc est impossibile quia non cuiuslibet scibilis est quodlibet genus causae, quia in immobilibus non invenitur unde principium motus, ut dicit in littera; ergo etc. Et sunt rationes Aristotelis in littera.

15 Dicendum quod scientia non considerat diversa genera causarum nisi in quantum habent attributionem ad illud scibile quaesitum in ista scientia, ut dicit Commentator, et propter hoc ista scientia quae considerat scibile cuius sunt omnia genera causarum, illius scientiae est considerare omnes causas; et ideo inter omnes scientias maxime scientia naturalis habet
20 considerare ens mobile sub ratione cuiuslibet causae, quia entis mobilis sunt omnes causas, ut patet secundo Physicorum. Quod patet quia perfecte non cognoscitur aliquid nisi cognoscantur omnia genera causarum illius rei, si omnes causas habeat; sed naturalis philosophus dat cognitionem perfectam entis mobilis, et ideo cum ista cognitio est per cognitionem

4 una] *corr.* ex ista s. l. L. 7 quia ista ... non sunt contraria] *iter.* L. 9 scientia] *i. m.*; causa *scrips. et del.* L. 13 unde] unum L. 13 Cf. *Metaph.* III, 2, 996a20-32. 17 Cf. *In libros Metaphysicorum* III, c. 3 (VIII, f. 41F-H). 19 Ante scientias] causas *scrips. et del.* L. 21 Cf. *Phys.* II, 198a 22-25.

omnium causarum, ideo naturalis omnes causas considerat. Si autem sit 25
aliquod scibile non habens omnes causas, illud scibile non debet consi-
derari a scientia sub omnibus causis. Sed quia metaphysica considerat ens
secundum quod ens et ad ipsum ens pertinet forma quae dat esse, ergo
ipsius est considerare de forma, et similiter de causa efficiente, quia effi-
ciens est principium entis; ergo etc. Sed intelligendum quod duplex est 30
efficiens: unum unde principium esse et aliud principium efficiens unde
principium transmutationis, et in naturalibus est solum principium effici-
ens unde principium motus, et hoc non considerat metaphysicus; quae-
dam enim inter entia sunt producta in esse sine transmutatione; sed prin-
cipium efficiens unde principium esse considerandum est a metaphysico. 35
Similiter metaphysicus debet considerare causam finalem quia primo
inter agentia debet respondere ultimus finis et quia principio unde est esse
debet respondere ultima causa finalis, et illud principium est principium
unde est esse et est finis omnium. Sed ad metaphysicum non pertinet con-
siderare materiam ut est causa, quia ipse considerat causas entis se- 40
cundum quod ens; sed materia non est causa entis secundum quod ens,
sed solum entis mobilis secundum quod mobile. <Aliter> sequeretur
enim quod omne ens esset materiale. Sed naturalis habet considerare
materiam in quantum est causa mobilis in quantum mobile. Sed meta-
physicus considerat materiam in quantum est ens in potentia et non in 45
quantum est causa. Item, in mathematicis consideratur forma, quia forma
est principium essendi, et mathematicae scientiae sunt de ente, saltem per
intellectum, et aliquid est ens per formam in intellectu. Item, in mathe-
maticis est materia intelligibilis quia, licet mathematica abstrahunt a
materia sensibili existente sub passionibus naturalibus, non tamen a mate- 50
ria intelligibili. Non enim abstrahunt a continuo. Item, in mathematicis
non || est unde principium motus, cum sint abstracta [sunt] a motu. Item,
in mathematicis non est finis, quia finis est bonum rei, et bonum est ulti-
mum actionis; ergo quae abstrahunt a motu haec abstrahunt ab actione et
a termino actionis, ergo et a fine, qui est terminus actionis. Unde ex dictis 55
istis sequitur ista conclusio: si aliquod scibile consideratur in scientia
cuius non sunt omnes causae, illa scientia non considerabit omnes causas;
sic mathematicus. Non enim principia mathematicorum sunt nisi duo, sci-

25 considerat] consideraret L. 38 principio unde] principium unum L. 40 ut] unde L. 52
|| L. 9vB. 52 Post item] a scrips. et del. L. 53 Ante finis] motus scrips. et del. L. 56 Ante
scibile] ens scrips. et del. L.

licet materia et forma. Ideo non sunt in mathematica nisi duae causae considerandae. Si autem scibile habet omnes causas, tunc scientia illa debet considerare omnes causas.

1. Ad primum in contrarium dicendum quod in scientia debent considerari omnia ista quae habent attributionem per se ad scibile quaesitum in ista scientia; et quia omnia genera causarum inveniuntur in ente mobili, ideo considerans ens mobile debet considerare omnes causas, quia omnes causas habet ens mobile. Sed ipsa contraria considerantur in scientia inquantum unum est per modum habitus et alterum per modum privationis; et quia habitus <est> principium cognoscendi privationem, ideo omnia contraria considerantur in scientia ut unum principium cognoscendi alterum. Unde Aristoteles decimo huius reducit omnia contraria ad privative opposita et privative <opposita> ad contradictoria, ubi est maxima oppositio. Unde oppositio est aliquid analogice dictum de suis speciebus, quia primo dicitur de contradictorie oppositis, postea de privative etc. Unde ad quodlibet istorum sequuntur contradictoria, quia primum in omnibus posterioribus debet concludi, et sic unius scientiae est considerare omnes causas secundum quod habent attributionem ad aliquod unum.

2. Ad secundum, quod si scibile quod scientia considerat habeat omnes causas tunc scientiae de isto scibili est considerare omnes; sed non omne scibile habet omnes causas; ergo non omnis scientia debet considerare omnes causas.

Quaestio III.2

Utrum in mathematicis invenitur ratio boni sive finis

Quaeritur utrum in mathematicis invenitur ratio boni sive finis.

Et videtur quod sic.

1. Omne ens habet rationem boni et finis; sed in mathematicis reperitur ens, ergo et finis et bonum.

2. Item, verum est aliquod bonum quia est perfectio intellectus; sed in

68 privationem] privatio L. 70 Cf. Arist., *Metaph.* X, 4, 1055a 33-b 8. 73 privative] privativus L. 74 sequuntur contradictoria] sequitur contradictoria L. 75 posterioribus] posterius L. 78 scientiae] scientia L. 5 est *alterum*] et L.

mathematicis invenitur verum quia sunt in eis demonstrationes certissimae, ut dicit Commentator super secundum huius; ergo et bonum et finis.

Contrarium dicit Aristoteles in littera, quod in mathematicis non est finis, quia finis est terminus actionis; sed nulla actio est sine motu, et 10 mathematica sunt abstracta a motu; ergo et ab actione et fine.

Dicendum quod in mathematicis invenitur finis et bonum, et tamen sunt abstracta a fine et bono, et illa stant simul sicut ista, quod magnitudo secundum esse sit alba et tamen abstracta ab intellectu est abstracta ab albedine, quia intellectus distinguit illa quae natura distinguere non 15 potest, quia materia et forma sola mente divisibilia sunt, ut dicit Commentator super primum Physicorum. Similiter ista duo sunt simul, quod mathematica scilicet sunt abstracta a bono et tamen in eis invenitur bonum, et hoc ideo quia mathematica idem sunt in esse cum rebus naturalibus in quibus invenitur bonum et finis, ideo et in mathematicis; quia 20 tamen secundum intellectum sunt abstracta a naturalibus, ideo sunt abstracta a motu et actione, et consequenter a fine qui est terminus actionis.

1. Ad primum in contrarium, quod ens et bonum convertuntur secundum supposita et secundum esse reale, non tamen secundum ratio- 25 nem, quia alia est ratio entis et alia boni, quia ratio entis sumitur ab esse, sed boni ratio sumitur ab appetitu, quia bonum est quod omnia appetunt; ideo bonum est inquantum est aliquid appetibile. Unde ens et bonum differunt secundum rationem, et ideo non sequitur conclusio.

2. Ad secundum quod Aristoteles <dicit> sexto huius quod bonum et 30 malum sunt in ipsis rebus, sed verum et falsum sunt in anima. Verum enim est perfectio intellectus <et> non debet esse separatum ab intellectu, quia esse verum verius habet esse in anima || sicut in subiecto quam in re extra. Quod patet, quia omne quod habet se ad aliquid ut ad terminum verius habet esse quando est in termino quam quando est <in via> ad 35 istum terminum; sed res faciunt suas veritates in anima; ideo veritas est in rebus ut in termino a quo, sed in anima ut in termino ad quem. Sed bonum

7 Cf. Averr., *In libros Metaphysicorum* II, c. 16 (VIII, f. 35K). 9 Cf. Arist., *Metaph.* III, 2, 996a29-b1. 16 Cf. Averr., *In libros Physicorum* I, c. 60 (IV, f. 36A). 30 Cf. Arist., *Metaph.* VI, 4, 1027b25-27. Post Aristoteles] secundum scrips. et del. L. 33 || L 10rA. 35 Post est alterum spatium quinque fere litterarum capax reliquit L.

et malum sunt in re, quia appetibile est quod movet appetitum, et iste motus incipit ab intellectu et terminatur ad appetibile quod est movens
 40 non motum, ut dicitur tertio De anima. Sed si acciperemus bonum pro qualibet perfectione rei, tunc scientia esset bonum. Sed non loquitur Aristoteles hic de tali bono, sed de illo bono quod omnia appetunt, et illud est distinctum ab appetente et est in re extra, et tale bonum non est in mathematicis.

Quaestio III.3

Utrum immobile potest esse finis motus

Tertio quaeritur utrum immobile potest esse finis motus.

Et videtur quod non

1. Quia omnis finis non attenditur nisi in respectu actionis; sed omnis actio est cum motu; sed immobile non est cum motu; ergo immobile non
 5 est finis motus.

Contrarium dicit Philosophus in duodecimo huius, quod substantiae immobiles sunt fines motuum.

Dicendum quod finis universaliter attenditur respectu agentis, quia finis est terminus actionis. Sed hic est duplex: aut est intrinsecus mobili
 10 quod movetur, aut extrinsecus, quia videmus quod homo ambulat propter sanitatem quae est sibi ab intra et aliquid movetur propter finem separatum, ut servus movetur propter imperium domini sui, et tamen illud imperium separatum est a servo. Tunc dico: quando finis est intrinsecus mobili, tunc iste finis reperitur cum motu, sicut patet de sanitate; quando
 15 tamen finis est separatus a mobili, tunc finis potest esse sine motu, et sic substantiae separatae sunt fines motuum, quia sunt dominae motorum et sunt separatae a mobilibus.

1. Ad rationem, quod maior vera. Et ideo actio aliquando fit propter separatum finem, et iste est immobilis, aliquando tamen fit propter intrinsecum ipsi mobili, et tunc iste finis invenitur in motu ut sic.
 20

40 Cf. Arist., *De anima* III, 10, 433b15-20. 41 tunc] sunt L. 43 distinctum] distans L. 43 mathematicis] multis L. 1 tertio] secundo L. 6 Cf. Arist., *Metaph.* XII, 8, 1074a14-31. 10 extrinsecus] extrinsecum L.

*Quaestio III.4**Utrum primae dignitates habent ingredi quamlibet demonstrationem*

Quaeritur utrum primae dignitates habent ingredi quamlibet demonstrationem.

Videtur quod sic.

1. Illa quae sunt principia ex quibus omnes scientiae demonstrantur ingrediuntur quorumlibet demonstrationem; sed primae dignitates sunt huiusmodi, ut dicit Aristoteles in littera; ergo etc. 5

2. Item, dicit Commentator super quartum huius quod in illud principium de quolibet esse vel non esse resolvunt omnes demonstratores suas demonstrationes; ergo omnes demonstrationes componuntur ex isto principio, et tamen est dignitas prima; ergo etc. 10

Contrarium dicit Aristoteles in libro Posteriorum. Primae enim dignitates communissimae sunt cuiuslibet generi; sed demonstratio procedit ex principiis propriis; ergo istae dignitates non habent ingredi omnem demonstrationem.

Dicendum quod tria sunt demonstrationem per se ingredientia: unum 15 est genus subiectum de quo demonstratur, alterum passio demonstranda de genere subiecto, tertium est medium, sive dignitas quaedam. Unde dicendum quod aliquod principium ingredi aliquam demonstrationem est dupliciter: aut secundum substantiam, aut secundum virtutem. Tunc dico quod primae dignitates non ingrediuntur quamlibet demonstrationem 20 secundum substantiam, sed tantum secundum virtutem. Quod patet, quia illud principium per quod demonstratur passio de subiecto quod debet ingredi demonstrationem debet esse appropriatum illi passioni et ipsi subiecto, sicut definitio appropriata est definito. Unde Aristoteles libro Posteriorum <dicit> quod demonstrationes non augentur per medium, 25 quia cuiuslibet conclusionis est proprie unum medium, quia medium debet esse appropriatum passioni, quia medium est definitio subiecti.

5 demonstrationem] ex demonstratio est s. l. corr. L. 6 Cf. Arist., *Metaph.* III, 2, 996b 27-31. 7 Fortasse Averr., *In libros Metaphysicorum* IV, c. 7 (VIII, f. 72 I-K). 11 Cf. Arist., *An. Post.* I, 7, 75a38 sqq. 17 subiecto] substantiae L. 24 Cf. Arist., *An. Post.* I, 12, 78a 14. 26 cuiuslibet] demonstrationis *add. et del.* L. 26 unum] principium *add. et del.* L.

Unde conclusio in demonstratione debet esse in secundo modo dicendi per se vel in quarto. Quando enim illud in cuius ratione ponitur subiectum
 30 ponitur de subiecto est secundus modus dicendi per se. Sed primae dignitates non sunt appropriatae alicui generi, immo || ex virtute earum inferri possunt infinitae conclusiones. Ideo non ingrediuntur demonstrationem quantum ad substantiam, sed tantum secundum virtutem, in quantum ex virtute primarum dignitatum omnia alia principia scientiarum specialium
 35 roborantur et confirmantur, ut dicit Aristoteles in littera, quia duplex est operatio intellectus: prima est simplicium apprehensio, secunda apprehensorum compositio vel divisio. Unde in utraque operatione oportet quod aliquid sit primo notum. Sed primo notum in prima operatione intellectus est ipsum ens, quia ens et unum sunt primum eorum quae occurrunt
 40 intellectui. Sed notum in secunda operatione intellectus primo est istud: de quolibet esse vel non esse. Quia in quolibet genere quod est primo notum est causa innotescendi omnia alia, cum ergo inveniuntur duo genera, scilicet complexum et incomplexum, in genere incomplexorum primo notum est ens, sed in genere complexorum, de quolibet esse, quia
 45 primum complexum debet esse ex primo incomplexo. Et ideo illud principium: de quolibet esse vel non esse, non secundum substantiam, sed secundum virtutem <ingreditur quamlibet demonstrationem> quia virtute primum est in omnibus posterioribus, si sit primum per causalitatem.

1. Ad primum in contrarium, quod verum est aut secundum substantiam, aut secundum virtutem. Unde primae dignitates ingrediuntur
 50 demonstrationem virtute.

2. Eodem modo procedit secunda ratio.

Quaestio III.5

Utrum sempiternum et corruptibile sint eiusdem speciei

Quaeritur utrum sempiternum et corruptibile sint eiusdem speciei.

Et videtur quod sic,

1. Quia natura humana et quod quid hominis sunt sempiterna; sed

Socrates est quid corruptibile, et quod quid hominis vere reperitur in Socrate; ergo quod quid est et Socrates erunt eadem specie. 5

2. Item, quae sunt eadem numero sunt eadem specie; sed sempiternum et corruptibile possunt esse eadem numero, quia ex corpore et anima possunt facere unum numero; ergo etiam possunt facere unum specie.

Contrarium dicit Aristoteles in littera contra Platonem.

Dicendum cum dubitatione quod aliquid potest esse perpetuum dupliciter. Uno modo dicitur aliquid perpetuum ens manens unum numero quod in sua natura privatur potentia ad non esse, sicut caelum. Alio modo dicitur aliquid sempiternum non quia manet unum numero, sed quia perpetuatur species per continuam generationem individuorum, et sic naturalia dicuntur esse perpetua. Tunc dico quod sempiternum primo modo et corruptibile numquam possunt esse eiusdem speciei, et sic intellexit Plato, unde ad istam intentionem loquebatur Aristoteles contra Platonem. Sed sempiternum secundo modo <et corruptibile> possunt esse eiusdem speciei. Licet enim hic homo sit corruptibilis, tamen homo est incorruptibilis. Unde dicitur in septimo quod in naturalibus principia, ut materia et forma, pertinent ad speciem, et ista eadem principia requiruntur ad essentiam individui; ergo individuum et species erunt eiusdem speciei. Forma enim <et> materia quae est in specie et individuo non differunt secundum substantiam, sed differunt per magis determinatum ad hoc aliquid et nunc. Ideo, cum principia individui et speciei sint eadem specie, ergo ipsa erunt eadem specie, et per consequens corruptibile et incorruptibile. 10 15 20 25

1. Quod patet per argumentum prius factum, quia quod quid est incorruptibile est, et illud est in Socrate; ergo natura humana et haec natura sunt eiusdem speciei. Et sic patet ad primum.

2. Ad secundum dicendum quod aliqua dicuntur esse eadem numero <uno modo> numerositate essentiae, alio modo numerositate esse. Primo modo tunica et vestis sunt unum numero; secundo modo album esse et musicum sunt unum in esse in Socrate. Et illa quae sunt unum numero primo modo sunt unum specie, non autem secundo modo. Et ideo dico: licet anima et corpus sunt unum in esse, non tamen in essentia simplici, 30 35

7 quia] quae L. 9 Cf. Arist., *Metaph.* III, 3, 1000a 5 sqq. 20 Fortasse Arist., *Metaph.* VII, 6, 1031b 18-22. 20 ut] i. m. L. 22 forma] non L. 32 album] sed *add. et del.* L.

sed forte <in> essentia composita; unde non sequitur quod isto modo sint unum numero.

Quaestio III.6

Utrum destructo scibili destruitur scientia de isto scibili

Quaeritur utrum destructo scibili destruitur scientia de isto scibili.

Et videtur quod non.

1. Sicut se habent causae sufficientes ad effectum, ita || se habet cognitio sufficiens causae ad cognitionem sufficientem <effectus>; sed, posita
5 causa sufficiente in esse ponitur effectus; ergo, posita causa sufficiente cognitionis in esse, ponitur cognitio <effectus>; sed non existente scibili potest poni causa sufficiens cognitionis rei; ergo etc.

2. Item, scientia de re est cognitio rei manens in anima; sed, destructa re, manet ista cognitio in anima; ergo etc.

10 3. Item, rei debetur duplex esse, scilicet in materia et in anima, et unum istorum esse non dependet ab alio; ergo, destructa re quantum ad unum esse, non destruitur quantum ad aliud; ergo, destructo esse rei in materia, non destruitur cognitio rei in anima.

15 Contrarium dicit Aristoteles in Praedicamentis, et similiter in Posterioribus ubi dicit quod scientia destruitur per contrariam opinionem et per destructionem scibilis.

20 Dicendum quod per scibile duo possunt intelligi, scilicet illud quod scitur et est illud cuius est scientia, et scientia est conclusionis; ergo per scibile potest intelligi conclusio demonstrationis. Alio modo dicitur scibile ipsum subiectum de quo scitur et concluditur passio in conclusione. Unde

36 essentia composita] essentiam compositam L. 2 Ante non] sic scrips. et del. L. 3 || L 10vA. 8 Item, scientia – ergo etc. iter. L. 14 Cf. Arist., *Cat.* c.7, 7b29-30. 14 Cf. Arist., *An. Post.* I, 2, 71b26-27) “Verum quidem igitur oportet esse quoniam non est quod non est scire” (*Translatio Jacobi*, AL IV, 1-4, p. 7); I, 6, 74b33-39: “Amplius, si aliquis nescivit nunc habens rationem et salvatus est, salva re, non oblitus neque prius scivit. Corruptetur autem utique medium nisi sit necessarium ... si vero non corruptum est, contingit autem corrumpi, quod accidit utique erit possibile. Sed est impossibile sic se habentem scire” (AL IV, 1-4, pp. 17-18).

dicendum quod destructo scibili primo modo, scilicet conclusione, destruitur scientia, quia, si conclusio non est, nec scientia de ipsa erit. Si vero accipitur scibile secundo modo pro subiecto, dico quod isto destructo non destruitur scientia, quia habemus scientiam de grandine et aliis impressionibus per demonstrationem, quibus non existentibus adhuc de 25 eis est demonstratio. Unde dicendum quod duplex est scientia de aliquibus. Quaedam est scientia qua scitur quia sunt, et alia est qua scitur ex quibus causis et qualiter se habentibus ipsa sunt nata esse. Unde scientia qua scitur quia ipsa sunt corrumpitur ipsis scibilibus corruptis. Si tamen aliquae res non sunt, adhuc potest sciri ex quibus causis natae sunt esse, et 30 sic tradidit Aristoteles scientiam libri Meteorum. Unde patet qualiter respondendum est ad quaestionem, tam ex parte scibilis quam ex parte scientiae.

1.-3. Et sic patet ad rationes. Ad primum quod maior concedatur, et similiter minor, quia posita causa sufficiente ponitur effectus in quantum 35 effectus natus est esse ex illa causa. Et similiter ad alias rationes.

Quaestio III.7

Utrum universalialia sint principia entium

Quaeritur utrum universalialia sint principia entium.

Et videtur quod sic.

1. Illa ex quibus constituuntur res sunt principia rerum; sed universalialia sunt huiusmodi; ergo etc. Maior de se patet. Minor patet, quia species componuntur ex genere et differentia sicut ex materia et forma, ut dicit 5 Porphyrius.

2. Item, quaecumque sunt partes essentiae alicuius, sunt principia illius; sed universalialia sunt partes essentiae particularium; ergo erunt principia. Minor patet, quia universalialia sunt partes definitionis, et definitio indicat essentiam; ergo etc. 10

Contrarium vult Aristoteles quinto huius, ubi dicit quod principia rerum sunt singularialia signata, quia omne quod generatur, generatur hoc aliquid et ex hoc aliquid et in hoc aliquid.

6 Cf. Porph., *Isag.* (Translatio Boethii, AL I, 6-7, p.18, 3-15. 11 *Potius Metaph.* VII, 8, 1033a 25-28.

Dicendum quod principia dicuntur dupliciter, ut dicit Commentator:
 15 quaedam enim sunt principia essendi, quaedam cognoscendi, scilicet
 principium intellectuale et sensuale. Unde universalia sunt principia
 cognoscendi res cognitione intellectuali, quia unumquodque quod est per
 se tale, magis est tale quam illud quod est per accidens tale; sed universalia
 per se sunt intelligibilia; ergo maxime erunt principia cognoscendi
 20 intelligibilia. Sed singularia sunt principia cognoscendi cognitione sensi-
 tiva. Unde dicitur primo Physicorum quod universalia et magis confusa
 sunt nobis notiora; quod est verum via intellectiva, sed singulare est
 magis principium cognitionis sensitivae, cum per se sit sensibile, et ob
 hoc dicitur in Posterioribus, quantum ad istam cognitionem, quod singu-
 25 lare magis est notum nobis. Et ratio omnium istorum est quod sunt duae
 virtutes cognitivae, scilicet sensualis et intellectualis, et istorum obiecta
 sunt distincta. Platonici autem posuerunt universalia esse principia in
 essendo, et non tantum in cognoscendo, ut hominem idealem esse princi-
 pium hominis in effectu. Sed Aristoteles, licet non posuerit universalia in
 30 esse separata a singularibus nisi secundum intellectum, tamen quidam qui
 posuerunt gradus in || formis, posuerunt formas esse principia, quia per
 aliam formam posuerunt Socratem esse hominem et per aliam animal,
 unde posuerunt illa principia esse formalia. Contra hoc est Aristoteles in
 septimo huius, quia quaelibet istarum formarum praedicat totam essen-
 35 tiam speciei, sub alio tamen esse sive ratione. Non est enim alia essentia
 qua homo sciat. Unde universalia sunt principia cognoscendi et non
 essendi. Cuius probatio est quia principium non praedicatur de principi-
 ato, quia principium non est principiatum, quia sequeretur quod principii
 esset principium, quia quod praedicatur de aliquo est idem ipsi; sed uni-
 40 versale praedicatur de particulari; ergo non erit principium essendi respec-
 tu huius, immo singularia sunt principia essendi singularia, et etiam
 cognoscendi via sensus, licet universalia sint principia cognoscendi sin-
 gularia via intellectus.

1. Ad primum in contrarium, quod sicut aliquid componitur ex aliquo,
 45 sic est eius principium; sed species componitur ex genere et differentia

14 dupliciter] tripliciter L. 14 Cf. Averr., *In libros Metaphysicorum* III, c. 10 (VIII, f. 48 I-K). 21 Cf. Arist., *Phys.* I, 1, 184a 21-26. 24 Cf. Arist., *An. Post.* I, 2, 71b34-72a5. 31 || L 10vB. 34 Fortasse Arist., *Metaph.* VII, 11, 1037a5-10. 39 esset] est L. 40 Ante particu-
 lari] universali *scrips. et del.* L.

non in re sed tantum in ratione; ideo quantum ad hoc sunt principia compositionis speciei et operationis eius similiter. Genus enim et differentia et species nominant eandem rem sub diversis rationibus, quia qui dicit 'homo est animal' praedicat eandem rem de eadem re, sed sub alia rati- 50 one, unde non praedicat rem absolute, sed rem sub ratione; et res sub ratione confusa potest de seipsa praedicari sub ratione determinata existente.

2. Ad secundum, quod maior concedatur. Ad minorem per interemptionem, quia genus et differentia sunt tota essentia speciei. Et tu dicis quod sunt partes definitionis. Dico quod non differunt partes rei definitae, quia 55 important diversas essentias sub diversis rationibus.

Quaestio III.8

Utrum genus per se praedicatur de differentia

Quaeritur utrum genus per se praedicatur de differentia.

Et videtur quod sic.

1. Quaecumque important eandem essentiam, unum videtur praedicari de alio per se; sed genus et differentia important eandem essentiam; ergo etc. Maior videtur esse vera, quia cum quaelibet essentia est sibi eadem 5 per se, tunc praedicatio eiusdem essentiae de se erit praedicatio per se; cum enim praedicatur diversum in essentia est praedicatio per accidens, ut quia album dicit diversum in essentia ab homine, ideo hoc est per accidens: homo albus. Minor patet, quia si differentia et genus diversam essentiam importarent, tunc nullum eorum per se praedicaretur de specie, 10 quia pars per se non praedicatur de toto; sed utrumque istorum praedicatur de specie; ergo utrumque indicat totam essentiam eius; ergo etc.

2. Item, genus praedicatur de differentia quia divisum praedicatur de dividendis; aut ergo per se, sic habeo propositum; aut per accidens. Sed hoc contingit tripliciter: aut quia praedicatum accidit subiecto, aut e con- 15 verso, aut quia utrumque accidit alicui tertio, ut album et musicum Socrati. Sed genus neutro istorum modorum praedicatur [istis tribus modis] de differentia, quia quod est substantia uni nulli accidit, ut dicitur

primo Physicorum; cum ergo genus sit substantia speciei non potest esse
20 accidens differentiae; ergo praedicatur de ipsa differentia per se.

3. Item, syllogizatur sic: nullum rationale est animal per se, sed omnis
homo per se est rationalis, ergo nullus homo per se est animal. Haec con-
clusio est falsa, sed minor vera, et falsitas conclusionis est ex falsitate prae-
missarum; ergo maior erit falsa, haec scilicet: nullum rationale per se est
25 animal; ergo eius contradictoria est vera; ergo genus per se praedicatur de
differentia.

Contrarium dicit Philosophus in littera.

Item, in Topicis, si genus per se praedicatur de differentia, unum ani-
mal est duo animalia.

30 Dicendum quod genus per se, primo modo dicendi per se non praedica-
tur de differentia, quia <ad hoc> quod aliquid praedicetur primo modo per
se oportet quod ratio praedicati sit eadem cum ratione subiecti, vel quod
ratio praedicati includatur in ratione subiecti, et cum partes definitionis
per se praedicentur de definito oportet quod ratio utriusque partis inclu-
35 datur in definito subiecto; sed genus neutro istorum modorum potest
praedicari de differentia, quia ratio generis et differentiae non est eadem
cum ratione differentiae. Tunc enim omnis definitio erit nugatoria, ut dicit
Commentator; item, si ratio generis includeretur in ratione differentiae,
similiter definitio esset nugatoria, quia hic est nugatio: homo homo est
40 homo; ergo etc. Sed haec ratio est a posteriori, sed Commentator sumit

19 Cf. Arist., *Phys.* I, 3, 186b25, 34 (“Non inerit alii cum sit quod vere est ... si igitur quod vere est nulli accidit ... Sed quod vere est sit accidens nulli” AL VII 1.2, pp. 15-16. Cf. Thomae Aquinatis, *In libros Physicorum* I, lectio 6: “Ponatur enim quod illud quod vere est est ens, id est illa substantia ... quia quod non vere est, id est quod non est substantia” (ed. Maggiolo, Marietti, n. 43, p. 25a). 24 per se] per accidens L. 27 Cf. Arist., *Metaph.* III, 3, 998b24-26. 28 Cf. Arist., *Top.* VI, 6, 144a28-37. 28 si] haec est *add. et del.* L. 34 partis] *i. m.* L. 38 *Locus non inventus. At cf. annotationem paullo infra.* 39 est] et L. 40 *In Averroë non inveni; sed Cf. Anon. Zimmermanni, Quaestiones super Metaphysicam* II, 81, *Utrum genus per se praedicetur de differentia*: “In propositione per se primo modo oportet quod ratio praedicati includatur in ratione subiecti ... sed praedicando genus de differentia ratio praedicati non est ratio subiecti, quia tunc omnis definitio ... nugatoria esset, et idem accideret si ratio generis includeretur in ratione differentiae ... Hoc autem probatur a priori sic: suppono quod genus totam essentiam speciei indicat sub ratione quadam confusa ... rationale autem totam essentiam speciei indicat sub ratione determinata ... Nunc autem quod est indeterminatum de se, determinabile per aliud, in ratione sua non includit determinans ... Ratio ergo generis non est ratio differentiae nec in ea includitur” (Cod. Peterhouse 152, f. 12vA).

rationem a priori, dicens quod ratio animalis sumitur ab indeterminato in quo conveniunt homo et asinus, et illud indeterminatum determinat differentia, et cum ipsum determinabile non includit determinans, ideo genus non includit differentiam nec e converso, quia tunc simul esset ens actu et potentia. Tamen intelligendum quod genus et differentia sunt 45 unum et idem in re, || sed tamen differunt in ratione. Alius est enim intellectus generis et alius differentiae, quia intelligere differentiam non est intelligere genus. Alia enim est ratio qua intelligitur genus et alia qua intelligitur differentia et ideo una ratio est extra aliam. Quod patet per Aristotelem in littera, quia per hoc negavit quod ens [non] erit genus, quia 50 genus est extra rationem differentiae, sed extra rationem entis nihil est quod sit ens, ideo ens, cum non habeat differentias extra se sicut genus est extra rationem differentiae, non erit genus entium. Ergo patet per Aristotelem quod extra rationem generis est ratio differentiae. Item, intelligendum quod species est quid compositum, non quidem compositione reali, 55 sed compositione rationis; sed illa ex quibus sumitur species sunt unum in re, et tamen duo in intellectu, ut dicit Boethius supra librum Porphyrii, quod species est composita ex duobus intellectibus. Hinc est quod genus et differentia per se praedicantur de specie; sed genus per se non praedicatur de differentia, ut dicit Aristoteles in littera, nisi in quantum differentia 60 est in specie; cum ergo genus per se praedicetur de specie, ergo per speciem praedicatur de differentia; sed tamen species per se non praedicatur de differentia, ut dicit Commentator, quia differentia per se non habet rationem subiecti respectu speciei, quia differentia est forma, et habet rationem dantis et non recipientis esse, et ideo differentia non habet 65 rationem subiecti respectu speciei; ideo de differentia ut sic non praedicatur species.

1. Ad primum in contrarium, quod ad maiorem potest dupliciter dici: quaecumque important eandem essentiam et per eandem rationem, unum per se praedicatur de altero; sed differentia et genus, licet important 70 eandem essentiam, tamen sub diversa ratione; ergo etc. Vel potest dici quod genus praedicatur essentialiter de differentia, non tamen per se, quia

43 cum] s. l. L. non i. m. L. 44 Ante tunc] sui *scrips. et del.* L. 45 ens] i. m. L. 46 || L 11rA. 50 Cf. Arist., *Metaph.* III, 3, 998b22-27. 57 Fortasse Boeth., *In Porph. Isagogen ed.* 2a IV,7 p. 259 Brandt (PL 64, 124 B-C); IV,11 p. 269 Brandt (PL 64, 128, A-B). 60 Cf. Arist., *Metaph.* III, 3, 998b24-26. 63 Cf. *quae supra de Commentatore annotavi.* 69 Ante essentiam] differentiam *scrips. et del.* L.

praedicatio essentialis est quando eadem essentia est praedicans et de qua praedicatur, unde ad veritatem per se non requiritur essentia praedicati, 75 sed essentia secundum identitatem rationis; cum ergo genus et differentia sunt unum in essentia, ergo etc.; non tamen genus praedicatur de differentia per se, quia dicit Commentator super primum Posteriorum, quod ad hoc quod praedicetur aliquid per se non sufficit quod sit identitas essentiae, sed etiam rationis. Unde per se et totum sunt unum, non tamen per se 80 essenziale et totum sunt unum. Cum ergo in ratione speciei includatur genus quia illud quod determinatur per differentiam speciei includitur in specie ipsa, ideo per se praedicatur de specie, sed tamen genus praedicatur de differentia per accidens, et tamen essentialiter. Unde aliquid praedicatur secundum accidens dupliciter, aut quia res accidit rei, aut in quantum 85 ratio accidit rationi, et sic genus per accidens praedicatur de differentia, licet quantum ad essentiam sit praedicatio essentialis.

2. Et per hoc patet etiam ad secundum argumentum.

3. Ad tertium, quod ad rationem solet responderi quia aliqui concedunt totum syllogismum, quia omnes propositiones videntur esse per se; et 90 quando dicis quod conclusio est falsa, ergo eius contradictoria est vera, dicebatur quod illa non contradicunt: “nullum rationale est animal” et “rationale est animal”, sed ista: “non rationale est animal” et “rationale est animal”, quia quando dico “non rationale est animal” hic recitatur “animal” pro suo significato a rationali, sed quando dico “nullum rationale 95 est animal” non recitatur “animal” pro significato, sed pro supposito. Quod tamen nihil est. Syllogizabo enim in tertia figura: omnis homo per se est animal; omnis homo per se est rationalis; ergo rationale per se est animal; ad istum syllogismum non est sic respondere. Sicut enim affirmativae propositiones sunt verae, ita negativa, quia utriusque sunt demonstrationes, sed in syllogismo est dici de omni et dici de nullo pro suppositis et significatis, et significato negato suppositum negatur, quia negato 100 quod est per se, negatur quod est per accidens; ergo negato significato negantur supposita, et significato accidit suppositum. Ergo, si illud praedicatum “nullum rationale est animal” negat supposita et non significata, 105 tunc propositio illa erit plures, quia plura sunt supposita. Ergo credo quod

77 *Neque in Averroë neque in Roberto Grossetesta inveni.* 80 essenziale] en(tial)e L, ut videtur. 95 Ante significato] supposito scrips. et del. L. 96 omnis homo] omne animal scrips. et del. L. 101 significato negato suppositum negatur] significatum negato supposito negatur L. 104 negat] negatur L.

in omnibus talibus syllogismis est fallacia accidentis, quia quando duo aliqua sunt partim eadem et partim diversa, si accipiat aliquid ultra hoc quod pertinet ad ipsorum diversitatem, fit fallacia accidentis, quia concluditur de uno et similiter alteri attribuitur, ut: homo est species; Socrates est homo; ergo etc. Similiter dicendum de rationali et homine, quia species et differentia sunt partim eadem et partim diversa, quia sunt eadem realiter, sed partim diversa, quia aliquid includitur || in homine quod non in differentia, sed extra rationem differentiae, quia ratio animalis includitur in homine, non tamen in differentia. Si ergo concludatur animal per se de homine et per hoc per se concludatur de differentia, fit fallacia accidentis. Unde syllogizando sic: omnis homo est per se animal, in quantum ratio animalis per se in homine includitur in quantum habet rationem determinatam a differentia; omnis homo per se est rationalis, non sequitur: ergo rationale per se est animal, sed est fallacia accidentis, quia homo per se est animal quia animal includitur in homine in quantum determinabile, sed rationale in ipso includitur in quantum est determinans; ideo est fallacia accidentis si concludatur animal per se de rationali.

Quaestio III.9

Utrum intellectus speciei et individui in separatis a materia sit idem

Quaeritur utrum intellectus speciei et individui in separatis a materia sit idem intellectus.

Et videtur quod non.

1. Quia intellectus individui in materialibus est alius ab intellectu speciei, ergo a simili et <in> immaterialibus; et patet similitudo; sicut enim in materialibus individuum importat realiter quod species importat, tamen sub alia ratione, ita et in separatis; ergo etc.

2. Item, intellectus individui est quando intelligitur aliquid in habendo esse hic et esse nunc; sed intellectus speciei non est in habendo esse hic et nunc, tam in separatis quam <in> materialibus; ergo intellectus individui et speciei hinc inde non est idem, sed alius.

Contrarium videtur. Separata a materia per illud idem per quod habent

112 || L 11rB. 116 se] rationalis non sequitur: ergo rationale per se est animal *add. et per va-cat del. L.*

esse per illud idem habent esse determinatum ad suppositum, ut dicit Commentator; sed esse determinatum est esse individuum; ergo illud
 15 idem quod pertinet ad individuum pertinet ad speciem, quia separata per formam subsistunt in esse; ergo non erunt diversi intellectus individui et speciei in separatis; <sed> per idem quod sunt subsistunt.

Dicendum secundum Commentatorem quod in rebus materialibus non idem est intellectus speciei et individui, quia individuum addit supra
 20 naturam speciei conditiones individuantes, scilicet esse hic et esse nunc, ita quod natura speciei est aliquid in re praeter principia individuantia, ita quod naturae humanae non est hic et nunc, sed hoc accidit ei. Ideo intelligere hominem non est intelligere Socratem ut est individuum, quia tunc sequeretur: homo, ergo Socrates, quod non est verum. Nec etiam sequitur:
 25 Socrates in quantum est individuum, ergo homo; non sequitur formaliter, sed forte materialiter quia homo non est illud quod formaliter importatur per Socratem in quantum est individuum. Principia enim individuantia sumuntur hic ut formalia, ut dicendo "homo albus", licet album non sit de ratione hominis, est tamen de substantia hominis albi. Unde dicit Com-
 30 mentator quod alius est intellectus essentialis speciei et individui secundum quod huiusmodi in materialibus. Principia enim individuantia sunt alia a natura speciei secundum quod huiusmodi. Sed in separatis non est <ita>, quia in eis idem est intellectus individui et speciei, ut dicit Commentator; quod patet quia separata per illud per quod habent esse
 35 habent esse determinatum, quia in eis non est aliud determinans nisi illud quod dat esse, quod est forma quae dat eis per se subsistere, et per se subsistere est esse individuum signatum. Ergo nihil includit individuum quod non includit species. Vult enim Philosophus quod sub una intelligentia non est nisi unum indivisibile. In eis enim non est quantitas determinata,
 40 sed idem quod facit quantitas determinata in materialibus, hoc idem facit forma in separatis. Sed tamen intellectus accidentaliter individui et speciei in separatis non est idem, quia aliquis potest attendere individuum nunc esse et hic attendens ad motum qui est hic et nunc, ut dicit Commentator,

14 *In Averroë non inveni.* 18 *In Averroë non inveni.* 19 est] s. l. L. 26 *Ante illud] idem scrips. et del. L.* 29 est] sunt L. 29 *Fortasse Averr., In libros Metaphysicorum XI (=XII), c.49 (VIII, f. 333F-I); In libros De coelo I, c. 90 (V, f. 58L).* 34 *In Averroë non inveni.* 38 *Fortasse Arist., Metaph. XII, 8, 1074a31-38.* 43 *Fortasse Averr., In libros Physicorum VIII, c. 84 (IV, f. 432E-H); In libros De coelo I, c. 100 (V, f. 67K).*

ut quod intelligentia sit in ista parte circumferentiae, quia ibi magis apparet virtus intelligentiae moventis; et iste intellectus individualis in separatis 45 est accidentalis et differt ab intellectu speciei, quam non ponimus hic et nunc. Et sequitur aliud notabile, quia dicit Commentator quod secus est in individuis materialibus et speciebus et <in> individuis separatis et speciebus, quia sicut species est definibile, sic individuum in separatis: quia utrumque est sempiternum, utraque sunt unius intellectus essentialis; sed 50 individui in materialibus non est definitio, quia est corruptibile; recedit || enim a sensu et non manet, et differt a specie intellectu essentiali.

1. Ad primum in contrarium, quod non est simile de individuo et specie in materialibus et in separatis, quia in separatis individuum est ipsa species, sed individuum in materialibus addit super speciem principia indivi- 55 duantia. Dicit enim Commentator quod unumquodque separatorum ex seipso individuum est. Ibi enim non est compositio materiae et formae, sed esse et essentiae.

2. Ad secundum, quod verum est quod iste intellectus individui in materialibus est essentialis, sed tamen in separatis accidentalis, quia ad 60 intellectum eius essentialem nihil exigitur nisi intellectus speciei.

Quaestio III.10

Utrum scientia sit de universali abstracto secundum esse a singularibus

Quaeritur utrum scientia sit de universali abstracto secundum esse a singularibus, ut dixit Plato.

Et videtur quod sic.

1. Universale, secundum quod universale, non existit in singularibus quia est abstractum; aut ergo secundum intellectum aut secundum esse. Et probatio quod secundum esse, quia obiectum potentiae est prius actu potentiae; sed universale est obiectum intellectus, ergo universale est prius actu intellectus. Si ergo hoc est, et cum nihil facit universale nisi intellectus, ergo ante operationem intellectus fuit universale in esse, sicut

10 prius est color in pariete antequam videam ipsum; comparatur enim color ad meum videre sicut universale ad intelligere; ergo etc.

Contrarium vult Philosophus septimo huius, ubi dicit quod universale solum sit abstractum per intellectum et non secundum esse; aliter enim non posset praedicari de individuo, quia nihil praedicatur de aliquo affirmative a quo separatum est; ergo etc.

Dicendum quod universale de quo est scientia non est in esse separatum a singularibus, immo ipsum quod quid habet esse cum principiis individuantibus, et in istis principiis universale consistit singulariter et non universaliter; licet tamen illud quod quid per aliquid sic additum sit
 20 singulare, cum de se non sit universale vel singulare, ideo potest illud quod quid intelligi sine principiis individuantibus et ipsum ad singularitatem determinantibus, et per consequens considerari possunt accidentia quae sunt propria illi et sine principiis individuantibus, licet quod quid semper sit coniunctum in effectu principiis individuantibus, ut corvus
 25 potest intelligi albus cum tamen non sit albus in effectu, quia ea quae sunt diversa in essentia intellectus potest seorsum intelligere. Unde qui intelligit corvum non intelligendo nigredinem esse de substantia eius, verum intelligit. Similiter intellectus potest intelligere quod quid non intelligendo individuationem eius, licet in effectu non sit sine principiis indi-
 30 duantibus. Ideo in esse universale non est separatum a singularibus, sed solum intellectu.

1. Ad primum in contrarium, quod [non oportet quod] obiectum potentiae non oportet esse prius tempore actu illius potentiae, sed est simul tempore; cum enim universale actu est universale, tunc actu intelligitur
 35 et e converso. Tamen obiectum intellectus natura prius est quam actus intellectus. Circa quod intelligendum quod intellectus duplex est operatio: una est recipere, et ista est operatio intellectus possibilis, quia dicitur possibilis quia recipit, et illud recipere praecedit suum obiectum naturaliter; alia est operatio intellectus, abstrahere scilicet, et intelligere intellec-
 40 tus posterius est abstrahere eius, quia sicut recipere posterius est quam obiectum, sic intelligere posterius abstrahere, quia ad hoc quod intellectus

12 Cf. Arist., *Metaph.* VII, 13, 1038b8-16. 22 consequens] potest add. et del. L. 23 et] nec L. 34 intelligitur] intelliguntur L.

aliquid intelligat oportet quod illud sit abstractum, quia dicit Commentator quod intellectus non facit abstracta in virtute phantastica, sed recipit ab ea et facit suum abstrahere in intellectu possibili. Ideo intellectus abstrahens prius natura abstrahit quam intellectus recipiat possibilis, 45 simul tamen in tempore, sicut ponere pedem in luto et dimittere vestigium. Unde dicendum quod universale comparatur ad intellectum agentem ut subiectum intellectus, sed ad intellectum possibilem ut obiectum. Intellectus enim agens facit universale, et intellectus possibilis utitur. Ideo facere intellectus agentis est prius recipere intellectus possibilis natura, 50 simul tamen tempore. ||

Quaestio III.11

Utrum duae species possunt esse sub eodem genere aequaliter perfectae

Quaeritur utrum duae species possunt esse sub eodem genere aequaliter perfectae.

Et videtur quod sic.

1. Quaecumque se habent secundum ordinem in genere entium, posteriora similitudinem accipiunt ex prioribus; sed in entibus triplex est gradus: unum est ens perfectissimum quo non est perfectius; secundo invenitur ens perfectum, non tamen perfectissimum; tertio invenitur ens imperfectum. Tunc arguitur: sicut se habet perfectissimum ens ad omnia entia, ita secundo perfectum ad imperfectum; sed ens perfectissimum est causa omnium; ergo secundo perfectum est causa imperfecti; ergo si una species est perfecta et alia imperfecta, per secundam propositionem perfecta erit causa imperfectae, ut homo asini, quod est falsum; ergo etc. 10

2. Item, dicit Commentator super undecimo huius quod entia non addunt sibi invicem in nobilitate nisi secundum maiorem distantiam et minorem ad primum principium; [sed] quaecumque ergo aequaliter 15 distant a primo principio aequaliter sunt perfecta quia aequaliter distantia a Primo aequaliter sunt perfecta; sed omnes species sub genere existentes aequaliter distant a Primo; ergo etc. Probatio minoris: omne ens causatum

42 Cf. Averr., *De anima*, III, c. 18 (ed. Crawford, pp. 437-439, praesertim 45-51, 76-82).

44 possibili] possibilem L. 51 || L 11vB. 13 Cf. Averr., *In libros Metaphysicorum XI (=XII)*, c. 44 (VIII, f. 327E-F). 16 aequaliter] aequalis L.

secundum naturam distat a Primo per infinitam distantiam, ut dicit Commentator; sed quaelibet species sub specie est causatum a Primo; ergo distant aequaliter a Primo, quia quae distant distantia infinita distant aequaliter, quia infinito non est magis; ergo etc. Et est probatio Commentatoris.

Contrarium dicit Philosophus, quia quaecumque differunt secundum conditionem melioris et peioris non sunt aequaliter perfecta; sed species sunt huiusmodi, ut dicit Commentator et Philosophus; quare non sunt aequaliter perfectae.

Dicendum quod secundum Commentatorem super istam quaestionem dicit plane quod impossibile est duas species sub uno genere contentas esse aequaliter perfectas. Cuius ratio est quia istae eadem differentiae per quas [genera] species sub genere dividuntur et quae constituunt partes formales, eadem sunt differentiae divisivae generum <et> constitutivae specierum; sed duae differentiae genus dividentes sunt contrariae; ergo cum istae constituent species, constituent species diversas; sed nunc est ita, quod contrariorum semper alterum est quod habet naturam magis privationis, et aliud magis naturam habitus, et quanto aliquid appropinquatur habitui, tanto perfectius est, quia tanto magis est ens; et quanto magis accedit ad naturam privationis, tanto imperfectius; ergo, cum differentia positiva constituat speciem nobiliorem et privativa ignobiliorem; ergo impossibile est duas species sub uno genere aequaliter esse perfectas. Et huic concordat Philosophus in decimo huius, ut dicit Commentator, quod in quolibet genere est aliquod primum quod sit causa istorum quae sunt

23 *In Averroë non inveni*; sed Cf. Anon. Zimermanni, *Quaestiones super Metaphysicam* III, 9 *Utrum alicuius generis sit ponere duas species aequaliter perfectas*: “Quae aequaliter distant a primo principio necesse est esse aequaliter perfecta; sed species oppositae alicuius generis aequaliter distant a principio primo, quoniam omne ens causatum a primo principio distat in infinitum secundum naturam” (Cod. Peterhouse 152, f. 12vB). 26 Cf. Arist., *Metaph.* III, 3, 999a5-13 *ubi Aristoteles solum de prioritate et posterioritate specierum loquitur*. Sed Cf. Sigerum de Brabantia, *Quaestiones super Metaphysicam* III, 13 *“Utrum cuiuslibet generis una species sit prior altera”*, qui de quodam ordine perfectionis vel effectivae causalitatis textum Aristotelis interpretatur (ed. Maurer, pp. 102-103). *Nihil simile in Averroë inveni*. 31 dividuntur] dividunt L. 32 formales] substantias id est L. 39 ignobiliorem] et quanto magis accedit ad naturam privationis, tanto imperfectius *add. et per va-cat del. L.* 41 Cf. Arist., *Metaph.* X, 1, 1052b 18) sqq.; Averr., *In libros Metaphysicorum* X, c. 2 (VIII, f. 251E; c. 6 (VIII, f. 259H). Cf. etiam Sigerum de Brabantia, *Quaestiones super Metaphysicam* III, 11 (ed. Maurer, p. 103, 34 sqq.).

post in illo, et secundum habitudinem ad illud primum omnia illius generis dicuntur magis et minus perfecta inquantum participant illud primum. Sed videmus in quantitativis quod quae habent eandem habitudinem ad 45 primum in quantitate, quod est unum, habent eandem essentiam <***> ut denarius et nonus non habent eandem habitudinem ad primum in isto genere; ergo non erunt aequaliter perfectae sub uno genere.

1. Ad primum in contrarium, quod consequentia non valet: perfectissimum est causa omnium, ergo perfectius minus perfectorum, quia perfec- 50 tissimum est tale quod per essentiam suam non inest <ei> alia causa essendi, sed ipsum per essentiam suam est sibi causa essendi et omnium aliorum quae sunt entia per participationem; sed ens perfectius alio est ens per participationem, ideo non est sufficiens causa essendi alterius, quia non habet esse nisi per participationem. Ideo Primum licet sit causa 55 omnium, non tamen aliquod ens per participationem est causa sufficiens alterius. Licet enim aliquo modo sit causa alicuius imperfecti, non tamen inquantum est ens per participationem, sed quia recipit causam essendi a Primo et per consequens causam causandi.

2. Ad secundum, quod maior concedatur quia vera est, quia quanto 60 entia removentur a Primo, tanto imperfectiora, et quanto || propinquiora tanto perfectiora sunt entia. Ad minorem quod ipsa est falsa, quia non omnia aequaliter distant a Primo. Unde sciendum quod quanto aliquid est in actu, tanto propinquius Primo, et quanto plus cognoscens similiter; sed substantiae separatae magis sunt in actu et magis cognoscibiles et cognos- 65 centes, quia substantiae separatae semper intelligunt sicut nos in hora, ut dicit Commentator, unde, cum philosophus diu laboravit, ultimo habet istam cognitionem in actu sine phantasmatis et in instanti, sed intelligentiae semper; ideo intelligentiae propinquiores sunt Primo. Similiter homo propinquior est Deo quam asinus <***> quia motus solus cir- 70 cularis est perfectissimus, quia in eo principium unitur fini, ut dicitur in octavo Physicorum; similiter est in ordine entium, ut dicit Commentator. Inquantum ergo homo secundum intellectum unitur primo principio, et non alia quae intellectum non habent, ideo propinquior est primo princi-

43 illud] ipsum *scrips. et del.* L. 50 perfectorum] perfecto L. 60 vera] maior *scrips. et del.* L. 61 || L 12rA. 63 Primo] quod *add. et del.* L. 67 Cf. Averr., *In libros Metaphysicorum* XI (=XII), c. 38 (VIII, f. 321E). 68 in] *s.l.* L. 72 Cf. Arist., *Phys.* VIII, 8, 264b24-28. 72 *In Averroë non inveni.*

75 pio. Hunc enim hominem qui potest devenire in cognitionem <primi>
 principii, vocat Philosophus decimo Ethicorum deum sive deificum. Sed
 quando dicis quod omne ens distat a Primo per infinitam distantiam, dicit
 Commentator quod duplex est distantia infinita: per privationem termino-
 rum, quae non habet principium et finem, alio modo per privationem maio-
 80 ris distantiae, et hoc unius termini. Unde dico quod distantia prima non
 est maior, sed talis distantia non competit causatis in comparatione Primi.
 Sed loquendo de secunda distantia, <non est distantia> maior respectu
 causantis, quia non habet aliam causam priorem, sed tamen potest esse
 distantia maior respectu entis causati, quia distantia materiae infinita est
 85 in comparatione ad Deum respectu distantiae hominis.

Quaestio III.12

Utrum praeter compositum ex materia et forma sit aliquod principium formale

Quaeritur utrum praeter compositum ex materia et forma sit aliquod principium formale ut posuerunt Platonici.

Et videtur quod sic.

1. Quia compositum ex materia et forma est singulare et sensibile; si
 5 ergo nullum esset praeter tale compositum non esset scientia, nisi aliquis
 dicat sensum esse scientiam, quod tamen est inconueniens; ergo etc.

2. Item, compositum ex materia et forma mobile est; sed omne mobile,
 ut sic, corruptibile est; si ergo praeter tale compositum non esset aliud,
 nihil esset sempiternum, quod est inconueniens.

10 Contrarium arguit Aristoteles in littera: sicut est in rebus artificialibus,

76 Cf. Arist., *Eth. Nic.* X, 7, 1177a12-18; b26-28. 78 In Averroë non inveni; sed Cf. Anon. Zimmermanni, *Quaestiones super Metaphysicam* III, 9: "Potest ... intelligi distantia infinita per privationem terminorum; alio modo intelligitur non per privationem terminorum, sed per privationem distantiae maioris. Primo modo ... una distantia infinita non est maior alia, sed sic non dicitur hic esse distantia infinita ... sed dicitur distantia ista infinita propter privationem distantiae maioris, quia non potest maior distantia inveniri quam est inter causata et principium primum ... sed posset inveniri maior distantia ex parte causati" (Cod. Peterhouse 152, f. 13rA). 2 Platonicij sic add. et del. L. 10 Cf. Arist., *Metaph.* III, 4, 999b17-20.

ita in naturalibus; sed in rebus artificialibus non est aliqua domus praeter hanc sensibilem; ergo et in rebus naturalibus; ergo etc.

Dicendum quod secundum Aristotelem duodecimo huius, [quod] quaedam sunt substantiae separatae et intelligibiles quae non sunt sensibiles nec mobiles; item, in septimo huius dicit quod principium formale sensibile non est separatum ab eis, quia forma non separatur ab eo cuius est forma; ergo patet quod non est ponere principium formale separatum <***> ab eis secundum esse, quia credebant quod, cum scientia sit de intellectu et cum sit scientia de natura humana, ergo erit separata secundum intellectum et etiam secundum esse, quia credebant quod est separatum secundum intellectum quod sit separatum secundum esse. Quod tamen non sequitur, ut dicit, quia duae sunt virtutes cognoscentes sicut duae sunt res quae debent cognosci, scilicet res sensibilis et res intelligibilis, ergo duae sunt virtutes cognoscentes, sensitiva et intellectiva, sed virtus intellectiva superior est quam sensitiva. Si ergo inferior potest in aliquam operationem quae sibi non competit, multo magis intellectiva; sed virtus sensitiva potest seorsum comprehendere quae tamen coniuncta sunt in esse, ergo multo fortius virtus intellectiva potest [comprehendere] ista quae habent easdem essentias seorsum comprehendere; ut Socrates et homo habent eandem essentiam, cum tamen in Socrate sint principia individuantia, potest intellectus comprehendere hominem abstracte, non comprehendendo principia individuantia, quibus tamen homo in esse est coniunctus. Unde non sequitur quod sit alia scientia hominis et Socratis, quia scientia separata sequitur essentiam separatam.

1. Ad primum in contrarium, quod necesse est ponere principium separatum in esse a singularibus; hoc tamen non est forma singularium, sed sunt formae separatae; tamen illud quod est forma singularium non est separatum ab eis; et tamen adhuc erit scientia. Unde dicit quod, licet || materia per se non generatur, tamen per accidens generatur; forma tamen nec per se nec per accidens generatur; ipsum enim compositum per se generatur.

2. Ad secundum, quod compositum quod componitur ex materia quae

13 Cf. Arist., *Metaph.* XII, 8, 1073a37-38. 15 Cf. Arist., *Metaph.* VII, 13, *passim* (e.g. 1038b9-11; 30-33). 29 easdem] diversas L. 36 sed] ut L. 37 illud] idem L. 38 || L 12rB. 39 non] s. l. L.

est principium transmutationis et cui est privatio coniuncta, tale compositum corrumpitur quia in se habet potentiam privationis formae, et esse
 45 sub privatione formae est corrumpi. Compositum tamen quod habet materiam cui non est privatio coniuncta, non est corruptibile, sicut est caelum quod habet materiam quae non est in potentia ad oppositum formae. Et tu dicis quod movetur. Dico quod corpus caeleste continue movetur quantum ad ubi, non tamen quantum ad substantiam, quia factio corporis caelestis non est per motum nec per transmutationem, sed per creationem.
 50 tionem.

Quaestio III.13

Utrum ad philosophum pertineat loqui metaphorice

Quaeritur utrum ad philosophum pertineat loqui metaphorice.

Et videtur quod sic

1. Quia quaedam sunt occulta quae non possunt manifestari nisi per metaphoras; sed philosophi primi est manifestare occulta; ergo etc. Unde
 5 dicit Commentator quod hoc modo loquebatur Aristoteles in *Physicis*, cum dixit quod materia non est intelligibilis nisi per analogiam ad formam.

2. Item, quidam sunt, ut dicit Commentator, qui non possunt intelligere veritatem nisi sub metaphora et similitudine grossa; sed philosophi
 10 est detegere veritatem quae non potest istis detegi nisi metaphorice; ergo etc.

Contrarium dicit Aristoteles in littera.

Dicendum secundum Commentatorem quod aliqui fuerunt locuti de divinis per metaphoram et similitudinem, et huius duplex est causa:
 15 quia sic loquentes non habuerunt intellectum elevatum supra sensibilia, et ideo debilitas intellectus facit uti tali locutione; alia est causa quod aliqui ad seipsos magnificandos nullam veritatem volunt detegere; et talis

43 transmutationis] demonstrationis *scrips. et del. L.* 49 Ante ubi] esse *scrips. et del. L.* 5 Cf. Averr., *In libros Physicorum* I, c. 81 (IV, f. 46F). 8 In Averroë non inveni. 9 metaphora] enigmatibus *scrips. et del. L.* 12 Cf. Arist., *Metaph.* III, 4, 1000a18-19. 14 huius] est *add. et del. L.*

modus non est philosophi, ut dicit Commentator, quia philosophus est professor veritatis; ideo non debet veritatem abscondere, sed detegere. Ideo iste modus minor est inter omnes, quia dicit quidam Expositor quod 20 architecton non debet esse sutor, id est superior artifex non debet uti modo inferioris. Item, dicit Commentator quod sub fabulis et metaphoris obumbratur veritas; sed philosophus est detector veritatis, ideo non debet uti metaphoris. Item, ex alio apparet, ut dicit Commentator [ut dicit Commentator]: si philosophus uteretur metaphoris, posteri uterentur illis 25 tamquam veritate. Unde dicit Commentator quod in hoc in multis reprehendit Aristoteles Platonem qui loquebatur sub aenigmate, et sic non debet philosophus uti metaphora. Sed sciendum quod philosophus potest uti metaphora in istis quae sunt immanifesta, ut in materia prima et prima causa, et sic loquitur auctor De causis quando dicit quod causa videtur per 30 causatum. Item, Philosophus in *Physicis* loquitur de materia prima sub metaphora. Item, ad istos qui non possunt cognoscere rem nisi per similitudines. Ideo modus metaphoricus non est ad philosophum primum proprie, sed quantum ad istum quem docet et quantum ad ista quae sunt immanifesta. 35

2. Et sic patet ad rationes.

18 *In Averroë non inveni; sed Cf.* Sigerum de Brabantia, *Quaestiones super Metaphysicam* III, 17 *Utrum philosophantibus competat loqui in divinis fabulose*: “De divinis loqui fabulose contingit aliquibus vel propter impotentiam intellectus; cum enim non possint intellectum elevare ad ea quae sunt intellectualis naturae, depressi ad phantasmata, intellectualia speculantur tamquam sensibilia. Aliis autem contingit hoc ... quia veritatem voluerunt obumbrare, ut forte contingebat Platoni ... Sed convenitne hoc philosophantibus? Dico quod non ... quia sub fabulis et metaphoris obumbratur veritas ... philosophantis non est veritatem occultare, sed magis aliis manifestare” (ed. Maurer, pp. 116-117). **20** *Locus non inventus*. **21** architecton] architenens L. **24** *In Averroë non inveni; sed cf.* Sigerum de Brabantia, *Quaestiones super Metaphysicam*, III, 17: “Docentes veritatem sub metaphoris et fabulis addiscentes quandoque possunt ducere in errorem, faciendo eos credere divina et intellectualia esse sicut eis fabulose et apologetice dicta sunt” (ed. Maurer, p. 117). **30** *Cf. Liber de causis*, prop. III (ed. Pattin, p. 149). **31** *Cf. Arist., Phys. I, 192a23-25*. **32** metaphora] materia L.

*Quaestio III.14**Utrum dimensiones sunt substantiae sensibilium*

Quaeritur utrum dimensiones sunt substantiae sensibilium.

Et videtur quod sic

1. Quia philosophus non debet ponere aliquid nisi quod apparet per aliquam virtutem cognitivam existentem in ipso; sed in philosopho est
5 duplex virtus, scilicet sensitiva et intellectiva; ergo nihil debet ponere nisi quod patet sensui vel intellectui; sed ad sensum non apparet esse substantia entium nisi dimensiones, quia sensus se extendit usque ad dimensio-
nes; ergo nulla substantia videtur esse in sensibilibus nisi dimensiones.

2. Item, quod substat accidentibus non est accidentale; sed dimensiones
10 substant omnibus accidentibus; ergo non sunt accidentia, sed substantiae.

Contrarium arguitur. Illud quod transmutatur manente substantia sensibili in actu est accidens et non substantia; sed dimensiones sunt huiusmodi; ergo etc.

Dicendum quod secundum quod dicit Commentator quibusdam vide-
15 batur quod tres dimensiones solum sint substantiae sensibilium, quia in quibusdam sensus non extenditur ultra dimensiones; ulterius, in quibusdam intellectus modicum elevatur ultra sensum et phantasiam, et inter omnia accidentia || dimensiones propinquius adhaerent substantiae; ergo dimensiones dicebant esse substantiam sensibilium. Sed tamen non sunt
20 substantia sensibilium, quia possunt transmutari secundum magis et minus manente substantia sensibilium; ergo etc. Sed substantia sensibilium est materia et forma. Quid autem facit scire materiam et quid formam, et quid distinguit ista a dimensionibus? Dicit Commentator quod transmutatio facit scire materiam, quia sicut in alteratione manet aliquod
25 subiectum in tota transmutatione, et similiter in transmutatione locali, similiter est in transmutatione prima, ut dicit Commentator. Unde, cum transmutatio debet nominari a termino, et terminus alterationis est qualitas, quae non est ens simpliciter, sed dispositio entis, ideo alteratio non est transmutatio simpliciter, sed quaedam. Sed transmutatio ad substantiam

14 Fortasse Averr., *In libros De coelo* IV, c. 40 (V, f. 267L) 16 extenditur] extendit L 18 || L 12vA. 23 Cf. Averr., *In libros Physicorum* I, c. 63 (IV, f. 37L); IV, c. 38 (IV, f. 138 L-M); *In libros Metaphysicorum* VIII, c. 4 (VIII, f. 211B-C); c. 12 (VIII, f. 220G).

est transmutatio simpliciter, quia substantia est ens simpliciter. Et sicut in 30
alteratione est aliquid quod manet sub utroque termino, ita in prima trans-
mutatione. Sed actus et potentia sunt in eodem genere; ergo, cum dimen-
siones sint in genere quantitatis et potentia ad formam est in genere sub-
stantiae, ergo dimensiones differunt a materia. Item, differunt a forma,
quia operatio facit formam scire, quia operatio est secundus actus qui prae- 35
supponit actum primum qui est per formam (unde dicit Commentator: qui
dicunt omnia fieri a Deo immediate auferunt entibus suas operationes),
quia operationes egrediuntur ab ipsa forma, ut sentire et vivere, ut dicitur
primo De anima. Sed a dimensionibus non egrediuntur operationes, nec a
materia; ergo a forma; ergo dimensiones non erunt forma nec materia, 40
et ideo nec substantia rerum sensibilium. Et haec est intentio Commenta-
toris.

1. Ad primum in contrarium, quod maior vera est. Et quando dicis quod
substantia rei non apparet sensui nisi dimensiones, dico quod nihil appa-
ret sensui nisi obiectum quod facit ipsum in actu; sed obiectum sensus 45
non est substantia, quia tale obiectum est in tertia specie qualitatis, ideo
substantia non apparet sensui, sed aliquid consequens substantiam, sicut
operatio quae egreditur a substantia; ideo intellectus potest intelligere
principium substantiae ex ista operatione, et cum philosophus sit sciens
per intellectum, ideo philosophus potest separare substantiam a dimensio- 50
nibus.

2. Ad secundum, quod pro tanto dimensiones dicuntur substare acci-
dentibus, ut dicit Commentator, quia dimensiones immediate consequun-
tur substantiam rei; non tamen ex hoc sequitur quod sint substantiae quia
immediate inhaerent substantiae. Item, dimensiones non substant omni- 55
bus accidentibus, quia accidentia propria quae causantur ex principiis
subiecti magis respiciunt subiectum quam dimensiones, quia dimensiones
sunt accidentia communia, et etiam si substant hoc non est nisi per su-
biectum.

36 Cf. Averr., *In libros Metaphysicorum IX*, c. 7 (VIII, f. 231 H). 39 Cf. Arist., *De anima II*,
2, 413a 20-31. 39 non] s. l. L. 47 substantia] subiecto L. 53 Cf. Averr., *De substantia or-
bis* c. 1 (IX, ff. 3M-4K).

*Quaestio III.15**Utrum superficies generentur et corrumpantur*

Quaeritur utrum superficies generentur et corrumpantur.

Et videtur quod sic.

1. Omne quod prius fuit existens et postea non existens vel e converso, illud est generabile et corruptibile; sed superficies sunt huiusmodi; ergo
5 etc. Maior patet quia generatio est ex non esse ad esse ita quod ante generationem habuit non esse et postea esse; e converso est de corruptione. Minor patet quia quando unum corpus dividitur in duo corpora incipiunt esse superficies quae prius non fuerunt, quia corpus unum habet unam superficiem, et quando dividitur in duo habebit duas superficies, et ita
10 erunt superficies quae prius non fuerunt.

Contrarium dicit Aristoteles in littera, quod superficies nec generatur nec corrumpitur sicut nec nunc, quia idem est de superficiebus in comparatione ad corpus sicut est de nunc in comparatione ad tempus.

Item, ratio Commentatoris: omne quod est generabile est divisibile in
15 duo, quorum unum transmutatur ad esse; sed superficies non est divisibilis in profundum; ergo non dividitur in duo quorum unum transmutatur || ad esse.

Dicendum quod superficies, lineae et puncta non generantur per se nec corrumpuntur, quia illud quod generatur, generatur ex aliquo sui quod
20 transmutatur ad esse in aliquo in ipso, ut dicitur in septimo; sed superficies non generatur ex aliquo sui quod transmutatur ad esse sui, quia superficies non est divisibilis secundum profunditatem <***> quia illud generatur quod est per se terminus suae generationis; sed hoc est compositum ex materia et forma, et tale est substantia et per se existens, ut dicit
25 Commentator supra septimum huius; sed superficies solum est forma accidentalis; licet non inveniatur sine substantia, tamen non est substantia; ideo per se non generatur. Unde dicit Aristoteles in septimo quod omne quod generatur ex quodam generatur et quiddam generatur, ex quo

1 generentur] generantur L. 11 Cf. Arist., *Metaph.* III, 5, 1002a32-34. 14 In Averroee non inveni. 17 || L 12vB. 20 Cf. *Metaph.* VII, 8, 1033a24-27. 23 suae] sui L. 25 Cf. Averr., *In libros Metaphysicorum* VII, c. 7 (VIII, f. 157 M). 27 Cf. Arist., *Metaph.* VII, 7, 1033a 27 sqq.

probat quod forma non generatur, quia si generaretur oporteret quod ex alia forma generaretur quae esset in potentia ad istam formam. Ideo superficies non generatur per se, sed per accidens. Cum enim unum corpus dividitur in duo corpora et non potest dividi corpus in duo nisi per superficies, ideo ex divisione corporis per se generantur per accidens superficies, et ex coniunctione duorum corporum in unum corpus corumpitur superficies per accidens. 30

1. Ad primum in contrarium, quod maior vera: aut per se aut per accidens. Ad minorem, quod esse superficiei non est esse separatum, sed esse compositi; ideo generatio superficiei non est alia a generatione corporis; ideo superficies generatur generato corpore, quia qui dat formam dat consequentia ad illam et qui generat compositum generat consequentia ad illud. 35 40

Quaestio III.16

Utrum unum et idem instans maneat in toto tempore

Quaeritur utrum unum et idem instans maneat in toto tempore.

Et videtur quod sic.

1. Instans est mensura eius quod fertur; sed illud manet idem in toto tempore; ergo et instans.

2. Contrarium dicit Philosophus. 5

Dicendum quod instans in toto tempore manet idem secundum substantiam, esse tamen eius est aliud in alio et alio tempore. Quod patet, quia mobile cuius mensura est instans secundum unum modum eius potest accipi tripliciter: aut secundum substantiam absolute, aut in quantum est sub motu, id est in quantum movetur ab uno naturaliter ad aliud, tertio modo secundum quod est in spatio sibi aequali. Et secundum hoc ipsi mobili respondet triplex genus mensurae, quia mobili secundum substantiam respondet una mensura quod est instans secundum subiectum, et quia substantia mobilis in tota temporis successione manet idem, ideo instans quod est mensura talis mobilis manet idem in toto tempore. Unde 15

30 esset] est L. 31 unum corpus dividitur in duo corpora] duo corpora dividuntur unum corpus L. 32 et] s. l. L. 5 Cf. Arist., *Metaph.* III, 5, 1002b5-8. 13 est i. m. L.

dicit Commentator quod ista substantia in quantum talis non variatur, nec propria mensura illius substantiae quod est instans. Item, mobile primum, in quantum movetur de uno ubi ad aliud ubi, habet esse numeratum; sed esse numerato respondet numerus, et esse numerato continuo debet
 20 respondere numerus continuus, et ideo mobile ut sic mensuratur tempore quod est numerus continui secundum quod huiusmodi. Item, mobile secundum quod est in spatio sibi aequali non habet esse numeratum, et ideo mobilis ut sic mensura non est numerus, sed mensura eius est nunc secundum rationem sive secundum esse. Et ideo sicut mobile continue
 25 est in alio et alio spatio sibi aequali, ita et nunc quod est mensura eius aliud et aliud est secundum quod mobile est in alio et alio spatio. Unde esse mobilis secundum quod est in hoc ubi est aliud secundum quod est in alio, et secundum varietatem mobilis variatur esse mensurae eius. Ideo, cum mobile sit aliud secundum esse secundum quod est in alio et alio spa-
 30 tio, similiter et nunc. Manet tamen utrumque idem secundum substantiam.

1. Ad primum, quod instans est mensura eius quod fertur secundum substantiam, non tamen secundum quod fertur, quia mensura eius quod fertur secundum quod fertur est tempus. Ad minorem, quod sicut Socrates
 35 in mercato et in foro est idem secundum substantiam, non tamen secundum rationem, ita mobile secundum substantiam manet idem, non tamen secundum rationem <quia> quandoque in alio et alio spatio; sic nec ipsum instans: manet idem secundum substantiam, non manet tamen idem secundum rationem.

Quaestio III.17

Utrum nunc sit generabile et corruptibile in toto tempore

Quaeritur utrum nunc sit generabile et corruptibile in toto tempore.

Et videtur quod non.

1. Omne quod || est corruptibile, eius est dare primo quando ipsum non est; sed ipsius nunc non est dare quando ipsum primo non est; ergo etc. Et

est ratio Commentatoris. Maior patet, quia omne quod generatur et cor- 5
rumpitur, in tempore generatur et corrumpitur; ergo in fine illius temporis
verum est dicere quod illud nunc primo est vel non. Minor patet, quia si
ipsius nunc est dare primo quando non est, aut ergo illud quando est in
eodem instanti, aut in alio. Non in eodem, quia tunc idem simul esset et
non esset in eodem instanti. Aut in alio: aut ergo in instanti proximo aut 10
remoto. Non in proximo, quia instans non est proximum instanti, ut dicitur
quarto Physicorum. Item nec <in> instanti remoto, quia sic instans
quod corrumpitur erit usque ad instans remotum in quo verum est dicere
quod ipsum non est; sed inter primum instans et ultimum instans sunt infi-
nita instantia; ergo illud instans erit cum infinitis instantibus, quod est 15
impossibile; ergo etc.

Contrarium videtur.

Omne illud quod prius fuit existens et postea non, ipsum est corruptibile, quia posterius non esse est corruptum esse, ut dicit Commentator supra sextum Physicorum; sed instans quod prius fuit, modo non est; ergo 20
etc.

Dicendum quod secundum Commentatorem [quod] instans neque est generabile neque corruptibile per se, quia omne tale est divisibile in duo quorum unum est transmutatum ad esse generati vel non esse eius; sed instans indivisibile est; ergo non est generabile nec corruptibile. Ex quo 25
sequitur quod accidens nec per se generatur nec corrumpitur, ut dicit Commentator, quia accidens non habet materiam ex qua generatur, sed in qua generatur, unde accidens generatur in materia, sed non ex materia, sed substantia generatur ex materia. Eodem modo dicendum est de forma, quod non generatur, quia si generatur, cum omne quod generatur ex eo 30
generatur quod est pars eius; sed forma non est compositum, ergo non generatur. Item, dicit Commentator: omne quod est generabile quantum

5 *In Averroë non inveni; sed Cf. Sigerum de Brabantia, Quaestiones super Metaphysicam* III, 26 *Utrum nunc in tempore corrumpatur*: "Quod non ... probro: omne quod corrumpitur habet nunc quando primo non est; sed nunc non habet quando primo non est" (ed. Dunphy, p. 161, 4-6). 10 *instanti] tempore scrips. et del. L.* 12 *quarto] primo scrips. et del. L. Cf. Arist., Phys. IV, 10, 218a19-20.* 18 *postea] ipsum add. et del. L.* 19 *Cf. In libros Physicorum VI, c. 34 (IV, f. 273K).* 22 *In Averroë non inveni.* 27 *Fortasse Averr., In libros Metaphysicorum VII, c. 21 (VIII, f. 172 F).* 32 *Cf. Averr., In libros Metaphysicorum. VII, c. 27 (VIII, f. 177A).*

ad terminum generationis est divisibile. Ex quo patet quod terminus generationis non est forma, sed compositum, et hoc secundum se, sicut in alterationibus, ubi acquiritur forma secundum magis et minus vel quantum ad dispositiones essentielles eius. Unde dicit Commentator supra primum Physicorum, cum homo generatur, non cessant partes spermatis corrumpi et partes hominis generari, et tamen haec dispositio est in dispositionibus omnibus eius. Unde transmutatio indivisibilis est finis motus, ut dicit Commentator, unde magis et minus non <recipit>. Sic nunc non est divisibile nec dispositiones eius essentielles sunt divisibiles; ideo nec per se generatur nec corrumpitur. Tamen generatur et corrumpitur per accidens, quia aliquid dicitur generari et corrumpi per accidens dupliciter: uno modo ad generationem et corruptionem eius quod per se generatur et corrumpitur, sicut musica ad corruptionem hominis corrumpitur cuius hominis musica est dispositio, et illud quod hoc modo corrumpitur per accidens, tale corrumpitur in tempore, et ipsius est dare quando primo ipsum non est. Et sic nunc non corrumpitur, quia non est in tempore nec est dare quando ipsum primo non est. Alio modo corrumpitur nunc ex hoc quod mobile continue movetur; ex hoc sequitur generatio et corruptio nunc per accidens. Ex hoc enim quod mobile continue facit se in spatio sibi aequali, et cum illud spatium sit aliud ab illo, ergo mobilis esse in hoc spatio est aliud ab esse in alio spatio, et secundum hoc generatur et corrumpitur nunc quod est mensura mobilis, et tamen mobile per se non generatur nec corrumpitur secundum esse eius, †et secundum hoc etiam nunc generatur et corrumpitur.†

1. Ad rationem in contrarium: “omne illud quod per se corrumpitur est dare quando primo non est”, et quod corrumpitur per accidens nec est mensura illius quod corrumpitur; sed tale non est nunc, quia non corrumpitur in tempore, quia tunc mensuraretur instans tempore, quod non est verum; sed illius est dare quando primo non est cuius corruptio est in tempore.

36 Cf. Averr., *In libros Physicorum* I, c. 62 (IV, f. 37H). 40 Cf. Averr., *In libros Physicorum* VI, c. 32 (IV, f. 266 D). 45 corrumpitur] impositio *add. et del. L.* 52 aequali] aequale *L.* 55 †secundum – corrumpitur†] *forsitan lacuna ante haec verba lateat.* 60 mensuraretur] mensuratur *L.*

*Quaestio III.18**Utrum primum principium sit in potentia vel in actu*

Quaeritur utrum <primum> principium sit in potentia vel in actu.

Et videtur quod sit in potentia,

1. Quia potentia prior est actu; sed primum principium est prius omnibus aliis entibus; ergo est in potentia et non in actu. Maior patet, quia potentia in eodem individuo praecedit esse individui, ut dicit Aristoteles 5 nono huius.

2. Item, illud est prius a quo non convertitur subsistendi || consequentia; sed sequitur: est, ergo potest esse, sed non sequitur: potest esse, ergo est; ergo posse est ante esse; ergo potentia est prior actu; ergo etc.

Contrarium probatur duodecimo huius, quia si primum principium erit 10 in potentia, ipsum non esset, quia quod est in potentia <quandoque> non est, ut habetur quarto huius, et si primum principium non esset, nullum aliud ens esset, cum sit causa omnis entis.

Dicendum quod <primum> principium est in actu et non in potentia, immo est actus purus et nulla potentia passiva est in eo, et si est in eo 15 potentia, ista est activa, et ad hoc adduxit rationem superius factam. Sed deducit Aristoteles: si principium primum non esset, tunc alia entia seipsis irent de potentia ad actum, quod est impossibile, ut dicit ibi Commentator, quod qui ponunt omnia quievisse in tempore infinito et intellectum movere omnia, isti posuerunt materiam ex seipsa esse mobilem, et 20 illud est impossibile, quia sicut de ratione entis in actu est agere, ita de ente in potentia agi; sed in potentia existens est materia; ergo non transmutat se de potentia, sed per agens; ergo est agens ponere primum quod est in actu et numquam in potentia, ut dicit Commentator. Sed sciendum quod actus tripliciter prior est potentia: ratione, perfectione et ratione 25 finis, ut dicit Commentator supra nonum huius. Actus est prior potentia

5 Cf. Arist., *Metaph.* IX, 8, 1049b17-23. 7 || L 13rB. 10 Cf. Arist., *Metaph.* XII, 6, 1071b12-20. 12 *Locus non inventus.* 17 Cf. Arist., *Metaph.* XII, 6, 1071b28-31. 17 primum] principium L. 18 Fortasse Averr., *In libros Metaphysicorum* XI (=XII), c. 30 (VIII, f. 315 E-F). 20 isti] ista L. 24 Cf. Averr., *In libros Metaphysicorum* XI (=XII), c. 30 (VIII, f. 314I). 26 Cf. Averr., *In libros Metaphysicorum* IX, c. 13 (VIII, f. 240B-C).

ratione, quia potentia definitur per actum, et quia definiens prius est definito ratione, ergo etc. Item, prius est perfectione, quia quod est in actu perfectius est quam quod est in potentia; sed illud quod dat esse in actu est
 30 actus; ergo actus est perfectior potentia. Item, actus est prior [perfectio] potentia ratione finis, quia omnis potentia est propter actum, ut dicit Commentator nono huius, et Aristoteles secundo Physicorum quod materia est propter formam; sed materia est potentia; ergo potentia est propter actum; ergo actus est prior potentia ordine finis. Item, intelligendum quod
 35 quanto aliquid perfectius tanto prius in generatione, et quanto imperfectius tanto a generatione remotius; sed via generationis potentia praecedit actum, cum sit imperfectior. Unde dicit Aristoteles nono huius quod in individuo potentia praecedit actum, quia potentia in semine fuit prius ad formam Socratis quam Socrates esset. Actus tamen simpliciter praecedit
 40 potentiam.

1. Ex quo apparet ad primam rationem
2. <***>

Quaestio III.19

Utrum actus tempore prior est potentia

Quaeritur utrum actus tempore prior est potentia.

Et videtur quod neque prior neque posterior

1. Quia in perpetuis unum non est prius altero tempore quia perpetua aut sunt aequalia tempore aut non exceduntur a tempore; sed actus et
 5 potentia sunt perpetua; ergo etc. Minor patet: sicut enim homo praecedit hominem in infinitum secundum Philosophum, ita semen hominis praecedit semen hominis in infinitum. Tunc arguitur: semen ex quo generatur iste homo praecedit hominem qui generatur ex illo; ergo potentia praecedit in infinitum, cum semen sit potentia. Item, materia prima perpetua est,
 10 et ipsa est ens in potentia; ergo ipsa potentia aeterna et perpetua; in aeternis unum non praecedit alterum tempore; ergo etc.

32 In Averroë non inveni. **32** Locus verbotenus non inventus; sed Cf. Auctoritates Aristotelis II libri Physicorum, n. 61 "Forma est finis materiae" (ed. Hamesse, p. 145). **37** Cf. Arist., *Metaph.* IX, 8, 1049b19-23. **3** non] s. l. L. **6** Cf. Arist., *Metaph.* IX, 8, 1049b19-26.

2. <***>

Contrarium dicit Aristoteles nono huius, quod actus simpliciter praecedit potentiam; potentia tamen in eodem individuo respectu actus sibi appropriati praecedat actum in eodem.

15

Dicendum secundum Commentatorem supra nonum huius, non est aliqua potentia ad illud quod est <semper> in actu, et quia species semper sunt in actu, ideo ad ipsas non est potentia; non ergo potentia quae praecedat est potentia ad speciem; quia non fuit tempus antequam fuit homo secundum speciem; ideo ad speciem humanam non est potentia; ergo illa 20 potentia erit ad individuum. Sed potentia ad individuum est duplex: una propinqua, alia remota. Potentia propinqua, sicut in hoc semine ad ipsum Socratem ex quo generatur Socrates est propinqua. Alia est potentia remota ad Socratem: est potentia materiae primae. Tunc dico quod actus simpliciter praecedat potentiam proximam ad hoc individuum, quia prius 25 est homo quam fuit illud ex quo generatur Socrates, scilicet semen. Tamen potentia in uno et eodem individuo praecedat actum illius individui tempore, quia Socrates potuit esse || antequam esset. Unde dico quod potentia reliqua quae est in materia prima non praecedat actum simpliciter tempore nec actus simpliciter praecedat istam potentiam, nec esse in 30 potentia materiae primae est esse proprie in potentia, quia illud <est proprie in potentia> quod [ab uno agente] ab unico agente potest transmutari una transmutatione ad actum, ut dicit Aristoteles nono huius, quia non dicitur proprie quod terra est lignum, sed tamen proprie dicitur quod lignum potest esse Mars. Per unicam enim transmutationem ipsius artifi- 35 cis potest transmutari de potentia ad actum.

1. Et sic patet ad primam rationem

2. Ad secundum, quod possibile dicitur dupliciter, uno modo quod potest esse et non, et illud quasi cum contingenti ad utrumlibet est idem, et ideo non sequitur de isto possibili: est, ergo potest esse, quia nec ponit 40 esse nec non esse, sed utrumque. Alio modo dicitur possibile quod opponitur <ad> impossibile, quia impossibile semper ponit non <esse>; ergo tale possibile per oppositum semper ponit esse, et tale sequitur ad neces-

13 Cf. Arist., *Metaph.* IX, 8 1049b 4 sqq. 16 Fortasse Averr., *In libros Metaphysicorum IX*, c. 17 (VIII, f. 243 K). 19 quia] ideo L. 28 || L 13vA. 29 materia] s. l. ex potentia corr. L. 33 Cf. Arist., *Metaph.* IX, 7, 1049a13-18. 40) isto] ex ipso i. m. corr. L.

sarium, ut dicitur secundo Perihermeneias et de tali possibili sequitur: est
45 ergo potest esse. Unde de possibili quod definitur actu loquebatur Philosophus, sicut dicit secundo Perihermeneias quod quoddam possibile praecedit actum, et illud est in generabilibus et corruptibilibus, ut dicit ibi Boethius. Illud est possibile cum actu. Item, intelligendum quod est aliquis actus entis et in illo sequitur: est actus, ergo potest esse; movetur,
50 ergo potest moveri, quia omne quod movetur movebatur et movebitur, ut dicit Commentator. Aliud est accidens quod habet esse in subiecto ita quod illud subiectum non includit in se oppositum illius accidentis, et de isto sequitur: est, ergo potest esse, ut: Socrates est albus, ergo potest esse albus. Alius est actus qui non est in subiecto, sed iste actus est suum esse
55 essentialiter, et de tali bene sequitur: ergo potest esse; non de possibili ad utrumlibet, sed de possibili necessario, ut: Deus est, ergo potest esse, id est, ergo necessario est.

44 Cf. Arist., *De interpretatione* 12, 21b10-20. 46 Cf. Arist., *De interpretatione* 13, 23a7-13. 48 Cf. Boethius, *Commentarium in librum Aristotelis Peri Hermeneias*. Ed. 1^a, II, 12 (ed. Meiser, p. 172, 6 sqq.). 48 intelligendum] intellectum L. 51 In Averroë non inveni. 51 habet esse] ex includit in se corr. L. 55 bene] non L. 56 sed] ut L.

LIBER QUARTUS

Quaestio IV.1

Utrum de ente secundum quod ens potest esse aliqua scientia

Circa quartum librum quaeritur utrum de ente secundum quod ens potest esse aliqua scientia.

Et videtur quod non

1. Quia scientia est unius subiecti, partes et passiones subiecti considerans; sed entis secundum quod ens non sunt passiones; ergo nec scientia. 5
Maior patet in Posterioribus. Minor declaratur, quia passio non est subiectum; si ergo ens haberet passiones, istae non essent entes; ergo erunt non entia; ergo etc.

2. Item, scientia est habitus acquisitus, et ideo, ut dicit hic Commentator, de his quae insunt nobis a natura non est scientia, quia illud non est 10
acquisitum; sed ens primo apprehenditur vel imprimitur in anima nostra, et ante impressionem entis in anima nulla alia impressio praecedit, ut dicit Avicenna in *Metaphysica*; ergo ista impressio est in nobis a natura; ergo etc.

Contrarium dicit Aristoteles in littera, quia omnium eorum quae se 15
habent per attributionem ad unum est ratio una analoga et per consequens cognitio una et scientia una; sed substantia et accidens habent attributionem ad ens, ergo eorum est scientia una; sed ista evacuant totum ens; ergo etc.

Item, sicut scientia considerat ista quae attribuuntur enti particulari, ita scientia ista considerat illa quae attribuuntur enti universali; sed ista 20
scientia quae considerat ea quae attribuuntur enti secundum quod ens debet considerare ens secundum quod ens; sed ista est huiusmodi, ut dicit Commentator et Philosophus, etc.

6 Cf. Arist., *An. Post.* I, 28, 87a38 sqq. 9 In Averroë non inveni. 12 anima] potentia scrips. et del. L. 13 Cf. Avicenna, *Liber de philosophia prima sive scientia divina* tr. I, c. 5 (ed. Van Riet, p. 31, 2-5). 15 Cf. Arist., *Metaph.* IV, 2, 1003a32-b 15. 23 Cf. Arist., *Metaph.* IV, 1, 1003a20-25; 2, 1003b21-22; Averr. *In libros Metaphysicorum* IV, c. 2 (VIII, f. 65M sqq.).

Dicendum quod scientia omnis sibi sortitur a suo subiecto quattuor.
 25 Primum est quod scientia a suo subiecto habet speciem et formam; sicut
 actus virtutis sortitur formam ab obiecto virtutis, ita scientia sortitur spe-
 ciem ab obiecto potentiae quod est obiectum intellectus, qui est subie-
 ctum scientiae. Secundum est quod omnis scientia ordinem habet a suo
 subiecto, ita quod sicut subiectum ordinem abstractionis habet sive tenet,
 30 eundem tenet scientia || de isto subiecto. Tertium est quod omnis scientia
 accipit a subiecto quod quicquid considerat scientia, considerat sub rati-
 one subiecti, sicut virtus <cognitiva quicquid> cognoscit, cognoscit sub
 ratione subiecti. Quartum est quod scientia accipit a subiecto virtutem et
 potentiam, quia sicut scientia particularis considerans ens limitatum habet
 35 virtutem limitatam et potentiam limitatam, ita scientia considerans subie-
 ctum commune habet virtutem communem.

Sed ex primo declaratur quod ens secundum <quod> ens est subiectum
 huius scientiae, quia scientia participata cum considerat ens participatum
 dicitur particularis quia subiectum eius particulare, ut ens mobile, est
 40 aliqua pars entis simpliciter, ideo cognitio illius entis est cognitio particu-
 laris; sed scientia universalis debet dici illa quae considerat ens universale
 per contrarium; cum igitur haec scientia maxime universalis et communis
 est, ergo cum scientia nomen habet a subiecto, ergo illud nomen habebit a
 subiecto; sed ens est maxime universale secundum quod ens; ergo ens est
 45 subiectum huius scientiae.

Ex secundo declaratur quod ens secundum quod ens est subiectum
 huius scientiae, quia scientia ordinem habet a suo subiecto; sed ista scien-
 tia <est> maximae abstractionis, et talis est de eo quod maxime est ab-
 stractum, et nihil potest plus abstrahi quam ens; ergo ista scientia est de
 50 ente secundum quod ens. Quod autem ista scientia sit maxime abstrahens
 patet quia in abstractione inveniuntur tres gradus, et per istos tres scien-
 tia reales. Philosophus enim naturalis non abstrahit formam a materia
 pertinente ad totam speciem, sed universalem a particulari, et de tali est
 scientia naturalis, ut dicitur secundo Physicorum, quia naturalis et mathe-
 55 maticus ita abstrahunt sicut definiunt; sed in definitione naturali cadit
 materia sensibilis, sed in definitione mathematica materia intelligibilis;
 ideo naturalis abstrahit a materia signata, sed mathematicus a materia sen-

30 || L 13vB. 41 universalis] particularis *scrips. et del. L.* 48 maximae abstractionis] *fort.*
 maxime abstrahens *scribendum, ut in probatione paullo infra habetur; cf. autem lin. 61.*
 53 universalem] universale L. 54 *Fortasse* Arist., *Phys.* II, 2, 193b 23-194a1.

sibili, et est materia sensibilis quae est sub qualitatibus naturalibus; materia intelligibilis est quae abstrahitur a qualibet materia sensibili, ut continuum non existens etc. Sed metaphysicus abstrahit a materia sensibili et 60 intelligibili, ergo maioris abstractionis est quam alia duo; ergo sua scientia est communior quia ens maxime abstrahibile est et maxime commune; ergo ista scientia est de ente ut de subiecto.

Ex tertio patet quod ens est subiectum huius scientiae, quia quicquid considerat ista scientia considerat sub ratione entis tamquam subiecti; 65 sicut in sensu invenimus obiectum quod est agens et ipsam sensationem et ipsam potentiam sentiendi, et patet quod sensus non cognoscit nisi in quantum recipit, cum sit virtus passiva, ut dicitur secundo De anima, sed sensus recipit proprie suum sensibile et non cognoscit aliquid nisi quod attribuitur suo proprio sensibili, quia ratio actus sumitur ex obiecto et 70 ratio potentiae ex subiecto in cognoscendo, non tamen in essendo quia sentire non est de ratione sensus in quantum sensus, sed in quantum cognoscens, similiter in scientia inveniuntur tria, scilicet potentia †cuius est scire† et obiectum illius potentiae ut intelligibile; et inde est quod obiectum potentiae intellectivae est subiectum scientiae proprie, non tamen 75 subiectum in quo, sed ex quo, quia subiectum scientiae in quo est <est> anima. Et quia virtus nihil recipit nisi ex ratione obiecti, ergo anima in sciendo nihil considerat nisi quae attribuuntur proprio subiecto; sed haec scientia considerat ens secundum quod ei attribuuntur alia; ideo e<s>t 80 subiectum huius scientiae.

Ex quarto apparet quod si scientia accipit potestatem et virtutem a subiecto, cum ista scientia inter omnes scientias maximae virtutis est, ergo subiectum eius maxime erit commune. Quod autem ista scientia maxime virtutis est patet per Aristotelem in quarto huius, ubi dicit quod nullius <aliae> scientiae est declarare principia omnium scientiarum; sed omnis 85 talis scientia est maximae virtutis; ergo etc. Et talis scientia debet habere communissimum subiectum || quod est ens in quantum ens; ergo illud subiectum in hac scientia. Sicut omnium sanorum est scientia una in quantum sunt sana, sic omnium entium in quantum entia est una scientia, ut ista. 90

68 Cf. Arist., *De anima* II, 5, 416b 34. 71 subiecto] obiecto L. 74 potentiae] potentia L. 74 inde] illud L. 77 anima] ante L. 84 Cf. Arist., *Metaph.* IV, 3, 1005a18-29. 86 talis] ei add. et del. L. 87 || L 14rA.

1. Ad primum in contrarium, secundum Commentatorem, quod non uniformiter accipiuntur passiones subiectorum scientiarum particularium et scientiae universalis, unde non dicimus quod passiones entis secundum quod ens sunt tales quae conveniunt omni enti, sicut non dicimus quod
 95 ista scientia considerat causas omnium habentium causas. Aliquod enim ens non habet causam, ut Deus. Eodem modo passiones entis non dicuntur quia conveniunt omni enti, sed dicuntur esse passiones <entis> secundum quod ens quia non determinantur ad genus subiectum quod sit subiectum alicuius scientiae particularis.

100 2. Ad secundum, quod maior vera. Ad minorem diceret aliquis quod scientia bene est de eis quae sunt nobis innata, ut de intellectu et homine, licet non quantum ad esse istorum, tamen quantum ad cognitionem eorum, ita quod scientia istorum sit in nobis, <non> quod nos per istam scientiam faciamus illa [non] esse; sic non est in nobis, sed tamen bene
 105 quantum ad cognitionem illorum. Et quando dicis quod ens est nobis innatum, quia dicit Avicenna: quod primo occurrit intellectui est ens et unum, unde dicit Aristoteles quod opinio contradictoriorum contraria est in anima quia anima comprehendit ista sub ratione entis, cuius ratio est <quod> quando aliquid secundum ordinem essentialem se habet ad aliud
 110 numquam potest esse posterius nisi sit prius, sed de omnibus quae intellectus intelligit primum est ens, ergo nihil posterius potest intelligere nisi sub ratione entis, quia in quolibet intelligibili est primum intelligibile, ergo cum intelligit contradictoria utrumque intelligit sub ratione entis, et ideo intelligit ut contraria, ergo ens primo imprimitur intellectui, tamen ea
 115 quae attribuuntur enti secundum quod ens non primo attribuuntur, nec cognitio eorum est a natura; ideo horum oportet quaerere scientiam. Illius enim quod primo imprimitur, illius est esse primo in anima, et non quaerimus scientiam entis secundum quod ens, sed etiam de eis quae attribuuntur enti.

91 Cf. Averr., *In libros Metaphysicorum* IV, c. 1 (VIII, f. 64D-E). 94 quae] qui L. 101 ut] unde L. 106 Cf. Avicenna, *Liber de philosophia prima sive scientia divina*, tr. 1, cap. 5 (ed. Van Riet, p. 31, 2-3). 107 Cf. Arist., *Metaph.* IV, 3, 1005b19-32. 115 enti] ex entis corr. L.

*Quaestio IV.2**Utrum scientia de ente sit scientia una*

Quaeritur utrum scientia de ente sit scientia una.

Et videtur quod non.

1. Quia unitas scientiae assimilatur unitati sensus, ut dicit Commentator et Philosophus; sed sensus non dicitur unus nisi qui est unius contrarietatis; ergo scientia non est una nisi cuius subiectum habet unam contrarietatem sensus; sed ens est omnium contrarietatum; ergo scientia de ente non est scientia una. Maior scripta est a Commentatore et a Philosopho; sicut enim de coloribus est unus sensus, sic istorum quae sunt unius rationis est una scientia. Minor patet quia dicitur secundo De anima quod sensus tactus non est sensus unus quia non est unius contrarietatis; ergo sensus unus est unius contrarietatis; ergo etc.

Contrarium dicit Philosophus in littera, quod sicut omnium sanorum in quantum habent attributionem ad unum est scientia una, sic omnium entium per attributionem ad unum est scientia una.

Dicendum quod unitas scientiae assimilatur unitati sensus, sed potentia non dicitur una ab eis quae materialiter respicit. Licet enim album et nigrum in se considerata differunt specie, tamen visus non cognoscit album vel nigrum in quantum <album vel> nigrum, sed in quantum conveniunt in aliquo primo formaliter quod primo respicit visus formaliter, et ideo ab unitate istius rationis communis sumitur unitas visus. Item, intelligendum quod ratio coloris est illud in quo album et nigrum conveniunt, et ab ista ratione communi, ut dictum est, sumitur unitas visus; sed visus non comprehendit album esse idem nigro; non per hoc ista ratio dicitur communis, sed propter illud, quia unum istorum non potest comprehendi ab alio sensu quam a visu, ideo visus non est albi et nigri, sed coloris. Item, intelligendum, licet visus comprehendat album et nigrum sub ratione coloris, virtus tamen aestimativa quae est virtus supe-

3 Cf. Averr., *In libros Metaphysicorum* IV, c. 2 (VIII, f. 62D); Arist., *Metaph.* IV, 2, 1003a19-20. 9 Cf. Arist., *De anima* II, 11, 422b17-27. 12 Cf. Arist., *Metaph.* IV, 2, 1003a32-b6. 21 Item intelligendum – unitas visus] *iter. L.* 25 alio] illo L.

rior bene iudicat inter album et nigrum, quia sicut virtus || superior aliqua sub ratione superiori comprehendit illud quod virtus inferior comprehendit sub ratione particulari et inferiori, sicut patet de sensu particulari et communi, quia quod comprehendit sensus particularis sub ratione particulari, eadem comprehendit sensus communis sub ratione communi, eodem modo dicendum est de scientiae unitate. Nam unitas scientiae sumitur ab unitate rationis formalis sub qua considerat omnia quae considerantur in ista scientia. Cum igitur metaphysica considerat omnia sub ratione una, scilicet entis secundum quod ens, cui unitati non repugnat multitudo, ideo ipsa est scientia una. Unde dicit Commentator quod quanto scientia aliqua altior est, tanto ea quae considerat considerat magis sub ratione universalis. Item, intelligendum quod diversitas quae sufficit ad causandum diversitatem in virtutibus inferioribus non sufficit ad causandum diversitatem <in> superioribus. Similiter est de unitate earundem virtutum, quia aliqua unitas sufficit sensui particulari quae non competit sensui communi. Ideo unitas quae facit sensum particularem unum non facit sensum communem unum, sed plures. Similiter aliqua unitas in scientiis particularibus sufficit ad istarum unitatem, non tamen sufficit ad unitatem scientiae communis. Unde dicit Aristoteles quinto huius, quod unum dicitur quattuor modis: unum numero, unum specie, unum genere, unum analogia. Unde dicendum quod unitas numeralis non sufficit unitati scientiae, quia ista non est nisi alicuius singularis de quo non est scientia; nec unitas speciei sufficit, ita ut sic unitas speciei atomae non sufficit ad unitatem scientiae, quod contrariorum est eadem scientia, sed contraria differunt specie, ergo unitas speciei non sufficit unitati scientiae. Tunc oportet quod illud de quo est scientia specialis quod sit unum genere, vel generalissimo, vel subalterno. Ideo de unius generis unitate est scientia specialis una. Item, sciendum secundum Commentatorem quod nulla scientia specialis potest directe considerare aliquod analogum, et tamen dicit

28 || L 14rB. 37 Fortasse Averr., *In libros Metaphysicorum* VI, c. 1 (VIII, f. 144 D sqq.). 46 Cf. Arist., *Metaph.* V, 6, 1016b31-32. 50 speciei *primum*] separabilis L; *an specialis scribendum?* 52 unitas] *mittas scrips. et del.* L. 54 unius generis] uno genere L. 55 *In Averroee non inveni; sed Cf. Aegidium Romanum, Quaestiones Metaphysicales* IV, 2 *Utrum ista scientia sit una*: “Sed non potest esse quod aliqua una scientia specialis consideret directe analogum aliquid; unde, licet medicina consideret de omnibus generibus, hoc non est directe et (non *ed.*) per se. Credo tamen quod medicina non consideret primo et per se nisi corpus humanum secundum quod sanum et aegrum” (ed. Venetiis, 1501, f. 22vb). 57 analogia] analogum *scrips. et del.* L.

Commentator: nonne medicina considerat sanitatem quae est analogae? Dicit quod medicina non considerat directe sanum nisi secundum quod est in corpore humano, et non directe. Unde dicitur secundo huius a Commentatore quia quantitas non dicitur una ratione de quantitate continua vel discreta, ideo non est aliqua scientia specialis de quantitate; tamen potest esse scientia per analogiam. Et hoc modo dicimus scientiam unam omnium entium, scilicet per unitatem analogiae secundum quod dicit Aristoteles in littera, et sic scientia ista dicitur una unitate analogiae. 65

1. Ad primum in contrarium, quod scientia assimilatur sensui communi. Et quando dicis quod unius sensus est una contrarietas, verum est de sensu particulari, non tamen de sensu communi qui discernit inter sensibilia diversorum sensuum.

Quaestio IV.3

Utrum ens dicitur de substantia et accidente aequivoce vel analogice

Quaeritur utrum ens dicitur de substantia et accidente aequivoce vel analogice.

Et videtur quod aequivoce

1. Quia dicitur septimo Physicorum quod [in generibus] <aequivocationes> latent in generibus et communibus; sed ens est maxime commune, 5 ut dicitur tertio huius; ergo etc.

2. Item, ista quae sunt in genere quantitatis magis sunt unum quam substantia et accidens; sed ista sunt aequivoca; ergo substantia et accidens.

3. Item, canis dicitur aequivoce de latrabili, marino et caelesti; tamen ista conveniunt in substantia; et substantia et accidens non conveniunt in 10 genere; ergo multo fortius dicentur aequivoca in ente; ergo etc.

Contrarium dicit Philosophus in littera.

60 Cf. Averr., *In Libros Metaphysicorum* I, c. 46 (VIII, f. 25L). **61** vel] sed L. **63** entium] entia L. **63** secundum] secundo L. **64** Cf. Arist., *Metaph.* IV, 2 1003b12-16. **4** Cf. Arist., *Phys.* VII, 4, 249a23-24. **6** Cf. Arist., *Metaph.* III, 4, 1001a19-24. **12** Cf. Arist., *Metaph.* IV, 2, 1003b5-6.

Dicendum quod tota ratio aequivocationis sumitur a forma; unde Philosophus saepe vocat formam quod quid erat esse, et definitio datur per
 15 formam, et si in definitione ponitur materia hoc est quia participat formam, quia illa est sub forma; unde dicitur septimo huius quod omnes partes definitionis sunt formae; sed dicitur secundo De anima quod, anima remota a corpore, non remanet corpus nisi aequivoce, quia ratio corporis animati est a forma. Ergo patet quod ratio aequivocationis sumitur a
 20 forma. Item intelligendum, quando aliquod nomen imponitur pluribus || per comparisonem ad diversas formas, illud dicitur de illis pluribus aequivoce. Si tamen nomen imponatur pluribus per comparisonem ad unam formam, hoc dupliciter: aut ista forma aequaliter salvatur in illis pluribus aut non aequaliter. Si aequaliter salvatur in pluribus, sic illud nomen est
 25 univocum, ut hoc nomen 'homo'. Si tamen illa forma non aequaliter salvatur, hoc est tripliciter: aut quia ista forma simpliciter in pluribus salvatur, modo tamen nobiliori in uno quam in alio; hoc modo hoc nomen 'animal' imponitur pluribus speciebus [in potentia], sed quia nobilius esse habet in homine quam in aliis, ideo analogice. Secundo modo aliqua
 30 forma non aequaliter <habet> esse in pluribus inquantum salvatur animal in speciebus animalis, <sed> est in uno simpliciter et in alio secundum quid, et sic est entitas in substantia simpliciter, in accidente secundum quid. Tertio modo quod est in uno simpliciter, in alio secundum similitudinem, et sic animal imponitur animali vero et ei quod pingitur. Tunc dico
 35 quod ex isto habeo tres modos analogiae. Primus, quando aliqua forma reperitur in pluribus ita quod sit in uno modo nobiliori quam alio, et illa est in generibus, et illa est propinqua univocationi, quia utraque species participat simpliciter genus, tamen modus participationis non est idem. Alius modus, quando forma reperitur in pluribus, de uno simpliciter et de
 40 alio similitudine, est propinquus aequivocationi, immo est aequivocatio. Non tamen primus modus, ut patet in Praedicamentis. Alia autem analogia, quando forma simpliciter salvatur in uno et in alio secundum quid, non est aequivocatio vel univocatio, sed medium inter ista duo, et sic ens est analogum. Vel potest aliter dici secundum Commentatorem quod ratio
 45 aequivocationis sumitur ex diversitate formae. Aut ergo est diversitas in

14 erat] ex causat *i. m. corr.* L. 16 illa] illud L. 16 Cf. Arist., *Metaph.* VII, 10, 1035b33-34. 17 secundo] huius *add. et del.* L. Cf. Arist., *De anima* II, 1, 412a 8-15; 20-25. 21 || L 14vA. 25 univocum] ex aequivocum *s. l. corr.* L. 25 ut] ex unde *i. m. corr.* L. 41 Cf. Arist., *Cat.* 1, 1a6-8; 5, 2b22-29. 44 Cf. Averr., *In libros Physicorum* VII, c. 31 (IV, f. 331K-L).

forma, et sic est aequivocatio. Si autem unitas, aut ergo unitas formae per praedicationem, aut per attributionem. Si per praedicationem, sic est univocatio; si per attributionem, sic est analogia. Unde notandum quod <quando> aliqua plura sunt talia per aliquid quod est in eis, omnia talia dicuntur univoce, sicut omnia animalia dicuntur animalia per aliquid 50 quod est in eis, ut sensus. Quando autem aliqua plura sunt per aliquid quod est in alio et quod non est in eis, ista dicuntur analogia, et sic omnia entia dicuntur entia. Accidentia enim non dicuntur entia per aliquid quod est in eis, sed per entitatem substantiae, ut dicitur septimo huius quod accidentia non sunt entia, sed entis. Ideo talia dicuntur analogia. 55

1. Ad primum in contrarium dicendum quod Aristoteles accipit ibi aequivocationes pro omni modo analogiae et non proprie, et sic bene est in generibus.

2. Ad secundum, quod quantitas dicitur aequivoce de quantitate continua et discreta accipiendo aequivocationem pro analogia quae impedit 60 unitatem scientiae specialis, ut dicit Commentator exponendo sic.

3. Ad tertium dicendum quod licet significata huius quod est 'canis', absolute considerata, magis conveniunt inter se quam substantia et accidens in ente, tamen substantia et accidens magis conveniunt in ente quam ista tria in hoc nomine 'canis', quia hoc nomen 'ens' imponebatur entitati, 65 et quia primo entitas invenitur in substantia, ergo ens per prius significat substantiam; et quia entitas accidentis alia non est ab entitate substantiae, ideo etiam significat accidens. Sed non sic hoc nomen 'canis', quia 'canis' imponebatur istis tribus non per comparisonem ad substantiam, sed inquantum unumquodque istorum est separatum et diversum in forma speciali. 70

Quaestio IV.4

Utrum unum quod est principium numeri reperitur in substantiis separatis

Quaeritur utrum unum quod est principium numeri reperitur in substantiis separatis.

54 Cf. Arist., *Metaph.* VII, 1, 1028a18-20. 61 Cf. Averr., *In libros Metaphysicorum* I, c. 46 (VIII, f. 25L).

Et videtur quod sic.

1. Dicit hic Commentator quod unum quod est principium numeri
5 importat commensurationem; sed in substantiis separatis maxime est
commensuratio, ut dicit Commentator supra decimo huius; ergo etc.

2. Item, unum quod est principium <numeri> in hoc distinguitur a
puncto, quia punctus addit super ipsum positionem; sed in substantiis
separatis non est positio, ut dicit Commentator; ergo etc.

10 3. Item, unitas quae est principium numeri maxime indivisibilis est; sed
substantiae separatae sunt indivisibiles; ergo etc. || Et sunt rationes Com-
mentatoris.

Contrarium videtur. In quibus invenitur unitas quae est principium
numeri, istorum consideratio pertinet ad illum qui considerat de numero;
15 sed huiusmodi est arithmeticus; si ergo talis unitas esset in substantiis
separatis, tunc arithmeticus maxime consideraret de illis, quod falsum est;
ergo etc.

Dicendum quod aliqui dixerunt quod unum quod est principium
numeri invenitur in omnibus entibus, sed quia substantiae separatae
20 inveniuntur in omnibus entibus, ideo unitas quae est principium numeri
invenitur in eis, et fuerunt Platonici, qui posuerunt numeros esse substan-
tias entium. Quod tamen non videtur, quia numerus est species quantitatis
et illa est accidens; ergo numerus est accidens; sed accidens non est sub-
stantia; ergo numerus non est principium entium. Item, dixit Avicenna
25 quod numerus <et> unitas quae est principium numeri invenitur in omni
ente, quia unum numerus importat aliquid per accidens quod invenitur in
omnibus entibus, quod est indivisio, et quia unum importat indivisionem,
ergo reperitur in omnibus entibus. Quod tamen non est verum, quia seque-

4 Fortasse Averr., *In libros Metaphysicorum* X, c. 2 (VIII, f. 251I-L). 4 unum quod est] unumquodque L. 6 Fortasse Averr., *In libros Metaphysicorum* X, c. 7 (VIII, f. 257 A-B). 7 unum quod est] unumquodque L. 8 *In Averroë non inveni.* 11 || L 14vB. 12 *In Averroë non inveni; sed Cf. Aegidium Romanum, Quaestiones Metaphysicales* IV, 10 *Utrum unum quod est principium numeri inveniatur in substantiis separatis*: “Unum quod est principium numeri videtur importare quandam commensurationem; sed commensuratio invenitur in substantiis separatis. Praeterea, unitas non habet positionem, ergo in illis videtur esse unitas quae nullam habent positionem, et talia sunt substantiae separatae ... Praeterea, unitas est indivisibilis ... substantiae autem separatae sunt maxime indivisibiles” (ed. Venetiis, 1501, f. 25rb). 18 unum] uno L. 22 numerus] unitas *scrips. et del. L.* 24 Cf. Avicenna, *Liber de philosophia prima sive scientia divina* tr. III, c. 3 (ed. Van Riet, p. 117, 80-87, 94).

retur quod nullum ens esset quod non includeret accidens, quod falsum
 est, quia Primum nullum accidens includit. Item, illud per accidens quod 30
 importatur per unum non est extra genus illud cuius unitas est principium;
 sed quantitas non invenitur in omni ente; ergo nec unitas. <Item, nu-
 merus> invenitur in quantitate; sed multa entia inveniuntur sine quanti-
 tate, quia numerus causatur ex divisione continui; ubi ergo non est conti-
 nuitas, ibi non erit numerus; sed multa entia non habent continuitatem, 35
 ergo nec numerum. Sed tamen bene dixit Avicenna quod unitas causatur
 ab indivisione in continuo, non tamen a qualibet indivisione, et si sic
 intellexit bene dixit. Alii dicunt quod unum quod est principium numeri
 non est in substantiis separatis nec in omnibus entibus, quia tale unum
 importat aliquid accidens; sed accidens reale aut consequitur materiam, 40
 aut formam in materia; sed in separatis non est materia; ergo de talibus
 non est unum quod est principium numeri. Ista tamen ratio non bene con-
 cludit, quia dicit Commentator quod in substantiis separatis invenitur
 accidens quod est esse, quia est compositio ex esse et essentia, quia sicut
 forma et eius privatio est accidens materiae, ut dicit Commentator supra 45
 primum Physicorum, ita esse est accidens substantiae separatae. Item,
 substantiae separatae intelligunt, et suum intelligere [et suum intelligere]
 non est sua essentia; quia in quocumque intellecto intelligibile est aliud ab
 intelligente, intelligere erit aliud ab intelligibili, ut dicitur super tertium de
 Anima. Intelligunt enim substantiam primam quae movet in ratione 50
 amati et desiderati. Intelligere igitur cum sit accidens, ergo in substan-
 tiis separatis erit accidens, non tamen quod consequitur numerum. Item,
 intelligendum quod unum importat indivisibile in genere quantitatis; sed
 tale indivisibile non potest reperiri nisi in talibus ubi est quantitas; sed in
 substantiis separatis non est quantitas. Sed dices quod in eis invenitur 55
 multitudo. Non tamen omnis multitudo est numerus, ut dicitur decimo
 huius. Unde multitudo quae est numerus non est in eis. Multitudo enim

34 non] *i. m.* L. 36 numerum] numerus L. 36 *Locum non inveni.* 38 unum quod est] unumquodque L. 43 *In Averroë non inveni.* 44 compositio] composita L. 45 Cf. Averr., *In libros Physicorum* I, c. 66 (IV, f. 39H-I); 67 (f.40 C). 49 intelligibili] intelligibile L. 49 *In Commentariis de anima non inveni;* sed Cf. Averr., *In libros Metaphysicorum* XI (=XII), c. 44 (VIII, f. 328 D). 50 substantiam] separ *add. et del.* L. 51 amati] animati L.

quae est numerus causatur a divisione continui. Ubi ergo non est continuum, ibi non erit talis numerus sive multitudo, sed alterius rationis, ut apparebit decimo huius. Unde dicit Commentator supra secundum huius quod numerus est unitas iterata, id est replicata, per materiam; sed in substantiis <separatis> non est materia, ergo nec unitas quae est principium numeri. Species enim non reperitur nisi ubi reperitur suum genus; ergo ubi non est materia, quae non est separata a quantitate, ibi non est quantitas nec per consequens unum quod est principium numeri.

1. Ad primum, quod unum importat commensurationem in genere quantitatis; sed commensuratio quae invenitur in separatis non est in natura quantitatis, sed in genere substantiae.

2. Ad secundum quod unitas non habet positionem per se, sed per accidens, quia iste est unus numerus et per accidens habet positionem. Sed intelligentiae nec per se nec per accidens habent positionem, ut arguit.

3. Et quando dicis quod unum est indivisibile, verum est in genere quantitatis, non tamen in genere substantiae. Unde non sequitur, unum in quantitate, ergo unum in substantia, || cum substantia non sit quantitas.

Quaestio IV.5

Utrum de unitate quae est principium numeri potest praedicari quantitas

Queritur utrum de unitate quae est principium numeri potest praedicari quantitas.

Et videtur quod sic.

1. Sicut se habent principia substantiae ad substantiam, ita principia quantitatis ad quantitatem; sed de principiis substantiae potest praedicari substantia, quia potest dici: materia est substantia, forma est substantia; ergo similiter de quantitate; ergo etc.

Contrarium videtur.

De ratione quantitatis <est> habere partes, de ratione unitatis et puncti non est habere partes; ergo punctus et unitas non est quantitas; ergo quantitas non praedicatur de unitate vel puncto.

58 ubi] ut L. 60 Cf. Arist., *Metaph.* X, 6, 1056b16 sqq. 60 In Averroë non inveni. 61 replicata] rese()ta L. 63 ubi] ibi L. 64 ibi] ubi L. 69 unitas] quantitas *scrips. et del.* L. 72 est] numerus *add. et del.* L. 74 || L 15rA.

Et dicendum secundum Aristotelem septimo huius, in generibus et communibus latent multae aequivocationes et analogiae, et dicit hic quod quaedam est analogia quae tollit naturam generis, alia quae non tollit, quia duplex est analogia: una secundum quam aliquid nobilior salvatur in uno quam in alio, sicut se habet color ad esse album et nigrum, quia nobilior salvatur in albo qui est mensura omnium colorum, ut dicitur decimo huius, et talis non tollit naturam generis, ut dicit Philosophus; sed secundum Commentatorem aliquid non potest praedicari ut genus de principiis et principiatis in quantum principiis et principiatis est aliquid commune quod aequaliter salvetur in eis; ideo dicit quod non est credendum quod substantia quae praedicatur de forma et materia et substantia composita praedicatur sicut genus, sed ipsa praedicatur de eis analogice, quae analogia per attributionem tollit naturam generis; sed ista substantia <quae> praedicatur de substantiis compositis praedicatur ut genus de eis, de aliis autem per comparisonem ad illam, quia materia non est substantia, vel forma, nisi in quantum sunt principia substantiae. Substantia enim a substando dicitur. Sed ulterius dicit, licet de principiis et principiatis non praedicatur aliquid ut genus, tamen de eis praedicatur aliquid <aliquando> analogice, aliquando non analogice. Quando enim aliquid competit principiis et principiatis ita quod principiis per naturam principiatorum vel e converso, tunc praedicatur illud de eis analogice, et ratio analogiae sumitur de eo quod per prius habet illud, et sic materia et forma dicuntur substantiae quia sunt principia subsistendi illius quod subsistit, licet ista separata non subsistunt. Unde substantia dicitur de materia et forma analogice. Sed quantitas non potest dici de unitate et puncto ut genus, vel analogice, ut dicit Commentator, quia omne illud de quo praedicatur quantitas per se necesse est quod sit individuum quantitatis vel species; sed individuum quantitatis non est unitas, quia individuum quantitatis est quantum, sed unitas non est quanta, cum sit indivisibilis; nec etiam species, ut patet; ergo non praedicatur de ipso quantitas ut genus. Nec analogice, quia tunc necesse esset quod punctus et unitas aliquo modo convenirent in ratione illa a quo sumitur quantitas; sed nomen quantitatis sumitur a divisione; sed unitati et puncto non convenit haec ratio; ergo quantitas non praedicatur de eis analogice nec ut genus; ergo nullo modo

12 Potius Arist., *Phys.* VII, 4, 249a 23-24. 13 *Locus non inventus.* 18 Cf. Arist., *Metaph.* X, 2, 1053b 28-30. 19 *In Averroë non inveni.* 37 Fortasse Averr., *In libros Metaphysicorum* I, c. 46 (VIII, f. 25 L).

praedicatur de eis. Et forte dici potest: non dicitur 'unitas est quanta'? Verum est. Haec tamen est praedicatio denominativa quae, ut in pluribus, est praedicatio secundum accidens, quia <quod> unum est quantum, hoc est accidentaliter, quia ratio unitatis et quantitatis non est eadem in omnibus, ut dicitur septimo Physicorum. Item, nihil suscipit praedicationem quantitatis nisi per se vel per accidens includit quantitatem, quia haec est falsa 'intelligentia est quanta', sed tamen haec est vera 'homo est quantitas'; sed quantitas accidens hominis; quantum ergo praedicatur de homine per accidens; sed unitas non est quantitas, quia principium non est
50 principiatum; ergo quantitas de ipsa non potest praedicari.
55

1. Ad argumentum in oppositum, quod non est simile quia principia substantiae aliquo modo conveniunt in ratione illa a qua sumitur per analogiam nomen substantiae; principia enim substantiae componunt substantiam et sunt partes eius. Principia autem quantitatis non sunt partes
60 quantitatis.

Quaestio IV.6

Utrum dicendo: non ens est non ens, non enti attribuitur esse

Quaeritur utrum dicendo: non ens est non ens, utrum non enti attribuitur esse.

Et videtur quod non.

1. Dicit Boethius super secundum Perihermeneias: hoc verbum 'est'
5 quando praedicatur secundo adiacens, praedicat illud quod est in se, id est esse in actu, sed quando praedicatur tertio adiacens, praedicat illud quod sibi attribuitur; <sed sibi attribuitur> non ens; ergo illud praedicat; ergo etc.

Contrarium dicit Philosophus in littera. Dicit enim quod ens et privationes sunt entia; || quandocumque ergo ens praedicatur de ente, †id est
10 denominative, est quod enti denotatur esse inesse†; ergo dicendo: non ens est non ens, non enti attribuitur esse.

50 *Locus non inventus.* 4 Cf. Boethius, *Commentarii in librum Aristotelis Peri Hermeneias*, ed. secunda, IV, 10 (ed. Meiser, p. 26). 5 praedicat] praedicatur L. 9 Cf. Arist., *Metaph.* IV, 2, 1003b5-10. 10 || L 15rB. 12 enti] ens L.

Dicendum secundum Commentatorem quod esse dicitur dupliciter: primo modo de esse vero quod est extra ipsam animam; alio modo de esse dicendo quod esse est in anima. Ulterius distinguit de esse in anima, quod 15 dicitur dupliciter: uno modo quod est post esse rei extra, ita quod illud esse in anima sumitur ab esse rei extra; alio modo esse in anima est quod non fit post esse rei extra, quod dicitur esse diminutum, ut figmentum, et tale esse habet negatio, scilicet esse intellectum, et aliquo modo significa- 20 tur post intellectum, quia omne illud de quo enuntiamus aliquid, cum esse enuntiationis sit esse intellectum, et ideo necesse est quod illud habeat aliquod esse; ergo cum hoc facimus de negatione, ergo habebit aliquod esse. Omnis enim enuntiatio alicuius de aliquo praesupponit intellectum eius de quo est enuntiatio, ut dicit Commentator.

1. Ad argumentum patet solutio. Maior enim concedatur, quod esse 25 praedicat esse actuale, id est suum significatum, non tamen esse actualitate, et quando praedicatur tertio adiacens praedicat esse enuntiationis, non tamen esse simpliciter.

Quaestio IV.7

Utrum opiniones de contradictoriis sint contrariae

Quaeritur utrum opiniones de contradictoriis sint contrariae.

Et videtur quod sint contradictoriae et non contrariae,

1. Quia sicut res disponitur extra animam, ita et in anima; si ergo res de quibus sunt opiniones extra animam sunt contradictoriae, ergo et in anima. 5

2. Item, utrumque contrariorum debet esse aliquod ens, quia in hoc differunt a contradictoriis; sed utraque opinio de contradictoriis non est ens, quia non utrumque illud cuius est haec opinio [non] est ens, sed unum ens et aliud non ens; sed ens et non ens sunt contradictoria; ergo etc.

Contrarium dicit Philosophus. 10

13 Fortasse Averr., *In libros Metaphysicorum* V, c. 7 (VIII, f. 117G-H). 22 Ante facimus] dicimus scripsit et deleuit L. 24 In Averroë non inveni. 6 contrariorum] istorum scrips. et del. L. 10 Cf. Arist., *Metaph.* IV, 3, 1005b 28-29.

Dicendum quod opiniones de contradictoriis sunt contrariae et non contradictoriae, quia dicit Commentator quod huiusmodi opiniones sunt entes secundum animam, non ita quod una istarum opinionum se habeat ut ens et alia ut non ens, quia sic ista opinio non esset in anima nec extra
 15 animam; sed de ratione contrariorum <est> quod utrumque sit ens, et utraque istarum opinionum est ens secundum animam; ergo sunt contrariae. Item, dicit quod duae opiniones non possunt esse contradictoriae, licet una in re sit ens, aliud non ens, quia opinio non entis est ens secundum animam, quod patet quia primum <intelligibile> intelligitur in
 20 quolibet posteriorum; sed primum intelligibile quod primo occurrit intellectui est ratio unius et entis; ergo ens debet includi in quolibet intelligibili; sed opinio intelligitur ab anima; ideo quaelibet opinio includit ens, saltem secundum animam; sed contraria ponunt ens quia in hoc differunt a contradictoriis; ergo opiniones contradictoriorum erunt contrariae.
 25 Tamen difficile est quomodo significamus contradictoria, cum non intelligamus ea sicut significamus.

1. Ad primum in contrarium, quod maior neganda est, quia non eodem modo disponuntur res in anima et extra, quia res extra animam sunt singulares, in anima sunt abstractae, nec sufficiunt res ad disponendum se in
 30 anima, quia sic quaelibet res esset in anima singularis. Unde, licet res ita se habent quod una sit ens et alia non ens extra, non tamen oportet quod ita sit in anima. Unde dicit Avicenna: omne quod est aliquid in alio non est nihil, sed etiam est aliquid in se; sed omnis opinio animae est in anima; ergo est aliquid in se et in conceptione animae; ergo etc. Quod
 35 patet. Verum est quod intellectus non intelligit immediate ab essentia rei extra [immediate] quia si sic numquam imponeret aliquod nomen commune [nomen] ad significandum, quia essentia rei extra non est actu universalis sed in potentia tantum, actu tamen particularis. Ideo illud ex quo primo intellectus possibilis intelligit est intellectus agens, quia nihil intel-
 40 ligit actu <nisi> ab intellectu agente; sed intellectus agens agit ex phantasmatibus, et ille ex phantasmate albi agit || aliquando phantasma nigrum;

12 *In Averroë non inveni.* 22 ab] s. l.; in *scrips. et del.* L. 24 contradictoriorum] contrariorum *scrips. et del.* L. 32 Cf. Avicenna, *Liber de philosophia prima sive scientia divina*, tr. I, c. 5 (ed. Van Riet, p. 37, 10 sqq.). 39 quia] qui L. 40 actu] actum L. 41 || L. 15vA.

unde etiam intelligit non ens aliquando ex phantasmate entis et sub ratione entis, quia habitus est principium cognitionis privationis.

2. Ad secundum, eodem modo.

Quaestio IV.8

Utrum illud principium "de quolibet affirmatio vel negatio" possit demonstrari

Quaeritur utrum illud principium "de quolibet affirmatio vel negatio" possit demonstrari.

Et videtur quod sic.

1. Quia syllogismus demonstrativus facit scire; ergo quae faciunt maxime scire maxime sunt demonstrabilia; sed illud principium est huiusmodi; ergo etc.

Contrarium dicit Philosophus, quod impossibile est illud principium demonstrare nisi elenchice, quae demonstratio est quae procedit contra concedentem minus notum et negantem magis notum, ut dicit.

Dicendum quod est videndum quae sunt demonstrabilia et quot modis dicantur propositiones immediatae et quae sunt ista quae secundum substantiam ingrediuntur demonstrationem et quae secundum virtutem. Unde dicendum quod ipsarum propositionum quaedam sunt secundum accidens et non per se, ut 'Coriscus est musicus', quae dicuntur contingentes quia subiectum potest inveniri praeter praedicatum, et istarum propositionum contingentium quae non habent habitudinem necessariam inter subiectum et praedicatum non est demonstratio, quia necessarium quod ponitur in demonstratione est illud quod aliter se non potest habere, ut dicitur quinto huius, unde contingentium non est demonstratio, sed in quantum habent aliquid necessarium. Secundo notandum quod quaedam propositiones sunt per se, et harum quaedam sunt per se et non primo, ut istae quae non sunt primo et immediate, ut 'isosceles habet tres', quae est per se, non tamen immediate, quia habere tres non est in isoscele immediate, sed mediante triangulo qui est primum subiectum illius passionis; quia tamen

42 aliquando] aliquo L. 1 vel] et L. 7 Cf. Arist., *Metaph.* IV, 4, 1006a5-12. 14 contingentes] contingentis L. 19 Cf. Arist., *Metaph.* V, 5, 1015a33-35. 22 primo] primae i. m. L.

triangulus includit isoscelem, ideo ista passio inest ei per triangulum; et
 talium propositionum est demonstratio, ut 'omnis triangulus habet tres,
 isosceles est triangulus, ergo habet tres'. Tertio intelligendum quod aliae
 sunt propositiones quae sunt per se primo et immediate, et istarum est du-
 30 plex genus; quaedam enim sunt per se immediate et primo in genere sub-
 iecti, quaedam in genere causae formalis sive finis vel alterius formae.
 Tunc dico quod istae propositiones quae sunt immediatae in genere subiecti
 possunt demonstrari per aliud genus causae quam per subiectum, quia ista
 propositio 'triangulus habet tres' est immediata quia inter subiectum et
 passionem non est aliquod medium per quod insit ista passio, sicut haec est
 35 mediata 'homo est albus', quia album non inest per substantiam, sed per
 superficiem, quae accedit homini; non tamen ita est de ista 'triangulus
 habet tres', quia habere tres inest triangulo in quantum triangulus est causa
 sufficiens istius passionis. In tali ergo genere non potest demonstrari, sed
 bene in alio genere, ut in genere causae formalis, potest, quia demonstrari
 40 potest illud quod potest esse conclusio demonstrationis; sed ista est huius-
 modi, unde in isto genere in quo est immediate non potest demonstrari;
 potest tamen demonstrari per definitionem subiecti sic: 'omnis figura
 plana tribus lineis contenta habet tres; triangulus est figura plana; ergo etc.'
 Ista propositio 'habere tres' quae prius fuit immediate in genere subiecti,
 45 est mediata in genere causae formalis, et sic potest demonstrari. Quarto,
 intelligendum quod aliae sunt quae sunt per se et immediatae in genere
 causae, et istae sunt dupliciter; aut enim sunt sicut petitiones in scientiis
 specialibus, et istae petitiones sunt immediatae, et ideo in scientiis specia-
 libus non possunt demonstrari, quia demonstratio fit per ali<qu>am cau-
 50 sam; sed istae petitiones non habent ali<qu>am causam in ista scientia;
 ergo nec in ea possunt demonstrari. Tamen istae petitiones possunt esse
 conclusiones in scientia superiori, sicut patet in secundo De anima, ubi
 dicit quod ista definitio, 'anima est actus corporis physici organici' potest
 esse conclusio in demonstratione. Item, istae petitiones ingrediuntur
 55 quamlibet demonstrationem specialem secundum suam substantiam, et
 istarum in ista scientia <non> est demonstratio, sed in scientia superiori.
 Quinto, sunt aliae propositiones immediatae quae sunt ex hiis quae insunt
 enti || secundum quod ens. Tales indemonstrabiles sunt, quia omnis
 demonstratio habet causam communem priorem ipsis; sed nihil est prius

ente; ergo propositiones recipientes illud quod inest enti secundum quod 60
ens, ut de quolibet esse vel non esse, non possunt demonstrari simpliciter,
sed elenchice, ut dicit Philosophus. Quod patet secundum Commen-
tatore[m], quia in homine invenitur duplex operatio, scilicet apprehensio et
compositio. Tunc ista quae sunt in operatione simplici, intellectus ex istis
primo componit primum principium complexum, ut de quolibet esse vel 65
non esse, quia ens est primum intellectum et apprehensum. Sed quia in
simplicibus non est demonstratio nec in primis, ideo ista principia non pos-
sunt demonstrari, sed oportet ex hiis praescientes devenire ad scientiam, et
audientes istas communes animi conceptiones non debent quaerere ratio-
nem, ut dicit Philosophus in littera. Ideo talia principia dicuntur communes 70
animi conceptiones quia anima non potest non consentire istis; dissentire
potest quis ore, consentire autem mente, ut dicit Commentator et Philoso-
phus in littera. Unde istae propositiones, licet sunt indemonstrabiles,
tamen ingrediuntur quamlibet demonstrationem, licet non secundum pro-
priam formam, tamen secundum virtutem quia per virtutem istorum princi- 75
piorum tenet omnis demonstratio, quia dicit Commentator quod sicut vir-
tus inferior innitur virtuti superiori, ita omnes demonstrationes speciales
innituntur communibus animae conceptionibus; secundum tamen formam
propriam non ingrediuntur quamlibet demonstrationem, quia dicit Com-
mentator, si geometer velit ostendere lineam esse, non acciperet illud prin- 80
cipium ‘de quolibet esse vel non esse’, sed istam ‘omnis linea est curva vel
recta’; sed quod est curvum non est rectum; ergo rectum et non rectum

62 Cf. Arist., *Metaph.* IV, 4, 1006a8-12. 62 Fortasse Averr., *In libros Metaphysicorum* IX, c. 22 (VIII, f. 248D-M). 65 componit] componitur L. 65 vel] et L. 70 Cf. Arist., *Metaph.* IV, 4, 1006a5 sqq. 72 Cf. Arist., *Metaph.* IV, 3, 1005b25-26. 73 licet] i. m. L. 76 *In Averro non inveni;* sed Cf. Aegidium Romanum, *Quaestiones Metaphysicales* IV, 3) *Utrum illud principium ‘impossibile est aliquid simul esse et non esse’ possit demonstrari:* “Unde sicut virtutes inferiores innituntur virtuti superiori, sic omnes demonstrationes speciales innituntur principiis communibus quae dicuntur communes conceptiones, et omnes demonstrationes ingrediuntur istae communes conceptiones virtualiter, non tamen secundum propriam formam” (ed. Venetiis, 1501, f. 26vA). 79 Cf. Averr., *In libros Metaphysicorum* IV, c. 7: “Geometra dicit in loco huius, de nullo simul affirmatio et negatio, illud quod est appropriatum suo subiecto, quod scilicet omnis linea est symetra vel asymetra” (VIII, f. 72K-L). Sed cf. Aegidium Romanum, *loc. cit.*: “Unde dicit Commentator quod si geometra (geometria ed.) velit ostendere de linea quod non sit recta non accipiet illud principium de quolibet aut negatio vel affirmatio vera, sed accipiet illud principium: omnis linea recta aut curva”. 81 vel] et L.

sunt contradictoria; ergo illud tenet per virtutem primi principii, scilicet de quolibet affirmatio vel negatio; ergo etc.

- 85 1. Ad primum, quod syllogismus demonstrativus facit scire per causam immediatam, quia intellectus est principiorum et scientia conclusio-
num, unde intellectus nobilior est scientia; unde quanto aliquid habet cau-
sam immediatam, maxime est scibile; sed tamen quod facit scire non est
scire, unde licet principia faciant scire, non tamen sciuntur, sed intelligun-
90 tur.

Quaestio IV.9

Utrum metaphysici est considerare communes animi conceptiones

Quaeritur utrum metaphysici est considerare communes animi concep-
tiones.

Et videtur quod non.

1. Sicut enim artifices distinguuntur, ita et considerata ab eis distin-
5 guuntur; sed mathematicus distinguitur a metaphysico; ergo, cum mathe-
maticus considerat communes animi conceptiones, ergo philosophus pri-
mus non debet considerare de illis.

Contrarium dicit Philosophus in littera. Quis enim potest considerare
primas dignitates nisi philosophus primus?

- 10 Dicendum quod ad philosophum primum pertinet considerare commu-
nes animi conceptiones, quia huiusmodi conceptiones fiunt ex istis quae
insunt enti secundum quod ens, vel ex terminis ipsum ens simpliciter sig-
nificantibus; sed philosophi primi est considerare ens secundum quod
ens; ergo philosophi primi est considerare communes animi conceptiones.
15 Quod patet quia illius est considerare prima principia cuius est conside-
rare causam sufficientem cuiuslibet conclusionis sive demonstrationis;
sed primi philosophi est considerare de quolibet genere causae entis se-
cundum quod ens, ut dicitur secundo huius; ergo philosophi primi est

84 vel] et L. 86 scientia] scientiae L. 8 Cf. Arist., *Metaph.* IV, 3, 1005a18-21 & a33-b1.
12 insunt] fiunt *scrips. et del.* L. 18 Fortasse Arist., *Metaph.* II, 2; *sed cf.* IV, 1, 1003a26-
32.

considerare communes animi conceptiones ex quibus omnis conclusio demonstrationis habet inferri. 20

1. Ad primum in contrarium dicendum quod metaphysicus considerat communes animi conceptiones sub ratione entis secundum quod ens, sed mathematicus non considerat istas <nisi> in quantum sufficiunt suo generi subiecto, ut ‘omne totum etc.’ accipit illud principium de toto in quantitate quia illud est genus subiectum ipsius; sed metaphysicus accipit ipsum 25 secundum suam causam communem et non in quantum specificatur per aliud, cum sit artifex communis.

Quaestio IV.10

*Utrum omnes demonstrantes reducant demonstrationem suam in illud
“de quolibet esse vel non esse”*

Queritur utrum omnes demonstrantes reducant demonstrationem suam in illud “de quolibet esse vel non esse”.

Et videtur quod non.

1. Quia principium non reducitur ad aliud, quia tunc non esset principium; sed primae dignitates sunt principia; ergo etc., et tamen || ponuntur 5 in demonstratione; ergo etc.

Contrarium dicit Philosophus.

Dicendum quod omnes demonstrantes reducant suam demonstrationem in illud principium, quia sicut causae secundae efficientes non agunt nisi in virtute causae primae, sic alia principia non demonstrant 10 nisi in quantum innituntur illi primo principio ‘de quolibet esse vel non esse’, quia sicut Deus est primum principium in entibus, ita illud principium est primum in speculationibus; sed quia omnia entia suam entitatem accipiunt a primo ente, ita alia principia ab ipso accipiunt suam veritatem; ideo omnia ad illud principium reducuntur, ita quod propositiones per 15 accidens reducuntur ad propositiones per se quia sine istis non habent virtutem concludendi. Item, propositiones per se et non immediatae redu-

- cuntur ad immediatas per se et aliquando in genere subiecti, ut ‘isosceles habet tres’ est propositio per se, non tamen immediata, quia habere tres
 20 non est in ipso primo; sed ista ‘omnis triangulus habet tres’ est immediata in genere subiecti; ideo illa in isto genere est indemonstrabilis, si tamen habet reduci <habet reduci> ad aliam propositionem quae sit immediata in genere causae formalis, ut ad istam ‘omnis figura plana tribus lineis contenta habet tres’, quia per definitionem concluditur passio de subiecto.
 25 Item, ista propositio quae est immediata in genere causae formalis habet reduci ad propositiones quae significant aliquid inesse enti secundum quod ens, ut ad istam ‘omne totum etc.’, et illae ulterius habent reduci ad illam propositionem quae fit ex terminis ipsum ens significantibus, ut ‘de quolibet esse vel non esse’. ‘Esse’ enim absolute ens significat, et ista est
 30 prior quia subiectum natura prius est quam illud quod sibi inhaeret. Illae ergo propositiones quae significant enti inhaerere secundum quod ens reducuntur ad istas quae important ens secundum quod ens, et ideo omnes demonstrationes reducunt suam conclusionem ad illud primum principium.
 35 1. Ad argumentum, quod primum simpliciter ad nihil reducitur; sed ‘omne totum etc.’ non est prima simpliciter; licet sit prima respectu aliarum, tamen respectu primi non est prima.

Quaestio IV.11

Utrum significare inest nominibus naturaliter vel a voluntate

Quaeritur utrum significare inest nominibus naturaliter vel a voluntate. Et videtur quod non significant naturaliter

1. Quia dicitur libro Perihermeneias quod nomina significant ad placitum; sed quod fit a voluntate non fit a natura, quia agens per voluntatem
 5 et secundum naturam opponuntur.
2. Item, illud quod est naturale est idem apud omnes, quia natura non assuescit in contrarium; sed significare non est idem apud omnes; sic enim Graecus intelligeret Latinum, quod est falsum; ergo etc.

30 natura] numero L. 32 reducuntur] reducitur L. 3 Cf. Arist., *De interpretatione* 2, 16a19-20. 7 significare] significatione L.

Contrarium dicit in Politicis, quod homo est animal civile natura et communicativum; sed communicatio omnis, secundum Aristotelem, est 10 per sermonem; ergo sermo inest homini naturaliter, et cum nomina sint principia sermonis, ergo etc.

Item, alia animalia ab hominibus habent voces significativas naturaliter, ergo multo magis homo. Et si non, quaero causam huius, quia quanto aliqua substantia nobilior est a natura tanto magis natura debet reddere 15 talia quae sunt ei necessaria quoad necessitatem; sed homo est animal nobilissimum et maxime indiget sermone; ergo natura dedit ei illum; ergo etc.

Dicendum quod nomini significare est naturale, sic tamen significare est ad placitum, et hoc dicit Commentator, quod ex hoc contingit quia 20 Graecus audiens Latinum vociferantem bene percipit quod vox eius aliquid significat, quid tamen determinate significet ignorat sive non percipit, quia primum est naturale, secundum vero est ad placitum. Invenitur enim duplex ius secundum Commentatorem, ius positivum et naturale, et positivum ortum habet ex naturali. Ius enim naturale est ut pravus punia- 25 tur, tamen utrum sic puniatur, vel poena pecuniaria vel alia, hoc est ius positivum, scilicet ab hominibus impositum. Similiter sacrificare Deo || est ius naturale, tamen sic sacrificare cum visceribus animalium est positum ab hominibus. Similiter genus in rerum natura non potest esse praeter essentias specierum de quibus praedicatur, tamen potest intelligi non 30 intelligendo suas species. Similiter, licet naturale sit nomini quod significet, tamen ut sic significet est a voluntate. Et hoc intellexit in secundo De anima, cum dixit quod vox est percussio aeris [aut] cum imaginatione significandi, quia nullum animal vociferatur nisi ut significet conceptum aliquem vel aestimationem; ergo etc. Unde intelligendum quod natura 35 quibusdam aliis animalibus ab homine dedit vocem naturaliter significantem, homini tamen dedit nobilius et melius omni voce significante natura-

9 Cf. Arist., *Pol.* I, 2, 1253a7-10. 15 debet] dicitur L. 20 *In Averro non inveni; sed Cf.* Sigerum de Brabantia, *Quaestiones super Metaphysicam* IV, 13 *Utrum nomen significet aliquid naturaliter*: “Nomen significare naturale est, sed quod significet hoc vel hoc est ex institutione. Graecus enim audiendo nomen latinum apprehendit quod aliquid significat, licet non quod significet hoc vel hoc” (ed. Dunphy, p. 195, 21-24). 24 Cf. Averr., *In Moralia Nicomachia Expositio* V, c. 7 (III, f. 73M). 27 || L 16rB. 28 positum] positivum L. 33 Cf. *De anima* III, 8, 427b27-33. 37 significante] significare L.

liter, quod est intellectus quo potest imponere nomina ad significandum, ex quo etiam potest addiscere omnem scientiam et invenire aliam. Item, 40 natura etsi dedit animalibus aliis arma defensionis, tamen homini non, tamen dedit ei manus quae sunt organa organorum, quibus <potest> formare quodlibet genus armorum.

1. Ex quo patet ad rationem, quia nomina sic significant ad placitum, tamen simpliciter significant a natura.

45 2. Eodem modo ad secundam rationem.

Quaestio IV.12

Utrum nomen unum potest plura significare

Quaeritur utrum nomen unum potest plura significare.

Et videtur quod sic

1. Quia nomen aequivocum et analogum est nomen unum, et utrumque istorum significat plura; ergo etc. Minor patet quia utrumque istorum est 5 ens, ergo et unum, quia ens et unum convertuntur.

2. Item, nomen sic significat sicut imponens potuit imponere ad significandum; sed nomen unum potest imponi ad significandum plura; ergo etc. Probatio minoris: illud quod de sui natura non determinat sibi unum vel plura, sibi non repugnat significare plura; sed vox est huiusmodi; ergo 10 voci non repugnat plura significare.

Contrarium videtur.

Significare nominis sequitur intellectum imponentis; sicut ergo imponens non potest intelligere simul plura, ergo nomen non potest significare plura simul.

15 Item, omne ens est unum et unius entis est unus intellectus; ergo significatio illa quae causatur ab uno intellectu est una; ergo nomen unum non potest significare plura.

Dicendum quod nomen unum potest significare plura, sed hoc potest intelligi ita quod nomen potest plura significare uno actu significandi vel

38 intellectus] intellectum L. 6 potuit] ad *add.* et *del.* L. 7 Post imponi] plura significare *scrips.* et *del.* L. 8 minoris] mediae L. 9 sibi] ibi L. 15 est] *s. l. alia manus*; et L. 16 illa] una L.

sub pluribus actibus significandi. Sed nomen unum non potest plura sig- 20
nificare secundum unum actum significandi, ut dicitur in littera, quia
nomen non significans unum nihil significat. Intellectus enim unico actu
intelligendi non potest intelligere plura; ergo unum nomen uno actu signi-
ficandi non potest plura significare. Ergo si intellectus potest plura
intelligere sub diversis actibus intelligendi, sic nomen potest plura sig- 25
nificare pluribus actibus significandi. Et hoc est quod dicit Aristoteles,
quod ens significat substantiam et accidens, ideo accidenti potest imponi
nomen <entis>, et erit eadem ratio ac si nomen significaret plura sub
diversis actibus significandi. Significat tamen vox omnia ista simul ita
quod alterum istorum non significat, quia nullum aliorum dependet ad 30
aliud. In voce enim aequivoca nihil est commune nisi sola vox †se-
cundum unum† et vox potest significare unum et plura, ideo illa potest
significare.

1. Ad primum, quod ratio significandi in voce est ratio intelligendi in
anima; sed per unum modum intelligendi non intelligit latrabile et 35
marinum, sed pluribus; ideo ista non significat simpliciter, sed aequivoce.

2. Ad secundum, quod intellectus non potest plura intelligere sub una
ratione intelligendi; similiter nec <nomen> potest significare plura <uno
actu significandi, sed bene potest significare plura> pluribus actibus sig-
nificandi.

40

21 secundum] s. l. L. 21 Cf. Arist., *Metaph.* IV, 4, 1006a32-b13. 23 actu] ita i. m. alia ma-
nus; modo L. 25 Ante intelligere] significare *scrips. et del.* L. 26 Cf. Arist., *Metaph.* V, 7,
1017a22-27; VII, 1, 1028a10-13. 37 Ante intelligere] significare *scrips. et del.* L. 39 acti-
bus] modis L.

LIBER QUINTUS

Quaestio V.1

Utrum alicuius scientiae est declarare significata dictionum

Quaeritur utrum alicuius scientiae est declarare significata dictionum.
Et videtur quod sic. ||

1. Quia significata nominum sunt rationes terminorum; sed istius scientiae <est declarare> rationes terminorum; ergo et significata vocabulorum. Maior patet quia significatum vocabuli est quod quid erat esse termini. Minor patet quia istius scientiae est disputare contra negantes principia scientiarum specialium; sed aliqui in scientiis specialibus negant significata vocabulorum, ut Heraclitus; ergo etc.

2. Item, quod habet causam determinatam habet declarari per istam; 10 sed significatum vocabulorum habet causam determinatam, quia si non, tunc non magis significaret illud quam illud; ergo per istam potest declarari.

Oppositum dicitur libro Posteriorum et †Commentator hic†, quia significata vocabulorum supponenda sunt in omni scientia; ergo in nulla 15 <habent> declarari. Est enim praecognitio.

Dicendum quod ista quaestio potest duo quaerere: vel utrum alicuius scientiae sit declarare rationes quae significantur per vocabula, supponendo rationes concessas dictioni respectu significandi et quaerendo de significato, ipsum definiendo vel dividendo. Alio modo potest quaerere 20 utrum aliqua scientia quaerat utrum hoc significet hoc. Primo modo alicuius scientiae est declarare rationes terminorum. Unde intelligendum quod terminorum alii sunt communes, et ipsorum rationes in ista scientia supponuntur sicut ratio entis [et ratio entis] et ratio unius, et tales nominum rationes non possunt demonstrari, quia ista sunt quae primo occurrunt 25 intellectui. Alia sunt nomina in quorum ratione cadunt rationes unius et

2 || L 16vA. 5 est] s. l. L. 13 Cf. Arist., *An. Post.* I, 1, 71a1-2; 12-13. 13 Commentator hic] *In Averroë non inveni. Praeterea laborat constructio.* 22 supponuntur] supponantur L. 24 rationes] demonstrationes L.

entis, quae sunt particularia, et talium rationes declarantur per rationem entis et unius. Illud enim quod significatur per hominem est definibile, et omne tale declaratur per principia definientia; ideo ratio hominis potest declarari. Licet enim substantiae non est demonstratio, tamen de substantia est demonstratio. Si autem quis quaerat secundum quod est sub voce, 30 et non de significato absolute, quia homo potest declarari per 'rationale' et 'mortale' <***> Unde dicitur quarto huius quod iste qui non concedit quid significet vocabulum, cum eo non est disputandum sicut nec cum planta. Dicitur in secundo Posteriorum quod nulla scientia potest ostendere quod hoc significat hoc. 35

1. Et sic patet ad primum, quia alicuius scientiae est declarare res significatas, non tamen rationes significandi.

2. Ad secundum quod non sequitur, quia ad hoc quod effectus demonstretur tria exiguntur, unum quod causa sua sit determinata respectu effectus, aliud quod ista causa sit causa per se et quod sit notior effectu, 40 et quod habeatur ex ratione terminorum in conclusione positorum, ut dicit Commentator. Sed ista non possunt inveniri in significato terminorum.

Quaestio V.2

Utrum ad metaphysicum pertinet distinctio nominum

Quaeritur utrum ad metaphysicum pertinet distinctio nominum.

Et videtur quod non

1. Quia illud quod pertinet ad grammaticum et logicum non pertinet ad metaphysicum; sed ad grammaticum pertinet distinguere nomina; ergo etc. 5

2. Item, ad scientiam realem non pertinet distinctio nominum, cum nomina sint principia sermonis; sed metaphysicus realis; ergo etc.

Oppositum patet in sexto huius.

32 Cf. Arist., *Metaph.* IV, 4, 1006a11-15. 34 Cf. Arist., *An. Post.* II, 3, 90b29; 10, 94a9-14. 42 *In Averroë non inveni.* 42 inveniri] invenire L. 1 metaphysicum] mathematicum L. 8 Cf. Arist., *Metaph.* VI, 1, 1026a31-33.

Dicendum quod ad metaphysicum et ad logicum et ad grammaticum
 10 pertinet distinguere nomina, sed diversimode, quia grammaticus distin-
 guit ut per diversa nomina distincti mentis conceptus designantur sub
 debitis modis significandi; logicus autem propter sumptionem ipsarum
 propositionum ut abundet syllogismis; multiplex enim indistinctum non
 ingreditur syllogismum, sed multiplex distinctum bene ingreditur sylla-
 15 gismum. Sed metaphysicus distinguit nomina quantum ad res significatas
 per nomina, quia licet nomina sint finita, tamen res sunt infinitae. Item,
 non distinguit nomina nisi ad suam scientiam pertinentia, et similiter de
 grammatico et logico.

Quaestio V.3

Utrum cor sit primum membrum in animali

Quaeritur utrum cor sit primum membrum in animali.

Et videtur quod non.

1. Illud est primum membrum in animali in quo invenitur primo pri-
 mum sensitivum; sed cor non est illud membrum; ergo etc. Minor patet
 5 per Avicennam qui dicit quod primum sensitivum invenitur in cerebro,
 ubi ramificantur omnes sensus particulares.

2. Ista debet esse prima pars animalis in qua viget primo calor natura-
 lis, quia vita stat per calidum naturale et non per calidum comburens, ut
 dicitur De morte et vita; sed in quo primo viget calor naturalis est hepar,
 10 unde iacet sub stomacho. Unde dicit Galenus quod stomachus || est cacabu-
 s, et hepar quasi ignis suppositus ollae; quare etc.

Contrarium dicit Philosophus in littera et in libro De respiratione et
 inspiratione quod cor est primum, et flabellum, sive pulmo, naturaliter
 sequitur ipsum cor.

11 mentis] nominis *scrips. et del.* L. 13 indistinctum] distinctum L. 14 ingreditur!] impe-
 dit L. 5 Cf. Avicenna, *Liber de anima sive sextus Naturalium*, pars V, cap. 8 (ed. Van Riet,
 pp. 177, 84-85; 178, 96-97). 9 Cf. Arist., *De iuventute et senectute* 4, 469b6-8. 10 *Locus*
non inventus. 10 || L 16vB. 12 Cf. Arist., *Metaph.* V, 1, 1013a5. 12 Cf. Arist., *De inspi-*
ratione 21, 480a20-23.

Dicendum quod in animalibus habentibus cor, ipsum cor est primum 15 membrum, et in habentibus proportionale cordi, illud etiam est primum membrum, quod patet per Commentatorem hic, quia illud est primum membrum in animali quod primum invenitur vivere in animali et ultimo corrumpi in animali; sed tale est cor quod per singula membra diffundit calorem naturalem deferentem spiritus animales et vitales. Ideo, sicut rex 20 in medio regni debet regere regnum, sic est cor in medio, unde in mortuis ultimo, aliis membris mortuis, adhuc motus et calor invenitur in corde, et sic cor est primum membrum in animali, quia animal est animal per vitam quam inducit cor. Item, illud membrum in quo invenitur primo motus et sensus est primum in animali, quia animatum differt ab inanimato sensu 25 et motu, ut dicitur primo De anima; sed cor est huiusmodi, quia per ipsum invenitur primo motus in animali, quia cor continue movetur; sicut primum mobile semper movetur, sic etiam cor, quod neque dormiendo neque vigilando quiescit. Movet enim animal motu pulsionis aut motu tractus, unde movendo motu pulsionis movet partem dexteram, sinistram 30 vero motu tractus, ut dicitur tertio De anima. Quies enim cordis est destructio animalis. Sic ergo cor est principium motus. Item, est principium sensus.

1. Ad primum in contrarium, quod maior concedatur. Ad minorem per interemptionem, quia primum sensitivum originaliter invenitur in corde. 35 Unde dicitur in De sensu et sensato quod organum tactus situatur iuxta cor et organum gustus. Lingua enim non est organum primum et immediatum ipsius gustus, sed est iuxta cor, ut dicit ibi Commentator et Alexander. Dicit enim Commentator quod primum sensitivum potest considerari dupliciter: uno modo respectu sensuum particularium omnium, et 40 quia omnes sensus ramificantur in capite, ideo sensitivum primum debet radicari in capite; tamen ortum habet a corde primo, quia non est aliquid nisi continuatum, et continuatum ad ipsum cor.

2. Ad secundum, quod secundum viam Philosophi calor naturalis primo viget in corde, calor tamen accidentalis in hepate viget; cor enim 45

17 *In Averroë non inveni.* 26 *Potius Arist., De anima II, 2, 413a21-25.* 31 *Fortasse Arist., De anima III, 10, 433b25.* 36 *Cf. Arist., De sensu et sensato 2, 439a1-2.* 37 *et] licet L.* 38 *In Averroë non inveni.* 39 *Cf. Alexander Aphrodisiensis, In Librum de sensu Commentarium, ed. P. Wendland, CAG III, 1, 40.5-6 (Alexander autem l.c. tantum verba Aristotelis repetit neque in eorum expositione ullam linguae mentionem facit).* 39 *In Averroë non inveni.*

est forma vitae ut dicit Philosophus; sed calor superexcellens viget in hepate.

Quaestio V.4

Utrum finis habeat rationem principii

Quaeritur utrum finis habeat rationem principii.

Et videtur quod non.

1. Quod habet rationem effectus non habet rationem principii; sed finis est huiusmodi, unde dicit Boethius quod finis est effectus causarum; ergo 5 etc.

2. Item, illud quod habet rationem ultimi non habet rationem principii; sed finis est huiusmodi; ergo etc.

Contrarium dicit Philosophus, quod uno modo principium dicitur propter quod est aliquid, et hoc est finis.

10 Item, illud habet rationem principii a quo non potest absolvi intentio agentis; sed hoc est finis, ut dicit Commentator supra secundum Physicorum, quia illud quod movet agentem intentionaliter praecedit operationem agentis; sed huiusmodi est finis, et cum agens habeat rationem principii, ergo multo magis finis.

15 Item, dicitur secundo Physicorum quod finis est causa causarum, quia ex ipso sumuntur rationes omnium causarum. Unde dicit Commentator quod omnes causae per finem habent demonstrari, quia omnes causae necessitatem habent a fine, ut ibi declaratur. Finis enim necessitat efficientem et formam et materiam, ut patet de serra.

20 Dicendum ergo quod finis potest considerari dupliciter, aut secundum intentionem in quantum habet rationem moventis, non secundum esse, sed in quantum secundum intentionem et intellectum movet efficientem, et sic habet rationem causae et principii, quia agens non agit nisi determi-

46 *Locus non inventus.* **4** huiusmodi] ergo etc. *add. et del.* **L** contrarium dicit Philosophus quod uno modo *add. et del. per va-cat* **L.** **4** unde] ut **L.** **4** *Locus non inventus.* **8** *Cf. Arist., Metaph. V, 1, 1013a20-23.* **8** modo] habet rationem *add. et del.* **L.** **11** *Cf. Averr., In libros Physicorum II, c. 7 (IV, f. 32I).* **15** *Cf. Arist., Phys. II, 8, 199a30-33.* **16** *Cf. Averr., In libros Physicorum II, c. 31 (IV, f. 61G).*

natum a causa; quod autem determinat ipsum est illud quod movet ipsum secundum intentionem, et tale est finis; ergo ut sic habet rationem principii, ut dicitur in littera, quia unumquodque agens agit propter bonum, et bonum et finis idem. Si autem finis consideretur secundum esse, adhuc est dupliciter: uno modo dicitur finis perfectio rei sive operatio, ut sanitas est finis omnium eorum quae sunt ad sanitatem, et sic dicimus quod locus deorsum est finis gravium, inquantum gravia reperiunt suam perfectionem in loco deorsum. Et sic finis, licet sit principium secundum perfectionem, non tamen secundum esse, quia sanitas || posterior istis quae ad ipsam ordinantur secundum esse. Ipsa tamen est prior secundum intentionem. Alio modo potest considerari finis secundum esse ut est aliquid extrinsecum in esse, et hoc modo est principium primum in entibus, ut Deus, 35 quia omnia agentia propter ipsum agunt, ut dicit Commentator. Et ideo finis, ut sic, est primum principium respectu omnium causarum. Sed finis qui <non> est aliquod separatum est posterior in operatione, licet sit primum in intentione.

1. Ad primum in contrarium, quod per Aristotelem hic quaedam sunt 40 quae sibi invicem sunt causae, ut aliquando aliquid est causa finalis alterius et alterum causa efficiens; unde finis est effectus causarum in operatione, est tamen causa causarum secundum intentionem, ut incisio membri est causa efficiens sanitatis, sed sanitas est causa finalis incisionis.

2. Ad secundum, quod finis habet rationem ultimi in operando, non 45 tamen in intentione, immo ut sic habet rationem principii, ut dictum est.

Quaestio V.5

Utrum causa univoce dicatur de omni genere causarum

Quaeritur utrum causa univoce dicatur de omnibus modis causarum.

Et videtur quod sic.

1. Quia omne quod praedicatur de pluribus nomine et ratione, praedicatur univoce de istis; sed causa est huiusmodi; ergo etc. Maior patet per definitionem univocorum. Minor patet, quia de quolibet modo causae 5

26 Cf. Arist., *Metaph.* V, 1, 1013a20-23. 32 || L 17rA. 36 Cf. Averr., *In libros Metaphysicorum* V, c. 1 (VIII, f. 101F). 38 qui] quod L. 40 Cf. Arist., *Metaph.* V, 2, 1013b9-12. 3 nomine] modis L.

potest dici causa et ratio causae, quia causa est ad cuius esse sequitur aliud, quod omnibus causis convenit.

2. Item, quaecumque habent unum intellectum, habent identitatem rationis secundum illum intellectum; sed omnium causarum est idem intellectus quia intelligimus causas secundum quod ad ipsas aliquid refertur; sed talia sunt univoca; ergo etc.

Contrarium dicit Philosophus in littera, et Commentator.

Dicendum quod hoc nomen 'causa' non dicitur univoce de omnibus modis causarum, cuius ratio est secundum Commentatorem quia si subiectum alicuius per se est univocum, et effectus illius debet esse univocus et si subiectum aequivocum et effectus aequivocus; sed causa est effectus entis, quia causa et causatum invenitur in omni ente; sed ens quod est subiectum per se ipsius causae et causati non dicitur univoce de omnibus entibus; ergo nec causa de omnibus causis, neque causatum de causatis.

Item, causarum quaedam sunt per se, quaedam per accidens; causa per se est in cuius virtute est producere effectum secundum quod ita nata est producere et ex cuius intentione est producere effectum; causa per accidens est in cuius virtute non est producere effectum, ut musicum se habet ad sanitatem; sed sicut ens per se comparatur ad ens per accidens, ita causa per se comparatur ad causam per accidens secundum rationem; sed entis per se et per accidens non est causare univoce; ideo nec causae per se et per accidens erit commune univocum; ergo etc. Item, secundum Commentatorem aliquando tres causae coincidunt in unam causam, scilicet ad formam, ut dicitur secundo Physicorum, ita quod tres istae reducuntur ad actum, materia vero ad potentiam; sed potentiae et actui nihil est commune univocum; ergo nec causae. Ulterius intelligendum quod, licet causa non dicatur univoce de omnibus modis causarum, non tamen dicitur penitus aequivoce de illis, quia causa dicitur de una causa per comparisonem ad aliam causam, secundum Commentatorem supra secundum Physicorum. Sed quando nomen attribuitur rei per comparatio-

12 Cf. *Metaph.* V, 2, 1013b3-9. 13 Cf. *Averr., In libros Metaphysicorum* V, c 2 (VIII, f. 102 G sqq.); c. 3 (VIII, f. 104 C sqq.); *Averr., In libros Physicorum* II, c. 28 (IV, f. 59 K). 14 Cf. *Averr., In libros Metaphysicorum*, loc. cit. 26 entis] enti L. 27 accidens] non s. l. scrips. et del. L. 28 Cf. *Averr., In libros Physicorum* II, c. 70 (IV, f. 73M). 29 Cf. *Arist., Phys.* II, 7, 198a24-26. 34 Fortasse *Averr., In libros Physicorum* II, c. 30 (IV, f. 60H-I).

nem ad aliam rem, hoc nomen non significat ista aequivoce, sed analogice. Unde hoc <nomen> ‘causa’ primo convenit fini, secundo efficienti, tertio formae, quarto materiae secundum Commentatorem, unde dicitur analogice de modis causarum. Finis enim habet demonstrare omnes causas, unde per excellentiam habet nomen causae; finis enim movet effici- 40 entem et efficiens materiam propter finem sive formam. Unde omnes dicuntur causae per comparisonem ad finem; ergo et causa dicitur de eis analogice.

1. Ad primum, quod maior vera. Ad minorem quod sicut hoc nomen ‘causa’ praedicatur de omnibus causis, ita ratio nominis praedicatur de 45 omnibus causis; sed hoc nomen ‘causa’ dicitur secundum prius et posterius de causis; ergo et ratio nominis. Primo enim convenit fini.

2. Ad secundum, quod maior vera est, quia quaecumque habent intellectum unum formalem sunt unum in ratione. Aliquando enim aliqua possunt habere eundem intellectum in potentia, quia intellectus intelligit 50 multa sub modo unitatis, et ista sunt unum secundum potentiam. Ad minorem, quod omnes causae sunt unum unitate analogiae, quia intellectus non intelligit omnes causas intellectu uno formali sed intellectu analogo.

Quaestio V.6

Utrum materia sit causa

Quaeritur utrum materia sit causa.

Et videtur quod non.

1. Quia illud quod est non ens non est causa; sed materia est non ens; ergo non est causa. Maior patet, quia causa est ad cuius esse sequitur aliud. Minor patet, quia materia formam non habet, ergo nec esse quod est 5 a forma.

2. Item, illud quod est medium inter duo contradictoria non est causa, cum sit nihil; sed materia est huiusmodi; ergo erit nihil; || ergo non erit causa.

Contrarium dicit Philosophus in littera.

10

Dicendum quod materia est causa, quia ex ipsa componitur aliquid et ex ipsa perficitur aliquid; ergo est causa facti. Ex materia enim componitur substantia composita, ut dicit in littera. Quod patet: sicut forma non est illud quod est, sed illud quo aliquid est, sic materia non est illud quod est, 15 sed illud quo aliquid potest esse, et illud quo aggregatum habet potentiam ad esse est causa aggregati; hoc autem est materia; ergo materia est causa aggregati. Quod patet secundum Commentatorem omne elementum aliquo modo causa est; sed maxime materiae inest ratio elementi, quia elementum est illud ex quo fit quod fit, et manet in eo quod fit et non dicitur 20 secundum speciem, et tale est materia; ergo maxime rationem elementi habet, et ratio elementi est ratio causae; ergo materia habet rationem causae.

1. Ad rationem: quod nullo modo est ens non est causa, sed materia, licet non sit ens actu, est tamen ens in potentia; vel etiam proprie loquendo materia est ipsa potentia, nec proprie materia est ens in potentia, sed 25 ipsa materia est ipsa sua potentia; materia potentia est ipsum aggregatum. Unde licet non sit actu ens vel potentia ens, est tamen talis potentia qua totum aggregatum potest esse, et ideo est causa eius.

2. Ad secundum quod maior vera, quia inter contradictoria non est 30 medium. Contraria enim immediate se habent circa subiectum sicut contradictoria, in quarto huius. Ad minorem per interemptionem, quia ista non contradicunt: nullum ens actu et ens in potentia. Tamen ista bene contradicunt: nihil est et ens actu est. Materia enim non est ens in potentia, sed ipsa potentia; unde patet quod materia non est medium inter contra- 35 ditoria.

Quaestio V.7

Utrum omne agens agit propter finem

Quaeritur utrum omne agens agit propter finem.

Et videtur quod non.

12 perficitur] perficit L; ipsa add. et del. L. 13 composita] componuntur add. et del. L. 13 Quinam locus respiciatur non liquet. 14 est⁴] s. l. ex potest corr. L. 17 Cf. Averr., *In libros Metaphysicorum* V, c. 4 (VIII, f. 105G sqq.). 19 ex] ex in s. l. corr. L. 25 materia] non L. 25 sed] licet L. 31 Fortasse Arist., *Metaph.* IV, 3, 1005b26-30.

1. Quia finis est aliud ab eo quod operatur propter finem; si tunc aliquid agit propter finem, ergo omne agens agit propter aliud, quod falsum est, cum primum principium agit propter seipsum. Nihil enim est nobilius eo 5 propter quod agit.

2. Item, si omne agens agit propter finem, ergo omnis actio fit propter finem; sed actio aliquando est finis; ergo finis agit propter finem, quod est inconueniens.

Contrarium dicit hic Philosophus et secundo huius. 10

Item, omne agens universaliter intendit finem, unde dicimus quod deviatio a fine est peccatum in operationibus. Cum ergo omne agens intendit aliquid et illud est finis, ergo etc.

Item, quod procedit a determinato principio ad determinatum agit propter finem; sed omne agens non impeditum est tale; ergo etc. 15

Dicendum quod omne agens agit propter finem quia illud dicimus finem in quod tendit impetus agentis, et devians ab ipso deviat a fine. Et quia omne agens secundum intentionem agit intendendo finem, ergo omne agens agit propter finem. Item, illud dicimus finem ad quod cum pervenerit agens ulterius non procedit, quia aliter operationes procederent 20 in infinitum, quod si verum esset nulla operatio fieret; sed in omnibus agentibus, cum pervenerint ad finem, quiescunt quantum ad istam factionem; ideo omne agens agit propter finem. Item, dicitur secundo Physicorum quod causa et effectus proportionantur, unde secundum ordinem causarum finalium attenditur ordo in aliis causis, unde in causis non est 25 procedere in infinitum; et finis movet agentem et propter tale agens movetur; ergo omne agens agit propter finem. Intelligendum tamen quod licet agentia deviant a fine, hoc tamen probat ea agere a fine, ut dicit Commentator supra secundum Physicorum. Si enim agens non ageret propter finem, numquam contingeret error in actionibus agentium. Sed 30 cum in agentibus non sit procedere in infinitum, ideo est devenire ad agens quod non agit propter aliud, sed propter seipsum, quia in agendo finis et efficiens est idem sibi.

1. Ad primum in contrarium, quod propositio prima habet veritatem in agentibus perfectio quorum est ab extrinseco, quae suam perfectionem 35

4 agit²] *i. m. L, fort. altera quam librarii principalis manu.* 9 inconueniens] incon(ven)i esse L. 10 Cf. Arist., *Metaph.* V, 2, 1013b 26-28; II, 2, 994b13-16. 17 deviat] *ex defu corr. L.* 23 Cf. Arist., *Phys.* II, 3, 195a24-27. 29 *In Averroë non inveni.*

habent ab alio, sed in agente quod a seipso habet perfectionem, in tali non est vera.

2. Ad secundum, quod quaedam sunt operationes quae sunt fines, ut dicit Commentator supra primum Ethicorum: sicut agens primum agit
40 propter finem quod est ipsum esse, sic operationes istae fiunt propter ea.

Quaestio V.8

Utrum finis habet rationem boni

Quaeritur utrum finis habet rationem boni.

Et videtur quod non.

1. Omne agens agit propter finem; si tunc finis habet rationem boni, ergo omne agens ageret intendendo bonum, et cum malum sit privatio
5 boni, ergo agens agit malum praeter intentionem, || quod est falsum, cum agit malum ut furando.

2. Item, cuiuslibet agentis naturalis est aliquis finis naturalis; sed corruptens naturale est agens naturale, et finis eius est non esse, quod non est bonum, etc.

10 Contrarium dicit Philosophus.

Praeterea, finis aliquo modo est idem in agentibus secundum voluntatem et secundum naturam; sed agens secundum voluntatem agit propter bonum; ergo in agentibus secundum naturam erit similiter, etc.

Dicendum quod ratio finis est ratio boni, quia finis movet efficientem
15 in quantum appetitur ab ipso; quod autem movet appetitum est bonum; omnia enim appetunt bonum, ut dicitur primo Ethicorum; ergo ratio finis et boni idem. Item, illud dico finem ad quod aliquid movetur cum sit extra ipsum, ad quod cum pervenerit non amplius movetur; sed omne tale est perfectio, quia omne existens extra suam perfectionem naturaliter move-
20 tur ad ipsam, et cum acquisiverit, iam non amplius movetur ad eam, quia nihil movetur ad id quod habet; ergo etc. Sciendum tamen quod nihil est ita malum in natura nisi habeat rationem boni, quia privatio exigit subiec-

39 Cf. Averr., *Expositio in Moralia Nicomachia* I (III, f. 1H). 3 finem] bonum L. 5 || L 17vA. 10 Cf. Arist., *Metaph.* V, 2, 1013b26-27. 13 erit similiter] i. m. L. 16 Cf. Arist., *Eth. Nic.* I, 1, 1094a2-3.

tum, subiectum autem mali est ens quod habet rationem boni, unde malum propter naturam subiecti est bonum. Unde dicit Philosophus quarto Ethicorum quod magis malum destruit seipsum. Unde sicut malum 25 est ens, ita est bonum; sed est ens per accidens; ergo erit bonum per accidens; ergo appetibile per accidens. Unde haec est vera per accidens: malum est bonum

1. Ad primum, quod ratio mali per se est extra rationem boni, sicut privatio extra habitum; tamen malum secundum intellectum potest esse 30 bonum secundum sensum, sicut patet in febricitante: cum bibere vinum est malum, cum vinum causet intensionem caloris, est tamen bonum in quantum extinguit sitim. Similiter incontinens, qui sequitur appetitus carnales: istos <***> credunt multum esse bonas secundum sensum; tamen istae sunt odiosae secundum intellectum et rectam rationem. 35

2. Ad secundum, quod maior vera est; corrumpens autem non corrumpit nisi aliquid generando; ideo corrumpens non intendit non esse, sed esse eius quod debet generari, et quia esse illius quod debet generari non potest esse sine corruptione alterius, ideo per accidens intendit corruptionem alterius, per se autem intendit esse. 40

Quaestio V.9

Utrum in separatis a materia sit causa efficiens

Quaeritur utrum in separatis a materia sit causa efficiens.

Et videtur quod non.

1. Quia dicitur secundo Physicorum quod efficiens est unde est principium motus; ergo quorum non est motus non est unde principium motus; sed separata a materia sunt immobilia; ergo etc. 5

2. Item, efficiens est unde principium motus <***>

<Dicendum ***> quia eorum quae fiunt, quaedam fiunt non per motum, quaedam vero per motum, quia factio subiecti proprii est factio propriae passionis subiecti; unde generatione qua generatur homo generatur risibile; unde ad propriam passionem non est motus, et tamen fit, et 10

24 Cf. Arist., *Eth. Nic.* IV, 11, 1126a12. 29 sicut] sic L.

3 Cf. Arist., *Phys.* II, 3, 195a8. 6 unde s. l. *alia manus*] unum L.

causa eius est essentia subiecti. Unde sequitur quod non omne agens sit unde principium motus, quia non omne quod fit, fit per motum. Item, videmus quod praesentia corporis luminosi in perspicuo medium illuminatur, et tamen haec illuminatio non fit per motum aeris, et tamen est effectus, et non tamen fit a principio unde principium motus; ergo non quodlibet efficiens est unde principium motus. Item, si non esset aliquod aliud efficiens nisi unde principium motus, tunc nullum esset efficiens, quia efficiens unde principium <motus> est efficiens tangens mobile; sed tale efficiens est primum et habens magnitudinem; sed omne tale non est principium sufficiens sui facti, quia esse suum dependet ab alio, cum habeat formam in materia, unde si illud aliud non esset, tunc istud non esset efficiens. Ergo, si omne efficiens esset unde principium motus, nullum erit efficiens. Ergo necesse est ponere aliud efficiens. Unde dicit Commentator quod efficiens unde principium motus comparatur ad aliud efficiens ut movens instrumentale ad movens principale; sed movens instrumentale non movet nisi quia movetur, quia eius moveri et movere est idem respectu diversorum; ergo si non esset †primum movens instrumentale† <***>

Unde dicit Avicenna quod duplex est efficiens: efficiens unde principium <motus> quod considerat naturalis, quia considerat res mobiles. Aliud est principium [est] unde principium esse, et tale considerat divinus, ut dicit. Unde agens || non dicitur de istis eadem ratione, sed prius de agente in quantum est unde principium motus, quia illud est nobis notius, et ideo illi primo imponimus nomen. Unde dicitur libro De causis quia prima Causa est super omnem narrationem, nihil significatur nisi secundum quod intelligitur per effectus secundos.

1. Ad primum in contrarium, quod maior vera est in rebus naturalibus, tamen tale non est in separatis in cuius virtute est producere per motum; est tamen in eis efficiens unde principium esse.

2. Similiter ad aliam rationem.

40

12 unde] unum L. 17 unde] unum L. 18 Ante principium] efficiens *scrips. et del.* L. 22 unde] unum L. 24 In Averroë non inveni. 29 Cf. Avicenna, *Liber de philosophia prima sive scientia divina*, tr. 6, c. 1 (ed. Van Riet, p. 292, 17-25). 29 unde] considerat *add. et del.* L. 32 || L 17vB. 33 unde] unum L. 34 Cf. *Liber de causis*, prop. V (ed. Pattin, p. 142).

*Quaestio V.10**Utrum finis sit causa efficientis*

Quaeritur utrum finis sit causa efficientis.

Et videtur quod non.

1. Posterius non est causa prioris; finis est posterior efficiente; quare non est causa efficientis. Maior patet, quia causa est ad cuius esse sequitur aliud. Minor patet, quia efficiens producit finem in esse, quia ea quae sunt ad finem sunt productiva finis, et efficiens producit ea quae sunt ad finem; quare etc.

2. Item, si finis est causa efficientis, et e converso; quare idem erit causa finalis et efficiens, et idem producet seipsum, quod est inconveniens, cum effectus sit aliud a causa. 10

Contrarium dicit Philosophus in littera.

Dicendum quod finis aliquo modo est causa efficientis secundum <quod> probatur secundo Physicorum, quia omne quod absolvit quaestionem propter quid de aliquo habet rationem causae respectu illius de quo absolvit istam quaestionem; sed causa finalis absolvit quaestionem 15 propter quid efficit; ergo aliquo modo est causa efficientis. Maior plana. Minor declaratur, quia dicit Aristoteles: si quaeratur propter quid ambulat et respondeatur: ut sanetur, bene respondetur, quia sanitas est causa finalis deambulationis; et ideo sanitas est aliquo modo causa efficientis. Item, omnis demonstratio procedit ex causis; sed omnia genera causarum a fine 20 demonstrantur; sed omne tale accipit suum esse et rationem et habitudinem ab eo quo demonstratur; ergo causa finalis erit causa omnium aliarum causarum, et ideo est causa efficientis. Item, dicit Commentator hic: omne quod transmutat aliquid de potentia ad actum, in ista transmutatione praecedit ipsum; sed finis movet efficientem; sed movere efficientem 25 non prius facientem aliquid est transmutare ipsum de otio in actum; quare aliquo modo est causa eius. Item, illud quod regulat artem per quam efficiens operatur aliquo modo regulat artificem vel efficientem; sed finis

11 Cf. Arist., *Metaph.* V, 2, 1013a32-33. 12 secundum] secundo L. 13 Cf. Arist., *Phys.* II, 7, 198a24-27. 14 quaestionem] s. l. L. 16 propter quid efficit] propter quam efficiente L. 17 Cf. Arist., *Metaph.* V, 2, 1013a33-35; Arist., *Phys.* II, 3, 194b34-35. 22 quo] quod L. 23 In Averroë non inveni.

est huiusmodi, quia secundum exigentiam finis ars operatur; quare etc. Et
 30 hae sunt rationes Commentatoris hic. Sed tamen sciendum quod finis
 potest considerari uno modo secundum rationem appetibilis, alio modo
 secundum esse. Primo modo praecedit efficientem, quia bonum appeti-
 bile movet efficientem; et ideo finis, ut sic, habet rationem causae respec-
 tu efficientis; sed esse appetibilis praecedit finem, quia intentionem ali-
 35 cuius praecedit esse eius; ideo finis secundum esse sequitur efficiens,
 quia efficiens producit esse ipsius; omne autem producens, secundum
 Proclum, est prius producto. Ideo finis secundum esse rationem ultimi
 habet, et non rationem causae.

1. Sic patet ad argumenta, quia posterius, ut sic, non habet rationem
 40 causae, unde secundum esse non est causa efficientis; tamen secundum
 intentionem habet rationem primi, et sic est causa efficientis.

2. Ad secundum, quod finis in quantum habet rationem appetibilis et
 boni habet rationem causae respectu efficientis; efficiens tamen se-
 cundum esse est causa finis; non enim est inconueniens quod causae sibi
 45 invicem sint causae, et [in] hoc in diversis generibus causae.

Quaestio V.11

Utrum privatio sit causa alicuius contrarii

Quaeritur utrum privatio sit causa alicuius contrarii.

Et videtur quod sic.

1. Quia dicit Philosophus quod absentia alicuius est causa mali cuius
 praesentia est causa boni; quare privatio est causa alicuius effectus mali.

5 2. Item, privatio alicuius causae generantis caliditatem, ut stellarum et
 terrae reflectentis radios, est causa frigiditatis, ut dicitur primo Meteoro-
 rum; quare etc.

Contrarium dicit Philosophus, quod cuiuslibet habitus necesse est esse
 aliquam causam positivam; sed utrumque contrariorum est aliquis habi-
 10 tus; ergo erit eius aliqua causa positiva; ergo etc.

34 finem quia intentionem] finis quia intentio L. 37 Cf. Proclus, *Elementatio Theologica*, prop. XI (ed. Vansteenkiste, p. 269). 41 intentionem] inventionem L. 3 Cf. Arist., *Metaph.* V, 2, 1013b11-15. 6 Cf. Arist., *Meteor.* I, 3, 340a25-28. 8 *Locus non inventus.*

Dicendum quod omne quod est causa alterius necesse est esse aliquo modo ens, quia causa et causatum sunt differentiae entis; sed privatio non est ens nisi ratione ista qua dicitur de subiecto || ente; ergo nullius per se est causa; tamen est causa alicuius per accidens. Contingit enim cum privatione unius contrarii esse aliud, unde qui privat unum contrarium 15 ponit aliud. Unde dicit Commentator quod absentia nautae est causa periculi per accidens, quia accidit tempestas et non est prohibens illam; unde tempestas per se est causa periculi, sed absentia nautae per accidens. Item, omne producens prius est natura producto, et si producens est ens, et productum; sed privatio est non ens; ergo nihil producit; ergo non erit 20 causa alicuius per se, cum nihil conferat ad effectum nisi secundum accidens.

1. Et sic patet ad argumentum, quia periculi causa est absentia ipsius nautae per accidens, tempestas per se.

2. Ad secundum, quod in aere est triplex situs, unus iuxta superficiem 25 terrae, alius medium interstitium, alius iuxta orbem ignis, et superius et inferius calidus est aer, in medio frigidus quia est privatio ibi cuiuslibet generantis calorem. Cum enim densum reflectit calorem, ideo propter reflexionem radiorum tangentium aerem inferior pars aeris calidior est media, quia ibi est distantia et resecatio radiorum reflexorum, et haec 30 distantia per accidens est causa frigiditatis; per se autem actio stellarum frigidarum est causa frigiditatis. Unde privatio est per accidens causa, per se autem non.

Quaestio V.12

Utrum materia prima habeat rationem elementi

Quaeritur utrum materia prima habeat rationem elementi.

Et videtur quod sic.

1. Quia hoc est commune omni elemento, quod sit illud ex quo aliquid componitur et manet in ipso; sed materia est huiusmodi; ergo etc.

13 || L 18rA. 14 accidens] se scrips. et del. L. 16 Cf. Averr., *In libros Metaphysicorum* V, c. 2 (VIII, f. 102I); Averr., *In libros Physicorum* II, c. 30 (IV, f. 60I). 25 triplex] duplex L. 3 elemento] elementato L.

5 2. Item, elementum est, ut dicit Commentator, ex quo primo fit aliquid, unde dicit quod materiae primae primo inest ratio elementi, et per attributionem ad ipsam omnia alia dicuntur elementa; sed propter quod unumquodque tale, et ipsum magis; quare etc.

Contrarium videtur.

10 Elementum est ex quo primo componitur res, et ipsum est in re, et est ens secundum speciem et non dividitur secundum speciem in ulteriora; sed materia nullam habet speciem; ergo non est secundum speciem ens; ergo non habet rationem elementi.

Dicendum secundum Commentatorem quod de elemento possumus
 15 loqui vel secundum rationem propriam eius vel communem. Si secundum rationem propriam, ad istam concurrunt quattuor: primum, quod elementum est illud ex quo fit aliquid; secundum, quod sit illud ex quo primo fit illud ex quo componitur, et sic litterae dicuntur elementa et non syllabae; tertium, quod manet in elementato sicut consonantes et vocales manent in
 20 dictione; quartum, quod ipsum sit ens secundum speciem et non dividitur in alia posteriora secundum speciem differentia. Et hoc modo accipiendo elementum materia prima non habet rationem elementi; licet habeat tres primas conditiones, ultima tamen et completiva caret. Non enim est ens secundum speciem, quia nullam speciem habet, et sic intelligit Commentator quod materia prima non est elementum; sed isto modo quattuor corpora elementaria dicuntur elementa, quia licet ignis dividitur in materiam et formam, tamen ista non differunt secundum speciem, quia materia non habet speciem. Tamen, accipiendo communem rationem elementi, quam tangit in fine elementi, scilicet ex quo aliquid componitur primo et manet
 25 in re, cum materia primo habeat illud, ideo primo convenit ei ratio elementi, ut dicit Commentator.

1-2 Et sic patet ad rationes, quia prima procedit de ratione communi elementi et similiter secunda.

5 Cf. Averr., *In libros Metaphysicorum* V, c. 4 (VIII, ff. 105G, 106G). 7 quod] *ex* quodque *corr.* L. 10 ipsum] ipsa L. 13 elementi] elementati L. 14 Fortasse Averr., *In libros Metaphysicorum* V, c. 4 (VIII, f. 105G-I). 20 secundum speciem] *iter.* L. 21 posteriora] priora L.

*Quaestio V.13**Utrum superiora sint elementa inferiorum*

Quaeritur utrum superiora sint elementa inferiorum, id est utrum universalia sint elementa particularium.

Et videtur quod sic.

1. Inferiora componuntur ex superioribus et superiora manent in inferioribus; ergo etc. 5

2. Item, dicit in littera quod elementum secundum antiquos est ad multa utile; universalia sunt utilia respectu particularium, cum sint principium cognoscendi ipsa; quare etc.

Contrarium: elementum debet esse aliud ab eo cuius est elementum; sed superiora et inferiora sunt eadem; quare superiora non erunt elementa inferiorum. 10

Dicendum secundum Commentatorem quod de universali respectu particularium possumus loqui dupliciter: uno modo quantum ad illud esse quod dat natura universalibus, et tale esse est esse in materia, et quantum ad tale esse universalia non sunt aliud quam particularia, quia dicitur 15
septimo huius quod homo extra animam non est modo universali, et sic quantum ad illud esse non sunt universalia elementa particularium. Si autem universalia considerentur secundum esse abstractum quod fundat intellectus supra possibilitatem rei, sic ipsa universalia aliquo modo habent rationem elementi, quia inferior componitur ex superiori 20
secundum rationem et manet in ipso inferiori. Intellectus enim generis simplex est, || sed intellectus speciei compositus est ex intellectu generis et differentiae, ut dicit Boethius supra Porphyrium, non tamen est compositio secundum rem. Unde, secundum quod dicit Commentator quod Plato opinatus est quod ista quae sunt abstracta secundum rationem et ipsa esse 25
abstracta secundum rem, unde maxime posuit universalia esse elementa, ut ens et unum, ut dicitur tertio huius.

1 inferiorum] inferiora L. 6 Cf. Arist., *Metaph.* V, 3, 1014b3-5. 7 respectu] ratio L. 7 sint] sit L. 12 In *Averroë non inveni.* 16 Fortasse Arist., *Metaph.* VII, 8, 1033b20-26. 18 fundat] fundit L. 22 || L 18rB. 23 Fortasse Boeth., *In Porph. Isagogen. ed. 2a* IV,7 p. 259 Brandt (PL 64, 124 B-C); IV,11 p. 269 Brandt (PL 64, 128 A-B). 24 In *Averroë non inveni.* 27 Cf. Arist., *Metaph.* III, 3, 998b8-11.

1. Ad primum <in> contrarium, quod inferiora secundum rationem componuntur ex superioribus, non tamen secundum rem, et sic superiora
30 sunt elementa inferiorum.
2. Sic ad secundum per idem.

Quaestio V.14

Utrum natura prius dicatur de materia vel de forma vel de nascentia sive de operatione

Quaeritur circa capitulum de natura. Et quaeritur primo utrum natura prius dicatur de materia, vel de forma, vel de nascentia sive de operatione.

Et videtur quod primum de materia.

1. Quia quod manet in re aliis transmutatis maxime dicitur natura; sed
5 materia est huiusmodi; quare etc. Maior patet, quia ens secundum naturam maxime debet esse fixum.

Sed videtur quod forma maxime sit natura.

2. Illud dicitur maxime natura quod in habendo dicitur aliquid habere naturam, et non prius; sed in habendo formam aliquid dicitur habere
10 naturam, et non prius; quare etc.

Item, videtur quod de nascentia per prius dicatur natura.

3. Quia illi nomen naturae imponimus quod prius a nobis comprehenditur; sed operatio a nobis prius comprehenditur; quare etc.

Dicendum quod secundum Commentatorem hic omnes modi naturae
15 quos ponit Aristoteles debent reduci ad tres. Uno modo dicitur natura nascentia quae est operatio naturae, alio modo principium istius operationis, tertio modo principium motus intrinsecum, sive materia sive forma.

Tunc ad quaestionem dicendum quod secundum Commentatorem non est idem illud quod primo est natura et illud quod primo significatur
20 nomine naturae, quia non est idem aliquid esse primum contentorum sub

28 rationem] rem L. 14 Cf. Averr., *In libros Metaphysicorum* V, c. 5 (VIII, ff. 107K, M;108B, E). 18 *In Averroë non inveni.* Cf. Sigerum de Brabantia, *Quaestiones super Metaphysicam, Commentum*: “Et est advertendum, sicut dicit Commentator hic, quod non oportet quod illud quod est primum sub nomine sit primum secundum ordinem in re; sed quandoque illud quod est posterius in re est prius sub nomine” (ed. Dunphy, p. 265).

aliquo nomine et esse primo significatum per illud nomen, quia significare sequitur intelligere, quia quae sunt priora in intelligendo sunt priora in significando; sed contingit quod illud quod est prius in essendo sit posterius in intelligendo. Unde hoc nomen 'natura' per prius significat nascentiam sive operationem, quia operatio nobis manifestior quam principium a quo egreditur talis operatio, et nomen imponimus illi quod est nobis notius, ideo nomen naturae primo imponimus nascentiae. In re tamen nomen naturae prius est forma quam materia, quia in subiecto non est natura nisi per formam. Unde similiter nascentia non est natura nisi per formam, secundum scilicet quod est via in naturam, scilicet formam, 30 ut dicitur secundo Physicorum, unde natura per prius dicitur de forma, de aliis autem per attributionem ad formam; unde sic <est> determinare, quod natura per prius significat operationem, secundo formam, tertio materiam, sed forma in re prius est natura. Non enim oportet quod illi quod prius est in essendo primo nomen imponamus, sed nomen primo 35 imponimus <illi> quod nobis notius est. Sicut enim intelligimus, sic significamus, ut dicit hic Commentator.

1. Ad primum in contrarium dicendum quod manere aliis non manentibus non est propria ratio naturae, sed propria ratio naturae est principium esse motus et quietis. Hoc enim dicit sua definitio. Et quia forma maxime 40 est principium motus et quietis, ideo maxime dicitur natura. Non enim habetur in definitione naturae quod maneat aliis transmutatis.

2. Ad secundum, quod ratio bene vadit de forma, quia antequam aliquid habeat formam, nullam naturam habet, quia per quod aliquid est tale in actu, illud magis dicitur natura quam illud quo aliquid est tale in potentia; 45 per formam autem est aliquid tale in actu; ergo forma maxime dicitur tale, scilicet natura; et haec ratio est facta secundo Physicorum.

3. Ad tertium quod ratio bene probat quod hoc nomen 'natura' primo significat nascentiam, quia operatio notior est nobis quam principium operationis; in re tamen forma prior est. 50

26 nomen imponimus illi] nomina imponimus illis L. 31 Cf. Arist., *Phys.* II, 1, 193b6. 37 In Averroë non inveni. 44 habet] ex habeat corr. L. 44 quod] formam L. 47 natura] materia scrips. et del. L. 47 Cf. Arist., *Phys.* II, 193b6-8. 48 tertium] secundum L. 50 forma] natura L.

*Quaestio 15**Utrum potentia materiae sit de substantia materiae*

Quaeritur utrum potentia materiae sit de substantia materiae.

Et videtur quod non.

1. Quando duo sic se habent quod unum corrumpitur alio manente, non sunt unum in substantia; sed potentia materiae destructa manet materia; 5 ergo etc. Minor patet secundum Commentatorem, quod per adventum formae corrumpitur potentia materiae.

2. Item, potentia dicitur ad actum; sed materia non dicitur ad aliquid; ergo potentia materiae non est idem cum materia

3. Item, potentia duorum contrariorum non eadem, ut posse infirmari et 10 sanari non est unum posse, ut dicitur in tertio Physicorum; tamen eorum est una materia; ergo etc.

Contrarium videtur.

Activum primum et potentia activa Primi sunt unum in essentia; ergo passivum primum et sua potentia sunt unum in essentia; sed materia est 15 primum passivum; quare etc.

Item, si potentia materiae non est idem cum materia || et tamen semper est in materia, aut ergo est accidens materiae, et sic per illud accidens ordinatur ad formam substantialem, et sic accidens praecederet formam substantialem, et sic habens accidens cum sit ens actu, sequeretur quod 20 forma substantialis adveniret enti in actu, quod est impossibile. Item, ista potentia non est forma substantialis, quia sic omnis forma esset accidens.

Dicendum quod potentia materiae est de substantia materiae, ita quod <potentia> materiae nihil aliud est quam sua essentia, quia materia est in 25 potentia ad formam substantialem; aut ego est potens per substantiam suam, aut per aliquid additum suae substantiae. Si per suam substantiam, habeo propositum quod potentia materiae est substantia materiae. Si autem per aliquid additum substantiae, tunc oportet quod illud additum sit potentia passiva, quia materia non est in potentia ad formam nisi recipi-

5 Cf. Averr., *De substantia orbis* c. 1 (IX, f. 3L-M); Averr., *In libros Physicorum* I, c. 66 (IV, f. 39I-H); c. 69 (IV, f. 40M). 10 Cf. Arist., *Phys.* III, 1, 201a35. 16 materia] huiusmodi *scrips. et del. L.* 16 || L 18vA. 24 materiae] materia L.

endo; sed recipere est potentiae passivae. Aut ergo ista potentia est in sub- 30
stantia materiae vel non. Si non, et tamen est in potentia ad formam, ergo
procedetur in infinitum in potentiis passivis essentialiter ordinatis, quod
est contra Philosophum secundo huius. Unde potentia materiae et sua
substantia sunt idem. Intelligendum tamen quod potentia potest dicere
respectum et ordinem ad formam secundum naturam qua materia est pri- 35
vata, vel potest dicere illud quo materia potest esse sub forma. Si primo
modo, illa potentia non est de substantia materiae, quia illa nihil est nisi
ordo ad formam, et de tali loquitur Commentator, quod ipsa corrumpitur
adveniente forma. Si loquimur de potentia in quantum est primum
principium quo primo potest materia informari, de illa dicit in De sub- 40
stantia orbis quod materia substantiatur per posse, et ista est de essentia
materiae.

1. Ad primum in contrarium patet solutio. Maior enim vera est. Ad
minorem, quod vera est de potentia quae est ordo ad formam qua privata
est materia: illa corrumpitur adveniente forma. 45

2. Ad secundum, quod secundum Aristotelem primo Physicorum quod
materia dicitur ad aliquid, et hoc per potentiam quae est ordo; tamen, sicut
potentia materiae est in genere substantiae, ita et potentia quae est sub-
stantia eius est in eodem genere.

3. Ad tertium, quod duorum contrariorum non est unus ordo ratione 50
duarum formarum; tamen, quia una est materia et subiectum contrario-
rum, una erit potentia.

Quaestio V.16

Utrum ex istis quae fiunt a materia remaneat materia salvata

Quaeritur utrum ex istis quae fiunt a materia remaneat materia salvata.
Et videtur quod non.

1. Illud quod non remanet unum et idem secundum speciem non
manet salvatum secundum speciem; sed materia est huiusmodi; quare etc.

33 Cf. Arist., *Metaph.* II, 2, 994a1-5. 35 naturam] *ex materia corr.* L. 40 informari] in
forma L. 41 Cf. Averr., *De substantia orbis* c. 1 (IX, f. 3L). 46 Fortasse Arist., *Phys.* I, 9,
1092a13-19, 28-29. 48 quae] quod L.

5 Maior patet, quia materia terminatur ad speciem, et est ratio Commentatoris.

2. Item, illud quod non remanet unum et idem numero, non manet idem salvatum; materia in generato et corrupto non manet idem numero nec distinctum per quantitatem; sed materia distinguitur per quantitatem;
10 <ergo> non erit eadem numero sicut nec quantitas.

Contrarium dicit Philosophus, quod materia in hoc differt respectu corruptorum et generatorum ut forma et privatio, quia materia et privatio est illud ex quo fit quod fit; nihil enim fit nisi post suam formam, et in quo est privatio eius quod fit, quia illud est nuntius esse, ut dicit Commentator
15 supra primum Physicorum; et utrumque istorum est principium transmutationis. Tamen differunt, quia privatio non est principium facti, sed materia, quia materia est salvata et non privatio.

Item, forma et materia conveniunt in hoc quod sunt principia facti, sed differunt quia forma non est nisi in ultimo transmutationis. Materia enim
20 transmutatur ad formam et ideo non est forma in principio transmutationis, unde materia est ante introductionem formae; unde, postquam totum corrumpitur, forma corrumpitur, materia tamen manet, licet non sub forma corrupta, tamen sub forma generanda secundum Commentatorem, unde materia manet salvata in omnibus. Et arguitur per rationem Philosophi: subiectum transmutationis debet manere in tota transmutatione et in
25 utroque termino transmutationis; materia est primum subiectum transmutationis; ergo materia manebit in tota transmutatione eadem.

Dicendum secundum Commentatorem: qui negaret quod subiectum transmutationis maneret in tota transmutatione, ipse negaret transmutationem,
30 quia transmutatio est actus transmutabilis, ideo necesse est quod sit subiectum quod manet sub actu transmutationis; aliter enim non esset transmutatio; sed materia est primum subiectum transmutationis; ergo manet aliquo modo salvata in tota transmutatione, tamen non manet actu eadem || numero. Secundo dico quod non manet eadem specie in actu: Primum patet sic: unitas in numero in materialibus est ex unitate quantitatis,
35 ut dicit hic Commentator, quia quantitas est quae est divisibilis in partes

5 Cf. Averr., *In libros Metaphysicorum* IX, c. 16 (VIII, f. 242C). 11 Cf. Arist., *Metaph.* V, 4, 1014b26-32. 12 ut] et L. 14 Fortasse Averr., *In libros Physicorum* I, c. 74 (IV, f. 38 I-L). 23 *In Averroë non inveni.* 24 Cf. Arist., *Phys.* I, 7, 190a9 sqq. 34 || L 18vB. 35 patet] manet L. 36 *In Averroë non inveni.* 36 divisibilis] divisibile L.

quae sunt in ea; ideo prima divisio debetur quantitati; ergo materia, cum sit non quantitas, ergo non erit una numero nisi per quantitatem; sed in duobus terminis transmutationis non manet eadem quantitas numero; ergo nec eadem materia cum ex unitate quantitatis numeralis causatur 40 unitas numeralis in materia in generato et corrupto, quia planum est quod substantialis forma generati naturaliter praecedit quamlibet dispositionem generati, ut dicit hic plane: si<cut> omne praedicatum per se praecedit praedicatum per accidens, ita forma substantialis per quam praedicatum inest ipsi generato praecedit quamlibet naturam accidentalem generati; 45 sed dicendo 'homo est quantitas' est praedicatio accidentalis et hic praedicatur quantitas; ergo quantitas est per accidens praedicatum; ergo cum per accidens praedicatum praesupponat praedicatum per se quod inhaeret alicui gratia formae, quare necesse est quod forma substantialis praecedit quantitatem, et qui dat formam dat omnes consequentias ad formam, et si 50 in generato et corrupto [si] forma et materia sint diversa numero, ergo et quantitas. Item, dicit Commentator quod in generato et corrupto non sit eadem materia specie quia non est necesse quod sit eadem forma in generato et corrupto, ergo nec materia quia materia speciem non habet, sed terminatur ad speciem, existens in potentia ad speciem; sed forma generati 55 et corrupti non sunt eadem specie; ergo nec materia. Et haec est intentio Commentatoris. Sed dicit Commentator quod materia in generato et corrupto manet eadem numero et specie in potentia et non in actu. Dicitur enim primo De generatione quod omnium generabilium et corruptibilium est eadem materia numero: verum est in potentia et non in actu. Unde 60 dicit hic Commentator quod haec est substantia materiae, quod sit in omnibus generabilibus et corruptibilibus una numero in potentia, multa tamen in actu.

1. Ad primum in contrarium: sicut materia manet aliquod unum in omnibus, ita manet salvatum in omnibus; sed in omnibus manet unum in 65 potentia, non tamen in actu, et sic salvatur in omnibus.

2. Ad secundum similiter patet, quia materia manet una in potentia in omnibus; in actu autem est impossibile.

43 Fortasse Arist., *Metaph.* V, 4, 1015a3-5. 52 In Averroë non inveni. 57 In Averroë non inveni. 59 Cf. *De gen. et corr.* I, 314b29-315a2. 61 In Averroë non inveni.

*Quaestio V.17**Utrum nutrimentum sit necessarium animali*

Quaeritur utrum nutrimentum sit necessarium animali

Et videtur quod non.

1. Illud non est necessarium animali sine quo animal potest esse; sed animal potest esse sine nutrimento; quare etc. Minor apparet, quia
5 videmus quod quaedam animalia longo tempore vivunt sine nutrimento, ut dicit Philosophus in libro De animalibus quod quaedam animalia sunt in cavernis terrae fere per hiemem, et Commentator super secundum De anima.

2. Item, illud non est necessarium animali quod animali per se non
10 inest; sed nutrimentum per se non inest animali; ergo etc. Maior patet, quia per se et necessarium idem; sed animal non semper suscipit nutrimentum, quia tempore corruptionis non suscipit; quare etc.

Contrarium dicit Philosophus.

Dicendum quod necessarium dicitur dupliciter ad praesens: uno modo
15 dicitur necessarium simpliciter, quod est tale quod inest alicui per suam substantiam, vel per causam ingredientem substantiam, ut homo est animal, unde homo est animal de necessitate quia animal est de essentia hominis. Alio modo dicitur necessarium ex suppositione finis, ut dicit Philosophus et Commentator, et etiam ex suppositione esse ad quod tenetur
20 finis. Unde dicendum quod nutrimentum non est necessarium animali primo modo, cum non sit de substantia eius. Secundo modo est ei necessarium, scilicet ex suppositione finis, scilicet si debet durare in esse. Est enim animal compositum ex contrariis, et quotidie corrumpitur per calidum naturale humidum radicale. Ut ergo animal conservetur in esse
25 gigitur aliqua restauratio deperditi; quod autem restaurat deperditum est humidum nutritibile; quare nutrimentum sic est necessarium animali. Et hoc est quod dicit Commentator supra De morte et vita, quod rebus generabilibus et corruptibilibus attribuitur triplex modus corruptionis: quaedam corrumpuntur a contrario per se, ut calidum a frigido, et ista duo non

6 Cf. Arist., *Hist. Anim.* VIII, 15, 599a30-33. 7 Cf. Averr., *In libros De anima* II, c. 5 (ed. Crawford p. 136). 13 Cf. Arist., *Metaph.* V, 5, 1015a20-23. 19 158) Cf. Arist., *Phys.* II, 9, 199b34sqq.; Averr., *In libros Physicorum* II, c. 88 (IV, f. 82L-M). 27 *Locus non inventus.*

possunt simul manere circa idem corpus, cum unum corrumpat alterum. 30
 Idem enim subiectum contrariorum, ut dicit Commentator. Alio modo
 corrumpitur aliquid non quia habet contrarium, sed quia est || in aliquo
 quod habet contrarium, et quia illud non potest esse sine eo quod habet
 contrarium, ideo ad corruptionem contrarium habentis per se sequitur cor-
 ruptio eius quod non habet contrarium, et sic mathematica corrumpuntur 35
 quia coniuncta sunt rebus naturalibus. Tertio modo aliquid corrumpitur ab
 alio non quia est suum contrarium, sed marcescendo in seipso, et hoc
 modo aliquid corrumpit seipsum per accidens. Unde calidum et humidum
 non contrariantur, sed humidum est subiectum caloris in corpore mixto, et
 cum calidum consumat humidum, quo consumpto deficit calor naturalis 40
 quia non potest esse sine subiecto, unde corrumpendo humidum cor-
 rumpit seipsum; inter qualitates enim primas calidum est qualitas activa et
 frigidum, sed calidum magis, ut dicitur secundo De generatione; ideo
 consumit subiectum, et sic marcescit in seipso, ut patet in candela, ubi,
 quando calor non invenit humidum pingue, marcescit in seipso. Similiter 45
 est de calore naturali. Unde ad restaurationem deperditi necessarium est
 nutrimentum eo modo quo dictum est.

1 Ad primum in contrarium, quod illud non est simpliciter necessarium
 animali sine quo potest esse et non ingreditur definitionem eius, et sic est
 de nutrimento. Est tamen necessarium animali si debeat durare in esse. 50
 Unde notandum quod sunt quaedam animalia quae quando sumunt semel
 nutrimentum diu possunt esse absque nutrimento, quae habent parum de
 calore convertente nutrimentum, ut ranae; durare tamen non possunt sine
 nutrimento. Unde dicitur in Topicis quod animalia semper nutriuntur, non
 tamen semper augmentantur. 55

2. Ad secundum, quod nutrimentum potest inesse dupliciter ita quod
 per inesse intelligimus receptionem novam nutrimenti, vel quod habeat
 nutrimentum intra, in recepto esse. Unde dicendum quod nutrimentum
 <non> semper inest animali in recipiendo de novo, sed in recepto esse vel
 in recipiendo, et sic semper nutrimentum inest animali. Praeterea, licet 60
 nutrimentum non sit necessarium animali quia in eius definitione non

31 contrariorum] contrarium L. 31 Cf. Averr. In libros *Metaphysicorum* X, c. 14 (VIII, f. 262D-E). 32 || L 19rA. 34 contrarium] contrarii L. 37 non quia est] quia est *scrips. et del.* L. 39 humidum est] subiectum est *scrips. et del.* L. 42 qualitates] qualitas L. 42 calidum] quia *scrips. et del.* L. 43 Cf. Arist., *De gen. et corr.* II, 2, 329b24-25. 54 Cf. Arist., *Top.* II, 4, 111b25-26.

ponitur, tamen est ei necessarium quantum ad esse licet non quantum ad rationem, ut dicit Commentator.

Quaestio V.18

Utrum accidens et subiectum sunt unum numero

Quaeritur utrum accidens et subiectum sunt unum numero.

Et videtur quod non.

1. Illa quae sunt unum numero sunt unum genere et specie, ut dicit Aristoteles in Posterioribus et similiter in capitulo isto; sed accidens et subiectum non sunt unum specie nec genere; quare etc.

2. Item, illa non sunt unum in numero quae non sunt unum in esse vel in essentia; sed accidens et subiectum non sunt huiusmodi; ergo etc. Maior patet quia esse cuiuslibet rei fluit ab essentia rei quia esse est effectus essentiae, et ideo dicimus quod intelligentiae compositae sunt ab esse et essentia, licet non ex materia et forma; sed essentia subiecti et accidentis sunt diversa; quare etc.

Oppositum dicit Philosophus in littera: homo enim et musicum dicuntur unum numero.

Dicendum quod accidens et subiectum dicuntur unum numero, quia quaecumque dicuntur secundum indivisionem dicuntur unum numero, ut dicitur in littera; sed accidens secundum esse est indivisum a subiecto; quare etc. Item, ista dicuntur unum numero quaecumque sunt indivisa secundum esse et quantum ad tempus et alias condiciones requisitas ad hoc; sed accidentis esse est inesse alteri sicut subiecto et cuius <esse est alteri> inesse est idem cum altero cui inest; ergo esse accidentis idem est cum subiecto.

1. Ad primum, intelligendum quod esse unum numero dicitur dupliciter, vel numerositate essentiae, substantiae et naturae, alio modo numero-

63 *In Averroë non inveni.* 1 *Ante Quaeritur] quaeritur utrum aliquod genus sit unum in natura. Et videtur quod non, quia si sic tunc ista quae sunt unum genere scrips. et per va-cat del. L.* 4 *Locus non inventus.* 4 *Cf. Arist., Metaph. V, 6, 1016b35-1017a3.* 7 *non – huiusmodi] non sunt unum specie nec genere; quare etc. scrips. et del. L.* 12 *Cf. Arist., Metaph. V, 6, 1016b16-26.* 16 *Cf. Arist., Metaph. V, 6, 1016b3-5.*

sitate esse et subiecti. Tunc dico quod ista quae dicuntur eadem numerositate essentiae, substantiae et naturae, sunt eadem in genere et specie, et de talibus loquitur Philosophus in Posterioribus et similiter in hoc capitulo, sed secundo modo non est verum.

2. Ad secundum dico quod accidens et subiectum non sunt unum numero in essentia, quia quaecumque sunt unum numero essentialiter, eorum est idem intellectus essentialis, et si subiectum et accidens sic essent unum numero tunc subiectum non posset intelligi sine accidente; quare etc. Item, secundum quid et simpliciter non faciunt unum in essentia; sed accidens est ens secundum quid et subiectum ens simpliciter; quare etc. Sed faciunt tamen idem in esse quia accidentis esse est inesse subiecto. Sed tu dicis: esse fluit ab essentia. Dico quod quodlibet esse fluit ab aliqua essentia, non tamen sequitur quod esse cuiuslibet essentiae fluat ab illa essentia cuius est esse. Unde dico quod esse accidentis non fluit ab essentia accidentis, sed ab illa essentia per quam || accidens est ens, et hoc est ab essentia subiecti. Vel aliter: duplex est esse, esse in effectu et esse essentiae. Tunc dico quod verum est quod esse essentialia fluit ab essentia, et in tali esse subiectum et accidens non sunt unum, sed secundum esse in effectu, quod fluit a supposito, et secundum hoc esse sunt unum.

Quaestio V.19

Utrum continuum sit unum

Quaeritur utrum continuum sit unum.

Et videtur quod non.

1. Nihil est simul unum et multa; sed continuum est multa quia sequitur: si continuum est, multa sunt; quare etc.

2. Item, continuum et partes continui sunt unum; sed partes continui sunt multa; quare etc.

Oppositum dicit Philosophus, et arguitur: illud quod est indivisibile secundum formam est unum; sed continuum est huiusmodi; ergo etc.

Dicendum quod unum dicit indivisionem, et indivisio est privatio et
 10 privatio requirit naturam subiectam; quare unum dicit indivisionem in
 natura subiecta. Sed ipsum unum potest dicere indivisionem in natura
 entis simpliciter, et hoc modo unum convertitur cum ente quantum ad
 supposita; vel unum dicit indivisionem naturae entis superadditam ratione
 mensurae, et sic unum principium est numeri quia superaddit enti indivi-
 15 sionem, ubi est quantitas mensurans respectu cuius est quantitas et ideo
 quantitatem indivisam addit, et ideo si sit unum in actu cui additur dicit
 indivisionem illius in actu; si autem illud cui additur sit unum in potentia,
 sic addit indivisionem in potentia. Intelligendum tamen quod partes continui
 uno modo sunt in actu, et sic sunt unum in continuo, multa tamen in
 20 potentia; sunt tamen multa in potentia per comparisonem illius in quo
 sunt, ut partes hominis sunt multa in potentia quia per accidens, per comparationem
 ad ipsum hominem.

1. Ad primum, quod nihil unum et idem est unum et multa in actu, continuum
 tamen est unum in actu, multa in potentia.

25 2. Ad secundum, quod partes continui sunt multa in potentia.

Quaestio V.20

Utrum linea reflexa sit magis una quam recta

Quaeritur utrum linea reflexa sit magis una quam recta.

Et videtur quod reflexa.

1. Quia quod est propinquius uni et magis perfecto est magis tale; sed
 linea circularis est maxime una in genere linearum; linea autem triangula-
 5 ris sive reflexa est propinquior ei quam linea recta; quare etc.

2. Item, quaecumque lineae copulantur ad aliquem terminum unum
 sunt aequaliter unae; sed linea reflexa et recta aequaliter copulantur ad
 unum punctum; ergo etc.

Oppositum dicit Philosophus.

9 indivisio] divisio L. 17 indivisionem] divisionem L. 6 copulantur] comparantur L.
*Quod ad locationem copulari ad terminum attinet, cf. definitionem quantitatis continuae ab
 Aristotele, Cat. 6, datam (vide translationem "compositam", Aristoteles Latinus I.1-5, p. 54
 sq.). 7 reflexa] circularis L. 7 copulantur] comparantur L. 9 Cf. Arist., Metaph. V, 6,
 1016a13-14.*

Dicendum, si velimus dicere, quod non sunt comparabiles, quia non 10
sunt eiusdem speciei atomae, cum tamen secundum istam conditionem
deberent comparari; sed tamen <de> hoc non curo, sed solutio quaestionis
patet ex significatis lineae reflexae et rectae; dicitur enim reflexa linea
quae includit in se angulum unum, linea autem recta cuius medium non
exit ab extremis. Tunc arguitur sic: quod includit in se maiorem diversita- 15
tem dicitur minus unum; sed linea reflexa includit in se angulum et mai-
orem diversitatem quam recta; quare etc. Item, linea reflexa dicitur cuius
partes copulantur ad communem terminum, ut ad punctum; sed punctus
[et] potest esse actu uno modo et potentia alio modo, et sic diversitatem
dicit. Linea autem recta copulatur ad communem terminum qui solum est 20
actu; quare etc.

1. Ad primum argumentum dicendum quod linea <reflexa> non est
magis propinqua lineae circulari quantum ad unitatem quam linea recta,
quia linea reflexa addit supra utramque unitatem angulum qui causat
diversitatem. 25

2. Ad secundum quod minor est falsa, quia linea recta et linea reflexa
non aequaliter copulantur ad communem terminum, quia linea reflexa
copulatur ad communem terminum secundum angulum exeuntem ab ex-
tremis, linea autem recta sine angulo ad terminum communem copulatur.

Quaestio V.21

Utrum genus sit aliquod unum in natura

Quaeritur utrum genus sit aliquod unum in natura.

Et videtur quod non.

Quia si sic, tunc ista quae sunt unum genere essent comparabilia, quia
quae sunt unum natura sunt comparabilia, ut dicitur septimo Physicorum;

13 reflexae] circumflexae L. 20 copulatur] ex copulantur corr. L. 24 reflexa] recta L. 1
in] a add. et del. L. 4 Cf. Arist., *Phys.* VII, 4, 249a4-5: "Sed ergo non solum oportet comparabilia non aequivoca esse, sed non habere differentiam neque quo neque in quo est" (AL VII 1.2, p. 270); cf. Thomam de Aquino, *In libros Physicorum* VII, lectio 7: "Dixit quod oportet ea quae sunt comparabilia ... non habere differentiam neque ex parte subiecti in quo aliquid recipitur ... neque ex parte eius quod recipitur, quod est forma vel natura" "Si una natura recipiatur in diversis secundum unum primum subiectum erunt illa comparabilia" (ed. Maggiolo, Marietti, nn. 939, 937, p. 482b, a).

5 sed <quae sunt> unum genere non sunt comparabilia; ergo quae sunt unum genere non sunt unum natura; quare etc.

Item, quae sunt multa in natura non sunt unum in natura; sed genus est multum in natura, quia quod est aequivocum in natura est multa; sed genus est aequivocum, ut dicitur septimo Physicorum quod aequivocationes latent in generibus; quare etc.

1. Contra: omne quod est unum secundum intellectum est unum secundum naturam; sed genus est unum secundum intellectum; quare etc. || Maior patet, quia intellectus sequitur rem in natura; quod enim recipit aliud ex alio sicut ex obiecto, sequitur unitatem eius; sed intellectus recipit naturam rei; quare etc.

Dicendum quod secundum aliquos genus est aliquid <unum> in natura quia est unum secundum formam, ut dixit Avempece; unde ratio generis sumitur a forma, et ratio differentiae, non tamen eadem, quia alia est forma in re a qua sumitur ratio generis et alia a qua sumitur ratio differentiae, ut dixit Avempece, quia ratio differentiae videtur esse a forma superaddita et alia a ratione generis. Ex hoc dicto sequuntur tria inconvenientia. Si enim esset alia forma a qua sumitur ratio generis et alia a qua sumitur ratio differentiae, tunc species quae includit istas duas formas non esset unum secundum unam formam. Item, si ratio formae est dare rei esse et distinguere, sicut dicitur septimo huius, ergo diversae formae dant diversum esse; ergo species erit diversa entia. Item, si alia esset <forma> a qua sumitur ratio differentiae et generis, tunc omnis differentia esset forma accidentalis, quia omne adveniens enti in actu est accidens; si ergo differentia inveniret genus habere aliam formam, ergo esset accidens. Item, sequeretur ex dicto isto quod genus praedicatum de specie non diceret nisi partem quidditatis speciei, quia genus praedicatum de specie non praedicat aliquid nisi illud quod dat speciei et quod est in specie; si tunc genus in specie est alia forma in ipsa et differentia alia, tunc genus praedicat aliam formam a differentia; ergo praedicat partem essentiae, et ita genus per accidens <praedicatur> de specie sicut pars de toto praedicatur per acci-

5 comparabilia] unum *scrips. et del. L. 9* Cf. Arist., *Phys.* VII, 10, 249a21-26. 13 || L 19vA. 15 naturam] natura L. 16 aliquos] *i. m. L. 16* aliquid] *s. l. L. 17* *Locus non inventus.* 22 forma] ratio L. 23 differentiae] formae *scrips. et del. L. 25* *Locus verbotenus non inventus; sed Cf. Auctoritates septimi libri Metaphysicae Aristotelis*, n. 187 "Actus separat et distinguit"; n. 189 "Forma dat esse rei" (ed. Hamesse, p. 130).

dens. Item, quod nihil praedicat <nisi> partem essentiae, <non> praedicatur in quid; si ergo genus est pars essentiae non praedicatur de ipsa in quid, quod est inconueniens; quare non est alia forma generis a differentia. Unde dicendum secundum Commentatorem quod genus non est aliquid unum in natura in actu determinato, quia genus in natura est duae 40 species in actu; duae species in actu non sunt una natura; ergo genus non est unum determinatum in actu. Unde Aristoteles, respiciens illud quod non est natura una in actu, dixit in septimo Physicorum quod aequivocationes latent in generibus. Item, licet genus non sit aliquid unum in natura determinate in actu, tamen habet unum intellectum et est unum intellec- 45 tum, et illud unum intellectum accipit intellectus a quadam operatione communi in qua species non distinguitur, scilicet ex sensibilitate in animali in quo convenit homo et asinus. Item, si intellectus accipit genus a tali operatione, tamen illud sumptum non significat istam operationem, et ideo genus non est aliquid unum in natura <in actu>; est tamen aliquid 50 unum in potentia; est enim in potentia quaelibet sua species; ad illud enim <est> genus in potentia de quo praedicatur et extra cuius intellectum est genus, ut animal esse hominem; et sicut genus est ad suas species se habens, ita significat quamlibet earum. Unde dicit Themistius quod genus est quidam conceptus sine hypostasi ex tenui similitudine singula- 55 rium collectus, et ista quae parum differunt in re intellectus accipit ut unum.

1. Ad primum, quod unitas secundum rationem non oportet quod sequatur unitatem rei in natura in actu, sed sufficit quod sequatur unitatem in potentia; virtus enim sequitur suum obiectum, unde sufficit intellectui 60 quod suum obiectum sit unum unitate in potentia.

Quaestio V.22

Utrum genus habeat salvari in unica specie

Quaeritur utrum genus habeat salvari in unica specie.

Et videtur quod sic.

39 Cf. Averr., *In libros Metaphysicorum* VII, c. 43 (VIII, f. 195M). 43 Cf. Arist., *Phys.* VII, 4, 249a 22-26. 54 Themistius, *De anima*, CAG 5.3: 3.32-33. *Usus est noster translatione Moerbekiana*, (ed. Verbeke, CLCAG I, 8,22-9.1).

1. Quia quae est comparatio speciei ad individuum, eadem est comparatio generis ad speciem; sed species potest <salvari> in uno individuo; 5 quare etc.

2. Item, quod in sua ratione non includit duas differentias sed est in potentia ad duas potest salvari in aliquo per unam differentiam vel in pluribus; sed genus est huiusmodi; quare etc.

3. Item, si non sit animal nisi Socrates sequitur quod homo sit, et tunc 10 sequitur quod animal sit, et animal est genus; quare etc.

Contrarium dicit hic Commentator.

Dicendum quod genus potest considerari quantum ad naturam et quiditatem eius absolute, vel etiam quantum ad esse. Unde dico quod genus primo modo non potest salvari in una specie, sed in pluribus. Cuius ratio 15 est quia de cuius ratione est potentia ad unam speciem vel plures non sibi determinat unam speciem, sed species plures; sed genus in potentia est ad plures species quia ad earum differentias, ut dicit Porphyrius; quare etc. Secundo modo potest considerari genus quantum ad esse, et hoc dupliciter: vel quantum ad esse intellectum vel quantum ad esse in rebus. Si 20 primo modo, cum esse secundum intellectum est esse secundum cognitionem, cum cognitio non sumitur ex aliqua specie determinata, quia prius non sumitur a posteriori nec dependet ab ipso, sed cognitio generis sumitur || a communi operatione specierum, et sic genus non exigit unam speciem, sed plures. Si tamen genus consideretur quantum ad esse in rebus 25 requirit plures species actu vel potentia, quia genus dividitur per duas differentias contrarias, et ideo si unum contrariorum est in natura, et reliquum. Intelligendum tamen quod abstractio generis a speciebus est immaterialis et est abstractio secundum speciem; tamen abstractio speciei ab individuis est materialis et non est abstractio secundum speciem diversam, sed est abstractio quantitativa, quia fit abstractio ab individuis. 30

1. Ad primum in contrarium dicendum quod sicut species potest salvari in unico supposito, ita et genus potest salvari in una specie, sed tamen in hoc est dissimilitudo quia genus habet contrarias differentias dividentes ipsum et constituentes species, et ideo cum una species est in natura 35 quae constituitur ex una differentia, sic iam reliqua species potest salvari

in natura vel esse in natura; sed species non habet individua contraria; ideo non est simile.

2. Ad aliud patet per illud.
3. <***>

Quaestio V.23

*Utrum illud quod est minimum in genere sit mensura omnium eorum
quae sunt in genere*

Quaeritur utrum illud quod est minimum in genere sit mensura omnium eorum quae sunt in genere.

Et videtur quod non.

1. Quia Primum est maximum, mensura autem est minimum, quare Primum non erit mensura. 5

2. Item, quod est primum principium eorum quae sunt in genere est primum principium cognoscendi ea; sed minimum non est principium cognoscendi maximum, et tamen sunt in eodem genere; quare etc.

Oppositum dicit Commentator et Aristoteles in decimo huius.

Dicendum quod ad hoc quod aliquid sit mensura alicuius respectu 10 diversorum tria requiruntur: primum, quod sit notum; secundum, quod sit unum; tertium, quod sit minimum in quantitate; sed principia prima in unoquoque genere sunt huiusmodi, ut punctum in genere quantitatis; quare etc. Item, sicut aliqua dicuntur prius et posterius vel quo ad nos vel quo ad naturam, ita minimum et mensura dicuntur quo ad nos, et tunc non 15 est minimum in genere mensurae; vel quantum ad naturam, et sic illud non habet quantitatem, sed tamen prius est omnibus aliis secundum naturam suam simpliciter, et ita Causa prima quae est prior omnibus aliis in genere entis est mensura omnium in eodem genere, et ideo illa quae sunt minima in aliquo genere secundum quantitatem sunt maxima 20 secundum virtutem, sicut separata sunt minima secundum quantitatem quia non habent quantitatem, maxima tamen secundum virtutem.

1 – 2. Per hoc patet ad rationes.

6 principium] principiorum L. 9 Cf. Arist., *Metaph.* X, 1, 1052b18-19, 31-32; Averr., *In libros Metaphysicorum* X, c. 1 (VIII, f. 250G).

*Quaestio V.24**Utrum materia de se sit una numero*

Quaeritur utrum materia de se sit una numero.

Et videtur quod sic.

1. Illud quod de se non habet per quod dividatur in plura numero, illud de se est unum numero; sed materia de se est huiusmodi quia non habet
5 speciem nec quantitatem; quare etc.

2. Item, illud quod est causa quare alia sint eadem numero, illud debet esse idem numero; sed materia est huiusmodi, ut dicitur in littera, quia illa sunt eadem numero quorum materia est eadem numero; quare etc.

3. Item, principium generationis debet manere idem numero, sicut dicitur
10 primo De generatione; sed materia est huiusmodi; quare etc.

Oppositum arguitur. Illud in quod omnia resolvuntur et manet in resolutione non est idem numero; sed materia est huiusmodi; quare etc.

Dicendum quod materia de se solum est in potentia nec habet formam de se. Cuius ratio est quia si haberet formam, tunc numquam reciperet
15 formam contrariam, quod falsum est. Item, si materia haberet de se formam, tunc non esset in potentia ad formam et sic non esset in potentia ad omnes formas, quod est falsum. Item, nihil recipit illud quod actu habet; si tunc materia de se formam haberet, de se nullam formam reciperet, quod falsum est; quare etc. Intelligendum praeterea quod materia de
20 se neque est una neque plures quia de se non est quantitas, sed divisionem recipit a quantitate, neque est una, quia recipit aliam et aliam formam, et quantitas consequitur formam, et ideo materia divisibilis est secundum quantitatem. Sed materia est una numero in potentia, quia est in potentia ad unam formam numero eo quod est in potentia ad recipiendum formas
25 contrarias, et sic in qualibet specie in potentia manet una numero. Et sic de se non est una numero neque plures, quia si esset una numero non posset esse in pluribus, si de se esset plures non posset esse in uno. Item intelligendum quod quantitas est principium passive quo aliquid dividitur, et etiam est principium quo aliquid est indivisum, quia partibile et imparti-

1 se] s. l. L. 7 Cf. *Metaph.* V, 6, 1016b32-33. 10 *Locus non inventus.* 12 numero] sicut dicitur primo De generatione *add. et del.* L. 28 dividitur] dicitur L.

bile quantitati congruunt, sicut finitum et infinitum, quae se habent ut 30
unum et multa. Et propterea materia de se [se] neque est una neque plures.
Et ideo principium individuationis est quantitas actu indivisa || sub priva-
tione dividendis accepta.

1. Ad primum in contrarium: ad minorem quod, licet materia de se non
habet actu per quod sit una vel plures, habet tamen aliquid per quod est 35
divisibile in potentia, ut quantitatem.

2. Ad secundum, quod materia non est causa quare aliquid [non] sit
unum numero absolute considerata, sed materia indivisa per quantitatem

3. Ad tertium, quod subiectum generationis est ens in potentia, et ita
materia est una in potentia. 40

Sufficiencia modorum unitatis sic potest haberi: unum aut est indivisi-
bile simpliciter, et sic est ultimus modus, ut Deus, aut est indivisibile
secundum aliquid: aut ergo secundum quantitatem tantum, aut secundum
numerum. Si secundum quantitatem, sic est primus modus, scilicet unum
continuum. Si secundum numerum, vel quantum ad subiectum reale, et 45
sic est secundus modus, vel quantum ad subiectum rationis, et sic est ter-
tius modus. Indivisibilitas autem rationis facit quartum modum. Et ab istis
ulterius alii modi derivantur; plura enim dicuntur unum ex eo quod faci-
unt aliquod unum, ut multi homines dicuntur unum ex hoc quod trahunt
navem; et multa dicuntur unum quia unum patiuntur, ut homines sunt unus 50
populus quia ab uno rege reguntur; quidam dicuntur unum quia habent
aliquod unum, ut multi possessores unius agri sunt unum in dominio; qui-
dam etiam dicuntur unum quia sunt aliquid unum, sicut multi homines
albi sunt unum quia unusquisque eorum est albus. Sed respectu omnium
istorum modorum proprie dicuntur unum quae sunt unum secundum sub- 55
stantiam.

Quaestio V.25

Utrum ens sit intellectui notissimum

Circa capitulum de ente quaeritur primo utrum ens sit intellectui notis-
simum.

Et videtur quod non.

1. Quia illud quod est difficillimum respectu intellectus non est notissimum respectu eiusdem; sed universalia sunt huiusmodi quia dicitur primo huius quod universalia difficilia sunt ad cognoscendum; quare, cum nihil sit universalius ente, non erit ens notissimum.

2. Item, quanto aliquid est universalius tanto est elongatum a sensu, et quanto plus elongatum a sensu tanto minus est notum; igitur universalia sunt minus nota; sed cognitio intellectiva est a cognitione sensitiva dependens; sed universalia sunt minus nota sensui, ergo et intellectui; cum ergo ens sit universalissimum, minime erit cognitum.

Oppositum videtur per Avicennam: illud cuius cognitio non est condicionalis ex suppositione, illud est notissimum intellectui; sed cognitio entis est huiusmodi quia alia cognoscuntur per rationem entis; quare etc.

Item, quae primo occurrunt intellectui maxime sunt nota intellectui; sed ens et unum, secundum Avicennam, sunt huiusmodi; ergo etc.

Dicendum quod illa quae sunt nota secundum intellectum aliquem ordinem tenent sicut quae nota sunt secundum sensum. Primo autem cognoscuntur magis confusa et indeterminata secundum sensum, ut dicitur primo Physicorum, sicut si videremus aliquem a longe, primo cognoscimus ipsum esse ens, et postea substantiam, ultimo istum hominem. Et sic patet quod communia magis sunt primo nota sensui. Quod patet in pueris qui primo vocant omnes homines patres et postea distinguunt unumquemque ab alio. Eodem modo oportet esse in cognitione intellectiva quia anima procedit de potentia ad actum cognoscendo; sed omne vadens de potentia ad actum prius vadit ad medium inter actum et potentiam quod habet potentiam actui commixtam. Hoc autem est magis confusum. Cum ergo nihil sit confusius ente ideo quia commune est ad omnia, quare intellectus primo cognoscit ens et per ipsum omnia alia. Et haec est ratio Commentatoris.

1. Ad primum in contrarium, quod aliquid dicitur universalissimum dupliciter: vel quia causalitatem habet supra omnia, et tale non est notissimum sensui vel intellectui, et de tali intellexit Aristoteles cum dixit quod

6 Cf. Arist., *Metaph.* I, 2, 982a24-25. 13 Cf. Avicenna, *Liber de philosophia prima sive scientia divina* tr. I, c. 5 (ed. Van Riet, pp. 31-32). 17 Cf. Avicenna, *Liber de philosophia prima sive scientia divina* tr. I, c. 5 (ed. Van Riet, pp. 31, 2-3; 33, 25-28. 20 cognoscuntur] cognoscitur L. 21 Cf. Arist., *Phys.* I, 1, 184a21-24. 31 In Averroë non inveni.

quae sunt universaliora sunt difficillima in cognoscendo; alia dicuntur 35
 universalissima secundum praedicationem; tale autem est ens. Cuius ratio
 est: cum praedicatio sit quidam modus acceptus per intellectum, ideo
 quod est universalissimum et quod potest ingredi intellectum sine alio,
 alia autem non sine ipso, est notissimum intellectui; huiusmodi est ens;
 quare etc. 40

2. Ad secundum patet per hoc quod dictum est.

Quaestio V.26

Utrum ens sit genus ad alia entia

Quaeritur utrum ens sit genus ad alia entia.

Et videtur quod sic.

1. Quia est in plus et praedicatur de eis in quid; haec enim videtur esse
 ratio generis.

Oppositum arguitur: omne genus habet differentiam; sed ens nullam 5
 habet differentiam, quia in ratione differentiae non debet includi genus,
 sed in ratione cuiuslibet debet includi ens; quare etc.

Item, sicut additio actus ad potentiam non causat nugationem, similiter
 additio differentiae ad genus non causat nugationem; ergo ratio unius est
 extra rationem alterius || quia genus habet rationem potentiae, differentia 10
 vero rationem actus; sed ens est extra rationem differentiae; quare etc.

Dicendum quod quattuor requiruntur ad hoc quod aliquid sit genus:
 primum est quod habeat partes subiectivas de quibus praedicatur in eo
 quod quid, per quod excluditur individuum quod non est genus quia non
 habet partes subiectivas, cuiusmodi sunt species. Secundo, quod istae par- 15
 tes subiectivae non quocumque modo differunt, sed differentia formali,
 per quod habetur quod species specialissima non est genus, quia partes
 speciei specialissimae differunt numero et non forma substantiali sive
 specifica. Tertio quod illud quod est genus sit indifferens ad omnia ad
 quae est genus et quod sit in potentia eorundem. Quarto quod aequaliter 20

1 utrum ens sit genus] utrum genus sit ens L. 8 nugationem] nugatio est L. 10 || L. 20rB.
 11 vero rationem] rationis (?) tantum (?) lectio incerta L. 15 subiectivas] substantivas L.
 19 Tertio] ostenditur *add. et del.* L.

omnia sua contenta respiciat et quod dividatur formaliter, ut prius dictum est. Sed tale non est ens quia per prius dicitur de substantia quam de accidente; quare etc.

1 Ad primum in contrarium dico quod definitio sic est intelligenda,
 25 quod illud quod praedicatur de pluribus differentibus specie in eo quod
 quid aequaliter, ita quod non dicatur de uno per attributionem ad alterum,
 sed quod unicuique per se attribuat respectu suppositorum, illud est
 genus, ut patet de animali; sed ens per se non attribuitur omni enti, sed
 30 accidenti per attributionem ad substantiam et per rationem substantiae de
 aliis entibus secundo praedicatur.

Quaestio V.27

Utrum aggregatum ex subiecto et accidente sit ens

Quaeritur utrum aggregatum ex subiecto et accidente sit ens.

Et videtur quod non.

1. Omne ens aut est substantia aut accidens; sed aggregatum non est substantia neque accidens; quare etc.

5 Oppositum, quia ens non praedicatur de non ente; sed de aggregato praedicatur ens, ut 'homo albus currit'; quare etc.

Dicendum quod omne quod habet principium per quod est et potest esse, illud est ens; sed aggregatum habet ista, quia dicitur primo Physico-
 10 rum quod aggregatum ex materia et forma est additio entis ad ens, et illud praesupponit esse; quare etc.

1. Ad argumentum quod omne quod est vel est substantia vel accidens vel reducibile ad substantiam vel ad accidens, et tale est aggregatum; est enim reducibile ad ens ratione alterius partis; quare etc.

*Quaestio V.28**Utrum accidens et subiectum sint ens per se*

Quaeritur utrum accidens et subiectum sint ens per se.

Et videtur quod sic.

1. Quia quod est aggregatum ex entibus per se est ens per se; sed subiectum et accidens sunt huiusmodi; quare etc. Minor probatur: illa dicuntur entia per se in quae dividitur ens per se; sed ens per se dividitur 5 in decem praedicamenta inter quae sunt accidentia; quare etc.

Oppositum videtur: similiter se habet res ad entitatem et ad unitatem; sed subiectum et accidens sunt unum per accidens; quare etc.

Dicendum quod omne aggregatum ex duobus quorum unum alteri accidit, vel ambo accidunt alicui tertio, illud est accidens secundum entitatem. 10 Sed quod aggregatur ex subiecto et accidente est huiusmodi; quare etc. Illa dicuntur entia per accidens quorum essentiae non sunt unius generis in eodem genere; sed essentiae subiecti et accidentis non conveniunt in unitate generis generalissimi; quare aggregatum erit ens secundum accidens 15

1. Ad primum in contrarium, quod aliquid dicitur componi ex ente per se dupliciter: uno modo quia ipsa componentia respiciunt se invicem essentialiter et sunt in eodem genere generalissimo ut materia et forma; ideo compositum ex materia et forma est ens per se. Alio modo dicitur componi ex rebus componentibus accidentalibus tantum, et unum non dat 20 esse simpliciter alteri, et subiectum et accidens <sic> se habent ad invicem, quare compositum ex hiis est ens per accidens.

*Quaestio V.29**Utrum ens per accidens sit ens per se*

Quaeritur utrum ens per accidens sit ens per se.

Et videtur quod non.

1. Quia quod est tale propter quod dicitur ens secundum accidens ipsum non est ens per se; sed accidens est tale; quare etc.

- 5 Oppositum videtur, quia ens per accidens dividitur in novem praedicamenta quae sunt entia.

Dicendum quod ens per accidens dupliciter potest intelligi: uno modo per oppositionem ad ens per se, alio modo secundum istum modum secundum quem aliquid habet respectum ad illud <<cui>> inest quod
 10 habet oppositionem ad illud quod non habet in alio. Unde dico quod <<accide>>ns <non> dicitur ens per se primo modo, quia non sic aggregat diversas essentias et habet sic oppositionem ad ens quod aggregat in se diversas essentias, ut homo albus non est accidens, sed bene est ens per accidens. Si tamen loquamur secundo modo de accidente quantum ad
 15 habitudinem || ad aliud secundum esse, prout accidens habet comparationem ad substantiam quae dicitur ens et per se subsistens, [et] eo modo accidens est ens per accidens.

1. Ad argumentum dico quod non oportet quod illud quod convenit effectui eo modo conveniat quo convenit effectui, unde et si ens per acci-
 20 dens conveniat toti aggregato ratione unius partis non oportet quod illud attribuatur illi per quod illud subiectum dicitur ens eodem modo, ut visum est.

8 oppositionem] oppositum L. 8 ad ens] *lectio incerta* L. 9 <<cui>>] cui, quod in imagine nostra photographica non videtur; in plica folii latere opinamur. Eodem modo <<accide>> paullo inferius intelligas. 15 || L 20vA.

LIBER SEXTUS

!

Quaestio VI.1

Utrum ens habeat causas et principia

Quaeritur utrum ens habeat causas et principia.

Videtur quod non.

1. Quoniam ens secundum quod ens non debet habere quod non convenit enti; sed habere causas et principia non convenit cuilibet enti; quare etc. Probatio minoris, quia primum ens est ens non habens causas, quia 5 sic aliquid esset prius eo.

2. Item, si ens haberet causas et principia, et causa est ens, ergo causae esset causa, quod est falsum.

Oppositum dicit in littera.

Dicendum secundum Avicennam quod ens potest considerari duplici- 10 ter: uno modo absolute dictum, non contractum ad aliquam differentiam entis determinati, sed ens solum consideratum secundum rationem entis. Hoc modo ens non habet causas et principia, quia secundum Avicennam omne quod habet causas et principia non omnia comprehendit, sed ab aliis comprehenditur; sed ens absolutum omnia comprehendit, cum nihil 15 sit latius ente, ut dicit auctor *De causis*; quare non habet causas. Alio modo potest considerari ens inquantum est contractum ad ens causatum, et hoc modo habet causas et principia, et hoc modo loquebatur Aristoteles hic, quod entis causati quaeruntur causae et principia.

1. Ad primum in contrarium, quod ens absolute dictum non habet 20 aliquid essentialiter quin omnibus entibus conveniat.

9 Cf. Arist., *Metaph.* VI, 1, 1025b3-4. 10 Cf. Avicenna, *Liber de philosophia prima sive scientia divina*, tr. I, c. 2 (ed. Van Riet, pp. 13-14). 13 causas et principia] rationem entis L. 16 *Liber de causis* prop. IV (ed. Pattin, p. 142). 16 causas] et principia *add. et del. L.*

*Quaestio VI.2**Utrum in hac scientia debeant quaeri causae et principia entis
causati*

Quaeritur utrum in hac scientia debeant quaeri causae et principia entis
causati.

Et videtur quod non.

1. Quia quod est notum in aliqua scientia non debet quaeri in eadem;
5 sed principia entis et causae secundum quod ens sunt huiusmodi; quare
etc.

2. Item, in qualibet scientia debet haberi praecognitio; sed praecognitio
non est sine praecognitis; ergo in aliqua scientia debet esse praecognitum
notum quod est subiectum in scientia; <sed subiectum in ista scientia> est
10 ens, ergo debet supponi; sed subiectum non potest supponi quando causae
quaeruntur; quare etc.

Oppositum dicitur in littera.

Dicendum quod scientia invenitur habere duplex genus principiorum.
Uno modo habet principia cognoscendi per quae conclusiones quae sunt
15 posteriora respectu praemissarum cognoscuntur. Alio modo habet <pri>n-
cipia essendi. Et cum dicitur quod nulla scientia debet quaerere illa prin-
cipia quae debent supponi quoniam non sunt ignota, dico quod principia
cognoscendi debent quaeri, principia vero essendi supponuntur, quia non
sunt semper eadem <pri>ncipia essendi et cognoscendi, quia accidentia
20 maximam partem conferunt ad cognoscendum quod quid est, ut dicitur
primo De anima, et tamen non sunt principia essendi.

*Quaestio VI.3**Utrum scientia considerans maxime principia entis secundum quod ens
maxime facit scire*

Quaeritur utrum scientia considerans maxime principia entis secundum
quod ens maxime facit scire.

Videtur quod sic.

Quia dicit Philosophus <in> prooemio quod philosophia est cognitio veritatis; ergo maxime philosophia est maxime cognitio veritatis; sed ista 5 scientia maxime est philosophia prima; quare etc.

Contrarium videtur.

Illa scientia quae maxime facit scire rem in universali, minime facit scire; sed ista scientia <est> huiusmodi; quare etc. Maior patet, quia cognoscibile sub forma universali minus est cognoscibile quam singulare 10 sub forma propria.

Dicendum quod scientia maxime facit scire dupliciter, aut quia maxime scibilia docet, aut quia facit scire de re quod quid est sub forma propria. Primo modo ista scientia facit maxime scire, quia facit scire ens immobile secundum esse et perpetuum, et illud maxime scibile est, quia illud est 15 maxime scibile quod maxime est ens in actu, et illud est maxime in actu quod maxime est remotum a qualibet immutatione; sed entia divina sunt huiusmodi, quia maxime in actu sunt; quare etc. Sed ista scientia non facit maxime scire secundo modo, quia non facit scire rem sub propria forma, quia ista || scientia considerat ens in quantum ens. Sed tu quaeres: quae 20 istarum scientiarum magis scire facit, quae scilicet facit scire animal secundum quod ens vel quae facit scire animal secundum quod animal? Et videtur quod prima, quia illa scientia maxime scire facit quae non est conditionata; sed scientia entis secundum quod ens conditionata non est; 25 scientia autem docens naturam animalis secundum quod animal est conditionata, quia praesupponit ens; quare ista maxime facit scire, id est universalius. Quod patet quia primum in unoquoque genere est causa posteriorum; sed in intellectu primo est ens; ergo intellectum primum, quod est ens, necesse est includi in omni ente; ergo cognitio cuiuslibet entis dependet a cognitione primi entis, et sic cognoscere < ens> secundum quod ens 30 est verius cognoscere. Unde ista scientia magis facit scire ens in quantum ens, sed aliae scientiae magis faciunt scire rem sub propria forma.

4 Cf. Arist., *Metaph.* II, 1, 993b20. 6 maxime] facit scire *add. et del.* L. 7 videtur] *spatium circa duodecim litterarum capax post hoc verbum rel.* L. 8 scire] *i. m.* L. 13 quod quid] quicquid L. 17 remotum a] relativum a *scrips. et del.* L. 20 || L 20vB. 21 scire] *i. m.* L. 23 illa] ista L. 23 est *i. m.* L. 24 ens] eius *add. et del.* L. 24 conditionata non est] *i. m.* L. 27 primum] est *add. et del.* L.

*Quaestio VI.4**Utrum ipsius quod quid est sit demonstratio*

Quaeritur utrum ipsius quod quid est sit demonstratio

Et videtur quod sic.

1. Quaestionis enim demonstrativae est demonstratio; sed quod quid est est quaestio demonstrativa; ergo etc.

5 2. Item, illud quod quaeritur per demonstrationem, illius est demonstratio; sed [quo] quod quid est est huiusmodi, ut patet secundo Posteriorum; quare etc.

3. Item, conclusionis demonstrationis est demonstratio <***>. Minor patet, quia dicitur secundo De anima: non est inconueniens quod una definitio sit conclusio in demonstratione; sed quod quid est imponitur per definitionem; quare etc.

4. Item, illius cuius est altera causa, per se est demonstratio; sed ipsius quod quid est est causa altera; ergo etc. Minor patet quia quod est causa hominis est causa quod quid est hominis, si tamen homo aliquam causam
15 habeat, sicut omnia entia a Primo; quare omnium talium erit demonstratio.

Contrarium dicit Philosophus hic, quia principii demonstrationis non est demonstratio; sed quod quid est <est> principium demonstrationis; quare etc. Maior patet quia illius est demonstratio quod demonstratur; sed
20 principium demonstrationis demonstrat; quare non demonstratur, ut accipitur demonstratio illius quod demonstratur per causam aliquam.

Dicendum quod dupliciter dicitur quod quid. Uno modo quod quid significat nomen. Alio modo quod quid est res. Si quaeratur de quod quid primo modo, illius non est demonstratio; illud enim est praecognitio; sed
25 praecognitionis non est demonstratio quia ante omnem demonstrationem oportet habere praecognitionem eius quod quid significat nomen, ut dicit Commentator super primum Posteriorum. Si quaeratur de quod quid est res, hoc dicitur dupliciter sicut res inveniuntur duplices: quaedam enim sunt res quae sunt substantiae, quaedam quae accidens. Unde secundum

5 illius] s. l. L. 6 Cf. Arist., *An. Post.* II, 3, 90a35-37; 4, 91a12-14; 6, 92a6-7; 8, 93b15-18. 9 Cf. Arist., *De anima* II, 2, 413a13-16. 17 Cf. Arist., *Metaph.* VI, 1, 1025b13-15. 27 *Neque in Averroee neque in Roberto Grossetesta inveni.*

Commentatorem duplex est quod quid est, scilicet quod quid est substan- 30
 tiaie aut quod quid est accidentis. Dico ergo quod eius quod quid est esse
 <substantiae> non est demonstratio, quia nec de seipsa potest demon-
 strari, nec de alia substantia, nec de accidente, et pluribus modis non
 potest demonstrari. De seipsa non, quia in substantia nihil est prius quam
 quod quid est ipsius substantiae, et cum demonstratio sit per priora, quod 35
 quid ergo non potest demonstrari per substantiam. Item, nec de alia sub-
 stantia, quia quod non potest inhaerere alii substantiae non potest de illa
 demonstrari; sed quod quid est unius non potest alii substantiae inhaerere;
 omne enim quod de aliquo demonstratur aliquo modo ei inhaerere dicitur;
 inhaerere maxime autem repugnat substantiae, quia inhaerere est 40
 respectu diversarum essentialium ita quod illud quod inhaeret habet
 causam in illo cui inhaeret; ergo quod quid est substantiae de alia sub-
 stantia demonstrari non potest. Item, nec de accidente, quia quod de acci-
 dente potest demonstrari debet habere aliam causam alterius essentialis;
 sed quod quid est substantiae non habet aliam causam nisi essentialiam 45
 importatam per suam definitionem; ergo de accidente non potest demon-
 strari. Tamen est aliud quod quid accidentis et istius quod quid potest esse
 demonstratio, cum ipsum quod quid et accidens definitum sunt unum nec
 differunt nisi sicut quod inclusum est et quod includit. Et cum accidens
 possit demonstrari per causam, ergo quod quid est, cum sit unum cum 50
 accidente, potest per eandem causam, sicut per definitionem subiecti,
 demonstrari, ut patet in hac: omnis figura plana etc. ubi ostenditur per
 definitionem trianguli habere tres de triangulo. Unde dicitur septimo huius
 quod definitio est substantiarum, demonstratio accidentium quia demon-
 stratio debet esse eorum quae sunt effectus ab aliis quae sunt diversarum 55
 essentialium, et quia accidens est aliud ab essentiali substantiae, quare
 ipsius solum est demonstratio. Quod patet ex septimo || quia demonstratio
 procedit ex primis ad posteriora; sed accidens posterius est substantia
 naturaliter; ergo necesse est quod demonstratio procedat ex principiis
 quae sunt substantiae respectu passionum. 60

1. Ad primum in contrarium quod quaestio demonstrativa dicitur aut

30 *In Averroë non inveni.* 31 accidentis] *ex* accidens *i. m. corr.* L. 39 dicitur] *i. m.* L. 40
 maxime] *i. m.* L. 42 causam] *lectio incerta.* 43 demonstrari] inhaerere L. 49 nisi] termi-
 ni L. 53 *Potius* Arist., *Metaph.* VI, 1, 1025b10-16. *Cf.* etiam Averr. *In libros Metaphysico-*
rum VI, c. 1 (VIII, f. 144l). 57 *Locus non inventus.* 57 || L 21rA. 61 quaestio] quae dicitur L.

quia est acquisita per demonstrationem, et talis est demonstratio; alio modo quodammodo demonstrativa dicitur quia est principium demonstrationis, et istius non est demonstratio.

65 2. Ad secundum quod scire est effectus demonstrationis et conclusio est effectus praemissarum; ergo scire est conclusionis. Et tu dicis quod aliquando quod quid est concluditur. Dico quod non est inconueniens quod illud quod est conclusio in una demonstratione sit medium in alia demonstratione in quantum tamen unum istorum habet causalitatem super
70 aliud. Quod patet, quia definitio in quantum habet rationem generis vel differentiae denotat aliquam causalitatem super passionem subiecto inhaerentem, et <si> ipsa definitio est medium, tunc est potissima demonstratio, ut hac: omnis figura plana. Tamen conclusio in hac potest esse principium passionis conclusae de isoscele, sive in demonstratione particu-
75 lari.

3. Ad tertium quod aliquid dicitur habere causam aliam dupliciter: uno modo quia est in alio aliquo <ita> quod habet causam aliam ab alio differente ab ipso per essentiam, ut risibile in homine, et tamen homo differt per essentiam a risibili, et tamen risibile habet causam per se in homine; et
80 talium potest esse demonstratio respectu primi subiecti, et hoc modo intelligitur haec propositio quod demonstratio est eorum quorum est altera causa. Alio modo dicitur aliquid habere causam aliam a se, non quia facit idem cum ipso in esse, sed quia est aliud a causato, influens super effectum esse et durationem in esse. Et talis entis habentis talem causam
85 non oportet esse demonstrationem.

Quaestio VI.5

Utrum in corporibus caelestibus contingit esse ens per accidens

Quaeritur utrum in corporibus caelestibus contingit esse ens per accidens.

Et videtur quod sic.

63 quodammodo] quo L. 65 effectus] ex efficiens i. m. corr. L. 74 conclusae] ex concludere corr. L.

1. Quia in illis in quibus contingit aliquid esse ut raro contingit esse ens per accidens; sed in corporibus caelestibus est illud, ut dicit Commentator 5 supra secundum Physicorum; quare etc.

Oppositum dicit Philosophus, quod in superioribus non est aliquod <accidens>.

Dicendum quod in corporibus superioribus non contingit esse aliquod ens per accidens quia in eis non contingit esse impedimentum, quia dicit 10 Philosophus quod illa quae non sunt nata impediri aliquando, non producunt effectum per accidens; sed corpora caelestia, quia agunt uniformiter et uno modo, quia non agunt nisi per motum qui est uniformis, ergo et actio; quare non est nata impediri. Unde dicitur primo Caeli et mundi quod corpora superiora non recipiunt peregrinas impressiones quia non 15 habent materiam quae est principium corruptionis; quare etc.; sed ista quae possunt impediri, ut generabilia, in istis contingit ens per accidens.

1. Ad primum in contrarium, quod aliquid contingit esse ens raro dupliciter: aut respectu temporis et efficientis producentis illum effectum contingenter, et sic omne tale ens est ens per accidens. Aliquando fit raritas 20 solum ex parte temporis et non ex parte efficientis. Hoc non est ens per accidens, et hoc potest esse in superioribus, quod raro est respectu nostrum, saepe tamen respectu eorum.

Quaestio VI.6

Utrum haec scientia sit divina

Quaeritur utrum haec scientia sit divina, ut dicitur hic.

Videtur quod non.

1. Scientia quae causatur a rebus non est divina; haec scientia est huiusmodi quia est causa<ta> ab homine via sensus, memoriae et experientiae; quare non est divina. 5

5 In Averroë non inveni. 7 Cf. Arist., *Metaph.* VI, 2, 1026b28-29. 7 in superioribus] in corporibus *scrips. et del. L.* 11 Cf. Arist., *Metaph.* VI, 2, 1027a9-11. 14 *Locus verbotenus non inventus; sed cf. Auctoritates Aristotelis super primum librum De caelo et mundo*, n. 17 "Caelum non potest suscipere peregrinas impressiones" (ed. Hamesse, p. 160). 2 non] sic *scrips. et del. L.*

2. Item, illa scientia quae procedit ex principiis cognitis via sensus et experientiae et memoriae non est divina; ista scientia est huiusmodi, ut dicitur primo huius; quare etc.

Contrarium dicit Philosophus, quod ipsa sit theologia. Et arguitur: illa
10 scientia est divina quae est honorabilissima; ista scientia est huiusmodi, quare erit divina cum sit circa genus divinum.

Dicendum quod ista scientia est divina et non proprie theologia. Unde dicit hic Commentator quod scientia dicitur <divina> dupliciter: uno modo quia ipse Deus habet eam, et sic ista scientia non est divina quia ista
15 scientia habetur via sensus, experientiae et memoriae. Alio modo dicitur divina quia est de entibus divinis et separatis secundum esse. Item, ista scientia differt a theologia in modo considerandi, quia ista scientia procedit lumine naturali, sed scientia theologica procedit revelatione divina quae est supra omnia. Item, ista scientia considerat de ente in communi in
20 quantum ens natum est comprehendi ab intellectu humano, theologia autem non considerat ens sub ratione entis. Et vocat Philosophus istam divinam quia est circa genus nobilissimum entis.

1. Ad primum, quod scientia causata a rebus non est divina hoc modo, quia Deus habet eam, sed alio modo, quia considerativa est rerum divi-
25 narum.

Quaestio VI.7

Utrum ens per accidens sit ens solo nomine

Quaeritur utrum ens per accidens sit ens solo nomine.

Et videtur quod non.

1. Illud quod est ens realiter non est ens solo nomine; sed ens per accidens est huiusmodi; quare etc. Minor patet quia qui invenit thesaurum
5 non nominat ipsum, sed celat; sed illud est ens secundum accidens.

2. Item, quod est ens solo nomine, suum esse totum est in solo nomine; sed ens secundum accidens non est huiusmodi; dato enim quod numquam nominaretur, adhuc est ens.

6 cognitis] cognitivis L. 9 Cf. Arist., *Metaph.* VI, 1, 1026a19. 13 In Averroë non inveni. Sed cf. Arist., *Metaph.* I, 2, 983a5-7.

Contrarium dicit Philosophus. Dicit autem Averroes quod ens solo nomine dicitur dupliciter: uno modo quod nullum esse [essentis] habet 10 nisi in suo solo nomine, ut 'nihil', cuius esse <non> est in singulari, et sic ens secundum accidens [non] est ens solo nomine. Alio modo ens solo nomine dicitur quod est ens rarum per comparisonem ad ens quod est semper et quod est frequenter quia sunt magis coniuncta enti; sed ens raro maxime recedit a natura entis, ideo dicitur ens solo nomine. 15

1. Ad primum in contrarium, quod ens per accidens non dicitur ideo ens solo nomine <quod> entitatem <non> habet.

LIBER SEPTIMUS

Quaestio VII.1

Utrum ad metaphysicum pertineat determinare de substantia sensibili

|| Quaeritur utrum ad metaphysicum pertineat determinare de substantia sensibili sive generabili et corruptibili de qua dicunt Philosophum determinare in septimo Metaphysicae.

Et videtur quod non.

5 1. Substantia sensibilis est in qua est principium motus et quietis; sed talis est naturalis; quare, cum sint artifices distincti [sunt] ita eorum considerata debent distinguui; cum igitur naturalis considerat substantiam naturalem, ergo non metaphysicus.

2. Item, metaphysicus considerat de substantiis separatis a materia et
10 motu; sed talis non est substantia generabilis et corruptibilis; quare etc.

3. Item, substantia generabilis et corruptibilis est quoddam ens particulare; sed metaphysici non est considerare de ente particulari; quare nec de substantia sensibili.

Contrarium dicit Philosophus et Commentator in septimo Metaphysicae et arguitur: cuius est considerare de substantia abstracta, illius est considerare de illa substantia sine cuius cognitione impossibilis est cognitio substantiae separatae; sed metaphysicus est talis; quare eius est considerare de illa substantia sensibili, quia sine ea non potest cognosci substantia separata, ut dicit hic Philosophus.

20 Dicendum secundum Commentatorem quod ad metaphysicum absolute loquendo non pertinet per se considerare de substantia sensibili, quia talis substantia est in qua est principium motus et quietis, et philosophus naturalis per se distinguitur a metaphysico; ergo ens consideratum per se a physico debet distinguui ab ente per se considerato a metaphysico; ens
25 autem habens in se principium motus et quietis habet <physicus> per se

1 || L 76rB. 14 Cf. Arist., *Metaph.* VII, 3, 1029b1-2; Averr., *In libros Metaphysicorum* VII, c. 10 (VIII, f. 160H-M). 19 Cf. Arist., *Metaph.* VII, 3, 1029b3-12. 20 Cf. Averr., *In libros Metaphysicorum* VII, c. 39 (VIII, f. 192B-C).

considerare, sed metaphysicus per accidens, ut dicit Commentator, quia ad metaphysicum pertinet considerare altissimas causas rerum et primas, ante quas non sunt aliae priores, et tales sunt substantiae aeternae, quare de istis debet determinare, et talis est substantia supra naturam, ut dicit Commentator, quod significatur nomine metaphysicae. Dicitur enim ³⁰ quasi transcendens naturam. Substantia sensibilis non est supra naturam; quare ad philosophum primum non pertinet per se de ista determinare. Tamen ex natura substantiae sensibilis apparet nobis natura substantiae separatae. Quod declarat Commentator sic: cum substantia sensibilis cadit sub corruptione et hoc per materiam, si ergo nos consideramus quod ³⁵ per materiam res potest esse et non esse, et substantia quae est causa omnis entis in se nullam habet materiam, ergo cognoscimus quod ipsa non est corruptibilis. Item, si consideramus quod transmutatio invenitur in substantia sensibili, et hoc causatur per materiam, [et] quia omnis transmutatio requirit subiectum quod est materia, et cum consideramus ⁴⁰ quod substantia separata est separata a materia, consideramus quod est separata ab omni transmutatione. Item, si consideremus quod forma substantialis sit quanta propter hoc quia generatur in materia quanta, et si consideramus quod separata non generantur in materia, consideramus quod non sint habentia magnitudinem. Unde dicitur libro De causis quod ⁴⁵ intelligentia est substantia quae non dividitur. Item, si consideramus quod forma generabilis multiplicata in diversis individuis existentibus sub una specie multiplicatur propter particularem materiae quantitatem, quia in diversis partibus materiae recipitur eadem forma in specie, si ergo consideramus formam praeter istam receptionem, intelligitur quod ibi non sunt ⁵⁰ plures quam <una> unius speciei, immo numerus specierum <est> aequalis numero individuorum, ut dicitur primo Caeli et mundi, unde concludit Commentator quod ex natura substantiae generabilis devenimus in cognitionem substantiarum separatarum. Ideo ad metaphysicum per accidens

³⁰ *In Averroë non inveni; sed cf. Avicennam, Liber de philosophia prima sive scientia divina*, tr. I, c. 3: "Nomen vero huius scientie est quod ipsa est de eo quod est post naturam" (ed. Van Riet, p. 24, 45-46). ³⁴ *In Averroë non inveni.* ³⁴ sensibilis] sit *add. et del.* L. ⁴¹ quod] materia *add. et del.* L. ⁴⁵ *Liber de causis*, prop. VI (VII) (ed. Pattin, p. 149) ⁴⁶ dividitur] datur L. ⁵² *Locus non inventus; sed Cf. Auctoritates Aristotelis super primum librum De caelo et mundo*, n. 41 (*Commentator*): "In caelestibus non sunt plura individua sub una specie" (ed. Hamesse, p. 162). ⁵³ *Cf. In libros Metaphysicorum VII*, c. 39 (VIII, f. 192B-C).

55 pertinet considerare de substantia sensibili, ad physicum autem per se.

1. Ad primum in contrarium patet, quia verum concludit, per se loquendo, tamen per accidens metaphysicus potest considerare substantiam sensibilem.

60 2. Eodem modo ad aliud.

Quaestio VII.2

Utrum substantia sit principium omnium entium

Quaeritur utrum substantia sit principium omnium entium.

Videtur quod non.

1. Principia generationis praecedunt generatum; sed accidentia sunt principia generationis substantiae, quia dicitur quarto Meteorum quod
5 calidum et frigidum vincendo materiam generant omnia; quare etc.

2. Et forte dices: verum est quod accidentia aliqua aliquando praecedunt substantiam, ut accidentia Socratis substantiam Platonis generati, non tamen accidentia simpliciter. Licet enim accidentia alterantia semen corporis ad generationem Platonis praecedunt || Platonem, non tamen
10 accidentia propria Platonis. Contra hoc arguitur: sicut se habent accidentia ad hanc substantiam, ita accidentia simpliciter ad substantiam simpliciter; sed haec accidentia praecedunt hanc substantiam per se, sic accidentia simpliciter <substantiam simpliciter>; quare etc.

3. Item, omnis transmutatio praecedit terminum ad quem est transmutatio; sed generatio est transmutatio et eius terminus est substantia; ergo,
15 generatio ante substantiam, et generatio est accidens; quare etc.

Contrarium:

Illud quod dependet ex alio quantum ad suum fieri et esse et perfici, posterius est; sed accidens est tale respectu substantiae; accidens enim
20 non habet materiam ex qua fit sed in qua fit, ut dicit hic Commentator.

Item, fieri est nuntius cum fieri sit nuntius essendi; illud ergo quod terminat fieri perficit factum; sed substantia terminat fieri; ergo perficit accidens.

Item, esse accidentis dependet a subiecto. Dicit enim Philosophus quod nomina accidentium abstracta magis significant non ens quam concreta, 25 quia significant esse separatum a substantia, cum tamen accidens non habet esse separatum a substantia; ergo substantia prior est accidente quantum ad omnia ista.

Item, causa prior est effectu; sed substantia est causa accidentium, sicut dicitur secundo Physicorum; quare etc. 30

Dicendum quod substantia est principium omnium entium. Si enim comparas primam substantiam ad alia entia ipsa erit causa omnium, quia illud quod est causa sufficiens sibi ipsi essendi et ipsum est a nullo est causa omnium aliorum. Talis autem est causa prima, quare etc. Item dicit Avicenna: sicut possibile se habet ad necessarium, sic se habent 35 omnia entia ad primum ens; sed possibile respectu necessarii non est ens nisi per relationem ad necessarium; sic alia entia per relationem ad primum ens, et sic considerando alia entia sunt causata a prima causa. Si autem accipiamus substantiam generabilem et corruptibilem, tunc dicendum secundum Commentatorem: licet aliquam substantiam prae- 40 cedit aliquod accidens, tamen universaliter essentia cuiuslibet substantiae praecedit suum accidens. Quod declarat: licet accidentia generantis in genere praecedunt ipsum, tamen essentia generantis praecedit quodlibet accidens illius substantiae. Unde dicit Commentator, quod sicut omnia accidentia reducuntur in substantiam sensibilem sicut in illud in quo 45 habent fieri, esse et cognosci, sic omnia alia entia reducuntur ad substantiam primam separatam per quam omnia alia entia habent esse, fieri et cognosci.

1. Ad primum in contrarium, quod principia generationis praecedunt generatum, non tamen illa de quibus tu dicis principia [non] praecedunt 50 essentiam generantis. Duplex enim est principium generationis, scilicet principale et instrumentale; sed calidum et frigidum sunt principia instrumentalia mediantibus quibus agit forma substantialis; ideo calidum et frigidum praesupponunt formam substantialem, licet praecedant substantiam generatam. 55

24 Cf. Arist., *Metaph.* VII, 1, 1028a20-26. 30 *Locus non inventus.* 35 Cf. Avicenna, *Liber de philosophia prima sive scientia divina*, tr. I, c. 6) (ed. Van Riet, pp. 43 sqq.). 40 *In Averroë non inveni.* 41 accidens] ens L. 44 *In Averroë non inveni.*

2. Ad secundum, quod illa similitudo sic debet intelligi: sicut haec accidentia generantis praecedunt substantiam generati, sic accidentia simpliciter substantiam simpliciter; non valet, quia substantia unde substantia non est generabilis, quia tunc omnis substantia esset generabilis, quod
60 falsum est. Accidentia autem non sunt nisi generabilium et corruptibilium.

3. Ad tertium, quod transmutatio praecedat suum terminum, et generatio praecedat substantiam generati, non tamen praecedat substantiam generantis.

Quaestio VII.3

Utrum substantia praecedat quodlibet suum accidens

Quaeritur utrum substantia praecedat quodlibet suum accidens.

Et videtur quod non.

1. Illa quae sunt simul secundum generationem, cum omnis generatio sit in tempore, unum non praecedat aliud tempore; sed substantia et accidens sunt simul generatione, quia generatio accidentis non est alia a generatione substantiae; quare etc.

2. Item, si substantia praecedat quodlibet accidens, ergo cum tempus sit accidens, tempus praecedat tempus tempore, quod falsum est; quare etc.

3. Item, principium uniuscuiusque generationis praecedat generatum
10 tempore; sed qualitates activae elementorum sunt accidentia quae sunt principia generationis corporis mixti; ergo accidens tempore praecedat substantiam; si ergo fit e contrario, tunc substantiam praecedat substantia tempore, quod est inconueniens.

4. Item, substantia non praecedat illud accidens a quo non potest
15 absolvi; sed substantia mixta || non potest absolvi a qualitatibus elementorum, quare non praecedat illas, et illae sunt accidentia; quare etc.

Contrarium dicit Philosophus, quod substantia praecedat accidens tempore.

Item, illud quod separabile est ab omnibus aliis et nullum aliorum est
20 ab ipso separabile est prius omnibus aliis tempore; sed substantia respectu

5 accidentis] praecedat *add. et del.* L. 9 uniuscuiusque] est *add. et del.* L. 15 || L 76vB. 17 Cf. Arist., *Metaph.* VII, 1, 1028a31-33.

accidentium est huiusmodi, quare praecedit omne accidens tempore. Et est ratio Philosophi.

Dicendum quod communiter dicitur quod substantia praecedit accidens tempore, sed non est intelligendum dictum Aristotelis de substantia materiali vel transmutabili, sed de substantia immateriali et prima et abstracta 25 secundum esse, quia causa prima omnia alia praecedit, ut tempus et omnia alia causata ab ipsa, tempore. Quod tamen non videtur hoc modo esse verum. Non enim substantia prima praecedit quodlibet aliud tempore, quia dicit Boethius quod causa prima alias res non temporis antiquitate, sed naturae simplicitate praecedit; ergo causa prima non antecedit 30 alia tempore. Item, dicit Commentator: quod praecedit alia tempore necesse est quod mensuretur a tempore, et tale est sub tempore. Unde dicit Commentator: si Socrates est res temporalis et Plato non, quomodo dicam quod Plato praecedit Socratem tempore? Nullo modo. Unde quod non mensuratur tempore non praecedit alia tempore. Sed prima substantia 35 sive causa est supra tempus ut dicitur libro De causis, ideo non praecedit alia tempore. Unde aliter dicit Commentator exponendo quod substantia composita non praecedit quodlibet suum accidens tempore. Quod declaratur sic: licet substantia composita non praecedat quodlibet suum accidens tempore, sed substantia quae est materia praecedit suum accidens 40 quodlibet tempore. Quod declaratur sic: licet substantia composita semper simul sit cum suo proprio accidente, ut homo cum risibili, tamen materia huius substantiae praecedit accidens alterius generati, ut materia quae est sub forma aeris, licet non praecedat accidens illius substantiae, tamen praecedit accidentia sub forma aquae quae generatur ex materia 45 aeris. Unde vult Commentator quod dictum Philosophi debet intelligi de substantia quae est materia et non de substantia mixta vel separata secundum esse. Unde dicit Commentator quod generatio est via in

22 Cf. Arist., *Metaph.* VII, 1, 1028a33-34. 27 ipsa] ipso L. 29 Cf. Boethius, *De consolati-
one philosophiae*, V, prosa 6. 29 antiquitate] anti(ite) L : quantitate Boethius, sed antiquita-
te tuetur locus Boethianus eodem modo laudatus in *Anonymi Quaestionibus super octavum
librum Physicorum*, ed. G. Fioravanti, Florentiae 2004, qu. 2, p. 7. 31 In Averro non in-
veni. 35 quod] quando L. 36 Cf. *Liber de causis* prop. II (ed. Pattin, p. 142) – sed supra
aeternitatem, non supra tempus habet Liber. 41 declaratur] declarat L. 46 Cf. Averr., *In li-
bros Metaphysicorum* VII, c. 4 (VIII, f. 155C-D). 48 Cf. Averr., *In libros Physicorum* II, c.
14 (IV, f. 53B).

50 formam, et quia generatio formae non est generatio separati in esse, sed
totius compositi, sed in eodem instanti non est generatio et corruptio eius-
dem substantiae, ideo necesse est quod [aliquid] in diversis instantibus
aliquid generatur et corrumpitur; generatio enim quae est dispositio sub-
stantiae est in tempore, licet generatio quae est introductio formae sub-
55 stantialis in materia non sit in tempore. Unde inter generationem et cor-
ruptionem erit tempus medium, in quo materia quiescit sub forma; ergo
illa materia praecedat tempore accidens alterius generati ex illa materia, ut
patet in aere generato ex aqua.

1 Ad primum in contrarium, quod [maior vera est; quod] minor vera est
60 de substantia composita, non tamen de substantia materia vera est.

2. Ad secundum similiter, quia potest dici quod substantia materia praecedit
accidens quodlibet alterius generati tempore, et non est inconveniens
tempus esse ante tempus, accipiendo unam partem temporis ante
aliam, non tamen totum tempus [non] praecedat totum, sicut materia
65 <non> praecedat totam tota seipsam, tamen pars materiae potest praecedere
seipsam, sicut materia in elementis praecedat seipsam in corporibus
mixtis. Sic etiam est ex parte ista.

3. Ad tertium, quod principium generationis est duplex: aut ipsa potentia
qua res potest et illa praecedat generatum. Omne enim quod modo
70 generatur, prius potuit generari; ergo prius erat potentia qua potuit generari;
ergo illa praecessit tempore, et illa est materia; sed tamen accipiendo
formam generati, illa non praecessit tempore, sed simul est cum generato.
Item, principium generati est accidens, quia qualitates elementorum.
Dicendum quod licet aliquod accidens praecedat aliquam substantiam,
75 non tamen simpliciter omnem substantiam, quia materia elementi simul
est cum suis qualitatibus. Materia tamen elementi praecedat accidens ele-
menti generandi ab ipso tempore.

4. Ad aliud, quod maior vera est. Ad minorem, quod similiter vera, et
tota ratio bene procedat de corporibus mixtis. ||

*Quaestio VII.4**Utrum substantia sit prior accidente definitione*

Quaeritur utrum substantia sit prior accidente definitione.

Videtur quod non.

1. Cuius definitio non habet ordinem ad definitiones aliarum rerum non praecedit alias res definitione; sed definitio substantiae respectu accidentium non habet ordinem; quare etc. Minor patet quia illa quae sunt in 5 diversis non habent ordinem.

Contrarium dicit Philosophus in littera et arguitur per rationem Commentatoris: illud cuius definitio necessario apparet in definitione accidentium praecedit accidentia secundum definitionem; sed definitio substantiae respectu accidentium est huiusmodi; quare etc. Minor patet quia defini- 10 nitio rei denotat causam rei; sed substantia est causa accidentium; cum ergo substantia sit causa accidentis debet esse pars definitionis eius; quare etc.

Dicendum quod substantia praecedit accidens definitione, quia principia substantiae componunt definitionem substantiae, secundum Com- 15 mentatorem super primum De anima; illa eadem principia constituenta substantiam causant propria accidentia illius substantiae. Sicut ergo principia substantiae componunt definitionem substantiae, sic etiam debent constituere principia accidentium propriorum cum habeant causalitatem super illa. Ergo sicut substantia praecedit accidens, definitio substantiae 20 debet praecedere definitionem accidentis, et dicit ulterius Commentator, quod dictum Aristotelis debet intelligi de accidentibus propriis quae constituuntur in esse per principia subiecti, et de illis intelligit Philosophus in primo De anima, quod accidentia maximam partem conferunt ad cognoscendum quod quid est. Sicut enim causa praecedit effectum, ita 25 cognitio causae praecedit cognitionem effectus. Ex quo patet quare definitio subiecti est medium in demonstratione propriae passionis de subiec-

7 Cf. Arist. *Metaph.* VII, 1, 1028a34-36. 8 Cf. Averr., *In libros Metaphysicorum* VII, c. 4 (VIII, f. 154L-M). 15 componunt definitionem] componuntur definitione L ante componuntur] definiuntur scrips. et del. L. 15 Cf. Averr., *In libros de anima* I, c. 11 (ed. Crawford, p. 5, 31-32). 21 Cf. *ibid.* (ed. Crawford, p. 5, 32-46). 24 Cf. Arist., *De anima* I, 1, 401b21-22.

to, quia habet causalitatem super propria accidentia, cum indicet partes definientes substantiam.

- 30 1. Ad primum in contrarium, quod maior concedatur. Ad minorem per interemptionem, quia definitio substantiae habet ordinem ad definitionem accidentium sicut causa habet ordinem ad effectum. Definitio enim substantiae indicat principia substantiae quae habent causalitatem super accidentia propria.

Quaestio VII.5

Utrum materia sit substantia

Quaeritur utrum materia sit substantia.

Et videtur quod non

1. Quia illud quod est esse in alio non est substantia, quia illa est ratio accidentis; sed materia est ens in alio, quia in composito; quare etc.
- 5 2. Item, si materia est substantia, aut ergo in actu aut in potentia; sed non et substantia in actu, quia dicit hic Commentator quod materia nec est quantitas, neque qualitas, neque aliquid per quod determinatur ens, et similiter Aristoteles in littera. Sed ens in actu est ens determinatum, quare etc. Nec substantia in potentia, quia nihil est in potentia ad seipsum; quare
- 10 materia non est in potentia ad materiam; quare nullo modo videtur esse substantia.

Contrarium dicit Philosophus in littera, in septimo Metaphysicae: si materia non sit substantia, fugit a nobis quae sit alia substantia praeter materiam.

- 15 Item, pars essentialis substantiae est substantia; sed materia est pars essentialis substantiae compositae; quare erit substantia quia ex non substantiis non fit substantia.

Dicendum quod materia est substantia, quia materia non est de numero accidentium alii inhaerentium, et est ens in potentia. Unde ante materiam

20 nihil est in genere illo in quo materia principiat, quamvis in alio genere in

6 Cf. Averr., *In libros Metaphysicorum* VII, c. 8 (VIII, f. 159D). 8 Cf. Arist., *Metaph.* VII, 3, 1029a20-21. 12 Cf. Arist., *Metaph.* VII, 3, 1029a1-11. 14 materiam] naturam L. 16 quia] est ens in potentia, unde ante materiam *scrips. et per va-cat del. L.*

quo efficiens principiat sit aliquid prius, quia omnia alia quantum ad suum esse et fieri dependent ex materia, quia illud dicimus substantiam quod est subiectum primum omnium generabilium et fixum, manens intransmutabile secundum essentiam, licet transmutetur secundum esse, et tale est materia; quare erit substantia. Item, ex materia et forma componitur substantia, quare materia erit substantia. 25

1. Ad primum in contrarium, quod illud quod est in alio sicut materia in composito bene est substantia, quia materia est in alio sicut pars in toto, et pars potest esse substantia in toto; quod autem est in alio sicut accidens in subiecto, non est substantia, quia illud est in alio sicut dispositio in disponibili. 30

2. Ad secundum, quod materia est substantia in potentia vel ipsa potentia, sed tamen materia de se non est aliquid per quod determinatur ens. Neque enim est linea neque punctus etc., sed est omnia ista in potentia. Illud enim dicimus in potentia respectu alterius quod habet modum determinabilis respectu illius, et materia habet potentiam ad omnia ista. Et quando dicis quod nihil est in potentia ad seipsum, tu procedis a destructione antecedentis, quia materia non est in potentia ad seipsam sed ad formas naturales. ||

Quaestio VII.6

Utrum compositum sit substantia

Quaeritur utrum compositum sit substantia.

Et videtur quod non.

1. Illud cuius esse <ex alio> dependet non est substantia; compositum est huiusmodi; quare etc. Maior patet, quia dependere ex alio distinguit accidens a substantia. Minor patet quia esse compositi dependet a materia et forma. 5

2. Item, omnis substantia debet habere unitatem essentiae; sed compositum non habet unitatem essentiae, quia alia est essentia materiae et alia formae; quare etc. Minor patet per Philosophum in littera.

39 || L 77rB. 3 <ex alio> post esse spatium fere undecim litterarum capax reliquit L. 5 substantia] potentia L. 9 Fortasse Arist., *Metaph.* VII, 11, 1037a25-33.

10 Contrarium dicit Philosophus, et arguitur: illud quod componitur ex substantiis necessario debet esse substantia; sed compositum componitur ex substantiis; quare etc.

Item, illud cui debetur simpliciter generatio et non secundum quid, est substantia; sed substantia composita est huiusmodi, ut dicitur primo

15 Physicorum; quare etc. Et est argumentum Commentatoris.

Item, cui inhaerent omnia accidentia debet esse substantia, quia accidentis non est accidens; substantia composita est huiusmodi, quia in substantiis simplicibus nullum est accidens, ut habetur in *De substantia orbis*; quare etc.

20 Dicendum quod compositum est substantia, quod patet per Philosophum in littera, qui dicit quod impossibile est solam materiam esse substantiam et maxime substantiam, quia duo congruunt substantiae, scilicet quod sit separabilis, et in hoc distinguitur ab accidente, et vocatur separabile quod potest per se manere, et tale est substantia. Secundum quod con-

25 venit substantiae est quod sit hoc aliquid et demonstratum, et istae duae conditiones maxime sunt in substantia composita, quare est maxime substantia. Item, si concedatur quod materia est substantia et forma, ergo et compositum, quia quod componitur ex substantiis est substantia, et hoc patet per rationes ad illam partem adductas.

30 1. Ad primum in contrarium, quod maior propositio non est vera, quia esse formae substantialis dependet ex alio, sicut ex efficiente et movente et ex materia in qua debet generari, et tamen forma substantialis est substantia. Unde intelligendum quod aliquid dicitur dependere ex alio dupliciter, ut dicit hic Commentator, aut ex alio sicut ex materia vel forma, vel

35 ex alio ut ex subiecto, et quod dependet ex alio sicut ex materia et forma non oportet esse accidens. Illud enim vocatur materia quod perficitur per formam substantialem. Subiectum autem quod est ens in actu per formam, perficitur tamen per accidentales dispositiones, ut dicit Commentator et Avicenna. Cuius ergo esse dependet ex alio sicut ex subiecto,

40 illud potest esse accidens.

2. Ad secundum, quod circa hoc Commentator ponit multas opiniones.

10 Cf. Arist., *Metaph.* VII, 3, 1029a1-5. 14 Cf. Arist., *Phys.* I, 7, 190a31-33; b11-12. 15 *In Averroë non inveni.* 18 *Locus non inventus.* 20 Cf. Arist., *Metaph.* VII, 3, 1029a27-30. 34 *In Averroë non inveni.* 36 materia] natura L. 37 substantialem] substantiam scrips. et del. L. 38-39 *Loci non inventi.* 41 *In Averroë non inveni.*

Tamen ultimo dicit: omnis substantia debet habere unitatem essentiae perficientis et completivae. Unde licet in ea sint duae essentiae, tamen una est perficiens, ut essentia formae, et dicitur perfecta propter perfectionem istius formae perficientis ipsum compositum.

45

INDEX QUAESTIONUM METAPHYSICAE

I.1	Utrum primum principium sit unum vel plura	191
I.2	Utrum totum ens dependet ex primo principio	193
I.3	Utrum metaphysica sit scientia una	195
I.4	Utrum omnes homines scire desiderant	196
I.5	Utrum omnes desiderant scire unam scientiam	199
I.6	Utrum ens sit subiectum in ista scientia	200
I.7	Utrum istud scibile quod omnes desiderant sit scibile increatedum	202
I.8	Utrum haec scientia sit prior aliis via doctrinae	204
I.9	Utrum status philosophi sit honorabilis	205
I.10	Utrum memoria generatur ex sensu	207
I.11	Utrum ars generatur ex experimento	208
I.12	Utrum artifex expertus certius operetur quam expertus sine arte	209
I.13	Utrum scientiae practicae sint nobiliores speculativis	211
II.1	Utrum veritas habeat esse	213
II.2	Utrum potentia ad cognitionem veritatis sit potentia ad infinitem	215
II.3	Utrum intellectus noster possit intelligere quod quid erat esse substantiarum separatarum	216
II.4	Utrum in causis moventibus sit procedere in infinitum	219
II.5	Utrum in infinito contingit assignare prius et posterius	221
II.6	Utrum intellectus noster potest intelligere continuum	222
II.7	Utrum intellectus divinus potest intelligere infinita	224
II.8	Utrum ad cognitionem perfectam rei exigatur cognitio omnium causarum	226
II.9	Utrum consuetudo audiendi falsa faciat ista credere vera	227
II.10	Utrum credens oppositis principiorum ex consuetudine possit reduci ad veritatem	229
III.1	Utrum unius scientiae sit considerare omnia genera causarum	231
III.2	Utrum in mathematicis invenitur ratio boni sive finis	233
III.3	Utrum immobile potest esse finis motus	235

III.4	Utrum primae dignitates habent ingredi quamlibet demonstrationem	236
III.5	Utrum sempiternum et corruptibile sint eiusdem speciei	237
III.6	Utrum destructo scibili destruitur scientia de isto scibili	239
III.7	Utrum universalialia sint principia entium	240
III.8	Utrum genus per se praedicatur de differentia	242
III.9	Utrum intellectus speciei et individui in separatis a materia sit idem	246
III.10	Utrum scientia sit de universali abstracto secundum esse a singularibus	248
III.11	Utrum duae species possunt esse sub eodem genere aequaliter perfectae	250
III.12	Utrum praeter compositum ex materia et forma sit aliquod principium formale	253
III.13	Utrum ad philosophum pertinet loqui metaphoricè	254
III.14	Utrum dimensiones sunt substantiae sensibilibus	257
III.15	Utrum superficies generentur et corrumpantur	259
III.16	Utrum unum et idem instans maneat in toto tempore	260
III.17	Utrum nunc sit generabile et corruptibile in toto tempore	261
III.18	Utrum primum principium sit in potentia vel in actu	264
III.19	Utrum actus tempore prior est potentia	265
IV.1	Utrum de ente secundum quod ens potest esse aliqua scientia	268
IV.2	Utrum scientia de ente sit scientia una	272
IV.3	Utrum ens dicitur de substantia et accidente aequivoce vel analogice	274
IV.4	Utrum unum quod est principium numeri reperitur in substantiis separatis	276
IV.5	Utrum de unitate quae est principium numeri potest praedicari quantitas	279
IV.6	Utrum dicendo “non ens est non ens” non enti attribuitur esse	281
IV.7	Utrum opiniones de contradictoriis sint contrariae	282
IV.8	Utrum illud principium “de quolibet affirmatio vel negatio” possit demonstrari	284
IV.9	Utrum metaphysici est considerare communes animi conceptiones	287
IV.10	Utrum omnes demonstrantes reducunt demonstrationem suam in illud “de quolibet esse vel non esse”	288

IV.11	Utrum significare inest nominibus naturaliter vel a voluntate	289
IV.12	Utrum nomen unum potest plura significare	291
V.1	Utrum alicuius scientiae est declarare significata dictionum .	293
V.2	Utrum ad metaphysicum pertinet distinctio nominum	294
V.3	Utrum cor sit primum membrum in animali	295
V.4	Utrum finis habeat rationem principii	297
V.5	Utrum causa univoce dicatur de omni genere causarum	298
V.6	Utrum materia sit causa	300
V.7	Utrum omne agens agit propter finem	301
V.8	Utrum finis habet rationem boni	303
V.9	Utrum in separatis a materia sit causa efficiens	304
V.10	Utrum finis sit causa efficientis	306
V.11	Utrum privatio sit causa alicuius contrarii	307
V.12	Utrum materia prima habet rationem elementi	308
V.13	Utrum superiora sint elementa inferiorum	310
V.14	Utrum natura prius dicatur de materia vel de forma vel de nascentiasive de operatione	311
V.15	Utrum potentia materiae sit de substantia materiae	313
V.16	Utrum ex istis quae fiunt a materia remaneat materia salvata	314
V.17	Utrum nutrimentum sit necessarium animali	317
V.18	Utrum accidens et subiectum sunt unum numero	319
V.19	Utrum continuum sit unum	320
V.20	Utrum linea reflexa sit magis una quam recta	321
V.21	Utrum genus sit aliquod unum in natura	322
V.22	Utrum genus habeat salvari in unica specie	324
V.23	Utrum illud quod est minimum in genere sit mensura omnium eorum quae sunt in genere	326
V.24	Utrum materia de se sit una numero	327
V.25	Utrum ens sit intellectui notissimum	328
V.26	Utrum ens sit genus ad alia entia	330
V.27	Utrum aggregatum ex subiecto et accidente sit ens	331
V.28	Utrum accidens et subiectum sint ens per se	332
V.29	Utrum ens per accidens sit ens per se	332
VI.1	Utrum ens habeat causas et principia	334
VI.2	Utrum in ista scientia debeant quaeri causae et principia entis causati	335

VI.3	Utrum scientia considerans maxime principia entis secundum quod ens maxime facit scire	335
VI.4	Utrum ipsius quod quid est sit demonstratio	337
VI.5	Utrum in corporibus caelestibus contingit esse ens per accidens	339
VI.6	Utrum haec scientia sit divina	340
VI.7	Utrum ens per accidens sit ens solo nomine	341
VII.1	Utrum ad metaphysicum pertineat determinare de substantia sensibili	343
VII.2	Utrum substantia sit principium omnium entium	345
VII.3	Utrum substantia praecedat quodlibet suum accidens	347
VII.4	Utrum substantia sit prior accidente definitione	350
VII.5	Utrum materia sit substantia	351
VII.6	Utrum compositum sit substantia	352

Topica

II, 111b25-26	318
VI,144a28-37	243

Physica

I,184a12-14	119
I,184a21-26	241, 329
I,186b25	243
I,186b34	243
I,187b7-12	222
I,190a9sq.	315
I,190a20-b13	208
I,190a31-33	353
I,190b10-14	207
I,190b11-12	353
*I,192a13-14	119
I,192a13-19	314
I,192a23-25	256
I,192a28-29	314
II,193b3-5	126
II,193b6-8	312
II,193b23-194a1	269
II,194b10-11	226
II,194b34-35	306
II,195a8	304
II,195a24-27	302
II,198a22-25	231
II,198a24-26	299, 306
II,199a30-33	297
II,199b34sq.	317
III,201a35	313
IV,218a19-20	262
VI,236a13-35	222
VII,249a4-5	322
VII,249a21-26	323, 324
VII,249a23-24	274, 280
VIII,250b8sq.	221
VIII,250b10sq.	204
VIII,264b24-28	252
<i>Loci non inventi:</i>	281, 331, 346

De Caelo

II,286a23	213
-----------------	-----

<i>Locus non inventus:</i>	344
----------------------------------	-----

De Generatione et corruptione

I,314b29-315a2	316
II,329b24-25	318
<i>Locus non inventus:</i>	327

Meteora

I,340a25-28	307
IV,379a1	345

De Anima

I,401b21-22	335, 350
I,403a2	117
*I,403a10-11	118
II,412a8-15	275
II,412a20-25	275
II,412b1	124
II,413a13-16	337
II,413a20-31	258
II,413a21-25	285, 296
II,413b13-24	134, 135
II,413b26-27	127
II,415b3-7	192
*II,415b28-416b31	130
II,416b34	270
II,422b17-27	272
*II,423b26	135
III,427b14-21	227
III,427b27-33	290
III,430a22-25	211
III,430b8-9	223
III,431b29-30	223
III,433b15-20	235
III,433b25	296

De Sensu et Sensato

439a1-2	296
---------------	-----

De Memoria et Reminiscentia

449b19-24	208
449b25-27	207
450a4-5	223
450a30	208

<i>De Iuventute et Senectute</i>	III,999a5-13	251
469b5-7	III,999b17-20	253
469b6-8	III,1000a5sq.	238
	III,1000a18-19	255
<i>De Respiratione et Inspiratione</i>	III,1001a19-24	274
480a20-23	III,1002a32-34	259
	III,1002b5-8	260
<i>Historia Animalium</i>	IV,1003a19-20	272
VIII,599a30-33	IV,1003a20sq.	200, 268
	IV,1003a20-32	201
<i>De Generatione Animalium</i>	IV,1003a26-32	287
II,736b27-28	IV,1003a32-b6	272
	IV,1003b5-10	281
<i>Metaphysica</i>	IV,1003b5-6	274
I,980a21	IV,1003b12-16	274
I,980a27-29	IV,1003b21-22	268
I,981a5-7	IV,1003b22-32	195
I,981a12-13	IV,1003a32-b15	268
I,981a12-18	IV,1003a33sq.	196
I,981a21-27	IV,1005a18-21	287
I,981a24-30	IV,1005a18-29	270
I,981b29-982a1	IV,1005a22-29	237
I,982a10-12	IV,1005a33-b1	287
I,982a24-25	IV,1005b5-25	214
I,982b22-24	IV,1005b19-32	271
I,983a5	IV,1005b25-26	286
*I,983a5-7	IV,1005b26-30	301
I,993b9-11	IV,1005b28-29	282
I,993b20-21	IV,1005b32-34	203, 288
II,993b23-24	IV,1006a5-12	284, 286
*II,993b24-27	IV,1006a8-12	286
II,993b24-31	IV,1006a11-15	294
II,994a1-5	IV,1006a32-b13	292
II,994a11-13	V,1013a5	295
II,994a15sq.	V,1013a20-23	297, 298
II,994b13-16	V,1013a24-26	300
II,994b23-26	V,1013a32-33	306
II,994b32-995a6	V,1013a33-35	306
III,996a20-32	V,1013b3-9	299
III,996a29-b1	V,1013b9-12	298
III,996b18-20	V,1013b11-15	307
III,996b27-31	V,1013b26-28	302, 303
III,998b8-11	V,1014b3-5	310
III,998b22-27	V,1014b26-32	315
III,998b24-26	V,1015a3-5	316

V,1015a20-23	317	VII,1037a25-33	352
V,1015a33-35	284	VII,1038b8-16	249
V,1015b36-1016a12	320	VII,1038b9-11	254
V,1016a13-14	321	VII,1038b30-33	254
V,1016b3-5	319	IX,1049a13-18	266
V,1016b16-26	319	IX,1049b4sq.	266
V,1016b31-32	273	IX,1049b17-26	264, 265
V,1016b32-33	327	X,1052b18sq.	251, 326
V,1016b35-1017a3	319	X,1052b31-32	326
V,1017a22-27	292	X,1053b28-30	280
V,1018b9-15	222	X,1055a33-b8	233
*V,1023a26sq.	208	X,1056b16sq.	279
VI,1025b3-4	334, 335	XII,1070a23-24	126
VI,1025b10-16	338	XII,1071a1-2	120
VI,1025b13-15	337	XII,1071b12-20	264
VI,1026a19	341	XII,1071b19-26	192
VI,1026a31-33	294	XII,1071b28-31	264
VI,1026b13-14	342	XII,1073a37-38	254
VI,1026b28-29	340	XII,1074a14-31	235
VI,1027a9-11	340	XII,1074a31-38	247
VI,1027b4-27	214	XII,1074b15-35	224
VI,1027b25-27	234	XII,1075a11-15	191
VI,1028a1	214	<i>Loci non inventi:</i>	202, 264, 338
VII,1028a10-13	292	<i>Ethica Nicomachea</i>	
VII,1028a18-20	276	I,1094a2-3	303
VII,1028a20-26	346	I,1094a26-b2	211
VII,1028a31-33	347	I,1095b16-17	196
VII,1028a33-34	348	I,1097a8-11	226
VII,1028a34-36	350	I,1102a27sq.	198
VII,1028b8sq.	204	II,1103a19-20	228
VII,1029a1-5	353	II,1105b1-2	210
VII,1029a1-11	351	II,1105b20-21	214
VII,1029a20-21	351	II,1106a9-10	214
VII,1029a27-30	353	IV,1126a12	304
VII,1029a29-30	121	VII,1150a16-22	229
VII,1029b1-2	343	X,1174b20-23	198
VII,1029b3-12	343	X,1176a33-35	196, 198
VII,1031b18-22	238	X,1177a12-18	253
VII,1033a27sq.	259	X,1177b26-28	253
VII,1033a24-28	240, 259	<i>Locus non inventus</i>	215
*VII,1033b8sq.	126	<i>Politica</i>	
VII,1033b20-26	310	I,1253a7-10	290
VII,1034a23-24	225	<i>Loci non inventi</i>	227, 280, 297, 300, 307
VII,1035b33-34	275		
VII,1037a5-10	241		

Auctoritates Aristotelis

ed. Hamesse

* <i>Metaphysica</i> no. 187	323
* <i>Metaphysica</i> no. 189	323
* <i>Physica</i> no. 61	265
* <i>De Caelo</i> no. 17	340
* <i>De Caelo</i> no. 41	344

Augustinus*Locus non inventus* 224**Avempece***Locus non inventus* 323**Averroes***In libros Physicorum*

ed. Iuntina, vol. IV

I,c.1 (f.6D)	226
I,c.60 (f.36A)	234
I,c.60 (f.36E-F)	229
I,c.62 (f.37H)	263
I,c.63 (f.37L)	257
I,c.66 (f.39H-I)	278, 313
I,c.67 (f.40C)	278
I,c.69 (f.40M)	313
I,c.74 (f.38I-L)	315
I,c.81 (f.46F)	255
II,c.7 (f.32I)	297
II,c.14 (f.53B)	348
II,c.28 (f.59K)	299
II,c.30 (f.60H-I)	299, 308
II,c.31 (f.61G)	297
II,c.70 (f.73M)	299
II,c.88 (f.82L-M)	317
IV,c.38 (f.138L-M)	257
IV,c.99 (f.180B-C)	222
VI,c.32 (f.266D)	263
VI,c.34 (f.273K)	262
VII,c.31 (f.331K-L)	275
VIII,c.15 (f.350D)	220
VIII,c.46 (f.387K)	194
VIII,c.47 (f.388K)	220, 221
VIII,c.84 (f.432E-H)	247

In libros De Caelo

ed. Iuntina, vol. V

I,c.40 (f.267L)	257
I,c.90 (f.58L)	247
I,c.100 (f.67K)	247

In libros De Anima

ed. Crawford

I,c.11 (p.5,31-32)	350
I,c.11 (p.5,32-46)	350
I,c.12 (l.59-63)	118
II,c.5 (p.136)	317
III,c.5 (p.389,60-62)	218
III,c.5 (p.390sq.)	218
III,c.5 (p.408,622-623)	218
III,c.18 (p.437-439)	250
III,c.36 (p.487sq.)	217
III,c.153 (p.363,26-30)	228

In libros Metaphysicorum

ed. Iuntina, vol. VIII

I,c.46 (f.25L)	274, 276, 280
II,c.6 (f.31D-E)	220
II,c.10 (f.33F)	214
II,c.14 (f.34I-L)	228
II,c.16 (f.35K)	234
III,c.3 (f.41F-H)	231
III,c.10 (f.48I-K)	241
IV,c.1 (f.64D-E)	271
IV,c.2 (f.62D)	272
IV,c.2 (f.65Isq.)	200
IV,c.2 (f.65Msq.)	268
IV,c.5 (f.70H-I)	230
IV,c.7 (f.72I-K)	236
IV,c.7 (f.72K-L)	286
IV,c.9 (f.75H-K)	229
V,c.1 (f.101F)	298
V,c.2 (f.102D-F)	300
V,c.2 (f.102Gsq.)	299
V,c.2 (f.102I)	308
V,c.3 (f.104Csq.)	299
V,c.4 (f.105Gsq.)	301, 309
V,c.5 (f.107K)	311
V,c.5 (f.107M)	311
V,c.5 (f.108B,E)	311

- V,c.7 (f.117G-H) 282
V,c.29 (f.136F-L) 208
VI,c.1 (f.144Dsq.) 273
VI,c.1 (f.144I) 338
VI,c.3 (f.147A) 204
VI,c.4 (f.148C,F) 342
VII,c.4 (f.154L-M) 350
VII,c.4 (f.155C-D) 348
VII,c.7 (f.157M) 259
VII,c.8 (f.159D) 351
VII,c.10 (f.160H-M) 343
VII,c.21 (f.172F) 262
VII,c.27 (f.177A) 262
VII,c.39 (f.192B-C) 343, 344
VII,c.43 (f.195M) 324
VIII,c.4 (f.211B-C) 257
VIII,c.12 (f.220G) 257
IX,c.7 (f.231H-I) 118, 258
IX,c.10 (f.234M-235A) 199
IX,c.13 (f.240B-C) 264
IX,c.15 (f.241G-H) 197
IX,c.16 (f.242C) 315
IX,c.17 (f.243K) 266
IX,c.22 (f.248D-M) 286
X,c.1 (f.250G) 326
X,c.2 (f.251E) 251
X,c.2 (f.251I-L) 277
X,c.6 (f.259H) 251
X,c.7 (f.257A-B) 277
X,c.14 (f.262D-E) 318
XI, c.30 (f.315E-F) 264
XI,c.30 (f.314I) 264
XI,c.36 (f.319A-B) 200, 202
XI,c.38 (f.321E) 252
XI,c.44 (f.327E-F) 250
XI,c.44 (f.328D) 278
XI,c.49 (f.333F-I) 247, 248
XI,c.51 (f.355D) 202
- Expositio in Moralia Nicomachia*
ed. Iuntina, vol. III
I,c.1 (f.1H) 303
V,c.7 (f.73M) 290
- De Substantia Orbis*
ed. Iuntina, vol. IX
c.1 (f.3L-M) 313, 314
c.1 (f.3M-4K) 258
- Loci non inventi:* 197, 198, 206, 208,
209, 213, 216, 223, 228, 229, 243, 245,
247, 248, 251, 252, 253, 255, 256, 259, 261,
262, 264, 267, 268, 273, 277, 278, 279, 280,
282, 283, 286, 290, 294, 296, 302, 305, 306,
310, 311, 312, 315, 316, 317, 319, 325, 329,
337, 338, 340, 341, 344, 345, 346, 348, 353
- Avicenna**
*Liber de Philosophia Prima sive Scientia
Divina*
ed. Van Riet
tr.1,cap.1 (p.3,44-50) 201
tr.1,cap.2 (p.13-14) 334
tr.1,cap.3 (p.24,45-46) 344
tr.1,cap.5 (p.31,2-5) 268, 271, 329
tr.1,cap.5 (p.31-32) 329
tr.1,cap.5 (p.33,25-28) 329
tr.1,cap.5 (p.37,10sq.) 283
tr.1,cap.6 (p.43sq.) 346
tr.3,cap.3 (p.117,80-87;94) 277
tr.6,cap.1 (p.292,17-25) 305
- Liber de Anima sive Sextus Naturalium*
ed. Van Riet
pars V, cap.8 (p.177,84-85;178,96-97) 295
- Locus non inventus:* 199, 278, 353
- A. M. S. Boethius**
In Porphyrii Isagogen
ed. Brandt
ed.2,IV,7 (p.259) 244, 310
ed.2,IV,11 (p.269) 244, 310
- In librum Aristotelis Peri Hermeneias*
ed. Meiser
ed.1.,II,12 (p.172,6sq.) 267
ed.2.,IV,10 (p.26) 281

<i>De Consolatione Philosophiae</i>	*II,23 (p.72)	228
III, prosa 2	*II,25 (p.75)	230
V, prosa 6	*III,11 (p.103,34sq.)	251
	*III,13 (p.102-103)	251
<i>Locus non inventus</i>	*III,17 (p.116-117)	256
Expositor	ed. Dunphy, Philosophes Médiévaux XXIV	
<i>Locus non inventus</i>	*III;26 (p.161,4-6)	262
	*IV,13 (p.195,21-24)	290
	*Commentum (p.265)	311
Galenus		
<i>Locus non inventus</i>		295
Liber de Causis		
ed. Pattin		
Propos. II (p.138)		207
Propos. II (p.142)		348
Propos. III (p.149)		256
Propos. IV (p.142)		200, 334
Propos. V (p.142)		305
Propos. VI (VII) (p.149)		344
Propos. VIII (p.154)		194
Propos. IX (p.160)		203
Propos. XI (p.162)		203
Plato		
<i>Timaeus</i>		
ed. Waszink		
19A (p.10,2)		229
Porphyrius		
<i>Isagoge</i>		
ed. Busse		
11,4-5		325
18,3-15		240
Proclus		
<i>Elementatio Theologica</i>		
ed. Vansteenkiste		
Propos. XI (p.269)		307
Robertus Grossatesta		
* <i>Locus non inventus</i> :		337
Sigerus de Brabantia		
<i>Quaestiones super Metaphysicam</i>		
ed. Maurer, Philosophes Médiévaux XXV		
	ed. Dunphy, Philosophes Médiévaux XXIV	
	*III;26 (p.161,4-6)	262
	*IV,13 (p.195,21-24)	290
	*Commentum (p.265)	311
	Simon de Faverisham	
	<i>Quaestiones super Tertium De Anima</i>	
	ed. Sharp, <i>AHDLMA</i> 9 (1934)	
	*Qu. 7 (p.235)	126
	Themistius	
	<i>De anima</i>	
	ed. Com. in Aristotelem Graeca 5.3	
	3,32-33	324
	Thomas Aquinas	
	<i>In libros Physicorum</i>	
	ed. Marietti	
	*I, lectio 6, no.43	243
	*II, lectio 2, no.151	126
	*II, lectio 4, no.175	126
	*VII, lectio 7, no.937	322
	*VII, lectio 7, no. 939	322
	<i>In libros De Anima</i>	
	ed. Leonina	
	*II,c.8 (p.99,v.1-27)	133
	<i>In libros Metaphysicorum</i>	
	ed. Spiazzi	
	*VII, lectio 2, no.1293	121
	<i>De Unitate Intellectus</i>	
	ed. Leonina	
	*c.1 (v.39-306)	125
	*c.1 (v. 307-499)	125
	*c.1 (v.500-534)	126
	*c.1 (v.612-653)	125
	*c.1 (v.681-710)	118
	*c.3 (v.387-401)	125

INDEX VERBORUM (SELECTIVE)

By *Sten Ebbesen*

References are to pages

- abscondere** 256
absentia 308
absolut-us, -e 119, 137, 217, 242, 260, 289, 328, 334
absolvere 347; quaestionem 306
abstra-here, -ctus, -cte, -ctio 129, 210, 217, 219, 232, 234, 248-50, 254, 269-70, 283, 325, 346
abundare 295
acceptio 208; nostra 222
accidens 117, 119-20, 191-92, 195, 219, 243, 257-58, 262, 267, 274-78, 281, 292, 313, 319-20, 331-33, 335, 337-38, 345-53; commune 258; naturale 119; proprium 119, 345, 350; reale 117, 278; a-tia non sunt entia sed entis 276; a-tis non est a. 353; per / secundum a. 208, 214, 241-42, 254, 260, 263, 281; principia a.-tium 119-120; *cf.* ens, fallacia, praedicare
accidental-is, -iter 220-21, 247-48, 257, 332
accidentalitas 192
accidere 242; *cf.* accidens
accipere 137; esse 306
acqui-rere, -sitiio 126, 197-99, 263, 268, 303, 339
actio 125, 130, 132, 197, 210, 218, 232, 234-35, 302, 308
activus: a.-um primum 313; *cf.* potentia, principium, qualitas, virtus
actualiter 198
actus 117, 121-27, 130-31, 133, 135, 137, 197, 210, 215, 218-19, 226, 258, 264-65, 270, 299, 306, 315, 329-30; animae 123; appetendi 137; corporis animati 123; corporis organici 124-25, 130, 295; determinatus 324; entis 267; humanus 133; intellectus 248; intelligendi 118, 292; partis corporis 135; potentiae 248-49; primus / secundus 123, 128, 258; purus 120, 264; sentiendi 137; significandi 292; virtutis 269; vitae 131; in actu / natura 324; in actu /potentia 121, 123, 218, 223, 264-67, 312, 316, 321-22, 324, 351,
ad aliquid 313
adaequ-ari, -atio 213-15; -atio rerum et intellectuum 213, 215
add-ere, -itio 124, 313; -itio actus ad potentiam 330
addiscere 291
adhaerere 257
advenire 119, 122, 313-14; enti in actu 323
adventus formae 313
aedificare 118
aegritudo 132
aenigma 225, 256
aequaliter 250-52, 275, 280, 330-31
aequivoc-us, -e, -atio 274-76, 280, 291-92, 299-300, 323-24
aer 308, 348-49
aestas 132
aestimatio 290
aetern-us, -itas 193-94, 207, 221, 265, 344
affigi 133
affirmatio: de quolibet a. vel negatio 214, 284, 287
agens 124, 219, 232, 235, 266, 297-98,

- 301-03, 305; sec. voluntatem / naturam 303
- ager** 328
- agere** 197, 218, 221, 224, 264, 270, 283, 297-98, 301-03; *agi ab anima* 131; *uni-formiter* 340; *cf. agens, intellectus*
- aggregare** 217, 301, 331-33
- albedo** 192
- albus** 208, 234, 242, 249, 272-73, 280, 283, 328
- alimentum** 136
- alter-are, -atio** 130, 132, 257-58, 263
- amatus** 278
- ambulare** 306
- amittere** 128
- analog-us, -ia, -ice** 233, 255, 268, 273-76, 280-81, 291, 300
- angulus** 322
- anima** 117-18, 120-27, 130-32, 134-37, 195, 207, 212, 214, 234, 238-39, 268, 270, 275, 282-83, 292; *definitio a.-ae* 285; *generabilis / genita* 126-27; *humana* 126-27; *materialis* 207; *nobilior* 132; *sensitiva* 131, 136; *separabilis a corpore* 118; *separata* 125-26; *vegetativa* 134, 205/06; *potentiae a.-ae separabiles* 125; *cf. extra*
- animal** 117, 123-24, 127-28, 130-37, 226, 243-44, 275-76, 290-91, 295-96, 317-18, 325, 331, 336; *anulosum* 124, 134, 136; *civile* 205, 290; *(im)perfectum* 133, 135, 206; *progressivum* 133; *cf. rationalis*
- animatus** 296; *cf. corpus*
- annus** 132
- antecedens** 198, 352
- antiquitas** 348
- antiquus** 310; *a.-i* 137
- anulosus** 124, 134
- apparere** 137, 258
- appet-ere, -ibilis, -itus, -itivus** 134-35, 137, 196-99, 202, 216, 219, 234-35, 303-04, 307; *-itus carnalis* 304, *rationalis* 198, *sensibilis* 198/99, *sensitivus* 198
- appodiare** 230
- apprehen-dere, -sio** 208, 237, 268, 286
- appropinquari** 251
- appropriari** 236-37
- aqua** 348-49
- architecton** 256
- arguere** *contra* 230
- arithmeticus** 277
- arma** *defensionis* 291
- ars** 208-09, 225-27, 306-07; *medicinalis* 226-27
- artifex** 209-11, 225, 266, 287-88, 306, 343; *communis* 288
- artificialis** 225, 253-54
- ascendere** 194, 206
- asinus** 244, 250, 252
- assignare** 221
- assuescere** 228
- atomus** 322
- attendere** 247, 302
- attribu-ere, -tio** 130, 192, 195-96, 200, 231, 233, 270-72, 280-81, 299, 309, 312, 331, 333; *ad unum* 268, 272; *cf. unitas*
- audire** 227-30, 286
- aug-eri, -mentatio, -mentativus** 125, 130, 135
- bestia** 206
- Boethius:** *v. indicem locorum*
- bonitas** 192
- bonitas ingenii** 118
- bonum** 191, 196-99, 202, 210, 233-35, 303-04, 307; *morale* 198; *bonum speculativum / practicum* 212; *summum* 196-97
- cacabus** 295
- cadere** *a sursum* 130; *in ratione* 293; *in sensu* 203
- caecus** 229
- caelestis** 339-40; *cf. canis, corpus*
- caelum** 132, 221, 255
- cal-idum, -iditas, -or** 136, 194-95, 226, 295-96, 304, 307-08, 317-18, 345-46
- candela** 318
- canis** *latrabilis / marinus / caelestis* 274, 276

- caput** 296
carnalis 304
caro 136
casus 221
causa 117, 119, 121, 127-29, 132, 193-94, 203-04, 209, 211, 219, 226-27, 231-33, 239-40, 250-51, 256, 271, 285, 287, 297-308, 334-39, 346, 350-51; boni / mali 193; causandi 252; conservans 129; contraria 132; determinata 293-94; efficiens 129, 194, 208, 227, 232, 297-98, 300, 304-07, 340, 352; entis 232; essendi 252; ex- / in-trinseca 227; felicitatis 205; finalis 232, 298, 302 (*cf.* finis); formalis 226, 285, 289; generans 219-20; innotescendi 237; materialis 226; media 219, 221; movens 219-21; omnis entis / omnium (rerum) 194, 203, 224-25, 250, 252, 264, 344, 346; per accidens / se 221, 294, 299, 308, 339; positiva 307; prima 194, 203, 288, 305, 326, 346, 348; secunda efficiens 288; sufficiens 191, 194, 198, 225, 239, 346; sibi ipsi essendi 346; supernaturalis 127; totius universi 193; ultima 232; veritatis 214; c-ae altissimae & primae 344
causalitas 119, 237, 329, 350-51
causare 119-20, 131, 192, 200, 207, 214, 220, 250-53, 256, 258, 273, 278-79, 291, 299, 308, 322, 330, 334-35, 339-41, 344, 348
celare 341
cerebrum 295
certificare 128, 200
cert-us, -e, -itudo 201, 209, 211
cholericus 132
circularis 321-22
circumferentia 248
civi-lis, -tas 205, 211-12, 290
coadiuvare 207
cogitare 210
cognitio 119, 129, 135, 199, 203-04, 207, 209-11, 215-17, 219, 224, 226-27, 231, 239, 252-53, 269, 271, 284, 325, 336, 343, 350; conditionalis ex suppositione 329; entis 329; generalis / specialis 226; intellectiva / sensitiva 207-08, 211, 241, 329; naturalis 204; quiditatis / accidentium 119; quiditativa 227; veritatis 229, 336
cognitivus 241
cognoscere 117, 202-03, 215-17, 222-27, 231, 233, 252, 254, 256, 270, 272, 329, 335-36, 343-44, 350; absolute / in respectu 119; clare 215-16; propter quid / quia 209-10; c.-sci *sbst.* 346
cognoscibile 211, 252, 336
cohaerere 136
colligere 324
color 137, 218, 249, 272, 280
commensuratio 214-15, 277
Commentator *v.* *indicem locorum*
commixtus 329
communicare 118, 231
communicatio, -tivus 290
communis 270, 273-74, 280, 286-87, 292, 299, 309, 329
communitas 205
compara-tio, -bilis 299, 211, 322-23, 325, 333, 342; in -tione ad 124
competere 121
comple-re, -tus 131, 202
complexio 118, 130-33, 230; naturalis 130
complexum 203, 237
compo-nere, -situm, -satio 119, 122, 124, 126, 191-92, 195, 217, 225, 236-37, 240-42, 244, 260, 263, 281, 286, 301, 308-11, 317, 319, 332, 347, 349, 352-54; -satio/-tum ex esse et essentia 217, 248, 278, 319; materiae et formae 240, 248, 253-55; -satio rationis / realis 244
comprehendere 137, 203, 217, 229, 254, 272-73, 311, 334, 341
computare 206
concedere 284
conceptio 283; communis animi 286-88
conceptus 290, 295, 324
conclu-dere, -sio 228, 237, 239-40, 246, 285, 287-89, 294, 337, 339
concordare 132

- concretus** 346
concurrere 211, 220, 309
conditio 129, 205, 309, 353; *individuans*
 247; *melioris et peioris* 251
conditionalis 329
conditionatus 336
condividere 325
conferre ad 130
confusus 242, 329
coniungi 133, 218, 249, 254-55, 318, 342;
in esse 254
consentire 286
consequens 198; = *fallacia consequentis*
 219
consequentia 264, 316
consequi 119, 130-31, 260, 278; *nutrimentum*
 133
conserv-are, -atio 121, 129, 193-94, 197
consider-are, -atio 117, 128-29, 196-98,
 207, 210, 231-33, 268-70, 273, 277,
 287-88, 305, 336, 341, 343-45; *per se /*
accidens 344-45
consistere 249
consonans 309
constituere 119, 122-23, 251, 325; 126, 350
consuetudo 227-30
consumere 318
contemplatio 217
continere 251, 285, 289, 311, 331
contingens 284; *ad utrumlibet* 266
continuare 296; *vitam* 124, 136
continu-us, -e, -itas 122, 129, 217, 222-24,
 232, 238, 261, 263, 269-70, 278, 320-21,
 328
contradict-io, -orius 213-14, 233, 271,
 282-83, 287, 300-01; *cf. quantitas*
contrahere 334
contrari-us, -etas, -ari 132, 195, 198, 207-
 08, 213, 215, 231, 233, 250, 272-74,
 282-83, 301, 307-08, 313-14, 317-18,
 325-27
contristare 137
conveniens 133, 136
convenire 192, 272, 274, 333; *in ratione*
 280; *specie et nomine* 193
convertere *nutrimentum* 318; *passive* 234,
 264, 291; *ens et bonum / unum c.-untur*
 234, 291, 321
convicium 208
copulari 218, 321-22
cor 295-96
Coriscus 284
corporalis 217
corpus 117-20, 122-27, 130-37, 212, 218,
 238, 259-60, 275, 285, 318, 345; *anima-*
tum 122-23, 130-31; *caeleste* 132, 255,
 339-40; *elementare* 309; *generabile et*
corruptibile 127; *hominis* 132; *humanum*
 274; *luminosum* 305; *mixtum* 119, 131-
 33, 347, 349; *naturale* 119-20, 130;
organicum 117, 124-25, 130-32; *plantae*
 124; *simplex* 119; *vivens* 122-23, 130;
c.-ora inferiora / superiora 193; *homo in*
c.-ore 211
corru-mpere, -ptio, -ptibilis 126-27, 132-
 33, 193, 195, 198, 217, 237-38, 253,
 255, 259-63, 267, 296, 304, 313-18, 344,
 346-47, 349; *corrumpi substantive* 126
corvus 249
creat-io, -or, -ura 195, 255
credere 227-30
cupiditas 199
cuprus 126
curare 230; *de* 205
curvus 286
dare *esse* 197, 227, 232, 244, 247, 310,
 323; *formam* 316
deambulatio 306
deberi 129
debilitas 255
debitus 132, 136
decidere 135-36
declar-are, -atio 129, 135, 293-94
deficere 128
definibilis 248, 294
defin-ire, -itio 117, 119, 129, 215-16, 226-
 27, 236, 240, 242-43, 265, 269, 275,
 285, 293-94, 318, 331, 338-39, 350-51; -
itio accidentium 350; *dialectica / logica /*

- metaphysica 117; mathematica 269; naturalis 269; subiecti 338; substantiae 350
- deificus** 252
- delecta-re, -tio, -bilis** 124, 131, 137, 196
- deminutus** 197
- demonstrabilis** 284
- demonstr-are, -atio, -ativus** 129, 203, 216, 236-37, 239-40, 284-88, 293, 297, 300, 306, 337-39; -atio propter quid / quia 129
- demonstrator** 236
- denarius** 252
- denominativ-us, -e** 281
- denotari** 281
- depend-ere, -entia** 117, 121, 191, 193-94, 197, 292, 345-46, 352-53
- deperdere** 317
- depravatus** 198
- deprivat-io, -us** 229-30
- deputatus** 130
- desider-are, -ium** 196-99, 202, 215
- designare** 295
- despicere** 205-06
- destru-ere, -ctio** 220, 239-40, 296, 304, 313; -ctio antecedentis 352
- dete-gere, -ctor** 255-56
- determin-are, -ate, -abilis** 119-20, 201, 224, 228, 238, 242, 245-37, 249, 271, 290, 324-25, 344, 351-52; -atum organum 135; *cf.* causa
- deus** 124, 127, 192, 200, 203-04, 221, 252, 252-53, 258, 288, 298, 328, 341
- devi-are, -atio** 302
- dialectic-a, -us** 117, 230
- dici** de 308; per prius / posterius *vel* attributionem 300, 312, 331
- dictio** 293, 309
- dies** 222
- differentia** 240-46, 251, 310, 323-25, 330, 339; entis 308; formalis 330; organorum 136; positiva / privativa 251
- differre** 192, 201, 330; genere/specie/numero 191-92, 199, 272-73, 330; in essentiis et naturis 122; ratione 128; in re 324; per essentiam 339; realiter / secundum modum intelligendi nostrum 124; secundum substantiam 238; subiecto 122
- difficilis** 204, 224, 329-30
- difficultas** 217
- digerere** 136
- dign-itas, -us** 212; -itas = axioma 236-37, 288
- dimensio** 122, 257-58
- dirigere** 199
- discretus** 122; *cf.* quantitas
- discurrere** 225
- dispon-ere, -ibilis** 282-83, 352
- dispositio** 132, 203, 263, 316, 349, 352; accidentalis 353; corporis 118; entis 257; essentialis 263; organi virtutis imaginativae 118
- disputare** 294
- dissentire** 286
- dista-re, -ntia** 225, 250-51, 253, 308
- distin-guere, -ctio** 124, 220, 234, 315, 323-24; -guere nomina 294-95
- diversificari** 118, 132, 195
- diversitas** 118, 124, 131-32, 192, 200, 246, 273, 275, 322; organorum 136
- diversus** 125, 131-32, 135, 200-01, 231, 242; 350; numero 316; partim 246; specie 131
- divi-dere, -sio** 237, 242, 251, 259-60, 280, 293, 309, 316, 325, 327-28; animal -di 124; -di formaliter 331
- divinus** 128, 192, 206, 224-25, 255, 340-41; *cf.* intellectus
- divisibilis** 222, 224, 234, 259, 262-63, 315, 327
- docere** 117, 336
- doctrina** 204-05, 209
- dolor** 130-31
- domificans** 225
- domin-ari, -ium, -us** 130, 132-33, 235, 328
- domus** 254; in anima / materia 225
- dormire** 296
- dubit-are, -atio** 229, 238
- duci in** 129
- dura-re, -atio** 192, 194-95, 317-18, 339

- educere** de potentia 127, 207
- effective** 130
- effectus** 119, 128-29, 194, 203-04, 219-21, 225, 227, 239-40, 249, 294, 297-99, 302, 306-07, 319, 333, 339-40, 346, 350-51; immediatus 203; secundus 305; sensibilis 129
- efficacia** operandi 210
- efficere** 122; *cf.* causa
- egere** corpore 118; materiã 126-27
- egredi** 258, 312
- elementatum** 309
- elementum** 130, 132, 301, 308-11, 347, 349
- elenchice** 284, 286
- elevare** 255, 257
- eligere** 199
- elongatus** 329
- ens** 118, 120, 124, 192-96, 200-01, 203, 214-15, 231-33, 237-38, 240, 244, 250-53, 257-58, 264, 268-76, 278, 281-82, 285-86, 288-89, 292-94, 299, 304, 308-10, 328-36, 341-43, 345-46, 351; absolutum 334; animae 214; causatum 250, 334-35; citra Primum 194; deminutum 197; determinatum 351; divinum 336, 341; factum 194; immobile 336; (im)perfectum 250; in actu / potentia 212, 232, 301, 313, 323, 336, 351; in communi 341; in quantum ens 270, 336; increatum 202-03; inferius 192, 203; limitatum 269; mobile 231-33; optimum 202; participatum 269; particulare 343; per participationem 252; per se / accidens 192, 299, 304, 332-33, 339-42; per se subsistens 333; primum 195-96, 199, 200, 203, 288, 337; rarum 342; *sec.* animam 283; secundum quid / simpliciter 258, 320; secundum quod ens 201, 232, 268-71, 273, 285, 287-88, 335-36; secundum speciem 309; separatum 341; solo nomine / realiter 341-42; sub ratione entis 201, 341; sub ratione propria / communi / particulari 201; totum 199; universale 268; universaliter acceptum 201; non ens 281-83, 300, 331, 346; omnia entia 277-78; *cf.* convertere
- entitas** 203, 275-76, 288, 342
- epi** quod est 'supra' 137
- epiphania** 137
- errare** in principiis 229
- error** 302
- esse** *substantive* 118, 126, 197, 201, 217-19, 227, 234, 244, 248, 267, 281-82, 289, 298, 306-07, 310, 319-20, 323, 345-46; abstractum 310; accidentis 319; actuale 282; aliquando et aliquando non 193; animae 118; attribui 281; compositi 352; deminutum 282; determinatum 247; divinum 192; essentiae 320; essenziale 320; formae substantialis 353; 342; in actu 312, 336; in alio 351-52; in anima 282, 239; in effectu 320; in materia 239, 310; in potentia 266; in re 309; (*sec.*) intellectum / in rebus 282, 325; intentionale 214; memoriae 207; nobilius 275; numeratum 261; reale 214, 234; rei extra 282; separatum a substantia 346; e. / non e. 225; ut raro 340; verum extra animam 282; constitui in e. 126; de quolibet e. vel non e. 203, 236-37, 284, 286-89; durare in e. 195; habere e. 195, 203, 216, 234, 246-47; in e. 254, 348-49; secundum e. 248, 254, 261; e. / essentia 238, 278, 319; e. / ratio 319; e. / significari 311; *cf.* causa, modus
- essentia** 121-22, 125, 194, 201, 203, 216-17, 219-21, 224-25, 227, 240-42, 244, 252, 254, 313, 319-20, 324, 338, 352; e. / accidens 346; accidentis 332; divina 224-25; individui 238; materiae / formae 352, 354; perficiens et completiva 354; praedicati 245; prima 225; rei extra 283; simplex / composita 238-39; speciei 290; subiecti 305, 332; *cf.* esse
- essential-is, -iter** 119, 219-20, 244-45, 247, 263, 267, 271, 314, 320, 334, 351
- ethicus** 198
- ex** 208
- excedere** 201

- excellētia** 300
excludere 330
exemplar 225
exercere 135
exercitus 191
exige-re, -ntia 128, 307, 325
existere 239, 248, 259, 262, 270; in potentia 122, 264, 316
expellere 136, 206
experientia 203, 340-41
experimentum 208-09
exper-iri, -tus 118-119, 209-11
explere 117
expositor 256
exten-dere, -sio 122, 207
exterius 130
externus 122
extinctio 129
extra animam 310; intellectum 324; rationem 330; esse ab e. 127; *cf.* res
extremum 322
extrinsecus 119, 128, 130-31, 220, 227, 235, 298, 302

fabula 256
facere 306; *substantive* 250; *cf.* ens, factum, fieri, scire
facilis 204, 209
factio 255, 302, 304
factum 301, 305, 345; *f.* esse 207
fallacia accidentis 246; secundum quid et simpliciter 214
fals-um, -itas 227-29, 234, 243
febricitans 304
felicitas 196, 198, 205-06; ultima 200, 206
ferri 260-61
fieri 126, 345-46, 208, 301, 304-05, 309, 314-15
figere 121, 230
figmentum 214, 282
figura plana 285, 289, 338-39
final-is, -iter 196, 199, 202; *cf.* causa
finis 192, 199, 212-16, 227, 232-35, 253, 263-65, 285, 297-98, 300-07; naturalis 303; ultimus 198, 232

finitus 208, 221, 224-25, 295, 328
fix-io, -us 121-22, 194, 352
flabellum 295
fluere 192, 319, 320
forma 118-22, 126, 128, 195, 197, 203, 217-18, 220, 227, 226, 232-34, 238, 241, 247-48, 253-55, 257, 259-60, 263, 265, 269, 275-76, 278-80, 285, 297, 300-01, 311-16, 319-20, 323, 327, 331, 344, 348-49, 352-54; accidentalis 259, 323; arguendi 219; corporalis 217-18; corporis 120, 131; dat esse 197, 232, 244, 247; generabilis 344; generis 324; hominis 126, 210; immaterialis 206/07; in intellectu 232; materialis 218; mineralis 134; naturalis 119-20, 352; propria 210, 224, 336; particularis 210; specialis 276; substantialis 119-22, 203, 313, 316, 330, 344, 346, 353; vitae 297; *cf.* componi
formal-is, -iter 241, 247, 251, 253, 272, 331; -iter sequi 247
fortuna 221
forum 261
frequenter 119-120, 342
frigid-um, -itas 307-08, 317, 345-46
fundare 310
futurum 205, 208
gaudium 192
gener-are, -atio, -abilis 126-27, 133, 135, 192-94, 207-09, 219-21, 238, 240, 254, 259-63, 265, 267, 304, 307-08, 315-16, 327-28, 3340, 344-49, 352-53; per accidens 260
generativus 125, 135, 192
genitus 126-27, 133
genus 117, 121, 237, 240-44, 250-52, 274-75, 278-80, 285, 290, 310, 319-20, 322-26, 330, 339; causae 231, 233, 285, 287, 289, 298, 306-07; determinatum 201; divinum 341; entium 250; generalissimum 273, 332; nobilissimum entis 341; subalternum 273; subiectum 236-37, 271, 288-89; *cf.* differre
geometer 286

- gradus** 133-34, 205, 214, 269; in formis 241
- graec-us, -e** 137, 289-90
- grammaticus** 294-95
- grando** 240
- gravi-s, -tas** 130
- grossus** 255
- habere** se 240; *cf.* esse
- habitus** 225, 251, 284, 306, 333
- habitus** 195, 197-98, 200, 208, 211-12, 214, 218, 228, 233, 251, 268, 284, 304, 307; intellectualis 195
- hepar** 295, 297
- herba** 211
- hic et nunc** 246-47
- hiems** 132
- hoc aliquid** 238, 240; 353
- homo** 117-18, 123, 126-27, 132, 135, 196-97, 199, 202-06, 211-12, 217, 237-38, 243-44, 250, 252-54, 263, 265-66, 271, 275, 281, 286, 290-91, 294, 304, 310, 321, 325, 328-29, 337, 339-40, 348; albus 242, 328; generans / generatus 220-21; idealis 241; prudens / vulgaris 206
- honorabilis** 201, 205-06, 341
- honoratus** 205
- hora** 136, 208, 252
- horizon** 207
- humanus** 126-27, 133, 198, 202; *cf.* actus, anima, corpus, intellectus, materia, natura, vita
- humidum** 195, 226, 317-318
- humor** 136
- hypostasis** 324
- ide-a, -alis** 226, 241
- idem** apud omnes 289; in esse 234; numero / specie / genere 192, 238, 314-15, 319-20; partim 246; sec. rationem 198, 261; sec. substantiam 261
- identitas** essentiae / rationis 245
- idolum** 137
- ignis** 122, 129, 224, 308
- ignobilis** 212, 251
- ignorantia** 193
- ignotus** 335
- illumina-ri, -tio** 305
- imagin-ari, -atio, -ativus** 118, 129-30, 199, 228; -atio significandi 290
- imago** 137, 208
- immanifestus** 256
- immaterialis** 125, 129, 246, 325
- immediat-us, -e** 127, 258, 283-85, 287, 301
- immobilis** 133, 231, 235, 304, 336
- immut-are, -atio** 132, 336
- impartibile** 327/28
- impedire** 122, 302, 340
- imperfectus** 133, 250, 252, 265
- imperium** 228, 235
- impermutabiliter** 210
- impetus** 302
- impo-ner-e, -siti-o** 121, 275-76, 283, 290-92, 311, 337
- importare** 242, 244, 246-47, 277-79, 289, 338
- impossibile** 266
- impr-imere, -essio** 204, 240, 268, 271, 340
- improportio, -nalis** 203, 217
- inanimatus** 206, 296
- incisio** 298
- inclina-ri, -tio** 197-98, 203, 228-29
- includere** 243, 245-47, 278, 281, 322, 330, 336, 338
- incomplexus** 203, 214, 237
- incorruptibilis** 217, 238
- incretus** 202-03
- incurabilis** 229
- indemonstrabilis** 216, 285
- indeterminatus** 244, 329
- indicare** 350
- indifferens** 330
- indigere** sermone 290
- individu-alis, -are** 247-48; *cf.* principium
- individuum** 132, 199, 238, 246-49, 264, 266, 280, 325-26, 330, 344; signatum 247
- indivis-us, -io, -ibilis, -ibilitas** 132, 191,

- 222-24, 247, 263, 277-80, 319-21, 327-28
- inducere** 135
- in esse** 129, 285, 290, 319, 333
- inexpertus** 209-10
- inferiora** 310-11
- inferre** 237, 288
- infinitus** 203, 207-08, 215-16, 219-25, 251, 253, 262, 264-65, 295, 302, 314, 328
- infirm-us, -ari** 197, 313
- influere** 339
- infusio animae** 127
- ingenium** 118, 229
- ingredi demonstrationem** 236-37, 284-86, intellectum 330; syllogismum 295
- inhabilis** 229
- inhaerere** 289, 316, 338-39, 351, 353
- innatus** 271
- inniti** 121-22, 286, 288
- innotescere** 237
- inseparabilis** 118, 226
- inserere** 206
- instans** 252, 260-62, 349
- instrumentalis** 305, 346
- instrumentum** 130, 136
- intellectivus** 123, 125, 134; *cf.* potentia, virtus
- intellectualis** 120, 195, 205, 241
- intellectus** 118, 125, 127-28, 130-31, 135, 196-98, 200-06, 209, 212-18, 222-26, 228-30, 232-34, 237, 248-50, 254-55, 257-58, 269, 271, 282, 286-87, 291-93, 299-300, 304, 310, 324, 328-30; accidentalis 247-48; agens 218-19, 250, 283; divinus 128, 202-03, 215, 224-25; essentialis 247-48, 320; (in)finitus 225; generis / speciei / differentiae 310; humanus / hominis / noster 202-04, 216-19, 222-25, 341; in potentia 224; individualis *sive* individui / speciei 246-48; passivus 118; possibilis 217-19, 249-50, 283; post separationem 211; practicus 193, 198; primus 336; sequitur rem 323; speculativus 193, 198; secundum -um 241, 248
- intelligentia** 206-07, 247-48, 252, 279, 281, 319
- intelligere** 118, 124, 129-31, 214-19, 222-25, 228, 231, 244, 249-50, 252, 255, 258, 271, 278, 283-84, 287, 291, 299-300, 305, 312; *substantive* 123-24, 128, 278
- intelligibilis** 129, 196, 212, 216, 218-19, 222, 232, 241, 254-55, 271, 278; -e primum 271, 283
- intemperatus** 229-30
- intendere** 302-04
- intensio** 304
- intentio** 214, 221; agentis 297-98, 303, 307; communis 117; naturae 193
- intentional-is, -iter** 214, 297
- interemptio**: per i.-nem 203, 242, 296, 301, 351
- intermedius** 220
- interstitium** 308
- intransmutabile** 352
- intrinsicus** 131, 235, 311
- introductio** 315, 349
- inven-ire, -tio** 209, 291, 341
- ire de potentia in actum** 264
- isosceles** 284-85, 289, 339
- iudicare** 198, 273
- ius positivum / naturale** 290
- iuvenis** 132
- labor** 132
- laborare** 252
- lae-di, -sivus** 130-31, 134
- lapis** 208, 214
- latere** 274, 280, 323-24
- latin-e, -us** 137, 289-90
- latitudo** 132
- latomus** 192
- latrabile** 292
- latus**: latius ente 200
- legere** 211
- legislator** 211
- levi-s, -tas** 130
- lex** 229
- limitatus** 269

- linea** 223, 285-86, 289, 321-22, 352
lis 208
litterae 309
localis 133, 257
locus 118, 130, 133, 134-36
locutio 255
logicus 117, 294-95
longe: a l. 329
lux 202, 217-18

magis et minus 263
magnificare 255
magnitudo 234, 305, 344
malitia ingenii 118
malum 191, 193, 234-35, 303-04, 307
manere 132-33, 207, 301, 309-16, 327, 353
manifest-us, -are, -atio 213, 255, 312; -issima naturae 202, 217
manus 210, 291
marcescere 195, 318
mare 133
marinus 274, 292
mater 132
materia 119-23, 126-28, 197, 207, 212, 217-18, 226-27, 232-34, 238-39, 248, 253-55, 255, 257, 262, 264-65, 275, 278-80, 297, 299-301, 310-16, 319, 327-28, 331, 340, 344, 348-49, 351-52; ex qua / in qua fit 345; extrinseca 128; hominis *vel* humana 126, 226; intelligibilis 232, 269-70; prima 221, 226, 256, 265-66, 308-09; proxima 226; quanta 344; sensibilis 269-70; signata 269; potentia / substantia m.-ae 313-14; *cf.* componere, separari
materialis 129, 212, 213, 217, 232, 246-48, 315, 325, 348
materialiter 130, 272; sequi 247
mathematicus 119, 199, 232-35, 269, 287, 318
maximum 326
medicin-a, -alis 226-27, 274
medietas 223
medius 131, 222; -um 220, 236, 296, 300, 305, 322, 329, 339; *cf.* causa
medulla 135
melancholicus 132
melius 251
membrum 295-96, 298
memor-ia, -ativus 203, 207-08, 340-41
mens 199, 229, 234, 295
mensur-a, -are 223-5, 260-61, 263, 280, 321, 326, 348
mercatus 261
meridies 208
metaphor-a, -ice 255-56
metaphysic-a, -us 117, 120, 195-96, 201, 232, 270, 273, 287-88, 294-95, 343-45; *etym.* 344; *cf.* scientia
Meteora 240
mineralis 134
minimum in genere 326
misc-ere, -ibilis 133
mixtio 131-34
mixtus 347-48; *cf.* corpus
mobilis 128, 222, 231-33, 235, 253-54, 260-61, 263-64, 305; m.-e primum 261, 296
modus agendi 193, 218; cognitionis 215; cognoscendi 226; determinabilis 352; essendi 214, 218; existendi 135; fiendi unum ex alio 208; habendi partes 122; intelligendi 214, 292; intelligendi noster 124; mixtionis 134; naturae 311; nobilior 275; operandi 119; recepti 203; recipiendi 193; significandi 295; modi causarum 298-99
monstrum 193
moralis 120, 198
mor-i, -s 127, 132, 136
mortalis 294
mos 132-33
motivus secundum locum 134-35
motor 128-29, primus 220
motus 124, 130, 133, 136, 220-22, 232, 234-35, 247, 255, 260, 263, 296, 304-05, 340, 343; caeli 221; localis 133; progressivus 130, 206
movens primum 221

- movere** 219-21, 223, 263, 267, 278, 296-97, 302-03; deorsum 130; sursum 228; -ens 221-23; -ens instrumentale / principale 305; -ens non motum 235; -ens primum / ultimum 221; *cf.* mobilis
- multa** 323; *cf.* unus
- multiplex** (in)distinctum 295
- multiplicari** 219, 344
- multitudo** 132, 219, 273, 278-79
- mundus** 191
- music-a, -us** 242, 263, 284, 299
- mutabilis** 128
- mutuus** 132
- narratio** 305
- nascentia** 311-12
- natura** 117, 121-22, 124, 129-30, 133, 193, 196, 202, 214, 217, 228-29, 234, 251, 268, 271, 289-91, 303, 310-12, 319-20, 322-24, 344, 348; animalis 117, 136, 336; entis 321-42; generis 280; humana 237-38, 247, 254; nihil facit frustra 133, 217; rationalis 117; rei 117; speciei 196, 199, 247; subiecta 321; substantiae sensibilis /separatae 344
- natural-is, iter** 119-20, 128, 130, 132-33, 196-99, 202-205, 228, 232, 234, 238, 290, 295-95, 303; (philosophus) 305; *cf.* philosophus, scientia
- natus esse** 240, 340-41
- nauta** 218, 308
- navis** 218, 328
- necessarius** 212, 230, 266/67, 284, 290, 317-18, 346; ex se ipso 191; simpliciter / ex suppositione finis 317
- necessitare** 297
- necessitas** 128, 131, 135, 290, 297; vitae 204
- negare** supposita / significata 245
- negatio** 282, 284; *cf.* affirmatio
- nervus** tactivus 135-36
- niger** 208, 272-73, 280, 283
- nigredo** 249
- nihil** 283, 301, 342
- nobil-is, -itas** 124, 132, 134, 192, 206, 211-112, 224, 250-51, 275, 280, 287, 290, 302, 341
- nocivus** 133, 136
- noctua** 202, 217
- nocumentum** 133
- nomen** 121, 129, 193, 275, 280, 283, 289-95, 299-300, 311-12, 337, 341-42; accidentis abstractum / concretum 346; solo nomine 341-42
- nominare** 125, 127, 134, 257, 341
- nonus** 252
- notabile** 248
- notus** 128-29, 201, 204, 237, 284, 294, 326, 328-30, 334; naturaliter 128-29; simpliciter / nobis 204, 241, 305, 312
- nubes** 129
- nugat-io, -orius** 243, 330
- numeralis** 273, 316
- numerare** 198, 261
- numerositas** 238, 319-20
- numerus** 261, 276-79, 328; par / impar 119; specierum = individuorum in separatis 344; *cf.* differre, idem, unus
- nunc** 238, 259, 261-62; *cf.* hic
- nuntius** essendi 345
- nutri-ri, -tio, -tivus, -mentum** 123, 125, 130, 132-33, 135-36, 317-18
- obiectum** 195-96, 198-200, 203, 211-12, 250, 270, 323; intellectus 196, 198, 206, 215, 217, 248, 269-70; optimum 206; potentiae 248-49, 269-70; sensus 258; virtutis 269, 324
- obumbrari** 256
- occultus** 255
- occurrere** 201, 237, 283, 293, 329
- oculus** 127-28, 202, 217; mentis 229
- operabile** 210
- oper-ari, -atio** 123-24, 128, 130, 132, 136, 203, 207, 209-13, 218, 258, 286, 298, 302-03, 306-07, 311-12, 324; -ari substantive 211; -atio animae 117-120; -atio facit formam scire 258; -atio intellectus 197-98, 212, 215, 218, 237, 248-49; -atio moralis et voluntaria 120

- opin-ari, -io** 227-28, 239, 282-83, 310
opposita privative 233; principiorum 229-30
oppositio 233
opus 130, 132, 135
oratio 214
orbis ignis 308
ordin-are, -atio 196-200, 211-12, 220-21, 225, 298, 313-14; -ari essentialiter 314
ordo 208, 219, 223, 250, 269, 302, 314, 329, 350-51; essentialis / accidentalis 220, 271
organicus v. corpus
organum 118, 124-25, 131, 134-36; organorum 291
ossa 135
ostendere 129, 294
otium 306
- paries** 218, 249
pars 128, 223, 279, 315; animae 122, 125, 134-35; animalis 124, 127, 134, 136, 295; continua 122; continui 320-21; corporis 135; de toto praedicatur 323; definitionis 240, 243, 275, 350-51; discreta 122; essentiae 240, 324; essentialis 351; formae 122; formalis 251; hominis 321; in toto 352; media 222; plantae 124, 136; potentialis 223; quantitativa 225; rei definitae 242; subiectiva 330; temporis 349; totius 136; virtualis 125; ex parte corporis / animae 132, rerum / intellectus 217; in minori parte 119; cf. totum
partibilis 122, 327
particip-are, -atio 121, 192, 214, 252, 269, 275
particular-is, -iter 129, 201, 204, 218/19, 226, 240, 269, 274, 293, 310, 344; -is actu 283; in -i 210
passio 117, 120, 214, 236, 239, 268, 271, 284-85, 338-39; elementorum 132; naturalis 232; propria 117, 129, 304, 350; scientiae 201
passivus: -um primum 313; cf. intellectus, potentia, principium, virtus
- pater** 329
pati 328
peccatum 302
peius 251
per se 214, 221, 242-46, 254, 260, 279; existens 259; subsistere 247; secundus modus dicendi per se 237; cf. accidens, causa, ens, praedicare, verus
percipere 130, 290
percussio aeris 290
peregrinus 340
perfectibile 127, 224
perfectio 121-22, 126-27, 197-98, 207, 217-18, 224, 226, 233, 235, 264-65, 298, 302-03
per-ficere, -fectus, -fecte 123, 125, 127, 191, 197, 205, 211-12, 216, 224, 226, 231, 250-52, 265, 301, 345, 353-54; -fici *substantive* 345; cf. animal
periculum 308
permanere 122, 195
perpetu-ari, -us 127, 238, 265
perspicuus 305
pertinere 120, 130, 205, 211, 232, 238, 246, 269, 277, 287, 294-95, 344-45
petitio 285
phanos = 'apparere' 137
phantasia 118, 137, 208, 257
phantasma 137, 217, 252, 283-84
phantasticus 250
philosophari 229-30
philosophia 205, 217, 229, 336; prima 336
philosophus 205-06, 210, 229, 252, 256, 258; mathematicus 269; metaphysicus 120; moralis 120; naturalis 120, 226, 231-32, 269, 343; physicus 120; primus 287; realis 117, 294; Philosophus = Aris-toteles *passim*; cf. *indicem locorum*
physicus 120, 285, 343
pilus 135
pingi 275
placitum 289-91
planta 123-24, 131, 133, 135-36, 205, 294
plantare 124, 136
planus v. figura

- Plato** 229, 238, 256, 310, 345, 348
plenum 208
plurificari 125
poena 290
ponere (in) esse 239, 241, 266; in actu 215
populus 328
positio 277, 279
positiv-us, -e 251, 290, 307
posse *substantive* 313-14
possessor 328
possibil-is, -itas: -e 125, 310, 346; homini 202-03; -e necessarium / ad utrumlibet 266-67; *cf.* intellectus
posterior 129, 134, 219, 221-22, 233, 237, 271, 298, 300, 306, 325, 336, 338, 345; a p.-i 243
potentia 117, 120, 122-23, 127, 197, 207, 215-16, 248, 258, 264-66, 270, 299, 301, 306, 313-14, 325, 329-30, 349, 351-52; activa 131, 219, 264; ad (non) esse 238, 301; ad formam 259, 313-14; animae 123, 125, 127, 134-35, 214; generativa / nutritiva / augmentativa 125; intellectiva 127; limitata 269; materiae (primae) 218, 266; nutritiva 136; organica 131; passiva 120, 219, 264, 313-14; privationis formae 255; sentiendi 270; potentia tangendi / tactiva 131; in p. 123, 316, 325, 327; *cf.* actus
potestas 137, 270
practicus v. bonum, intellectus, scientia
praecedere 265-66, 307, 345-49, 350
praecipere 212
praecognit-um, -io 335, 337
praedicamenta novem 333
praedica-re, -tum, -tio 200-01, 241-46, 249, 279-82, 298, 300, 316, 323-24, 331; affirmative 249; de pluribus differentiibus specie 331; in (eo quod) quid 324, 330-31; per se / accidens 243-45, 281, 316, 323; secundario 331; tertio adiacens 281-82; ratio -ti 243; -tio denominativa 281, essentialis 245, per se 242; *cf.* subiectum
prae eminentia 209
praemissa 243, 335, 339
praescire 286
praesens 205, 208
praesupponere 118, 123, 316, 346
praeteritum 208
prav-itas, -us 198
primus 221-22, 336, 338; p.-um in genere 121, 251-52; Primum v. principium; *cf.* actus, causa, ens, motor, principium, substantia
princeps 191
principi-are, -atum 241, 280-81, 351-52
principium 117-20, 128-30, 213-14, 228-30, 236-38, 250-53, 276-79, 281, 284, 286, 288-89, 297-98, 312, 334-35, 338; accidentium 119-20; activum 193; bonorum / malorum 191; cognitionis 284; cognoscendi 119, 227, 233, 241, 310, 326, 335; complexum / incomplexum 203 (primum p. complexum 286-87, 289); corruptionis 340; dans esse 227; demonstrationis 216, 337, 339; determinatum 302; efficiens 232; entis 232, 240-41; esse 232, 305; essendi 119, 227, 241, 335; essenziale 119; extrinsecum 119, 130; facti 315; formale 241, 253; generationis 327, 345-47, 349; incomplexum 214, indemonstrabile 216; individu-ans, -ationis 247, 249, 254, 328; intellectuale 241; intelligendi 231; mathematicorum 232; motus 232, 296, 304-05, 311, 343; numeri 276-79; omnium entium 345-46; operationis 118, 198, 203, 312; passivum 193; per quod est & potest esse 331; primum *vel* Primum 191-95, 198-200, 204, 219, 221, 250-53, 264-65, 278, 288, 298, 313-14, 326, 334, 337; quantitatis 280-81; quietis 343; quo aliquid dividitur 327; verum rei 117; scientiae 129; sensuale 241; sensus 296; sermonis 294; subiecti 119, 258; subsistendi 280; substantiae 120, 258, 279-81, 350-51; sufficiens 128, 305; transmutationis 232, 255, 315; vitae 123
prior 219, 221-22, 248-49, 265-66, 271,

- 300, 306, 325-26, 344-45, 350; in
essendo, in re 312; *natura* / *quoad nos*
289, 326; *a priori* 244; *cf. dici*
- privatio** 121, 193, 208, 233, 251, 253, 255,
278, 281, 284, 303-04, 307-08, 315, 321,
328
- probabilitas** 230
- probare** 200, 204
- procedere** 131, 199, 302; *a destructione*
antecedentis 352; *a magis notis* 204-05;
de potentia ad actum 329; *ex principiis*
341; *in infinitum* 215-16, 219-21, 223,
302, 314; *demonstratio p.-it* 236, 306,
338
- produc-ere, -ibilis, -tio** 124, 193, 218,
220, 224-25, 299, 305-08, 340
- professor** 256
- proficere** 229
- profund-itas, -um** 133, 259; *maris* 133
- progressivus** 130, 133, 206
- prohibere** 308
- promptus** 197
- propinquus** 252
- proportio, -nalis, -nari** 222-23, 226, 295,
302
- propositio** 213, 285-86, 295; *contingens*
284; *immediata* 284-85, 288-89;
indemonstrabilis 286; *per accidens* / *per*
se 245, 284, 288-89; *plures* 245
- proprietas** 121
- proprius** -*a complexio* 132; *cf. accidens,*
passio
- propter aliud** / *seipsum* 302-03
- propter quid** / *quia* 306; *cf. cognoscere,*
demonstratio
- prudens** 206
- puer** 229, 329
- pulmo** 295
- pulsio** 296
- punct-um, -us** 223, 277, 279-80, 321, 326,
352
- punire** 290
- quaerere** 229, 231, 233, 335
- quaestio demonstrativa** 318, 337-38
- qualitas** 119, 257-58, 351; *activa* 347; *ele-*
menti 347, 349; *naturalis* 270; *tangibilis*
131
- quant- us, -itas** 119, 191, 215, 223, 252,
258, 277-81, 315-16, 326-28, 344, 351;
-itas continua / *discreta* 274, 276; *deter-*
minata 247; *indivisa* 321; *numeralis* 316;
pedalis 223
- quantitativus** 325
- quid est (esse rei)** 216
- quiditas** 117, 119, 217, 227
- quiditativus** 227
- quies** 296, 343
- quiescere** 203, 264, 302, 349
- quo potest esse** / *quod est* 301
- quod quid (est) (esse)** 119, 216, 226-27,
237-38, 335-38, 350; *hominis* 337
- quod quid erat esse** 216-19, 275
- radicale** humidum 195, 317
- radicari** 296
- radius** 307-08
- radix** 124, 133, 136
- ramificari** 295-96
- ramus** 124
- rar-us, -o** 119, 340, 342
- ratio** 120-21, 123, 195-96, 206, 210, 231,
243-45, 264-65, 280, 292, 325, 330;
accidentis 351; *animalis* 244, 246; *boni*
233-34, 303-04; *causae* 301, 306-07;
communis 272-73; *dictionis vel termini*
293-94; *differentiae* 330, 339; *effectus*
129; *elementi* 308-10; *entis* 120, 234,
293-94, 334; *formae* 323; *generis* /
speciei / *differentiae* 243-46, 323, 330,
339; *intelligendi* 292; *nominis* 300; *prin-*
cipiorum 229; *propria* / *communis* 226,
309; *significandi* 292; *subiecti* / *praedi-*
cati 243-44; *substantiae* 120; *ultimi* 307;
una analoga 268; *unius* 293-94; *vitae*
131; *oboedire -ni* 198; *-ne differre* 128;
regi -ne 206; *sec. -nem* / *esse vel rem*
261, 310-11; *sub -ne* 231, 242; *eiusdem*
-nis 221; *unius -nis* 272; *cf. ens, res*
- rationalis** 117, 133, 198, 243, 245-46, 294

- real-is, -iter** 117, 124, 214, 234, 244, 294, 328, 341
- recedere** 342
- receptio** 318, 344
- recipere** 130-31, 203, 224, 249-50, 252, 270, 286, 313-14, 323, 327, 340, 344; ab exterius / extrinseco 130; alimentum 136; esse 244; virtutem 194-95
- recitari** 245
- reconciliari** 136
- rectus** 286, 321-22
- reduc-ere, -ibilis** 200, 202-03, 214, 229-30, 288-89, 311, 331, 346
- refle-ctere, -xio** 307-08, 321-22
- re-gere, -x** 206, 296, 328
- regulare** 306
- relatio** 137, 345
- relucere** 200, 225
- remanere** 314
- reminisci** 211
- remot-us, -io** 197, 336
- replicare** 279
- reprehendere** 256
- repugnare** 121, 132, 198, 273, 291, 338
- requirere** 132, 134, 136
- res** 129, 214-15, 235, 239, 310; artificialis 253-54; causatae a Deo 200; divinae 341; extra (animam) 137, 193, 212, 234-35, 283; extrinseca 124; inanimata 206; intelligibilis 254; materialis 217, 247; naturalis 133, 234, 254, 305; sensibilis 254, 258; significata 295; temporalis 348; res / ratio 242, 245, 310
- resecatio** 308
- resol-vere, -utio** 236, 327
- respectus** 119, 314
- respicere** 135, 331; materialiter 272
- restauratio** 317-18
- retrahere** 195
- revelatio** 341
- risibile** 304, 339, 348
- sacrificare** 290
- salvare** 275, 280, 314-15, 324-25; esse divinum 192; naturam 124; vitam 136
- sanare** 136, 211, 306, 313
- san-us, -itas** 197, 226-27, 270, 272, 274, 298-99
- sapiens** 217
- satiari** 200, 202
- scibilis** 202, 215, 226, 231-33, 239-40, 287, 336; s.-e increatum 202
- scientia** 128-29, 193, 195-200, 209, 211-12, 214, 230-33, 239-40, 253-54, 268-74, 286, 291, 293-95, 335-36, 340-41; altior 273; civilis 212; communis 269; de animalibus 226; de ente 272-74; difficillima 204; finalis 199, 202; libri Meteororum 240; mathematica 199, 204, 232; naturalis 199, 204, 231, 269; omnium entium 274; scientia practica 211-13; realis 269, 294; specialis 273, 285; speculativa 211-13, 217; superior 285; universalis 269, 271; haec / ista s. = metaphysica 200-01, 204-05, 268, 270, 335-36, 340-41
- scire** 196-97, 199, 203, 210, 211, 226, 239-40, 270, 284, 287, 336; *substantive* 211, 339; facere 119, 258, 287, 336
- se**: accipi in se et absolute 137; *cf.* per se
- sectio** 223
- secundum quid** / simpliciter 214, 275, 320, 353
- semen** 265-66
- semper** 296, 342; ut s. 119-120
- sempiternus** 237-38, 248, 253
- sene-ctus, -x** 130, 132
- sensatio** 270
- sensatum** 130
- sensibilis** 129, 137, 199, 204-05, 208, 211, 214, 218-19, 241, 253-55, 257-58, 270, 274
- sensitivus** 123, 125, 131, 134-37, 198, 241, -um primum 295-96; *cf.* cognitio, virtus
- sensualis** 241
- sensus** 124, 129-37, 199, 203-04, 206-08, 211, 219, 241, 253, 257, 270, 272-74, 276, 295-96, 304, 329, 340-41; communis / particularis 273-74
- sentire** 131, 134-35, 137

- separa-ri, -tio, -bilis** 133, 135-36, 235, 279-80, 298, 347, 353; a materia / corpore 118, 122, 125-28, 211, 217-18, 246-8, 304-05, 326, 344; a singularibus 241, 249, 254; in / sec. esse 254, 341, 348-49; *cf.* anima, substantia
- sequestrari** 205
- sequi** 129, 131-32, 134, 299-300, 306; formaliter / materialiter 247
- sermo** 290, 294
- serpens** 136
- serv-itus, -us** 206, 235
- si est** 216, 219
- signatus** 240, 247, 269
- signific-are, -atum, -ativus** 245, 276, 283, 287, 289-95, 300, 311-12, 322, 337, 346; ad placitum / naturaliter 289-91; -are plura 291-92; -are sequitur intelligere 312
- signum** 214
- silvester** 205-06
- simile facere sibi s.** 191-92
- similitudo** 215, 219, 246, 255-56, 275, 324
- simpl-ex, -icitas** 119-20, 122, 124, 225, 348
- simpliciter** 209; *cf.* secundum quid
- simul** 249, 250, 262, 292, 318, 347, 348
- singular-e, -iter, -itas** 129, 210-11, 240-41, 248-49, 253-54, 283, 324, 342; s.-e signatum 240
- situs** 136, 308
- Socrates vel Sortes** 121, 238, 242, 247, 254, 261, 265-66, 325, 345, 348
- sol** 202, 217, 220
- sonus** continuus 129
- sophista** 230
- spatium** 260-61, 263
- specialis** 226, 273, 276, 285; *cf.* scientia
- species** 196-99, 215, 233, 237-38, 240-42, 244, 246-48, 250-51, 266, 269, 275, 279-80, 290, 301, 309-10, 314-16, 319-20, 323-27, 330, 344; animalis 132, 136, 275; atoma 322; humana 266; intelligibilis 218; lapidis 214, 223; specialissima 330; *cf.* convenire, differre, idem, unus
- specificare** 288
- specificus** 330
- specula-ri, atio** 197-98, 206, 210, 288
- speculativus** v. intellectus, scientia
- speculum** 200
- sperma** 263
- sphaera** 126
- spiritus** animalis et vitalis 296
- status** 205-06; divinus 206
- stella** 307-08
- stomachus** 295
- studium** 132, 217
- subiectum** 117, 119, 121-22, 126, 129, 195, 197, 208, 219, 234, 239-40, 242, 250, 257-58, 285, 289, 299, 301, 303-05, 308, 312, 319-20, 331-32, 338-39, 344, 346, 350-52; generationis 328; in scientia 335; metaphysicae 200-01; passionis 284; primum 352; proprium 304; reale / rationis 328; scientiae 200-01, 212, 268-71; scientiae commune per praedicationem / attributionis 200-01; transmutationis 315; s.-um / praedicatum 242, 284; ratio subiecti 243; 353; *cf.* genus
- subsistere** 280, 333; in esse 247; subsistendi consequentia 264
- substantia** 120-24, 126-27, 191, 194-95, 203, 226, 242-43, 255, 257-61, 274-76, 279-81, 290, 292, 294, 313-14, 319-20, 329, 331, 337-38, 345-54; abstracta 343; aeterna 194, 344; animae 127, 134, 195; animata sensibilis 127; composita 120, 280, 301, 348-49, 351, 353; Dei 124; generabilis et corruptibilis 343, 346; hominis 126; immaterialis 219; immobilis 235; intelligibilis 254; materia 349; materiae 316; materialis 123, 194, 219, 348; mixta 348; mobilis 260; naturalis 343; nulli accidit 242; prima 200; prima = p. causa 348; prima = primus motor 278; sensibilis 204, 219, 257, 343-46; separata (a materia) 121, 123-24, 192-95, 204, 207, 216-19, 235, 252, 254, 276-78, 343-44, 348; simplex 120, 122, 353; supra naturam 344; transmutabilis

- 348; sec. s. -am / virtutem 236-37, 284-85; s. -ae sensibilibus 257-58
- substantialis** 203; *cf.* forma
- substantiari** 314
- substare** 257-58
- successio** 224, 260
- suffic-ere, -ienter** 128-30, 226-27, 283, 305, 324; *cf.* causa, principium
- sumptio** 295
- superaddere** 321
- superexcellere** 297
- superficies** 259-60, 308
- superflu-ere, -us** 133, 136, 200-01
- superiora** 193, 310-11, 340
- supernaturalis** 127
- suppo-nerere, -sitiō** 204, 293, 329, 335
- suppositum** 234, 245, 247, 320, 331
- sutor** 256
- syllaba** 309
- syllōgismus** 295; demonstrativus 284, 287
- tactivus** 131, 135
- tactus** 128, 131, 133-34, 136, 206, 272
- tang-ere, -ibilis** 131, 136, 305
- tempestas** 308
- tempus** 118, 124, 136, 207, 217, 221-24, 249-50, 259-66, 340, 347-49; *supra* t. 348
- tendere ad** 132
- tenebra** 225
- terminare** 223, 235, 316, 315, 345
- terminus** 203, 232, 234-35, 253, 257-58, 263, 287, 289, 293-94, 315-16, 322, 345
- terra** 124, 133, 136, 307-08
- theologia** 341
- thesaurus** 341
- ton-are, -itruum** 129
- totum** 127-28, 134, 242, 245; in quantitate 288;: 'omne t. (est maius sua parte)' 288-89; tota anima 134
- tractus** 296
- tragelaphus** 214
- trahere navem** 328
- transcendere** 344
- transire** 124, 128
- transmut-abilis, -are, -atio** 126, 232, 255, 257-59, 262, 264, 266, 306, 311, 315-16, 344-45, 347-48
- triangul-us, -aris** 284-85, 289, 321, 338
- tribuere** 133
- tristitia** 130
- tunica** 238
- ubi** 255, 261
- ulna** 223
- unicus** 292, 324-25
- uniform-is, -iter** 340
- uni-o, -ri** 217-18; -ri primo principio 252
- unitas** 119, 191, 195-96, 278-80, 300, 315, 322-24; analogiae 274, 300; attributionis 196, 276; essentiae 352, 354; iterata / replicata 279; numeralis 273; scientiae 272-73; univocacionis 196
- universalis** 204, 211, 226, 240-41, 248-49, 268-69, 273, 310, 329-30, 336; actu 283; sec. praedicationem 330; in u. -i 210
- universaliter** 201, 249
- universum** 191, 193
- univoc-atio, -us** 123, 125, 131, 196, 275, 298-99
- unus** 195-96, 200, 202, 221, 233, 237, 252, 272-74, 293-94, 310, 320-26; in esse / essentia 313, 319; in natura 322-24; in substantia 313; numero / specie / genere / analogia 238-39, 273, 314-16, 319-20, 322-24, 327-28; per essentiam 122; sec. substantiam 328; (in) actu / potentia 223, 300, 322, 324; unum continuum 328; efficit / facit unum cum 121-22; unum quod est principium numeri 276-79; *cf.* converti
- usus** 212
- utilis** 212, 310
- vacuum** 207-08
- vadere** 203, 209, 329
- veget-are, -ativus** 118, 123, 125, 131, 134
- velle** 123-24, 128, 210-11
- ver-us, -itas** 199, 203, 213-15, 227-29, 230, 234, 255-56, 288, 336; per se / accidens 245, 304; rei 132

- vestis** 238
- via** 199; doctrinae 204-05; in formam 348;
in mortem 132; sensus, experientiae,
memoriae 203, 340-41
- videre** 249
- vigere** 199, 296
- vigilare** 296
- vilesocere** 224
- vincere** materiam 345
- vinum** 304
- virī honorandi** 206
- virtualis** 125
- virtuosus** 210
- virtus** 118, 120, 124, 130, 133, 137, 192-
95, 203, 207, 237, 269-70, 299, 324,
326; activa 219; aestimativa 272; animae
137; appetitiva 196; cognitiva 207, 241,
257; cognoscens 254; collativa praeteri-
torum et futurorum 208; concludendi
288; corporea 118; durandi in esse 195;
elementorum 130; generativus 192;
imaginativa 118; virtus inferior / supe-
rior / suprema 203, 205, 219, 273, 286;
intellectiva 196, 199, 254, 257; intellec-
tualis 120, 241; limitata 269; moralis
120, 198, (206), 210-11; movendi 221;
optima 197-98; passiva 270; permanendi
195; phantastica 118, 250; propria rei
193-94; sensitiva 203-04, 211, 254, 257;
sensualis 241; visiva 218; opera v.-tis
210; sec. v.-tem / substantiam 236-37,
284-85
- vis vegetativa / sensitiva** 118
- viscosus** 136
- visus** 195, 272
- vita** 123-24, 127-28, 130-31, 136, 204-05,
211-12, 295-97; Dei 124; humana 133;
intellectiva 123; longa / brevis 132;
nutritiva / sensitiva / vegetativa 123
- vitare** 133
- vitium** 193, 198, 206
- vivere** 122-24, 130, 134-36, 205-06, 317
- vivificare** 127
- vocabulum** 117, 293-94
- vocalis** 309
- vociferari** 290
- voluntarius** 120
- voluntas** 128, 228, 289-90, 303
- voluptas** 198
- vox** 290, 292
- vulgaris** 206